

Војно

ДЕЛО

YU ISSN 0042-8426 □ UDK 355/359

6

2001

ГЕНЕРАЛШТАБ ВОЈСКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Војно
ДЕЛО

општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 6/2001. ГОДИНА LIII новембар – децембар *Издаје двомесечно*

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

ДИРЕКТОР

Славољуб ЈОВАНЧИЋ, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Проф. др *Славољуб ШУШИЋ*, генерал-пуковник (председник);
Златоје ТЕРЗИЋ, генерал-потпуковник (заменик председника);
Момчило МОМЧИЛОВИЋ, генерал-потпуковник;
Никола ГРУЈИН, генерал-потпуковник;
проф. др *Миљинко СТИШОВИЋ*, генерал-мајор;
мр *Радомир ГОЈОВИЋ*, генерал-мајор у пензији;
Михајло ЖАРКОВИЋ, контраадмирал;
проф. др *Сава ЖИВАНОВ*;
Проф. др *Мирољуб ЈЕВТИЋ*;
др *Радоје ЗЕЧЕВИЋ*;
проф. др *Радомир ЈАНКОВИЋ*, пуковник;
проф. др *Светозар РАДИШИЋ*, пуковник;
проф. др *Душан СТАЈИЋ*, контраадмирал;
доц. др *Никола ПЕТРОВИЋ*, пуковник;
доц. др *Милан МИЈАЛКОВСКИ*, пуковник;
проф. др *Момчило САКАН*, пуковник;
проф. др *Јан МАРЧЕК*, пуковник;
проф. др *Драгомир ЂОРЂЕВИЋ*, пуковник;
мр *Михајло БАСАРА*, пуковник;
мр *Драгомир ЈЕВЂОВИЋ*, пуковник (секретар);
мр *Драган НИЧИЋ*, пуковник.

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

мр *Михајло БАСАРА*, пуковник

Уредници

мр *Милан ШУМОЊА*, потпуковник

Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 * Главни и одговорни уредник: 681–565, војни 23–504; технички секретар 642–653 * Претплата: 3612–506 * Пошт. факс 692 * Жиро-рачун РЦ СМО ВЈ „Топчидер“ 40818–637–9–6319 за ВИЗ шифра 963 * Цена броја 150,00 динара, за иностранство 8 УСД, 16 ДМ.

Међународни односи

Проф. др Мирољуб Јевтић	Схватање рата у идеологији исламског екстремизма	9
Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији	Нови стратегијски концепти Северноатлантског савеза	21
Др Зоран Килибарда, пуковник, и мр Јованка Шарановић	Геополитика Русије од експанзионизма до дефанзиве	39

Одбрамбени систем

Др Никола Петровић, пуковник	Економски чиниоци политике одбране Савезне Републике Југославије	58
Др Ристо Прентовић и др Владо Јаковљевић	Цивилна одбрана у демократском друштву	71
Др Перо Петровић и др Радоје Зечевић	Утицај процеса глобализације на стратегију научно-технолошког развоја	90
Проф. др Момчило Милиновић и др Бранко Ђедовић, пуковник	Чиниоци техничко-технолошког развоја у функцији стабилности земље	98

Ратна вештина

Др Бошко Родић, пуковник, и Војислав Родић	Информациони рат – фикција или стварност	110
--	--	-----

Погледи

Мр Златан Јеремић, потпуковник	Организационе промене у Војсци Југославије и „Партнерство за мир“	125
Др Василије Мишковић, пуковник, и др Петар Станојевић, мајор	Логистика – савремено тумачење и дилеме	141
Мр Обрад Чабаркапа, мајор	Планирање истраживачких задатака у Војсци Југославије	157

Историја ратне вештине

Љубодраг Поповић, проф.	Од идеје до оснивања Артиљеријске школе – Војне академије	167
-------------------------	---	-----

Прикази

Др Светозар Радишић, пуковник	Од тајни до криптоанализе	186
----------------------------------	---------------------------------	-----

International relations

Miroљjub Jevtić, PhD, Prof.	Comprehension of war in the ideology of Islamic extremism	9
Col (Ret.) Todor Mirković, PhD	New strategic concepts of the North Atlantic Alliance	21
Col. Zoran Kilibarda, PhD, Prof. and Jovanka Šaranović, M.A.	Geopolitics of Russia from the expansionism to the defensive	39

Defense system

Colonel Nikola Petrović, PhD	Economic factors of the Federal Republic of Yugoslavia defense policy	58
Risto Prentović, PhD, and Vlado Jakovljević, PhD	Civil defense in a democratic society	71
Pero Petrović, PhD, and Radoje Zečević, PhD	The impact of globalization processes on the scientific and technological development strategy	90
Momčilo Milinović, D.Sc.Prof. and Col. Branko Đedović, D.Sc.	Factors of the technical and technological development in support of the country stability ..	98

Art of war

Col. Boško Rodić, D.Sc. and Vojislav Rodić	Information war – fiction or reality	110
--	--	-----

Views

Lt. Colonel Zlatan Jeremić, M.A.	Organizational changes in the Yugoslav Army and the “Partnership for Peace”	125
Col. Vasilije Mišković, D.Sc. and Maj. Petar Stanojević, D.Sc.	Logistics – modern interpretation and dilemmas .	141
Major Obrad Čabarkapa, M.Sc.	Planning the research tasks in the Yugoslav Army	157

Art-of-war history

Ljubodrag Popović, Professor	From an idea to the foundation of the Artillery School – Military Academy	167
------------------------------	---	-----

Reviews

Colonel Svetozar Radišić, D. Sc.	From secrets to cryptoanalysis	186
----------------------------------	--------------------------------------	-----

Rapport internationaux

Prof. dr Miroljub Jevtic	Compréhension de la guerre dans l'idéologie de l'extrémisme islamique	9
Dr Todor Mirkovic, Colonel en retraite	Nouvelle conception stratégique de l'Alliance Atlantique	21
Dr Zoran Kilibarda, Colonel, et mr Jovanka Saranovic	Géopolitique de la Russie de l'expansionisme à la défensive	39

Systeme de défense

Dr Nikola Petrovic, Colonel,	Faits économiques de la politique de défense de la République Fédérale de Yougoslavie	58
Dr Risto Prentovic et dr Vlado Jakovljevic	Défense civile dans une société démocratique	71
Dr Pero Petrovic et dr Radoje Zecevic	Influence du processus de la globalisation sur stratégie du développement sciento-technologique	90
Prof. dr Momcilo Milinovic et dr Branko Djedovic, Colonel	Faits du développement techno-technologique en fonction de stabilité du pays	98

Art de guerre

Dr Bosko Rodic, Colonel, et Vojislav Rodic	Guerre informatique – fiction ou réalité	110
---	--	-----

Points de vue

Mr Zlatan Jeremic, Lieutenant-Colonel	Changements organisationnels dans l'Armée de Yougoslavie en fonction du „Partéenairiat la paix“	125
Dr Vasilije Miskovic, Colonel, et dr Petar Stanojevic, Commandant	Logistique – signification moderne et dilemmes .	141
Mr Obrad Cabarkapa, Commandant	Planification des missions de recherches	157

Histoire de l'art de guerre

Ljubodrag Popovic, prof	De l'idé de fondation de l'Ecole d'artillerie – l'Académie militaire à la réalisation	167
-------------------------	---	-----

Comptes rendus

Dr Svetozar Radisic, Colonel	Des secrets aux cryptoanalyses	186
------------------------------	--------------------------------------	-----

Internationale Verhältnisse

Prof. Dr. Miroljub Jevtić	Die Auffassung vom Krieg in der Ideologie des islamischen Extremismus	9
Oberst i. R. Dr. Todor Mirković	Neue Strategiekonzepte des Nordatlantikpakts ...	21
Oberst Prof. Dr. Zoran Kilibarda und M. A. Jovanka Šaranović	Die Geopolitik Rußlands – vom Expansionismus bis zur Defensive	39

Verteidigungssystem

Oberst Dr. Nikola Petrović	Die Wirtschaftsfaktoren der Verteidigungspolitik von Bundesrepublik Jugoslawien	58
Dr. Risto Prentović und Dr. Vladimir Jakovljević	Zivilverteidigung in der demokratischen Gesellschaft	71
Dr. Pero Petrović und Dr. Radoje Zečević	Einfluß der fortschreitenden Globalisierung auf die Strategie der wissenschaftlich-technologischen Entwicklung	90
Prof. Dr. Momčilo Milinović und Oberst Dr. Branko Đedović	Die Faktoren der technisch-technologischen Entwicklung in der Funktion der Stabilität des Landes	98

Kriegskunst

Oberst Dr. Boško Rodić und Vojislav Rodić	Informationskrieg – Fiktion oder Wirklichkeit ...	110
--	---	-----

Ansichten

Oberstleutnant M. A. Zlatan Jeremić	Organisationsänderungen in der Armee Jugoslawiens und die Partnerschaft für Frieden	125
Oberst Dr. Vasilije Mišković und Major Dr. Petar Stanojević	Logistik – die gegenwärtige Deutung und Dilemmas	141
Major M. A. Obrad Čabarkapa	Planung der Forschungsaufgaben in der Armee Jugoslawiens	157

Kriegskunstgeschichte

Prof. Ljubodrag Popović	Von der Idee bis zur Gründung der Artillerieschule–Militärakademie.....	167
-------------------------	---	-----

Besprechungen

Oberst Dr. Svetozar Radišić	Vom Geheimnis bis zur Kryptoanalyse	186
-----------------------------	---	-----

Международные отношения

Проф. д-р Миролуб Евтич	Понимание войны в идеологии исламского экстремизма	9
Д-р Тодор Миркович, полковник в отставке	Новые стратегические концепции Североатлантического альянса	21
Д-р Зоран Килибарда, полковник, и канд. наук Йованка Шаранович	Геополитика России от экспансионизма до обороны	39

Оборонительная система

Д-р Никола Петрович, полковник	Экономические факторы политики обороны Союзной Республики Югославии	58
Д-р Ристо Прентович и д-р Владимир Яковлевич	Гражданская оборона в демократическом обществе	71
Д-р Перо Петрович и д-р Радое Зечевич	Влияние процесса глобализации на стратегию научно-технологического развития	90
Проф. д-р Момчило Милинович и д-р Бранко Джедович, полковник	Факторы технико-технологического развития в функции устойчивости страны	98

Военное искусство

Д-р Бошко Родич, полковник, и Войслав Родич	Информационная война – фикция или действительность	110
--	--	-----

Взгляды

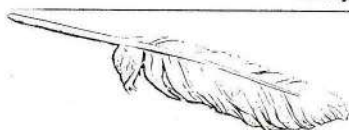
Канд. наук Златан Еремич, подполковник	Организационные изменения в Войске Югославии и "Партнерство во имя мира"	125
Д-р Василие Мишкович, полковник, и д-р Петар Стоянович, мајор	Логистика – современное толкование и дилеммы	141
Канд. наук Обрад Чабаркапа, майор	Планирование исследовательских задач в Войске Югославии	157

История военного искусства

Любодраг Попович, проф.	От идеи до учреждения Артиллерийской школы – Военной академии	167
-------------------------	---	-----

Обзоры новых книг

Д-р Светозар Радишич, полковник	От секретов до криптоанализов	186
------------------------------------	-------------------------------------	-----

Схватање рата у идеологији исламског екстремизма

УДК: 355.01.000.297

Проф. др *Мирољуб Јевтић*

Учење о рату у идеологији исламског екстремизма најпотпуније је изражено у делима Пакистанца Мевдудија и Египћанина Сеида Кутба. Како је та идеологија заступљена и у гласилима исламских заједница насталих на просторима СФРЈ, јасно је да је та доктрина прихваћена широм исламског света. На основу те идеологије и доктрине формиране су у исламском свету бројне терористичке организације, од којих су најпознатије египатски „Ал Цихад“ и сада интернационална „Ал Каида“, којом руководи Осам бин Ладен. Према тој идеологији, читав свет је идолопоклонички, па исламска заједница мора водити рат све до уништења немуслиманског, тј. идолопоклоничког света. Будући да је нереално очекивање да се носиоци те идеологије одрекну свог учења, мора се рачунати на то да ће борба са њима бити дуга и тешка.

Схватање рата у идеологији политичких покрета инспирисаних исламом¹ постало је посебно актуелно последњих деценија 20. века, нарочито од 11. септембра 2001. године. Наиме, тада је дошло до терористичког удара по Пентагону у Вашингтону и терористичких акција сличног типа у којима су срушене две зграде Светског трговинског центра у Њујорку, при чему је погинуло више хиљада људи. Основна питања која заокупљају аналитичаре у већини анализа терористичких аката у САД односе се на организацију која је извела терористичке ударе, на начин на који су извршиоци успели да изведу акције, средства која су користили и пропусти у безбедносном систему САД, пре свега у обавештајно-безбедносном систему.² Међутим, мно-

¹ Израз *исламски екстремизам* у чланку се односи на део светског исламског покрета који је постао посебно важан у другој половини 20. и на почетку 21. века.

² Видети: „Препотенција без основа“, „Војска“, 2. мај 1996, стр. 36–37 (у тексту су анализиране слабости одбране САД, са поруком да су оне неприпремљене да се сукобе са високо мотивисаним појединцима).

го је важније питање зашто је то неко урадио и да ли је то био акт умно поремећених појединаца или је реч о дубоко промишљеној акцији, заснованој на уверењу да се чини исправно дело и на одређеној идеологији. Ако је реч о појединцу, проблем није велики, јер ће се тешко ускоро поновити, али ако су починиоци таквог дела мотивисани неким идеолошким уверењем, које има дугу историју, ситуација је сасвим другачија. У том случају тај акт је само један у низу и може се очекивати да се такве и сличне акције понављају све док постоји таква врста идеологије. Иако још нема прецизних информација ко су починиоци терористичких аката против САД у септембру 2001. године, сви извори указују на то да је реч о исламским терористима. У основи тог покрета је и њихово виђење друштва, начин на који се оно мора градити и средства која се за то морају користити. Најзначајнија идеолошка основа тог покрета у 20. веку садржана је у теорији и пракси неколико организација и личности. Међу организацијама које су везане за настајање тог покрета најважнија су „Муслиманска браћа“³, које је основао Хасан ал Бана (1906–1949), који је био више харизматска личност него теоретичар.⁴ Али је зато Сеид Кутб (1906–1966), један од припадника покрета, написао два дела која чине најважније изворе за идеологију савременог исламског екстремизма.⁵

На изванредан начин Сеид Кутб се може сматрати писцем манифеста милитантног ислама. Због идеја садржаних у тим делима Кутба је суд у Египту осудио на смрт и обесио. Тако је муслиман Насер, у име ислама, обесио другог муслимана, који је негирао да је Насер прави муслиман и који је дао подстицај за настајање идеолошких исламских покрета који, на све могуће начине, настоје да сруше постојећи режим у Египту и који су, због тога, 1981. године⁶ убили председника те државе Анвара ал Садата. Сеид Кутб, заједно са Пакистанцем Мевдудијем,⁷ најзначајнији је писац и хвалитељ борбеног ислама. Учење о рату у делима та два исламска теоретичара може да се подели на неколико делова, а најважније је опште схватање односа са немуслиманским државама, односно заједницама.

³ R. Mitchell, *The Society of Muslims Brothers*, London, 1969; Т. П. Милославскаја, *Начални етап дејателности асоцијацији братев мусулман*, у *Религии мира*, „Историја и современост“, Москва, 1982; О. Carré и G. Michaud, *Les Frères musulmans 1928–1982*, *Egypt, Syrie*, Paris, 1982.

⁴ Исто.

⁵ Та дела су: *Знакови на путу и У сенци Курана*, које је преведено и на српски језик, под називом *У окриљу Курана*, а објавио га је 2000. године Исламски теолошки факултет у Сарајеву.

⁶ J. P. Peroncel-Hugoz, *Le radeau de Mohamet*, Paris, 1983.

⁷ Видети, на пример, Ел-Мевдуди, *Джихад у исламу*, „Таквим“ за 1992. годину, издање Председништва Удружења илимије БиХ, Сарајево, 1992.

Мевдуди каже: „Али истина је у томе да ислам није име за религију нити је муслиман назив нације. У збиљи ислам је револуционарна идеологија и програм који тежи да промијени друштвени поредак читавог свијета и да га уреди у сагласју са својим одредбама и идеалима. Муслиман је назив међународне револуционарне партије организоване по исламу да спроведе у дјело њен револуционарни програм. А џихад се односи на револуционарну борбу и крајњи труд који исламска партија спроводи у наведеном циљу“.⁸ На основу тога, ислам се мора сматрати револуционарном идеологијом, а не религијом. Значи, он је идеологија попут марксизма, стаљинизма, маоизма, фашизма, нацизма, либерализма итд., што је најважнија чињеница, као и то да се односи на све муслимане, без обзира на то где живе, уколико се понашају према исламским прописима. Са тог становишта није логично очекивање да муслиман верник искрено прихвати суверенитет било какве друге државе осим исламске. Тачније, он је увек у дилеми да ли да одговори на захтев власти на територији на којој живи или на захтев који му поставља бог. За искреног верника дилеме нема нити ће је икада бити. Ту изричиту оцену идеолошке природе ислама која се може помирити једино с уређењем које се заснива на исламском законодавству још једном је потврдило старешинство Исламске заједнице за Рашку област. Наиме, Сеид Кутб пише: „Тако изгледа исламско друштво. То је дакле друштво у којем се апсолутна подчињеност једино Алаху целешануху подједнако манифестира у убујењу његових субјеката, њихову поимању... те у друштвеном уређењу и законодавству. У случају да изостане било који од ових аспеката то дословно значи да изостаје ислам сам“.⁹ Тиме се на индиректан начин каже да пошто, на пример, у СРЈ нема исламског законодавства, нема ни ислама, па људи који пристају да живе у таквом режиму престају да буду муслимани. Због свега тога Мевдуди позива муслимане који живе у немуслиманским земљама да се понашају на следећи начин: „Исто тако немогуће је за муслимана да успије у намјери спровођења исламског система живота под владавином неисламског система власти... И због тога се овој партији не оставља други избор него да заузме државну управу... А ако би ови људи свјесно занемарили своју обавезу да се побуне против овога то јасно показује да су они хипокрити и лашци у својој вјери“.¹⁰ Циљ такве локалне акције „Таквим“ објашњава на следећи начин: „Ислам тежи да уништи све државе и владе било гдје на лицу земље које су супротстављене идеологији и програму ислама... ислам тражи Земљу не само њен дио него цијелу

⁸ Исто, стр. 67.

⁹ „Таквим“ за 1994. годину, ИЗ за Рашку област, Нови Пазар, стр. 11.

¹⁰ Мевдуди, исто, стр. 75–76.

планету¹¹. Тако се показује да је циљ ислама освајање целог света и стварање јединствене државе у којој ће суверен бити бог, односно његов представник на земљи. Та акција се назива цихад.

Веома је важно да за ислам нека земља нема вредност као земља, па ни политички систем који је у њој на снази. За ислам су важне разне врсте вероисповести и он на њих дели свет. Тако се рат води против вероисповести а само посредно против држава у којима се те вероисповести исповедају. Наиме, веома често су одређене државе само формално организовали представници неке вероисповести. Јер, на пример, у секуларним друштвима само се формално и због статистике говори да је у питању хришћанска земља (на пример, Француска) јер је, у суштини, у тим друштвима власт мање-више индиферентна према религији. Али, то за ислам није значајно – он Француску третира према својим критеријумима, а не према вредностима у Паризу. Због тога се у теорији рата о којој говоре Кутб и Мевдуди образлаже рат против идолопоклоника и, затим, рат против хришћана и Јевреја, а то се односи на све монотеисте.

Рат са идолопоклонцима

Сеид Кутб наглашава да свако идолопоклоничко друштво треба у потпуности уништити и забранити исповедање такве вероисповести. Објашњавајући шта је идолопоклоничко друштво, Кутб каже: „Идолопоклоничко друштво може да се представи и као заједница која не негира бога свевишњег али му даје само власт на небу. Оно дозвољава људима да обожавају бога у храмовима, црквама и у џамијама, али им забрањује право на примену божјих закона у њиховом животу. Такво друштво негира право бога да има власт и на земљи“¹². Дакле, према Кутбу, идолопоклоничко друштво није оно што ми обично мислимо, већ свака држава на свету у којој се не примењује интегрално шеријатско право као једини регулатор друштвеног живота. Таква у садашње време није скоро ниједна земља коју, условно, називамо исламском. Тачније, постоје муслиманске земље због тога што имају претежну већину муслимана. Али, пошто ни у једној од њих није примењено интегрално шеријатско право онако како би требало према Кутбу, онда ниједна од тих земаља није исламска, тачније: све су идолопоклоничке државе. Зато прави муслимани морају да сруше тамошње режиме и да успоставе праву исламску заједницу. Да се то односило и на његову домовину Египат и тадашњег шефа државе Насера може се закључити из следећег Кутбовог става: „Сваки човек узима привилегију да доноси законе за друге људе, у пракси преузима прерогативе бога, било да су његове намере у том смислу

¹¹ Исто, стр. 68.

¹² S. Kutb, *Jalons sur la route de l'islam*, Бејрут, 1980, стр. 172.

скривене или отворене. Свака особа која сматра да таква функција припада једном од људи носиоца те функције обожава било да то призна или не. То се поистовећује са идолопоклонством¹³. Зато, сматра Кутб, таква власт се може заменити исламском влашћу само оружаним борбом – джихадом: „Рат... је коначно наложен против свих неверника“¹⁴. Хасан Хилић, теолог југословенских муслимана, то тумачи тако да Бог „није ставио муслиманима у обавезу рат да би они присиљавали људе да прихвате ислам, него да би на земљи успоставили његов правичан, племенит и исправни систем“¹⁵. При томе се не пита како се помоћу крви и убијања може остварити исправан систем. Наиме, такав став је логична последица уверења да само Бог зна о чему је реч, а људи су приморани да му се покоре јер најчешће нису ни свесни суштине појединих Божијих наређења. У *Курану* о томе пише: „Прописује вам се борба, мада вам није по вољи. – Не волите нешто, а оно може бити добро за вас, нешто волите а оно испадне зло по вас. – *Allah* зна, а ви не знате“¹⁶. Или: „Кад *Allah* и Посланик Његов нешто одреде, онда ни вјерник ни вјерница немају право да по свом нахођењу поступи. А ко *Allaha* и Његова Посланика не послуша, тај је сигурно скренуо с правог пута“¹⁷. То значи рат без престанка док се све неискламске државе униште, о чему говори и Мевдуди (наведени цитат). Посебно је важно да се увиди да је те идеје прихватала и ширила као исламски правоваљане и исламска заједница из СФРЈ, која је, према свему што се зна о исламу, требало да буде најумеренија, јер је деловала у Европи, у једној секуларној земљи, где су многи од оних на које је она претендовала као на муслимане били умногоме секуларизовани.

Рат против хришћана и Јевреја

За Сеида Кутба и његове следбенике, који су на основу његових идеја формирали бројне терористичке групе, хришћанска друштва и државе, исто као и Израел, без обзира на формални монотеизам, у ствари, постале су политеистичке и са њима је рат једини начин општења. Говорећи о њима, Кутб наглашава: „Њихова искривљена концепција вере, која негира божје јединство претвара се у форму неверништва, било замишљајући бога у форми која није у складу са реалношћу, било придавањем богу непостојећих веза са онима које је створио“¹⁸. О неверништву монотеиста Кутб каже: „Они су неверници са својим системима и законодавством. Сва та друштва не почивају

¹³ Исто, стр. 134.

¹⁴ Исто, стр. 110.

¹⁵ „Таквим“ за 1992, стр. 44.

¹⁶ *Куран*, II, стр. 216, превод Бесим Коркут.

¹⁷ *Куран*, XXXIII, стр. 36.

¹⁸ Кутб, исто, стр. 158.

на бојјем јединству, на чињеници да власт припада богу, насупрот томе они постављају људе који имају законодавну власт, мада она припада само богу¹⁹. Према Кутбу, та друштва се налазе у стању сталног напредовања политеизма јер се све више секуларизују. Она су политеистичка јер се у њима законодавна власт даје људима који су атеисти, па је власт сасвим лишена духовних утицаја,²⁰ а *Куран* је јасан у вези с идолопоклоницима. У њему пише: „Кад прођу свјети мјесеци, онда убијајте многобошце ђе год их нађете, заробљавајте их, опседајте и на сваком пролазу дочекујте...“²¹ Дакле, идолопоклонике, тј. многобошце, треба убијати као дивље звери, осим у четири света месеца. Али, према даљем тексту, муслиманима је наложено да и политеисте убијају, и то у свако доба. У *Курану* о томе пише: „Број мјесеци у *Allaha* је дванаест, према *Allahovoj* књизи, од дана кад је небеса и Земљу створио а четири су света, то је права вјера. У њима не гријешите! *А борите* се против свих многобожаца, као што се они боре против вас, и знајте да је *Allah* на страни оних који се *Allaha* боје и гријеха клоне“²².

Како су хришћани и Јевреји, према идеологији Сеида Кутба, сведени на ранг идолопоклоника, то се могу увек и свуда убијати. Што је посебно важно, чак и кад би хришћани и Јевреји били пријатељски расположени према муслиманима, тачније кад не би нападали муслимане и њихове земље, припадници муслиманске вере су дужни да њих нападну јер ислам „не познаје ни географске границе нити расне разлике. Он не може оставити човека (*било ког човека*) на земљи, препуштеног пороку или корупцији и потчињености која није потчињеност богу“²³. Како је потчињеност Алаху, у ствари, потчињеност његовом законодавству, то је рушење свих политичких система на свету задатак сваког правоверног муслимана. То мало увиђено саопштава и Кутб, бојећи се репресије Насеровог режима, коју ипак није избегао. Посебно је важно да се Кутбов текст појавио у муслиманском Египту, а Мевдудијев, који је много отвореније агресиван, у Босни 1991. године. Али то што је представник такозваног радикалног ислама Кутб рекао није никаква злоупотреба ислама, већ само конкретизација везана за 20. век. А та пракса је била пракса читавог исламског света кроз историју. О томе Неркез Смаилагић каже: „*Dar al harb* (земља рата). Ова уобичајена формула проистекла из логичког развоја појма *џихад* у правцу светог рата, када је он престао бити борба за преживљавање мале заједнице, да би постао основа међународног права

¹⁹ Кутб, *исто*, стр. 150.

²⁰ *Исто*.

²¹ *Куран*, IX, стр. 5.

²² *Исто*, стр. 36.

²³ *Исто*, стр. 129.

исламске државе²⁴. Значи, свети рат постаје основа међународног права исламске државе, и то је утемељено у *Курану*. Како је стицај околности учинио да већина исламских, тј. муслиманских држава одступи од те праксе у 20. веку, чувајући је увек као свој циљ за будућност,²⁵ била је извор идеологије исламског екстремизма и тероризма. Они муслимани који као Кутб и Мевдуди нису хтели да се помире са већинским мишљењем, да се у садашње време цихад не може водити, устали су и инспирисали стварање покрета какав је „Ал Каида“ Осаме бин Ладена.

Веза „ОВК“ и „Ал Цихада“

Пре Осаме бин Ладена постојало је мноштво организација које су својим учењем и праксом промениле слику савременог света. Један од најважнијих јесте египатски покрет „Ал Цихад“, који је ликвидирао египатског председника Анвара ал Садата. Тај покрет је посебно важан јер се претпоставља да је садашњи блиски сарадник Осаме бин Ладена, Ајман ал Завахири, био вођа једне од фракција „Ал Цихада“²⁶. Дакле, Бин Ладенова организација је везана за политички манифест на основу којег је настао „Ал Цихад“, а то је теоретска делатност Сеида Кутба и других сунитских теоретичара, посебно Мевдудија. Веома је важно да је то и реализација идеологије једног од вођа „Ал Цихада“ Мохамеда Абдул Салама Фараца, који је своје политичке ставове изразио у делу *Заборављена обавеза*. Оно садржи следеће ставове, које је претходно у завијенијој форми објавио Сеид Кутб:

1. Почињени грехови муслимана чине неверником. То значи да се муслиман као верник проверава и да може бити одбачен. У политичком смислу то значи да је грешка владара довољан разлог да се он лиши власти.

2. Сарадња са неверним владоцем такође је грех, као и војна служба. Стога је грех и ратовање с Израелом у војсци Анвара ал Садата.

3. Једини излаз је цихад против неверне државе.

4. Једина прихватљива форма цихада је оружана борба. Ислам је, уосталом, борбена религија и увек се наметао силом.

²⁴ Неркез Смаилагић, *Лексикон ислама*, Сарајево, 1990, стр. 113.

²⁵ О томе познати француски аутор Луј Гарде каже: „Проблем светог рата – цихада који муслиман мора водити против неверника. Цихад је божје право и као такав мора укинути сваки појединачни пакт, зато што бог има право да читав свет следи његов закон... Садашње стање је последица неопходности и док она траје нема примене закона. Сада се сматра да се мировни уговор може закључити и на трајно време... Али чак ни тада се не сматра миром (са немуслиманима, прим. М. Ј.) већ само примирјем, јер зависи од стања потребе у којој се налази муслиманска држава и кад неопходност нестане примирје престаје“ (Louis Gardet, *La Cité musulman*, Paris, 1969, II издање, стр. 95).

²⁶ „Политика“, 27. септембар 2001, стр. 3 (за Мохамеда, брата Ајман ал Завахирија, каже се да је био организатор специјалних јединица „ОВК“ на Косову и Метохији).

5. Неопходно је створити исламску државу. То је обавеза сваког верника, јер само у исламској држави под вођством правоверног муслимана може да се реши сваки проблем верника.

6. Борба против неверника унутар државе важнија је од борбе против спољашњих непријатеља. Ослобођење Јерусалима ће се остварити ослобађањем муслиманских земаља од владара неверника који њима владају.

7. Муслимани сада живе у време ратних закона. Закони којима се регулишу односи с околином су ратни закони и муслимани имају право да убију онога ко прети заједници верника. Право да оцени ко угрожава заједницу верника има група „Цихад“.²⁷

Јасно је да је реч о идеологији унутрашње побуне у име ислама против владара који је проглашен недовољним, тј. неискреним верником. Али, из те идеологије се види шта је суштина борбе против свакога ко није муслиман, па се може закључити да се то исто односи и на немуслимане у случају стварања исламске државе. Ако је Ајман ал Завахири био члан „Ал Цихада“, а сада је у организацији Осаме бин Ладена, јасно је да је дошло до еволуције у идеологији исламског екстремизма. Она се огледа у томе да се са борбе против унутрашњег непријатеља та борба пренела на спољни план. Јер, сада су мете немуслиманске земље, што не значи да се одустало од борбе против унутрашњих поредака. Она се води и даље, али се мењају циљеви зависно од тренутних потреба. Како је у међувремену избио рат у Авганистану и требало је поћи тамо, циљ је донекле промењен, а затим су уследили: Чеченија, Босна, Космет итд.

Цихад је само средство за остваривање исламске мисије. Муслимани имају обавезу да читав свет уједине у једну државу под владавином једног владара. Та мисија назива се *дава*. То се буквално може превести као позив на ислам, односно као систем акција којима се остварује та мисија. Цихад је само средство даве. Према томе, када исламски екстремисти изводе своје акције они их не сматрају злочином. Напротив! Убеђени су да је то једини начин да се оствари Божија воља. Будући да су свесни да је то освајање света, и да личи на акције освајача инспирисаних другим идеологијама и учењима, настоје да у својој теоретској делатности ту сличност објасне као случајност и да се, суштински, исламска мисија спроводи из сасвим другачијих разлога. Мевдуди о томе каже: „На овом мјесту, морам истаћи да рат који ислам сматра цихадом јесте само онај који се води у име Allaha – рат да би се задовољила Божија Воља ... Исламски цихад јесте рат, лишен задовољства. То није ништа друго до жртвовање живота богатства и тјелесних задовољстава. Када је овај цихад крунисан победом и кад је утемељена исламска владавина, одговорности постепеног и истински

²⁷ Наведено према Н. I. Amr, *Legitimité et revolution en islam, le debat ouvert par l'Obligation absent*, u „Peuples mediterraneens“, Paris, br. 21/1982.

муслиманског владара су толико бројне да су му сан у ноћи и одмор у дану онемогућени“.²⁸ Упркос томе, чињеница је да није реч о освајању туђих народа и земаља на исти начин на који су то чинили колонизатори. Зато Мевдуди вели: „Иако на изглед ислам осваја државе као и империјализам, између то двоје постоји разлика колика је између неба и земље. Стих обоје лете у ваздух, али ипак свијет Орла је удаљен од свијета Гаврана“.²⁹

Муслимани и рат

За муслимане је наведена разлика довољна јер остварују божију вољу. Због тога „нема мира ни коезистенције између исламске вјере и неисламских друштвених и политичких институција“.³⁰ Зато је ислам у сталном рату са читавим осталим светом. Читав свет се дели на два дела: на *dar al islam* и на *dar al harb*. Први појам се односи на земљу ислама, тачније на део Земљине кугле у којем се влада према исламским прописима, а други на земље у којима се влада према неисламским принципима и муслимани су у сталном рату са тим светом. Тај свет је, стога, земља рата у којој важе ратни закони. Тај рат не може престати док ислам не победи. Говорећи о чињеници да ипак постоје бројни неисламски системи, професор техранског универзитета Матин-Дафтари је постојање тих земаља, са гледишта исламског права, окарактерисао као привремено признате.³¹ То значи да минијатурни Катар сматра САД привремено признатом земљом, која ће бити, кад-тад, подвргнута исламском суверенитету. До тада су САД *dar al harb*, тј. земља рата, у којој владају ратни закони.

Пошто је тај став заснован на дубокој вери да је то божија воља и да људи морају да је испуњавају или ће бити кажњени, илузорно је очекивање да ће заступници тих теза променити мишљење. Између страха од Бога и његове казне и страха од идолопоклоника (сви њихови противници), они ће се увек више бојати божије казне. А она је страшна и према *Курану*: „Онима који не буду вјеровали биће одијела од ватре скројена, а кључала вода биће на главе њихове љевана, од ње ће се истопити оно што је у трбусима њиховим и кожа, а гвозденим маљевима биће млаћени, кад год покушају да због тешког јада из ње изађу, биће у њу враћени: Искусите патњу у ватри ужасној“.³² Страх од таквих паклених мука је основни узрок који исламске екс-

²⁸ Мевдуди, *исто*, стр. 81.

²⁹ *Исто*, стр. 82.

³⁰ Алија Изетбеговић, *Исламска декларација*, пренето из: Мирољуб Јевтић, *Од исламске декларације до верског рата у БиХ*, Прњавор, 1995, стр. 216.

³¹ *Revue de droit international et de sciences diplomatiques et politiques*, „Zenera“, бр. 1/1962, стр. 11.

³² *Куран*, XXII, стр. 19–22.

тремисте нагони на оружане акције. За њих, како тврди Кутб, не може бити пријатељства са било којом неисламском земљом или појединцем. Чак се и сродство, ако се испречи између ислама и неког муслимана, потискује у други план. Кутб каже: „Једино сродство које муслиман може да има произилази из вере у бога које га веже за остале муслимане који деле његову веру. Дакле сродство које веже једног муслимана није оно које га веже за оца, мајку, брата или жену, ако прво сродство које га веже за бога није остварено“.³³ У *Курану* о томе пише: „О, вјерници не пријатељујте ни са очевима вашим ни са браћом вашом ако више воле невјеровање од вјеровања. Онај од вас који буде с њима пријатељовао, тај се доиста према себи огријешо“.³⁴ Зато за муслимана нема мира ни са немуслиманским земљама, па Кутб каже: „Постоји само једна кућа – исламска кућа, где је основана исламска држава, где влада божја религија, чија правила се у њој примењују и где муслимани брину једни за друге. Свака друга кућа је само непријатељска за муслимана и његов однос са њом не може да буде ништа друго него рат или примирје везано за одређене услове, таква кућа никад не може бити сматрана кућом ислама и добри односи не могу да владају између њених становника и муслимана“.³⁵ Та чињеница показује сву несмисаоност америчке политике после напада на Светски трговински центар. У Авганистан се из САД упућује хуманитарна помоћ и чине се покушаји да се успоставе везе с исламским светом, али то неће нимало променити психологију оних који су одлучили да се са САД боре до краја.

Колико је и какво је уверење носилаца идеологије исламског екстремизма види се из следећег Кутбовог става: „Земља на којој не влада ислам и која није подчињена исламским институцијама се, од стране муслимана, сматра као кућа непријатеља са којом се мора ући у борбу, чак и да је та земља његова рођена земља или у којој се налазе његови крвни рођаци или рођаци по тазбини и чак ако он на територији те земље поседује добра и интересе“.³⁶ Ако се то повеже с наведеном Мевдудијевом изјавом, јасно је колика је лојалност људи који заступају ту идеологију својој новој отаџбини, односно земљи у коју су дошли (на пример, имигранти који су се населили у земље Европе и САД којима су, приликом добијања докумената, морали да изразе лојалност). У вези с тим је чињеница да се Кутбово упозорење, у ствари претња, не односи на земљу имиграције, већ на матичну земљу, са којом је муслиман везан вековима. Поставља се питање, ако је то став оних које називају екстремистима и терористима, да ли то значи да је мала база из које се они регрутују. Одговор је нажа-

³³ Кутб, *исто*, стр. 223.

³⁴ *Куран*, IX, стр. 23.

³⁵ Кутб, *исто*, стр. 222.

³⁶ *Исто*, стр. 233.

лост: не! Јер терористима, тј. носиоцима те идеологије, за право даје *Куран*, у којем пише: „Реци: Ако су вам очеви ваши, и синови ваши, и браћа ваша, и жене ваше, и род ваш, и имања ваша која сте стекли, и трговачка роба за коју страхујете да неће прође имати, и куће ваше у којима се пријатно осећате – милији од *Allaha* и његова Посланика и од борбе на Његовом путу, онда причекајте док *Allah* своју одлуку не донесе. А *Allah* грешницима неће указати на прави пут“.³⁷

Носиоци те идеологије су уверени да чине једину исправну ствар и добро дело са гледишта ислама. А то је оно што је за верника најважније. Та се логика посебно види из третирања људских права. Наиме, корпус људских права који је оличен у „Општој декларацији о људским правима ОУН“ и „Пакту о грађанским и политичким правима“ исте организације не примењује се ни у једној земљи у којој је ислам извор идеологије и легитимитета.³⁸ У свим тим земљама је дискриминација немуслимана и жена подигнута на степен позитивног права. Сваки покушај да се исламске земље наведу да прихвате ту концепцију људских права значила би одрицање од ислама. А за њих би то био доказ да заслужују паклене муке после смрти, али и казну на земљи. Зато за њих рат не значи кршење људских права или злочин. У „Гласнику врховног исламског старешинства у СФРЈ“ („ГВИС“) о томе пише: „Религија – ако се може говорити уопштено – не признаје да је иједно начело више од њеног властитог, па чак ни опстанак људског рода. Ако затражимо од ње да успостави мир, учиниће то на свој начин или никако“.³⁹ А тај мир може бити само мир ислама, без права на постојање немуслиманских држава. Са тог гледишта рат није лоша појава, већ је урођена човеку на овоме свету: „Због тога муслимански ауторитети наглашавају да џихад остаје судбина људи све док живе унутар подручја у којем им је Бог прописао религијске обавезе, то јест све док живе на овоме свијету. Пун и свеукупан мир неће бити постигнут све док не стигне до куће мира, која се не може наћи у овој равни постојања“.⁴⁰

*
* *
*

Будући да се муслимани неће одрећи ислама, на садашњем ступњу друштвених односа мир са носиоцима те идеологије може да се обезбеди само *равнотежом страха*. То значи стално улагање у војску

³⁷ *Куран*, IX, стр. 24.

³⁸ На пример, Мирољуб Јевтић, *Права човека у исламским земљама*, „Марксистичка мисао“, бр. 5/1986.

³⁹ „ГВИС“, бр. 3/1991, стр. 283.

⁴⁰ *Исто*, стр. 300 (наведени цитат је из службеног гласника Исламске заједнице СФРЈ, која је представљана као најумеренија исламска заједница на свету).

и војну индустрију, што подразумева велике трошкове на рачун друштвеног стандарда. На политичкој мапи света очигледно је да на просторима на којима заједно живе немуслимански и муслимански или трају ратни сукоби или им прети рат: на Филипинима између римокатолика и муслимана, у Индонезији између муслимана и протестаната, са једне, и римокатолика, са друге стране, на Молучким острвима између политеиста и муслимана на Јави, на Тимору између римокатолика и муслимана, на Тајланду и у Бурми: између будиста и муслимана, у кинеској провинцији Сикјанг између муслимана и конфучијанских Кинеза, у Кашмиру између хиндуса и муслимана, у Чеченији између православаца и муслимана, у Палестини између Јевреја и муслимана, у Босни између муслимана и римокатолика, односно православаца, као и на Космету и у Македонији. Такође, тамо где нема немуслимански трају стални сукоби између разних муслиманских фракција и секти. Све су то, на жалост, чињенице, а каква ће се политика, на основу њих, формулисати и спроводити зависи од међународне политике.

Нови стратегијски концепти Северноатлантског савеза

УДК: 355.43:327.51(1-15)

Др Тодор Мирковић, пуковник у пензији

Нови стратегијски концепти НАТО-а развијени су и усвојени у последњој деценији 20. века, тј. у периоду после „хладног рата“. Доношењу сваког од њих претходиле су одређене геостратегијске промене, које су утицале на стварање нових „потреба“ и могућности Савеза.

Значајну новину у стратегијском концепту НАТО-а из 1991. године чини могућност да се снаге Савеза ангажују у војним операцијама изван његовог географског простора. Колективној одбрани, као главном циљу и задатку НАТО-а, наиме, додати су задаци „руковођења кризама“ и „контроле сукоба“ у широј зони „европске безбедности“.

У стратегијском концепту из 1999. године „зона европске безбедности“ проширена је и преименована у „евроатлантску зону“, у коју је посредно укључена „зона Медитерана“, са Блиским и Средњим истоком, као и део централне Азије. У концепту је наглашена потреба да се у руковођењу кризама, очувању и успостављању нарушеног мира користе пре политичка, него војна средства. У вези с тим, питањима везаним за „Партнерство за мир“, „Медитерански дијалог“ и ширење НАТО-а дат је посебан значај у Новом стратегијском концепту из 1999. године који је означен и као стратегијски концепт НАТО-а за 21. век.

Увод

На самиту НАТО-а одржаном априла 1999. у Вашингтону усвојен је *Нови стратегијски концепт Савеза (The Alliance's new Strategic Concept)*, који је – како се наводи у званичним документима НАТО-а – *стратегијски водич НАТО-а за 21. век*. Концепт истог назива био је усвојен и на самиту НАТО-а у Риму, новембра 1991. године. Међутим, без обзира на истоветност назива, реч је о два концепта, који су формулисани и усвојени у два различита временска периода и у две различите геополитичке и геостратегијске ситуације. Суштина Новог стратегијског концепта НАТО-а из 1999. године, у сваком случају, може се лакше и боље схватити ако се оствари увид у суштину таквог концепта из 1991. године. У Новом стратегијском концепту из 1999. године, у ствари, у уводу се позива на концепт из 1991, и каже да су „настале дубоке политичке и безбедносне промене“ због којих је би-

ло неопходно доношење новог стратегијског концепта за 21. век, што је и учињено на самиту НАТО-а у Вашингтону.

Осврт на стратегијски концепт из 1991. године

Нови стратегијски концепт НАТО-а из 1991. године трећи је по реду стратегијски концепт те војне алијансе од њеног настанка. Први концепт, под називом *Стратегијски концепт за одбрану Северног Атлантика*, донет је 1950. године и у њему је започето обликовање стратегије Северноатлантског савеза.¹ Имао је наглашено одбрамбени карактер и ослањао се на Уговор о НАТО-у (Уговор Северног Атлантика) из 1949. године, нарочито на његов чл. 5, којим је регулисано питање колективне одбране земаља чланица тог савеза.²

Скоро пуних двадесет година касније, 1967. године, НАТО усвојио је америчку *стратегију „еластичног одговора“*, која је, у суштини, била (други по реду) стратегијски концепт Савеза. Та стратегија је, међутим, постепено еволуирала, попримајући све више и офанзивни карактер, што се нарочито одражавало на усвајање нових доктринарних концепата, као што је *напад на снаге које следе*, познат по скраћеници *FOFA (Follow-on Forces Attack)*, *дејства са дистанце* итд. Ипак, и у стратегији „еластичног одговора“ тражен је одговор на евентуално угрожавање интегритета земаља чланица НАТО-а без излажења (барем декларативно) из оквира Уговора о НАТО-у и његовог чл. 5.

Трећи по реду стратегијски концепт НАТО-а донет је на Римском самиту. Тај концепт је изашао из оквира чл. 5. Вашингтонског уговора и у њему је предвиђена могућност ангажовања снага НАТО-а изван граница Савеза. Усвајањем тог концепта НАТО преузео је улогу једног од најважнијих чинилаца у систему европске безбедности, с „правом“ и „обавезом“ да утиче на кризе и сукобе у Европи и њеном окружењу.

Геостратегијске околности пре Римског самита

Римски самит НАТО-а одржан је после веома динамичних догађања у Европи крајем осамдесетих и на самом почетку деведесетих година у сложеним геостратегијским условима. Најважнији догађаји који су утицали на садржај и суштину Новог стратегијског концепта из 1991. године били су следећи:

– у том критичном периоду дефинитивно је завршен вишедеценијски „хладни рат“, вођен између две суперсиле и два блока;

¹ *Beckground to the Strategic Concept, The Reader's Guide to the NATO Summit in Washington*, 23–25 April 1999, pp. 61–63.

² *The North Atlantic Treaty*, NATO Handbook, 1994, pp. 231–234.

– на самиту НАТО-а одржаном јула 1990. у Лондону донета је тзв. Лондонска декларација о „трансформисаном Северноатлантском савезу“. У њој је постављен захтев да се припреми нова стратегија НАТО-а и да се снаге Савеза прилагоде измењеним условима и потребама. Декларација је послужила као основа и упутство за израду новог стратегијског концепта НАТО-а;³

– на самиту Конференције о европској безбедности и сарадњи (ОЕБС), одржаном у Паризу новембра 1990, усвојена је Повеља о новој Европи и потписан Уговор о конвенционалним снагама у Европи од стране свих земаља НАТО-а и земаља чланица тада још постојећег Варшавског уговора. Том приликом су земље два до тада супротстављена блока пружиле руке помирења, отворивши нове путеве међусобне сарадње;

– дошло је до великог редуковања нуклеарних снага у Европи,⁴ што је такође указивало на измену стратегијске ситуације на европском стратегијском простору;

– почетком 1991. године мултинационалне снаге су извеле операцију „Пустињска олуја“, у којој су главну улогу имале снаге САД и водећих европских сила НАТО-а (Велика Британија, Француска);

– после бројних састанака највиших политичких и војних тела Варшавског уговора у првој половини 1991. године, средином те године практично је престао да постоји ВУ и све земље његове бивше чланице изразиле су жељу да сарађују са Северноатлантским савезом. Истовремено је отпочето дезинтегрисање Совјетског Савеза, који је крајем те године трансформисан у Заједницу Независних Држава. Тако је дотадашњи биполарни светски поредак замењен, у основи, једнополарним светским поретком, са само једним блоком и његовом водећом силом, која је добила велику слободу маневра и моћ утицаја на међународна кретања;

– у другој половини 1991. године отпочето је дезинтегрисање СФР Југославије праћено унутрашњим сукобима у неким њеним деловима. Северноатлантски савез је „осетио потребу“ да се непосредно ангажује у тим догађајима, али их је истовремено искористио као повод и разлог свог даљег постојања.⁵

У таквим условима, САД и друге земље чланице НАТО-а имале су снажан привредни успон и брз технички прогрес, што им је дало додатни подстицај за јачање лидерских амбиција САД и тежњи НАТО-а да ојача своју политичку и војну улогу у систему европске безбедности.

³ M. Legge, *The Making of NATO's new strategy*, „NATO Review“, № 6/91, pp. 9–14.

⁴ Сем Уговора о редуковању ракета средњег и мањег дмета из 1987. године, на састанку министара НАТО-а у италијанском граду Таормина, 17. октобра 1991, донета је одлука да се за 80 одсто смањи количина „подстратегијских нуклеарних снага“ САД у Европи.

⁵ На Римском самиту НАТО-а донето је посебно саопштење о Југославији у којем је назначена намера Савеза да допринесе решавању кризе и обустављању оружаних сукоба (*The Situation in Yugoslavia*, „NATO Review“, № 6/91, p. 23).

Основне процене у стратегијском концепту Северноатлантског савеза из 1991. године

У Новом стратегијском концепту НАТО-а из 1991. године (у даљем тексту НСК-91) констатовано је да се ситуација („ризници и претње“) са којом се НАТО суочавао већ тада значајно разликовала од оне из претходног периода. Односно, да опасност од истовременог напада „на свим европским фронтовима реално је отклоњена и она више није у стратегијском фокусу Савеза“.⁶ Међутим, посматрајући проблем у оквиру целокупне европске безбедности, творци НСК-91, уместо раније једностране опасности, видели су „вишестране“ и „вишеструке“ опасности по безбедност Европе, а тиме и по безбедност Савеза – опасности које су „често тешко предвидљиве и процењиве“. Неке од тих опасности они су, ипак, утврдили и навели у НСК-91. Поред осталог, наглашено је да опасност по безбедност НАТО-а може да произиђе из економских, социјалних и политичких тешкоћа, укључујући етничке нетрпељивости и територијалне спорове карактеристичне за многе земље централне и источне Европе. Кризе и евентуални сукоби који би настали могли би да угрозе безбедност Европе и да се, на неки начин, прошире и на Савез. Сем Централне и Источне Европе, као кризна подручја која су привлачила пажњу и забринутост НАТО-а, у НСК-91 потенцирани су Балкан, јужни Медитеран и Блиски исток.

Иако у то време Совјетски Савез званично није сматран непријатељем, пошто је била успостављена сарадња између СССР-а и НАТО-а, ипак је у НСК-91 констатовано да су „веома снажне совјетске војне могућности, укључујући нуклеарну димензију, и даље најзначајнији чиниоци које Савез мора да узме у обзир у вези с одржавањем стратегијске равнотеже у Европи“. (Ту је на посредан начин речено да је СССР у то време, иако у фази дезинтеграције, још сматран потенцијалним противником Северноатлантског савеза. Таква процена произилазила је из неизвесности везаних за процес промена у СССР-у, који је и даље поседовао снажне конвенционалне снаге и нуклеарна средства једнака онима која су поседовале Сједињене Државе).

Циљеви и задаци Северноатлантског савеза у периоду „хладног рата“

Полазећи од тако уопштених стратегијских процена, али и од економске и војне моћи и политичког утицаја, утврђени су основни

⁶ *THE ALLIANCE'S STRATEGIC CONCEPT*, Agreed by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Rome on 7-8 November 1991, NATO Handbook, 1994, pp. 235-248.

циљеви и задаци НАТО-а у измењеним политичким и војностратегијским условима. У НСК-91 наглашена је сврха постојања и функционисања НАТО-а, с напоменом да је она утврђена Уговором о западној војној алијанси из 1949. године, а то је „политичким и војним средствима обезбедити слободу и безбедност свих земаља чланица Савеза у складу са принципима из Повеље Уједињених нација“. У оквиру тог главног циља у НСК-91 наведени су и други, помоћни циљеви, укључујући одржавање и јачање трансатлантских веза, афирмисање европског одбрамбеног идентитета, учвршћивање сарадње између земаља чланица НАТО-а и између њих и других држава итд. Колективна безбедност је, у ствари, задржана као водећи принцип и главни циљ НАТО-а и у периоду непосредно после „хладног рата“, с тим што је тај циљ у НСК-91 проширен на „очување мира и безбедности у Европи у целини“.

За остваривање постављених циљева одређени су одговарајући задаци НАТО-у, као војно-политичкој организацији,⁷ и његовим оружаним снагама. Од бројних задатака постављених оружаним снагама суштинска новина у стратегији НАТО-а јесте *захтев за „свеопшту способност НАТО-а да успешно руководи кризама које утичу на безбедност чланица Савеза“*. Тим захтевом означен је „шири прилаз НАТО-а проблемима европске безбедности“, тј. могућност изласка НАТО-а са својим снагама и изван властитих граница.

Суштинским изменама политичких и војностратегијских услова у Европи створена је нова прилика НАТО-у да обликује своју стратегију у оквиру ширег приступа проблемима безбедности у Европи. Смањењем опасности од великог, међублоковског оружаног сукоба смањен је и значај принципа колективне безбедности и одбране на којима се НАТО до тада заснивао. У таквим условима указала се потреба за изналажењем разлога за његово даље постојање. Решење је нађено у излажењу из оквира чл. 5 Уговора о НАТО-у из 1949. године и проширењу „надлежности“ Савеза изван властитих граница. Нестабилна ситуација у земљама које су напуштале социјалистички пут друштвено-економског развоја, укључујући СССР и (нарочито) СФР Југославију, као и у јужној зони Медитерана, на Блиском и Средњем истоку („Пустињска олуја“), искоришћена је као повод и разлог за такв излазак.

Шири прилаз безбедности у (новој) Европи, према НСК-91, требало је да се остварује кроз дијалог на релацији НАТО – СССР и друге земље централне и источне Европе, руковођење кризама и превенцију сукоба предузимањем „политичких и других мера, укључујући и оне на војном пољу“.

⁷ Декларацијом самита у Риму и документом НСК-91 Северноатлантски савез је трансформисан од војно-политичке у политичко-војну организацију (видети: *Rome Declaration on Peace and Cooperation*, „NATO Review“, № 6/91, pp. 19–22).

На основу ширег прилаза проблемима безбедности у Европи, дефинисаног у НСК-91, постављени су нови захтеви оружаним снагама НАТО-а које је требало прилагодити измењеним условима и оспособити за нове задатке. Наиме, у НСК-91 наглашено је да оружане снаге НАТО-а треба да буду оспособљене за обављање одговарајућих задатака у миру, у случају криза и у ратним условима. У мирнодопском периоду оне треба да се ангажују на очувању мира путем доприноса дијалогу и унапређења сарадње широм Европе, као и развијањем активности везаних за изградњу мера поверења и сарадње. У случају криза, сем доприноса политичким активностима, од оружаних снага НАТО-а захтевано је да буду способне да одговоре на разне, често непредвидљиве ситуације. Будући да у то време рат ширих размера, као потенцијална опасност, још није био искључен, од оружаних снага Савеза захтевано је да евентуалну агресију одбију и успоставе пређашње стање. Тако дефинисани захтеви, претворени у конкретне задатке, у измењеним међународним условима условили су и одређене промене у јачини, групирању и организацији оружаних снага Савеза. У НСК-91 само је констатовано да ће бити смањене укупне снаге НАТО-а, а у многим случајевима и њихова готовост. Накнадно је утврђено да то смањење износи до 20 одсто, а смањење снага САД у Европи са око 300.000 на 100.000 људи.

Позивајући се на одлуке Лондонског самита НАТО-а (јули 1990), у НСК-91 каже се да ће концепт „истурене одбране“, где год је могуће, бити замењен концептом *смањеног истуреног присуства*. Под тим се подразумевало, пре свега, одређено смањење и прегруписавање снага НАТО-а на централном европском војишту. Предвиђена могућност ангажовања снага НАТО-а у „руковођењу кризама“ и „контроли сукоба“ условила је потребу предузимања одговарајућих организацијских и других мера и на плану њиховог оспособљавања за те ситуације. Тако је у НСК-91 предвиђено формирање здружених *снага НАТО-а за брзо и непосредно реаговање* на кризне ситуације и оружане сукобе, као и формирање тзв. мултинационалних формација, намењених за колективну одбрану Савеза.

Нови стратегијски концепт Северноатлантског савеза из 1999. године

„Окупљени на свом састанку у Вашингтону, априла 1999, шефови држава и влада НАТО-а одобрили су Нови стратегијски концепт Савеза“,⁸ на основу којег треба да се „опреми Савез за нове изазове

⁸ Т. 1. Концепта (*NATO SUMMIT*, Washington, DC, April 23–23 1999, p. 47).

безбедности и могућности 21. века и да се води његов будући политички и војни развој“.⁹ Тај стратегијски концепт, „као и његов претходник (из 1991), представља ауторитативан исказ циљева НАТО-а и водич највишег степена у вези с политичким и војним средствима која ће се користити за њихово постизање... он је свеопшти водич за развој конкретних политика и војних планова“.¹⁰

Нови стратегијски концепт из 1999. године (НСК-99) садржи сврху (циљ) и задатке Савеза, а у њему су разматране и његове стратегијске перспективе с обзиром на еволутивне геостратегијске промене и „безбедносне изазове и разлике“. Полазећи од основних поставки у Уговору о НАТО-у из 1949. године, постојећег стања и очекиваних безбедносних проблема у 21. веку, у НСК-99 реafirмише се значај трансатлантских веза и одржавања одговарајућих војних способности Савеза. Поред тога, дефинише се и улога других значајних чинилаца у ширем прилазу НАТО-а проблемима безбедности Европе и њеног окружења, укључујући превенцију сукоба и руковођење кризама, „Партнерство за мир“ и ширење Северноатлантског савеза.

На „потребу“ доношења Новог стратегијског концепта из 1999. године и на његов садржај утицале су промене геостратегијских услова после 1991. године, као и процена могућих стратегијских околности у 21. веку. Доношењу тог концепта претходиле су опсежне припреме и стратегијске и друге процене, које су обављане на основу одлуке донете на Мадридском самиту НАТО-а јула 1997. године.

Нове стратегијске околности

У време доношења НСК-91 код политичких и војних аналитичара и стратега НАТО-а постојале су одређене сумње у могућност рестаурације комунизма у земљама источне Европе и враћања совјетске доминације над њима, као и у СССР као партнера Савеза. У међувремену су те сумње и страховања отклоњени. Совјетски Савез је убрзо после усвајања НСК-91 трансформисан у Заједницу Независних Држава (ЗНД). Најјача од тих држава – Руска Федерација, није више имала војну моћ и моћ политичког утицаја на светска збивања коју је имао бивши Совјетски Савез. Доминација Русије над бившим савезницима СССР-а, као могућност, није више ни теоретски постојала. Све земље бивше чланице ВУ и све бивше европске неутралне земље успоставиле су партнерске односе са Северноатлантским савезом. Три бивше чланице ВУ позване су на Мадридском самиту НАТО-а (јул 1997) да се укључе у НАТО, а на Вашингтонском самиту оне су и примљене као пуноправне чланице Савеза. Исто то очекује и неколико других партнерских држава.

⁹ *Background to the Strategic Concept*, исто, стр. 63.

¹⁰ *Исто*.

Између НАТО-а и Руске Федерације успостављени су специјални односи, као и између НАТО-а и Украјине. Европске земље НАТО-а преузеле су веће одговорности у вези с питањима мира и безбедности у Европи, а НАТО шири своје „надлежности“ и на јужну зону Медитерана и Блиски и Средњи исток. Сва та питања су институционализована кроз организацијска и друга решења – кроз успостављање механизма договарања, сарадње и одлучивања, укључујући:

– формирање *Савета за северноатлантску сарадњу*, децембра 1991. године, који су прво сачињавале све земље НАТО-а, источноевропске земље бивше чланице ВУ, СССР и нове балтичке државе, а касније и све земље чланице Заједнице Независних Држава. Тиме је институционализована сарадња између НАТО-а и свих земаља бивших чланица ВУ;

– промовисање Програма „*Партнерство за мир*“, јануара 1994. године. Тај програм је успостављен у оквиру Савета за северноатлантску сарадњу ради „проширења сарадње између НАТО-а и партнерских држава на подручја мира и безбедности“;¹¹

– шефови држава и влада НАТО-а на самиту у Бриселу, јануара 1994, сагласили су се о путевима развоја *Европског идентитета безбедности и одбране*, познатог по скраћеници *ESDI (European Security and Defence Identity)*, подржавши и концепт формирања *Комбиноване здружене групације снага*, познате такође по скраћеници *CJTF (Combined Joint Task Force)*.¹² Та одлука је потврђена и конкретизована на састанку министара спољних послова НАТО-а у Берлину јуна 1996. и спроводи се кроз организацијска и друга решења и развој доктрине *CJTF*;

– ради даљег унапређења сарадње између НАТО-а и партнерских држава Савет за северноатлантску сарадњу трансформисан је маја 1997. у *Савет за евроатлантско партнерство*. Тај савет је постао „општи оквир за политичке и војне консултације и за учвршћење сарадње у оквиру Програма 'Партнерство за мир'“;

– у оквиру унапређења сарадње између НАТО-а и бивших чланица ВУ посебно достигнуће, како се наглашава у штампи НАТО-а, јесте потписивање *Основног акта о међусобним односима, сарадњи и безбедности између НАТО-а и Руске Федерације*, маја 1997. године. Сличан документ (повеља) потписан је и о унапређењу сарадње између НАТО-а и Украјине;

¹¹ Програм је пласиран јануара 1994. на самиту НАТО-а у Бриселу. Том приликом су шефови држава и влада НАТО-а, у усвојеној декларацији, поред осталог, изјавили: „Одлучили смо да лансирамо непосредан и практичан програм који ће да трансформише односе између НАТО-а и држава учесница и да их прошири изван дијалога и сарадње како би се створило стварно партнерство – 'Партнерство за мир'“ (*Partnership for Peace, Basic Facts Sheet, NATO Office of Information na Press, November 1995, p. 5*).

¹² *Declaration of the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters, Brussels, on 10–11 January 1994, p. 2.*

– на основу процене да је безбедност Европе и Медитерана веома тесно повезана, НАТО је 1994. године иницирао тзв. *Медитерански дијалог*,¹³ који је у међувремену институционализован формирањем радних и консултативних тела.

У промене и догађаје настале између 1991. и 1999. године који су утицали на доношење Новог стратегијског концепта Савеза убраја се и ангажовање снага НАТО-а у мировним и ратним операцијама изван властитих граница: у обезбеђењу спровођења ембарга (санкција) према СРЈ, контроли зоне забрањеног лета изнад БиХ и подршци снага које су се бориле против војске Републике Српске и бивше Републике Српске Крајине; у операцији „Алба“ у Албанији 1997. године и, најзад, у операцији „Савезничке снаге“ која је извођена према СР Југославији управо у време одржавања самита НАТО-а у Вашингтону и доношења Новог стратегијског концепта.

Елементи стратегијских процена

У НСК-99 наведене су стратегијске процене које су одраз времена, али и погледа на будућа кретања која могу да утичу на безбедност НАТО-а и његовог окружења. Евентуално угрожавање безбедности НАТО-а, према тим проценама, потенцијална је опасност, док су кризе и локални унутрашњи сукоби непосредна опасност. Тако се у НСК-99, поред осталог, наглашава да су „развији последњих година били углавном позитивни“ у смислу остваривања циљева и задатака Савеза. Међутим, упркос тим позитивним геостратегијским околностима и чињеници да је „конвенционална агресија великих размера против НАТО-а мало вероватна“, постоји могућност да се таква опасност појави у дугорочном периоду, што НАТО „мора да узима у обзир“. Питање снажних нуклеарних снага изван НАТО-а такође је важан чинилац који „Савез мора да узме у обзир“ приликом конципирања своје дугорочне стратегије. Сем тога, и пролиферација НХБ оружја и средстава за њихово ношење и лансирање предмет је „озбиљне забринутости НАТО-а“, наводи се у НСК-99.

Поред тих потенцијалних, удаљених опасности по безбедност НАТО-а, наглашавају се у НСК-99 и непосредније опасности, које долазе од „неизвесности и ризика који се могу претворити у акутне кризе и у сукобе“. Ти ризици, према проценама у НСК-99, односе се на неизвесност и нестабилност унутар и око евроатлантске зоне и на могућност регионалних немира на периферијама Савеза који се веома брзо могу развити и проширити. Неке земље, унутар и око евроатлантске зоне, суочавају се с озбиљним економским, социјалним и политичким тешкоћама, етничким и верским нетрпељивостима, неодго-

¹³ Jette Nordam, *The Mediterranean Dialogue – Dispelling misconception and building confidence*, „NATO Review“, № 4/97, pp. 26–29.

варајућим или неуспелим реформама, непоштовањем људских права и сепаратизмом – што све може да доведе до локалне, па и регионалне нестабилности. Таква кретања би могла да утичу на безбедност НАТО-а тако што би се пренела на суседне земље, укључујући и оне које припадају Северноатлантском савезу.

Нове улоге и задаци Северноатлантског савеза

Промене које су током деведесетих година настале у корист НАТО-а и остваривања његових циљева постављених на Римском самиту Савеза (усвајање и имплементација Програма „Партнерство за мир“, успостављање „Медитеранског дијалога“, отпочињање ширења НАТО-а на исток итд.) допринеле су да је НАТО усвајањем Новог стратегијског концепта из 1999. године „могао“ да „преузме нове улоге и задатке у вези с безбедношћу у евроатлантској зони и на њеној периферији“.¹⁴ Према НСК-99, „Савез мора да преузме кључну улогу у консолидовању и одржавању позитивних промена насталих у скоријој прошлости и у суочавању са текућим и будућим изазовима. „Његова нова улога није само у томе да обезбеди колективну одбрану својих чланова већ и да доприноси миру и стабилности у читавој евроатлантској зони“, наглашава се такође у НСК-99. Из нових улога произишли су и *нови задаци НАТО-а* и његове војне организације који се односе, пре свега, на даље јачање партнерских односа, проширење НАТО-а, превенцију сукоба и руковођење кризама.

У НСК-99, поред осталог, постављени су следећи *непосредни задаци НАТО-а* с дугорочним ефектима: јачање партнерских односа и сарадње; интензивирање и проширење „Медитеранског дијалога“; припреме за пријем нових чланова „који за то изразе жељу и испуне одговарајуће услове“; обезбеђење развоја европског безбедносног и одбрамбеног идентитета у оквиру НАТО-а; стварање услова и могућности за успешну превенцију сукоба и ефикасно руковођење кризама, укључујући предузимање операција у „одговору на кризе“,¹⁵ као и за

¹⁴ У НСК-99 и материјалима у којима се објашњава тај концепт и/или допуњава није објашњен појам *евроатлантска зона* који је у терминологију НАТО-а уведен у последње време. Међутим, с обзиром на то да Средоземно море припада Атлантику и на недавно прокламовани „Медитерански дијалог“, може се претпоставити да он, поред Европе и Северне Америке, обухвата, у целини, и зону Медитерана. Може се претпоставити, такође, да се евроатлантска зона, гледано с геостратегијског становишта НАТО-а, протеже изван Европе и на исток, обухватајући земље централне Азије које припадају Програму „Партнерство за мир“.

¹⁵ Појам „операције у одговору на кризе“ такође је нов и у штампи НАТО-а често се изједначава с „руковођењем кризама“. Суштина једног и другог појма, међутим, недовољно је објашњена у тим изворима.

борбу против тероризма, и друго. Развој и унапређење сарадње НАТО-а са другим чиниоцима (стубовима) „архитектуре европске безбедности“ један је од примарних задатака Савеза. У НСК-99, у вези с тим, наглашава се да је „заједнички циљ“ (НАТО-а и тих чинилаца) изградња архитектуре европске безбедности у оквиру које ће допринос НАТО-а и других међународних организација питањима безбедности и стабилности у евроатлантској зони бити компатибилни и ојачани, како према могућностима продубљивања односа између евроатлантских земаља, тако и у руковођењу кризама и предузимању операција у одговору на кризе“. У остваривању глобалних циљева и задатака НАТО-а, као политичко-војне организације, велики значај има њена војна компонента, и то како њене командне, тако и њене оперативне структуре.

У НСК-99 наглашава се да је дугорочни задатак НАТО-а изградња и даље јачање архитектуре европске безбедности у целини и њених појединих елемената. Основне стубове те архитектуре чини НАТО са својим програмом „Партнерство за мир“ и Западноевропска унија, у оквиру које се развија Концепт европског безбедносног и одбрамбеног идентитета, чврсто везаног за НАТО (или НАТО жели тако да буде). Пошто су Концепт европског безбедносног и одбрамбеног идентитета, Програм „Партнерство за мир“ и „Медитерански дијалог“ творевине из периода после 1991. године, у НСК-99 посвећена су им посебна поглавља и представљају новину у Стратегијском концепту Савеза.

Европски безбедносни и одбрамбени идентитет (ESDI)

Питање европског одбрамбеног идентитета – тежњи појединих земаља или групе земаља да преузму већу одговорност и да обезбеде већу самосталност у доношењу одлука – није ново. Међутим, оно је посебно актуелизовано и постављено на дневни ред највиших политичких и војних тела НАТО-а средином деведесетих година, с тим што је појму „одбрана“ додата и „безбедност“, с назнаком да се одговорност Западноевропске уније, као војног крила Европске уније, у оквиру које се развија *ESDI* и која је надлежна за руковођење операцијама својих снага, за питања безбедности проширује и изван граница Европске уније и Северноатлантског савеза.

Сједињене Америчке Државе, које су се отворено или прикривено опирале идеји о *европском одбрамбеном идентитету* из бојазни да би могле изгубити водећу улогу у разводњеном Савезу, прихватиле су захтеве европских земаља чланица НАТО-а, с тим што је решење наведено у томе да се војни аспект *ESDI* развија у оквиру Савеза. У НСК-99,

у вези с тим, поред осталог, речено је: „Европски савезници су одлучили да омогуће својим члановима да преузму већу одговорност на подручју безбедности и одбране ради ојачања мира и стабилности у евроатлантској зони, а тиме и безбедности свих савезника“ (шема европске безбедности приказана је на шеми 1).

Шема 1

Архитектура европске безбедности

Позивајући се на одлуке министара спољних послова донетих на Савету НАТО-а у Берлину, јуна 1996. године, и на касније одредбе и договоре, у НСК-99 каже се да концепт европског безбедносног и одбрамбеног идентитета треба и даље да се развија у оквиру Северноатлантског савеза. Према изворима НАТО-а, у ствари, та замисао се и остварује кроз: формирање и развој доктрине употребе Заједничке здружене групације снага (*СЈТФ*),¹⁶ сарадњу која се остварује између НАТО-а и Западноевропске уније у планирању и евентуалном извођењу војних операција под командом ЗЕУ, а уз подршку НАТО-а; договор о стављању снага и средстава НАТО-а за извођење војних операција под команду ЗЕУ, и друго.

¹⁶ Комбинована здружена групација снага је вишенационална, вишевидовска војна формација која се формира и обликује првенствено, али не и искључиво, за војне операције које не обухватају одбрану територије Савеза, као што су хуманитарне операције и операције за очување мира. Командна језгра *СЈТФ* уграђују се у Врховну команду и регионалне команде снага НАТО-а у Европи. Концепт *СЈТФ* треба да буде комплетиран до 2004. године. У разради тога концепта користе се искуства из операција НАТО-а вођених на просторима СФР Југославије, укључујући операцију „Савезничке снаге“.

Под називом „Партнерство, сарадња и дијалог“ уграђено је посебно поглавље у НСК-99 у којем је наглашено да „кроз активан приступ партнерству, сарадњи и дијалогу Савез добија позитивну снагу за промовисање безбедности и стабилности широм читаве евроатлантске зоне“. На тај начин НАТО настоји да „очува мир, подржи и промовише демократију, допринесе просперитету и прогресу и јачању правог партнерства са и између свих демократских евроатлантских земаља“. „Партнерство за мир“, према НСК-99, главни је механизам за јачање веза и унапређење стандардизације између НАТО-а и партнерских земаља. Главни форум за све аспекте те сарадње јесте Савет северноатлантског партнерства, формиран 1997. године.

У НСК-99 наводи се да кроз конкретне програме, који одражавају појединачне могућности и интересе партнера, НАТО и његови партнери раде на транспарентности у планирању и буџетирању националне одбране; демократској контроли војске; припремама за реаговање на природне непогоде и друге непредвиђене (хитне) случајеве и на развој сарадње у разним ситуацијама, укључујући војне акције и операције које се предузимају под руководством „Партнерства за мир“.

Русија у оквиру ширег контекста „Партнерства“, према НСК-99, има јединствену улогу у евроатлантској безбедности. „Чврсто, стабилно и трајно партнерство између НАТО-а и Руске Федерације има велики значај за постизање трајне стабилности у евроатлантској зони“, каже се у НСК-99, с нагласком да је НАТО одлучан и у томе да иде на даље јачање „особене партнерске сарадње са Украјином на основу Повеље НАТО – Украјина из јула 1997. године“. У НСК-99 наглашава се да *зона Медитерана има посебан значај за НАТО* јер је безбедност Европе тесно повезана са безбедношћу и стабилношћу Медитерана. Форум *Медитерански дијалог* је „интегрални део кооперативног прилаза НАТО-а проблему безбедности“ Европе. Он обезбеђује оквир за изградњу поверења, промовише транспарентност и сарадњу у региону, наводи се у НСК-99 и наглашава да је „Савез одлучан у томе да прогресивно развија политичке, грађанске и војне аспекте дијалога ради постизања непосредније сарадње са земљама које су партнери у том дијалогу и њиховог још активнијег учешћа у њему“.¹⁷

¹⁷ „Медитерански дијалог“, у који је укључено шест земаља јужног Медитерана и Блиског истока (Египат, Израел, Јордан, Мароко, Мауританија и Тунис), а недавно му се придружила и седма (Алжир), чини, у ствари, неку врсту програма попут

Мада у НСК-99 „ширењу“ (*Enlargement*) НАТО-а није дато много простора, ипак је уношењем тог аспекта у нови стратегијски концепт указано на значај који НАТО придаје том питању и путевима којима се стиже до тог циља. У вези с тим, у НСК-99, поред осталог, каже се да се очекује да НАТО наредних година упути нове позиве земљама које су вољне и способне да преузму одговорности и обавезе чланства. Укључивање нових чланова послужиће укупним политичким и стратегијским интересима Савеза, ојачаће његову ефикасност и чврстину и повећати свеукупну безбедност и стабилност у Европи.

Оружане снаге

Оружане снаге су главно средство за постизање циљева НАТО-а који се не могу постићи невојним средствима. Оне, међутим, нису намењене само за вођење оружане борбе. Њихови задаци, према НСК-99, много су шири. Наиме, кроз дијалог и сарадњу с оружаним снагама партнерских и других земаља евроатлантске зоне оружане снаге НАТО-а треба да допринесу „превенцији сукоба и јачању мира и безбедности“ у читавој тој зони. Међутим, да би могле да обаве постављене задатке, треба да буду одговарајуће јаке и борбено способне, да су увек расположиве и употребљиве за ефикасну колективну одбрану и за одговоре на кризе. Принцип колективне безбедности, како се наглашава у НСК-99, уграђен је у све практичне аранжмане који омогућавају Савезу да изводи и операције у одговору на кризе и на непредвиђене случајеве. „Укључивање партнерских земаља у такве аранжмане или развој таквих аранжмана за њих такође би ојачало сарадњу и заједничке напоре на пољу евроатлантске безбедности“, каже се у НСК-99.

Новим стратегијским концептом из 1999. године од оружаних снага се захтева да, упркос смањењу људства, кроз унапређење система обуке, предузимање мера реорганизације и техничке модернизације, обезбеде одржавање достигнуте и повећање укупне борбене способности. У вези с техничком модернизацијом, на пример, посебно се наглашава потреба унапређења командно-информационог система, у којем су испољене бројне слабости у операцији „Савезничке снаге“, као и што непосредније сарадње на том пољу унутар Северноатлантског савеза (табела 1).

У НСК-99 наглашено је да ће НАТО у догледној будућности одржавати „одговарајућу мешавину нуклеарних и конвенционалних снага на најнижем могућем нивоу“ према захтевима колективне безбедности и захтевима за извођење операција које нису предвиђене чл. 5 Уговора о Северноатлантском савезу. „Фундаментална улога нуклеарних снага је политичка“ – одвраћање од агресије на Савез. У томе

„Партнерства за мир“ проширеног на јужни Медитеран (Северна Африка), Блиски и Средњи Исток.

се највиши степен гаранције обезбеђује америчким стратегијским нуклеарним снагама, а снази детерента доприносе и нуклеарне снаге Француске и Велике Британије, као и део америчких нуклеарних снага у Европи које имају оперативно-тактичку намену.

Главнину снага НАТО-а, ипак, чине конвенционалне снаге, бројно мање него раније, али боље обучене и савременије опремљене. Великим смањењем оружаних снага НАТО-а,¹⁸ како је наглашено у НСК-99, наметнута је потреба предузимања одговарајућих мера којима ће се обезбедити да њихова укупна способност буде већа од тренутне или оне у прошлости. То ће се постићи, према НСК-99, одржавањем снага НАТО-а на високом степену готовости и употребљивости, променама у стратегијском распореду и систему командовања и руковођења, убрзањем процеса њихове техничке модернизације и унапређењем сарадње с оружаним снагама партнерских и других држава.

Табела 1

Бројно стање оружаних снага НАТО-а (1990–2000)

ЗЕМЉА	Бројно стање (хиљаде људи)						
	1990.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
Белгија	106	47	46	45	43	42	42
Канада	87	70	66	61	60	60	59
Данска	31	27	28	25	25	27	25
Француска	550	504	501	475	449	421	395
Немачка	545	352	339	335	333	331	323
Грчка	201	213	212	206	202	204	205
Италија	493	435	431	419	402	391	382
Луксембург	1	1	1	1	1	1	1
Холандија	104	67	64	57	55	54	54
Норвешка	51	38	38	33	33	33	32
Португал	87	78	73	72	71	71	73
Шпанија	263	210	203	197	189	155	160
Турска	769	805	818	828	788	789	793
Велика Британија	308	233	220	218	218	218	218
С А Д	2.181	1.620	1.575	1.539	1.505	1.486	1.484
Република Чешка	–	–	–	–	–	54	51
Мађарска	–	–	–	–	–	51	54
Пољска	–	–	–	–	–	187	191
С в е г а	5.778	4.700	4.617	4.512	4.375	4.574	4.542

Према публикацији: *NATO Communiques and Statements 2000*, NATO Office of Information and Press, Brussels, 2001, p. 168.

¹⁸ Оружане снаге НАТО-а током деведесетих година смањене су за више од 1.500.000 људи – са 5.778.000 у 1990. на 4.246.000 људи у 2000. години, не рачунајући снаге нових чланица НАТО-а. Највеће смањење изведено је у периоду 1990–1995. година. Смањење оружаних снага није праћено смањењем војних издатака НАТО-а, који су током деведесетих година били, номинално, углавном на истом нивоу – око 500 милијарди америчких долара (*NATO Communiques and Statements 2000*, NATO Office of Information and Press, 2001, pp. 161–168).

Са становишта намене, задржана је, у основи, ранија подела снага НАТО-а: *снаге за брзо реаговање (интервенције), главне одбрамбене снаге, снаге за логистичку подршку и снаге за ојачање и попуну*. О снагама за брзо реаговање у НСК-99, поред осталог, каже се да „један ограничен, али важан део копнених, ваздухопловних и поморских снага у свако време мора да буде у стању да реагује што је могуће брже у различитим ситуацијама“. Међутим, већи део елемената војне силе биће на потребним нивоима готовости „за дуготрајне операције у оквиру и изван територије Савеза“. Колективна одбрана земаља чланица НАТО-а главни је задатак тих снага. Међутим, оне ће, као и снаге за брзо реаговање, бити распоређене на читавој територији Савеза и тежишно оријентисане према осетљивим подручјима.

У НСК-99 наглашава се и значај организације и функционисања логистичке подршке, „нарочито у условима ангажовања оперативних формација у војним операцијама“. Исто тако, „Савез мора да буде у стању да брзо ојача своје снаге било у одговору на фундаменталне промене у стратегијским околностима или за ограничене потребе“. У вези с тим, посебно је значајно одржавање резервних снага на одговарајућем степену борбене оспособљености и унапређење система мобилизације у свим савезничким земљама.

Развој нове командне структуре

Командна структура НАТО-а, како је наглашено у НСК-99, треба да буде потпуно прилагођена новим стратегијским условима и оспособљена за командовање и руковођење у бројним различитим војним задацима Савеза: да командује и руководи мултинационалним и вишевидовским саставима снага НАТО-а; да подржи операције које се предузимају и изводе под политичком контролом и стратегијским усмерењем Западноевропске уније (концепт *ESDI*); да руководи војним формацијама у које су укључене снаге партнерских држава, као и мултинационалним снагама¹⁹ ангажованим у „руковођењу кризама и у извођењу операција у одговору на кризе“. Новим стратегијским концептом из 1999. године практично су потврђени претходно разрађени планови опсежне реорганизације система командовања Савезом. Према тим плановима, наиме, предвиђено је да се у петогодишњем периоду (закључно са 2003) број војних команди НАТО-а смањи са 65 на свега 20 команди.

После спроведене реорганизације, војну структуру НАТО-а сачињаваће две стратегијске команде (за Атлант и за Европу), с регионалним (главне) и субрегионалним (секторске) командама. У Европи, на пример, уместо раније три војишне команде (за северно,

¹⁹ Када се мултинационалне снаге формирају од снага НАТО-а, снага партнерских држава и снага земаља које нису укључене у војне аранжмане НАТО-а.

централно и јужно војиште), убудуће ће постојати две регионалне команде (Северна и Јужна), с одговарајућим субрегионалним или секторским командама и њиховим видовским компонентама (шема 2).

Шема 2

НАПОМЕНА стратегијска команда за Атлантик (Норфолк, САД) има три регионалне команде (Исток, Нортуд, Велика Британија; Запад, Норфолк, и Југоисток, Лисабон), затим Команду површинских бродова и Подморничку команду (обе у Норфолку) и шест команди, што заједно са 14 команди у Европи чине 20 великих војних команди Северноатлантског савеза

Извор: *NATO's Office of Information and Press Fact Sheet, August 2001.*

Закључак

Нови стратегијски концепти НАТО-а, из 1991. и 1999. године, настали су у специфичним међународним условима, којима, у суштини, и одговарају. Наиме, значајно се разликују од стратегијских концепата НАТО-а из периода „хладног рата“. Та разлика се огледа, пре свега, у положају НАТО-а као војно-политичке организације, његовој моћи у односу на ближе и даље окружење и у односу на могућег противника НАТО-а и начин предвиђеног супротстављања непосредним и потенцијалним претњама земљама чланицама Савеза.

У време „хладног рата“, од оснивања НАТО-а (1949) до распада Варшавског уговора (1991), сматрано је да је главна опасност по безбедност његових чланова у политици и стратегији Совјетског Савеза и његових коалиционих партнера. Колективна одбрана од тих опасности била је основни разлог постојања Савеза. Тако су стратегијски концепти НАТО-а из тог периода имали, у основи, одбрамбени карактер. У њиховој званичној формулацији и интерпретацији није било предвиђано извођење војних операција изван граница НАТО-а, изузев у одговору на евентуалну спољну агресију.

Промене, прво геостратегијске, а затим и геополитичке, на делу евроазијског простора крајем осамдесетих и на самом почетку деведесетих година утицале су на измену положаја НАТО-а и његових реалних могућности. Савез је у тим променама изгубио свог главног противника и да би опстао, развијао се и јачао требало је да пронађе нове разлоге. Пронашао их је у потреби изградње јачег и поузданијег система европске безбедности, преузимајући главну улогу у том си-

стему. Догађаји у тадашњој СФР Југославији и неизвесност у вези с развојем земаља бивших чланица ВУ били су довољни разлози на које се НАТО ослањао у формулисању и презентовању својих захтева за преузимање нових улога и усвајање нових стратегијских погледа.

Највећу и најзначајнију новину Стратегијског концепта НАТО-а из 1991. године чинило је усвајање доктрина о руковођењу кризама и контроли сукоба, а у вези с тим и предвиђена могућност преузимања и извођења војних операција снагама НАТО-а изван географског простора Савеза. Те доктрине су практично примењене у операцијама снага НАТО-а на просторима СФР Југославије и у Албанији. На основу тих искустава и даљих промена у геостратегијским условима дограђиван је НСК-91, да би након осам година (1999) био трансформисан у још један нови стратегијски концепт Савеза.

Током деведесетих година дефинитивно је отклоњена опасност од евентуалног угрожавања безбедности појединих земаља чланица НАТО-а или Савеза у целини дејствима споља. Међутим, политички и војни аналитичари и стратежи САД и НАТО-а били су и даље „забринути“ због тога што Руска Федерација поседује велике количине нуклеарног оружја и због све очигледније пролиферације оружја за масовно уништење. То је, у ствари, на одређени начин наглашено и у НСК-99, али само као удаљена опасност. С обзиром на те реалности, у НСК-99 већи нагласак је стављен на политичке него на војне аспекте европске и медитеранске безбедности.

У новом стратегијском концепту НАТО-а из 1999. године захтева се да НАТО руководи кризама првенствено кроз дијалог и сарадњу, користећи за то успостављене механизме, као што су „Партнерство за мир“, Савет за евроатлантско партнерство, „Медитерански дијалог“ итд. Ширење НАТО-а, према НСК-99, такође је пут који води ка смањењу опасности од нових сукоба и јачању безбедности у Европи. Војна сила треба да буде крајње средство, а њена моћ и наглашена спремност за брзо ангажовање у „контроли сукоба“ и успостављању мира у угроженим зонама треба да чини неку врсту детерента. У НСК-99 довољно су јасно наглашене политичке амбиције и војне могућности НАТО-а као једине глобалне војно-политичке (односно политичко-војне) организације. Добро познавање и схватање тих постулата, заснованих на стварности, олакшава сналажење народима и државама у садашњим веома сложеним међународним условима.

Геополитика Русије од експанзионизма до дефанзиве

УДК: 355.43:355.47(470)

Проф. др Зоран Килибарда, пуковник,
и мр Јованка Шарановић

Једна од основних карактеристика еволуције руске државе, од њених зачетака до утапања у заједницу совјетских република, јесте територијална експанзија, у којој су велики значај имале географске карактеристике простора на којем се налазила, односно простора којем је гравитирала. На обликовање геополитичког кода Русије утицали су, пре свега, величина поседнутог простора и богатство његових природних ресурса. Обрасци формирања геополитичког размишљања и понашања показали су се као веома слични у свим фазама постојања Русије, али су њихова форма и нагласци варирали у различитим периодима.

Теоријски, Русија има три стратешке геополитичке могућности: стратегију експанзије, стратегију попуштања и позициону стратегију. Међутим, за експанзивну стратегију нема довољно економске и војне моћи, док се стратегија попуштања чини неодговарајућом.

У сваком случају, уступци које је Русија учинила Западу после распада Совјетског Савеза, пре свега у вези са ширењем НАТО-а на исток, указују на то да Русија, бар за сада, прибегава некој врсти активне геополитичке дефанзиве. На основу тих тенденција треба сагледавати и однос Русије према Балкану и њену могућу улогу у расплету ситуације на простору Савезне Републике Југославије.

Увод

У настајању и развоју сваке државе веома су значајне географске карактеристике простора на којем се налази, као и простора којим је окружена, односно, којем гравитира. Наравно, у прошлости је тај утицај био много израженији јер су физичка освајања и физичка контрола територије и њени природни ресурси били основно мерило снаге једне државе и, самим тим, једна од основних преокупација њене спољне политике. Зато није необично што су у некадашњим политичким теоријама географијом објашњавана скоро сва дешавања у међународној политици, при чему су као основни параметри за процену војно-политичке позиције неке земље и за прогнозирање њених по-

ступака коришћени: локација, величина територије, рељеф, прилазни правци, интересне зоне, сфере утицаја, тампон-зоне, и слично. Такво наглашавање значаја географског амбијента предодредило је настајање геополитике као дисциплине која се бави утицајем географског простора на политику државе. Појам геополитика близак је појму политичка географија и ти се термини понекад поистовећују, мада између њих постоји сасвим одређена разлика. Политичка географија, како наводи Осмо Туоми, објашњава настајање и деловање политичких снага у оквиру простора, док геополитика објашњава ситуацију у простору кроз текстове, чланке и принципе понашања којима се, експлицитно или имплицитно, политици сугерише правац деловања.¹

Геополитика се, као и свака друга дисциплина, током своје еволуције донекле мењала, зависно од тога колико су новим сазнањима (искуствена и теоријска) потврђивана или побијана првобитна становишта. Према томе су се мењале и интерпретације улоге географског чиниоца у обликовању руске политике. Тако је територијална експлоатација Русије, као заједнички именоватељ њених спољнополитичких стремљења, према старим геополитичким обрасцима, репрезентима географског детерминизма, тумачена сплетом одговарајућих географских околности. У вези с тим су коришћене идеје о вечитом сукобу „света копна“ и „света мора“; природној тежњи земаља из тзв. Средишта или Срца света (*Heartland*) да изађу на „обалско подручје“, као и идеје о јединственој контроли простора и држави као географском организму који тежи да максимално увећа своје моћи.

Без обзира на то колико стари геополитички постулати нуде разборито тумачење многих збивања из руске историје, као што су задивљујући темпо територијалне експанзије према истоку, исход рата са Наполеоном, па и сламање инвазије Хитлерове Немачке, не могу, с обзиром на пренаглашавање значаја једног чиниоца (географски), да обезбеде ваљану процену актуелних збивања и поуздану прогнозу будућих праваца деловања, који су условљени мноштвом чинилаца високог степена међусобне интеграције. Зато је све чешћи став да географија све индиректније утиче на политику тако што, на пример, детерминише економску географију, која утиче на политику. Уместо просторно одређених материјалних ресурса, првенство међу чиниоцима рата, а самим тим и политичке моћи, преузимају технички прогрес и људски ресурси, тако да само поседовање велике територије више није гаранција превласти.² На основу тих сазнања Туоми указује на неопходност да се геополитика дефинише на нов начин, тако да

¹ O. Tuomi, *New Geopolitics, The World System and Northern Europe seen from a Modern Geopolitical Perspective*, Helsinki, National Defence College, 1998.

² Немачка и Јапан се, у вези с тим, помињу као примери земаља са малом површином али великим могућностима и значајним утицајем.

кореспондира с условима који владају у савременом свету, уз напомену да она има два аспекта – теоријски и практични аспект.³

Теоријска геополитика проучава односе између физичког простора и међународне политике, развија modele за просторну поделу света на кооперативне и компетитивне делове, због историјских, економских и политичких разлога, и анализира како учесници интерпретирају политичке, економске и војне последице те поделе. Као практично понашање, геополитика државе или неке друге територијално дефинисане заједнице значи стремљење ка географски дефинисаним циљевима који су повезани са њеним економским и политичким положајем, њеном безбедношћу и њеном културом. Наравно, при томе, треба узимати у обзир чињеницу да је тзв. практична геополитика умногоме заснована на појединачној перцепцији света и властите позиције у том свету политичких актера. Геополитичка димензија те свести о властитој позицији назива се *геополитичким кодом* и означава субјективно схватање позиције сопствене државе, њених интереса, циљева, могућности и опасности којима је изложена. Према томе, за ваљану интерпретацију одређеног геополитичког понашања и прогнозирање будућих корака, поред релевантних објективних (мерљиви, односно процењиви) параметара, неопходно је познавати и геополитички код релевантних политичких актера (субјеката геополитичког понашања), тј. проникнути у део садржаја њихове менталне мапе који „покрива“ подручје спољнополитичких аспирација. Променљивост те варијабле и њена тешка мерљивост неизбежно умањују степен поузданости геополитичких прогноза, и то утолико више уколико су политички актери бројнији и уколико је израженија међузависност њихових поступака.

Основна обележја и чиниоци геополитичког понашања Русије до 1917. године

Еволуцију руске државе, од њених зачетака у облику тзв. Кијевске Русије, затим кнежевине Новгород, Владимир и других, преко Московске кнежевине и царске Русије, све до њеног утапања у заједницу совјетских република, карактерише значајна територијална експанзија с повременим периодима суздржавања и дефанзиве ради одбране достигнутих позиција или консолидовања унутрашњих прилика.

Кијевска Русија (лабава државна заједница), коју су средином 9. века основали (највероватније) Викинзи, у време свог највећег успона (у 11. веку) обухватала је читав слив реке Волге, односно територију од Балтика до Црног мора. Успон Кијевске Русије прекинула је најезда Татара, који су, користећи руске поделе, продрли на то подручје и доминирали њиме дуже од 200 година. Суочене с изразитом надмоћ-

³ O. Tuomi, *исто*, стр. 36. и 37.

ношћу Татара, руске кнежевине су биле приморане да, ради опстанка, пристану на неку врсту вазалног односа, чиме је, уз очување елементарне независности, сачуван континуитет руске државности. На пример, Кнежевина Новгород избегла је инвазију тако што је њен кнез Александар Невски признао врховну власт татарском поглавару. Таквим маневром створио је предуслове, односно утро је пут свом сину Данилу да, на сличан начин, учврсти московску династију која ће владати од седамдесетих година 13. века до краја 16. века.⁴ Оснажена Московска кнежевина била је језгро и ослонац нове руске државе и њене експанзије до 20. века.

Током 16. века руска експанзија била је првенствено окренута ка истоку. Продор на запад блокирале су Литванија и Шведска, што је спречавало приступ Балтичком мору. Заузимањем Казана на Волги (важног упоришта Татара), 1552. године отворен је пут за експанзију ка Централном Уралу, и даље – до Сибира. Током једног века након заузимања Казана Русија се пробила 5.000 km ка истоку, све до Пацифика.

У 18. веку Петар I (Велики) преусмерио је експанзију Русије са истока ка Европи. У његово време (1682–1725) Русија је продрла на Балтик и анектирала Естонију, Литванију и крајеве југоисточне Финске. Након тога, успела је да дуже од деценије држи упориште на Црном мору, док је на Далеком истоку заузела Камчатку и Курилска острва. Катарина II (Велика) наставила је с експанзијом према Европи. Током њене владавине (1762–1796) анектирани су Литванија, Белорусија и делови Пољске и Русија је први пут у историји имала заједничку границу са Пруском и Аустријом. Осим тога, Катарина је успела и оно у чему није успео Петар Велики: учинила је Русију црноморском силом заузимањем прилаза северним обалама мора (1774) и анектирањем Крима (1783).

Током 19. века главни правац руске експанзије био је према југу, при чему је Русија успоставила доминацију над подручјем Кавказа и централне Азије. Наполеонови ратови у Европи имали су за последицу да се, до 1815. године, Финска, већи део етничког простора Пољске и Бесарабија нађу под окриљем Русије. Међутим, период руске експанзије на запад ближио се крају. Пораз у Кримском рату (1853–1856), на сопственој територији, била је коначна прекретница у руској експанзији у Европи. До краја 19. века, током 500 година експанзије, Русија је на северу и истоку допрла до самих граница континента, на југу је дошла до обода високих планина и сфере утицаја Бри-

⁴ Сличну стратегију одбране од надмоћнијег непријатеља применио је, нешто касније, српски краљ Милутин, који је избегао већ припремљени упад Татара плаћањем данка и давањем талаца, међу којима је био и његов син Стефан, чиме је гарантовао да ће преузета обавеза бити испоштована (*Војна енциклопедија*, Београд, 1973, друго издање, том 5, стр. 468).

танске империје и делила је Црно море с Отоманским царством. На прекретници века Русија се окренула Далеком истоку, оспоравајући Јапану утицај на Корејско полуострво. Рат против Јапана (1904–1905) завршен је поразом Русије и губитком престижа на светској сцени.

Уласком у Први светски рат на страни Антанте Русија је рачунала на нова територијална проширења и поправљање пољуљаног угледа светске силе. Њене претензије на почетку рата биле су делови територија Немачке и Аустроугарске монархије и турски мореузи. Међутим, после преврата у Октобарској револуцији Русија се, под новом бољшевичком влашћу, одрекла (барем привремено) територијалних амбиција царског режима и, склапањем сепаратног Брестлитовског мира са Централним силама (3. марта 1918), уз значајне уступке противнику, иступила из рата.⁵ Тиме је окончан вишевековни период територијалне експанзије царске Русије. Међутим, резултати те експанзије (исказани, пре свега, величином поседнутог простора и богатством његових природних ресурса) имали су велики (ако не и одлучујући) утицај на обликовање геополитичког кода совјетске државе, која је, с обзиром на то да је највећим делом била смештена на територији руске империје, била наследник територијалне баштине руског експанзионизма. Због тога је за разумевање и интерпретацију глобалне геополитике Совјетског Савеза, па и актуелних и наговештених праваца у геополитици савремене Русије, неопходно узимање у обзир околности и мотива који су довели до експанзије, као и начина (методе) којима је остваривана.

Једна од околности које су погодовале експанзији, како се често наводи, била је то да стара Русија, односно Московска кнежевина (као њен нуклеус), није имала природне или на неки други начин фиксирани границе. Али, тиме се објашњава само експанзија у првим вековима, али не и експанзија на просторе где се Русија суочавала с отпором. Тамо где су границе биле фиксирани због противникове одбране руска моћ се учвршћивала на исти начин као и моћ неких европских народа. Татарском владавином, такође, може делимично да се објасни почетно територијално ширење. Наиме, владари московске династије користили су своје татарске господаре за побољшање својих позиција у односу на све своје ривале, а када је Московска кнежевина ојачала, ослобађање осталих подручја од татарске доминације претварало се, постепено, у територијално ширење.⁶ У сваком случа-

⁵ Тим мировним уговором Русија је пристала да се одрекне Пољске, Литваније и Курланије (део Летоније); да призна самосталност Украјине, Естоније, Летоније и Финске и да уступи Турској Ардахан, Карс и Батуми (*Војна енциклопедија*, Београд, 1971, том 2, стр. 9). Истина, само два дана након капитулације Немачке, та иста бољшевичка власт поништила је Брестлитовски уговор, али су његове политичко-правне консеквенце оставиле видан траг на односима совјетске државе са државама које су биле део њене нагодбе са Централним силама.

⁶ R. Wensson, *The Russian Dilemma*, Praeger Publishers, 1986.

ју, ретко насељена и слабо брањена евроазијска равница охрабривала је на експанзију. У ствари, вековима и није било правог надметања за наступање према истоку, јер када је, крајем 16. века, поражен последњи кан, нестао је озбиљан отпор на путу до Пацифика. Између источне Европе и Пацифика била је огромна ненасељена територија и успостављање контроле над њом било је само питање времена.⁷

Стратегијски мотиви за експанзију су били на почетку секундарни, али како је време пролазило ти мотиви су постајали све важнији. Наравно, и током првих векова експанзије постојала је повремена тенденција заузимања стратeгијски важних територија. Непошумљене степе требало је бранити од номада, а неодређене, у ствари, непосредне границе биле су добар разлог да се новим освајањима линија одбране помера што даље. Касније, простор је постао значајнији чинилац безбедности и, као што се потврдило, био је значајан, ако не и пресудан, за то да се Русија одбрани од Пољака у 17. веку, од Швеђана у 18. веку, од Француза у 19. веку и од Немаца у 20. веку.

Религија је такође била разлог, односно изговор за руску експанзију. „Погани“ Татари, а затим „неверни“ Турци морали су да буду протерани. Како напомиње Весон, непријатељи су увек били православци, а често су постојали пријатељи православци с друге стране границе које је требало заштитити.⁸ Тако је идеја о прикупљању свих православца и Словена у једну државу служила као идеолошко оправдање за експанзију и била је, истовремено, снажан подстицај онима који су учествовали у освајачким подухватима.

Економски интереси, као што је, на пример, била потражња крзна, и необезбеђеност европског подручја од напада Татара били су главни разлози за експанзију према Сибиру. Угроженост украјинске границе од кримских Татара био је првобитни разлог (изговор) за експанзију у подручје Црног мора, што је неминовно наметнуло борбе са Турцима. Због трговинских и стратeгијских интереса (излазак на море) била је потребна експанзија према региону Балтика, док је заштита од напада са запада био главни геополитички интерес Русије на подручју Пољске. Држећи Варшаву, Русија је не само имала добар одбрамбени положај него је била у прилици и да угрожава Берлин, Беч и северне регионе.

За објашњење циљева и метода руске експанзије између 1700. и 1917. године Џон ле Дон⁹ је разрадио геополитички модел у којем се полази од теорије Мекиндера, Махана, Паркера и Латимора.¹⁰ Наиме,

⁷ К. Плесаков, *Гео-идеологическая парадигма*, Российский научный фонд, 1994.

⁸ Wesson, *исто*, стр. 4, 7, 8.

⁹ J. Le Done, *The Russian Empire and the World, 1700–1917*.

¹⁰ О тим теоријама видети опширније у књизи: O. Tuomi, *The New Geopolitics; The World system and Northern Europe seen from a Modern Geopolitical Perspective*, Helsinki, National Defence College, 1998.

његова геополитичка интерпретација заснована је на односу Срца (Средишта) света (*Heartland*) и тзв. подручја центара моћи (*core areas*). Као Средиште света означена је равница (раздвојена само планином Уралом) која се протеже од Балтичког мора, на западу, до реке Јенисеј, на истоку, и од Баренцовог мора, на северу, до планина Кавказа и Персијске (Иранске) висоравни, на југу. Према Ле Дону, подручја центара моћи, тј. подручја с исказаном тежњом ка хегемонији, била су у то време у средишњем (копненом) делу света: Кастиља, Врангенбург, Аустрија, Московска кнежевина, турски мореузи, Шведска, Пољска и Персија, а у приморском делу света били су Британија, Кина и Јапан. Према том моделу, циљ спољне политике Русије био је да досегне периферију средишњег дела света и, дугорочно, да пројектује своју моћ од периферије Средишта света на приморски свет. Сходно томе, Ле Дон објашњава да процес руске експанзије има порекло у епорој али неумитној промени равнотеже моћи унутар Средишта света. Према њему, прича о руској експанзији је прича о борби између нарастајуће Русије (Русије у успону) и подручја центара моћи у паду за контролу граница које их раздвајају. С једне стране, испољено је упорно настојање Русије да дестабилизује, одвоји и, чак, припоји та ослабљена подручја ради коначног овладавања читавим Средиштем света, док су, истовремено, германске и приморске силе биле решене да спрече ту експанзију, односно досезање периферије Средишта света. Према томе, Ле Дон у својој анализи сугерише да су главни разлози експанзије били: 1) жеља Русије да преузме моћ околних земаља; 2) формирање јаке владајуће класе и консолидација кметства; 3) политичко-религиозна идеологија; 4) тежња за контактима с европским приморским подручјима ради прибављања средстава и искустава за сопствену модернизацију, и 5) настојање да се оствари стратешка доминација на западу и југу. Наравно, географија је определила правце и, делимично, циљеве експанзије Русије. Равнице и реке били су канали за ширење, а планински ланци препреке које су помагале противничким снагама да је зауставе. Напори за заузимање прилаза лукама топлих мора све више су оптерећивали Русију ради остваривања стратегијских трговачких интереса. Истовремено, према Ле Доновом моделу, изласком на уска мора дуж периферије Средишта света – Балтичко море, Црно море и Охотско море – Русија је настојала да створи одбрамбени прстен за заштиту своје обале не само од поморских напада него и од политичког присуства поморских сила, које би неизоставно доносиле субверзивне идеје.

Усмеравајући своју експанзију ка периферији Средишта света, царска Русија је током последња два века свог постојања покушавала да дође доседа које Ле Дон назива линијом оптималног заузимања (освајања). Њен колапс током Првог светског рата коначно је означавао крај тих планова, што је значило победу политике супарничких

сила. Такав крај руског експанзионизма неизоставно намеће питање колико би велики требало да буде тај оптималан посед и да ли је неуспех Русије у Првом светском рату одговор на питање где треба да се протеже линија оптималног освајања. Нема сумње, планови Русије били су веома амбициозни. Генерално гледано, слабљење и пропаст империја резултат су несклада између њихових геополитичких циљева и њихових политичких ресурса. У вези с тим, Ле Дон процењује да је у том случају линија оптималног заузимања морала да се протеже унутар Средишта света, дуж политичке изобаре која изједначава (уравнотежује) притисак руске енергије и отпор подручја центара моћи која чувају копнене прилазе према периферији, потпомогнут отпором приморских сила које чувају прилаз мору. Према Ле Дону, једна таква изобара била је успостављена у источном Балтику после 1815. године између руског притиска и англо-шведског отпора, као и почетком 20. века између немачког притиска и руског отпора. Дакле, пројектовањем своје амбиције иза линија оптималног заузимања Русија је нарушила склад између геополитичких циљева и расположивих ресурса, што је нужно имало за последицу слабљење њених глобалних позиција и, вероватно, било узрок њеног унутрашњег дестабилизовања, које је кулминирало до анархије и, коначно, уз одговарајуће утицаје споља, изнедрило бољшевички преврат 1917. године.

Геополитика Совјетског Савеза – оригинално решење или копија „старе геополитике“

Према познатом маниру бољшевичке власти да негира вредност свега што је у политичкој теорији и пракси настало и неговано у периоду пре револуције, двадесетих година 20. века у Совјетском Савезу геополитика је називана буржоаском псеудонауком. Међутим, упркос том безрезервном брањеном официјелном ставу, у пракси се политика совјетских лидера заснивала на чисто геополитичким калкулацијама, мада често прерушеним у изјаве о класним интересима и идеологији. Наиме, Совјетски Савез је, слично свом претходнику – царској Русији, од које је наследио територију задивљујућих размера и респективне природне ресурсе, примењивао мноштво различитих класичних геополитичких поступака – од концепта контроле простора до идеје о држави као географском организму који тежи да максимално увећа своје моћи. Наравно, у свему томе, имала је, мање или више, значајну улогу и идеологија (та идеологија и њена релевантна функција били су једна од константи деловања совјетске администрације на међународној сцени све време њеног постојања).

Константин Плесаков¹¹ је утврдио три модела интеракције између геополитике и идеологије уопште. Први модел је *модел реципроч-ног генерисања*. Према том моделу, геополитички чиниоци и идеолошки мотиви стално појачавају једни друге, и ниједан од њих не може да постоји без оних других. Други модел је *реципрочна редукција*. У њему су геополитичка и идеолошка становишта нераздвојива, али се њихове експанзионистичке компетенте међусобно елиминишу. Резултат тог модела је тенденција одржавања статуса кво. Трећи модел је *доминација геополитике над идеологијом*. Он може да се појави када не постоји директан утицај идеологије у међународним односима. Када је реч о Русији, Плесаков закључује да је њена територијална експанзија од 17. века била доктринарно утемељена на савезу руске државе и православне цркве. Али, државна доктрина је почела да се приближава идеологији само током друге половине 19. века. На прелазу из 19. у 20. век за примат су се надметале четири тенденције: славофилизам, либерализам, национализам и револуционарна идеологија са јаком компонентом марксизма.

Током бољшевичке револуције у Русији је било веома изражено очекивање брзог ширења пролетерске револуције широм света. Сходно томе, до 1920. године Лењин је покушавао да постави идеологију изнад политике, верујући да геополитика неће бити потребна у друштву без класа и граница у светским размерама. Брестлитовски мир требало је да послужи само као предах до, веровало се, новог таласа револуције. Али, када се очекивано брзо ширење револуције на читав свет показало као неосновано, совјетска Русија се вратила класичној геополитици и, 1922. године, закључила са Немачком Рапалски уговор. Тако је сан о општој светској револуцији произвео совјетско настојање да повећа државну контролу над простором, што је наметало потребу за идеологијом у функцији те контроле. То реципрочно генерисање карактерисало је однос између идеологије и геополитике у Совјетском Савезу од двадесетих до осамдесетих година 20. века. Према том моделу, геополитичким успесима Совјетског Савеза требало је, између осталог, да се у нова подручја промовише идеологија светске револуције, а тако промовисана комунистичка идеологија требало је да ојача позицију Совјетског Савеза.

Већ током првих година владавине бољшевици су враћали, једну по једну, територије које су се одвојиле од бивше руске царевине током 1918–1919. године. Само су Финска, Пољска и балтичке земље успеле да сачувају своју независност. Та геополитичка фаза, која је наступила почетком двадесетих година, може да се назове фазом консолидације. Каснијих двадесетих година Совјетски Савез се окренуо себи, и све до краја тридесетих година није значајно повећавао простор под својом непосредном контролом. Али, Москва је покушавала да

¹¹ К. Плесаков, *исто*, стр. 26–31.

прошири изван своје територије посредну геополитичку контролу. После неуспеха револуције у земљама на Западу, њиховим комунистичким партијама је наложено да не дижу револуцију, већ да слабе сопствену државу. Тако се, тражећи и стварајући идеолошке партнере у иностранству, Москва мешала у унутрашњу политику других земаља. Међутим, Стаљин није био заинтересован за победу комунизма у другим земљама уколико није био сигуран да може да је контролише.¹²

Јачање Немачке условило је, средином тридесетих година, промене геополитичких погледа Совјетског Савеза. Русификација мањинских подручја, напуштена двадесетих година, поново је актуелизована крајем тридесетих година. Наиме, средином тридесетих година СССР ушао је у међународну политику активније него икада пре, тражећи безбедност и предност у традиционалном начину баланса моћи – путем комбинација са једном или другом страном. Пакт са Немачком, у августу 1939. године, учинио је могућим геополитички продор Совјетског Савеза у источну Европу, тако да је СССР могао да поврати већину територија које је руска империја изгубила током Првог светског рата на својим западним границама – балтичке земље, делове Пољске, Бесарабију и неке територије Финске.

У геополитичком продору према источној Европи идеологија је имала другоразредни значај, док је у реципрочном односу између совјетске идеологије и геополитике доминирала геополитика. Према томе, експанзија контроле над простором није била заснована на идеолошкој експанзији. Успостављање идеолошке контроле над балтичким државама, Белорусијом и западном Украјином започето је тек након припајања тих територија. Совјетски Савез се понашао као и свака друга држава – према сопственим интересима. У званичним изјавама такође су се одражавали неидеолошки мотиви. Молотов је, на пример, бранио совјетско-немачки пакт позивањем на национални интерес, без икакве везе са пролетаријатом. Анексија делова Пољске објашњена је традиционалним етничким разлозима, док су балтичке земље биле приморане да прихвате совјетске снаге из стратегијских разлога (интереса) Русије и због тога што су и раније биле део руског царства. У вези с таквим понашањем Совјетског Савеза, Весон закључује да је главни правац Стаљинових територијалних стремљења – Балкан и турски мореузи, био традиционално руски и да, у ствари, није имао никакве везе с идеологијом комунизма.¹³

Други светски рат додатно је ослабио улогу идеологије у совјетској и геоидаолошкој парадигми. Кроз Други светски рат Совјетски

¹² Такву политику илуструје и став Москве према политичким збивањима у Југославији (посебно према деловању КПЈ) током Првог светског рата и након успостављања комунистичког режима.

¹³ R. Wesson, *исто*.

Савез је извукао максимум предности из својих савеза, прво са Немачком, а касније са САД и Великом Британијом против Немачке. Као и у периоду 1939–1941. године, совјетска војна освајања у источној Европи била су учвршћена идеолошком трансформацијом потчињених земаља. Још једном се потврдило да Стаљинова геополитика није била заснована на поверењу у пролетерски интернационализам, већ на експанзији поседа под контролом Совјетског Савеза. Као последица Другог светског рата, однос између идеологије и геополитике попримио је форму реципрочног генерисања, само у другачијем политичком амбијенту – амбијенту биполарног света. Однос између Совјетског Савеза и САД, како оцењује Плесаков, карактерисала је пат позиција, у којој Совјетски Савез, као континентална сила, није био у стању да уздрма америчку доминацију над морем, а САД, као поморска сила, нису могле потпуно да редукују геополитичко поље Совјетског Савеза. Континентална сила није била осетљива на поморску силу, и обратно. Конфликт је био могућ једино у граничним зонама тих сила.¹⁴

Почетком педесетих година две околности су нарочито утицале на совјетску геополитику. Прво, и Совјетски Савез и САД постали су способни да воде нуклеарни рат и, друго, после Стаљинове смрти тоталитаризам СССР-а еволуирао је у ауторитаризам.¹⁵ Могућности нуклеарног ратовања радикално су промениле могућности контроле простора војним средствима и уздрмале безбедност територијалних држава. „Природне границе“, тампон-зоне и географски простор, као стратегијска предност, изгубили су много од свог традиционалног војно-политичког значаја, тако да је развој нуклеарних ракета поништио, или барем релативизовао, непробојност географских граница и учинио Совјетски Савез осетљивијим на нападе.

Под Хрушчовљевом владавином преобликована је спољна политика Совјетског Савеза. Једна од првих његових премиса био је концепт „мирољубиве коегзистенције“, према којем је свет требало да се преобрати у социјализам без рата путем еволутивних процеса. Друга премиса је била недопустивост нуклеарног рата. Совјетски Савез је предузео и нагле миротворне кораке, укључујући споразум с Аустријом и Југославијом и одрицање од базе Поркала у Финској. Али, предузети су и неки кораци експанзије. Весон тврди да је стратегија коју је тада примењивао СССР била, у ствари, стара руска стратегија експанзије у Азији – експанзија преко мање развијених земаља ради остварења предности у надметању са Западом.¹⁶ Упоредо с „мирољубивом коегзистенцијом“, Совјетски Савез је 1955. године, што коинцидира са повлачењем западних сила из њиховог бившег колонијал-

¹⁴ К. Плесаков, *исто*, стр. 60.

¹⁵ *Исто*, стр. 65.

¹⁶ Wesson, *исто*, стр. 94–99.

ног царства, почео да нуди економску и политичку сарадњу мање развијеним народима Азије и Африке. У Совјетском Савезу се веровало да ће те земље у сукобу Исток – Запад прве постати неутралне и да ће се, затим, прве окренути табору социјалистичких земаља, предвођених Совјетским Савезом. Та стратегија је имала мало успеха јер су се нови потенцијални партнери прибојавали совјетске доминације. Такође, није се испунило очекивање о фузији Источне Европе. Економски развој у тим земљама деловао је разочаравајуће на интеграциони процес, а постојала су и центрифугална настојања, која су довела до тога да совјетска политика према земљама тог региона постаје сувише крута и, као таква, за њих недовољно атрактивна. Изгледа, ипак, да су првенствено геополитички циљеви СССР-а у Хрушчовљевој ери били обезбеђење војне сигурности и консолидација моћи у Источној Европи. Отуда је приоритетан циљ било потписивање немачког мировног уговора којим је озваничена подела Немачке, упоредо са спречавањем Немачке да стекне нуклеарно оружје. Према Адаму Уламу, кубанска криза је била совјетски покушај да изнуди од Запада нове концесије, укључујући остваривање наведених циљева.¹⁷ Анализе Константина Плесакова указују на то да је за време Хрушчова улога идеологије у совјетској геоицеолошкој парадигми смањивана, док је улога геополитике стално повећавана. Према њему, то смањивање улоге идеологије од 1953. до 1958. године било је тенденција, од 1958. до 1962. године – експериментална политика, а после 1962. до осамдесетих година – стална црта спољне политике.

Политика Совјетског Савеза постала је конзервативнија за време Брежњева. Док је Хрушчов рачунао на економске везе као на чинилац фузије Источне Европе, Брежњев се усредредио на војно јединство преко Варшавског пакта. У Европи је примењена тзв. Брежњевљева доктрина, која је значила ограничени суверенитет унутар социјалистичког лагера. Уместо раније више наглашаваних економских веза, „трећем свету“ је радије нуђена војна помоћ. Хрушчов је драстично редуковао совјетску војну моћ, док су под Брежњевом оружане снаге стално нарастале. Совјетски Савез је наставио да ствара геополитичке контролне тачке у Евроазији ширећи свој утицај на Вијетнам и Лаос. Такође, подржавао је настојање Северног Вијетнама да прошири свој геополитички простор као контрабаланс Кини. Напори у Африци били су усмерени на ширење сфере совјетског утицаја, посебно у Анголи и Мозамбику, Етиопији и у неколико других држава, укључујући Јужни Јемен и Бенин. Те државе су генерално следиле Совјетски Савез мада, према својим владајућим гарнитурима, и нису биле сасвим марксистичко-лењинистичке државе.

¹⁷ A. Ulam, *Expansion and Coexistence. Soviet Foreign Policy 1917–73*, Praeger Publishers, 1974, pp. 661–669.

У односима СССР-а и САД доминирала су војна питања. Седамдесете године су биле декада детанта, који је лансиран на Московском самиту 1972. године, када су САД прихватиле Совјетски Савез као себи равну суперсилу. Међутим, због разлика у намерама и очекивањима суперсила детант је коначно нестао 1979. године, када је СССР војно интервенисао у Авганистану, што је изазвало контрамере САД, Кине и многих западних земаља.¹⁸ Совјетски Савез је био изложен снажном геополитичком притиску. На пример, притисак САД испољио се у виду размештања нуклеарног оружја средњег домета у Европи, промени става у вези са контролом оружја и интензивирању безбедносне сарадње са Јапаном и Кином. Истовремено, догађаји у Пољској у периоду 1979–1981. године нагостили су унутрашње слабљење Варшавског уговора које је, након десет година, кулминирало његовим распадом.

Осамдесетих година почео је да се мења однос у троуглу САД – Кина – Совјетски Савез јер је Кина иницирала постепено сређивање односа са Совјетским Савезом без учешћа Сједињених Држава. После 1978. године геополитички троугао био је нагнут према СССР-у и Кина је желела да га уравнотежи. С друге стране, Совјетски Савез је желео да уздрма америчко-кинеску геополитичку сарадњу, коју је сматрао извором притиска на себе. Кинески услови били су јасни: повлачење совјетских трупа из Авганистана и са кинеско-совјетске границе, као и повлачење Вијетнама из Камбоџе. Из совјетске перспективе, прихватање тих услова, уз притисак са Запада, сматрано је немогућим, али је то, према процени Плесакова, изгледало изводљиво упоредо са сличним променама у глобалном геополитичком систему.¹⁹ Међутим, осамдесетих година Совјетски Савез се суочавао са све већим тешкоћама у одржавању своје војне, политичке и економске безбедности и са дезинтеграционим тенденцијама унутар сопствене сфере утицаја. Његов спољашњи (истурени) геополитички круг, који су чиниле земље у развоју, затим географски удаљене социјалистичке земље (Куба и, својевремено, Кина и Југославија), као и земље источног дела Запада које су сарађивале са СССР-ом (на пример, Финска) одавно је већ био попустио. С обзиром на то да је био хетероген и да није био географски и економски повезан, тај круг се брзо распао након што су се неки од његових елемената дистанцирали од СССР-а, а други су изгубили совјетску подршку. Следећи геополитички круг, који се протезао непосредно око Совјетског Савеза и који је обухватао социјалистичке земље источне, централне и југоисточне Европе и Азије, био је дуго стабилна и изузетно важна зона.

¹⁸ H. Gelman, *Rise and fall of Detente*, „Problems of comunism“, 1985, march-april, Vol. 34.

¹⁹ К. Плесаков, *исто*, стр. 89–90.

Али, крајем осамдесетих година и он је почео да пуца, да би био разорен распадом његове главне споне – Варшавског уговора и Савета за узајамну економску помоћ и сарадњу, упоредо с уједињењем Немачке и повлачењем совјетских трупа из земаља чланица Варшавског уговора. Дезинтеграција унутрашњег круга, који су чиниле совјетске републике чија је територија била у саставу царске Русије, почела је већ 1987. године, када су неке од тих република стекле независност, што је био наговештај коначног распада Совјетског Савеза који је уследио 1991. године.

Са распадом Совјетског Савеза и само његово језгро – Руску Федерацију (састављену од аутономних области различитог нивоа, од републике до округа), уздрмали су дезинтеграциони процеси. Неке аутономне области затражиле су бољу позицију у административној хијерархији, а неке су се изјасниле за независност. У ствари, њихова конфронтација са федералним центром била је слична претходној конфронтацији совјетских република са централом Совјетског Савеза. Начин на који су разрешени ти захтеви за већом аутономијом, односно за независношћу, предодредио је правац будућих збивања унутар Федерације и, донекле, њену глобалну геополитичку оријентацију.

Геополитика постсовјетске Русије

Последњих година постојања Совјетски Савез и Русија, непосредно након његовог распада, учинили су много више уступака Западу него што су за узврат добили од Запада. То је неминовно усмерило Русију на реконструисање своје првобитне спољнополитичке позиције у односу на Запад која је била тесно везана са њеним радикалним и наглим заокретом од планске привреде ка тржишној привреди. Поред те званично одбачене, али не сасвим безначајне, прозападне оријентације, у Русији, према оцени неких аналитичара, постоје још најмање три спољнополитичке позиције.²⁰ Једна од јасно препознатљивих варијаната јесте она коју заступају тзв. умерени конзервативци, чије је основно становиште да Русија треба да избегне претерану зависност од Запада и да ствара своје сфере утицаја, првенствено у најближем суседству. Ту варијанту подржавају институционалне снаге, као што су војни врх, индустријски менаџери и главни сектори федералне администрације. Група умерених либерала наглашава значај прагматизма и заговара спољну политику засновану на реалној процени руских националних интереса. Трећа група, коју подржавају радикална левица и радикална десница, залаже се првенствено за по-

²⁰ D. Kerr, *The New Eurasianism: The Rise of Geopolitics in Russia's Foreign Policy*, „Europe-Asia, Studies“, 1995, Vol 47, No 6, p. 977; I Sherr, *Russia's geopolitics and crime*, *The World Today*, February 1955, p. 34.

новно изграђивање статуса суперсиле, ако је нужно, и уз примену војне силе.

Гледано у целини, у већини спољнополитичких оријентација постоји тенденција повећања значаја геополитике у односу на идеологију, што значи да су некадашњи идеолошки конфликти, можда и трајно, замењени борбом за сфере геополитичког утицаја. То је, свакако, условљено потребом да се консолидује нова држава, дефинишу њене сфере утицаја и њена спољна политика прилагоди измењеној ситуацији. Зато је заједничка преокупација руских геополитичара неопходност реформе класичне геополитике, уз задржавање њене суштине. Реформу намећу промене у физичком амбијенту и нови приоритети у понашању државе условљени повећањем политичког значаја неких чинилаца који нису у директној вези са физичким амбијентом.

Према оцени Пухелоинена, Русија, теоријски, има три стратегијске геополитичке варијанте: стратегију експанзије, стратегију попуштања и позициону (*status quo*) стратегију.²¹ Наведени подаци показују да Русија нема довољно економске и војне моћи за *стратегију* експанзије. Због тога је мало вероватно да би радикалне националистичке снаге, ако би дошле на власт у Русији, примениле агресивну политику. Покушај територијалне експанзије довео би Русију у позицију из које би, вероватно, постојао само један излаз – повлачење без икаквих позитивних резултата.²²

Идеје о поновном уједињењу бивших совјетских република или поновном стварању неке нове руске империје у сваком случају су нереалне. За грађење руске (совјетске) империје биле су потребне стотине година, а сада, ако и постоји жеља за њеним поновним грађењем, Русија за то нема средстава. Употреба силе у те сврхе у догледно време је недвосмислено искључена, а земље суседи не желе добровољно да се прикључе Русији, осим Белорусије. Наиме, тежње суседа усмерене су у супротном правцу. Русија је неповратно изгубила земље бившег Варшавског пакта и не постоји могућност да постане толико атрактивна за најближе суседе да би пожелели да се поново са њом сједине. Сасвим супротно, искуство тих земаља са СССР-ом учинило је да оне избегавају блиске политичке везе са Русијом. Нема, такође, ни економских подстицаја за поновно уједињење тих земаља. Ипак, постоји сарадња са неколико земаља из најближег суседства, посебно на економском плану и неким аспектима безбедности (на пример, обезбеђење границе). Али, изгледа да новоосамостаљене земље избегавају да формирају савезе који би омогућили доминацију

²¹ A. Puheloinen, *Russia's geopolitical interests in the baltic area*, Helsinki, National Defence College, 1999, p. 38.

²² Искуство из интервенције у Авганистану показало је да се војна моћ не може увек претворити у политичку моћ, као што је то било могуће педесетих и шездесетих година у Мађарској и Чехословачкој.

Русије. На пример, Украјина, Азербејџан и Узбекистан учинили су одлучан корак против свих планова о стварању одбрамбеног савеза унутар Заједнице Независних Држава.

Пошто су покушаји чвршће интеграције ЗНД наишли на отпор, што је у неким случајевима довело до недвосмислено негативних реакција, Русија је приморана да гради односе, на билатералној основи, с „оближњим иностранством“, уместо преко мултилатералне, јединствене (заједничке) стратегије. Због тога ће превасходни циљ геополитичких односа Русије са најближим суседима вероватно бити појединачни утицај на те земље, уз концентрисање на подручја и функције за које је заинтересована. Без сумње, постојање руских интереса и поседовање одговарајућих геополитичких инструмената, за сваки случај понаособ, предуслови су за вођење такве политике. Остали територијални облици експанзије такође су неприменљиви. Државе суседи Русије, као и суседи бившег Совјетског Савеза, центрифугално су оријентисани у односу на Русију и другачији од Русије у културном, историјском и религиозном погледу, тако да је, на пример, немогућа етно-религијска експанзија Русије у тим регионима. Белорусија и Казахстан можда су усамљени изузеци.

Друга основна варијанта – *стратегија попуштања*, такође се чини неодговарајућом из више разлога. *Прво*, садашња геополитичка ситуација сматра се једном од последица стратегије попуштања с краја осамдесетих и почетком деведесетих година. Спољна политика из тог периода много се критикује због великих и исхитрених уступака, укључујући концесије у нуклеарном и конвенционалном наоружању и војном присуству у Европи, и то без одговарајућих компензација. Према критичарима тих уступака, друга врста политике, заснована на приближавању, корак по корак, довела би Русију у повољнију геополитичку позицију. *Друго*, изгледа да је целокупно руско политичко деловање опредељено за очување територијалног интегритета Руске Федерације. Спољнополитичка активност садашње администрације, директно или индиректно, указује на неопходност обнављања статуса велике силе, што је истовремено и став позиције. Стратегија попуштања, једноставно, не иде уз таква политичка настојања. *Треће*, територијалне концесије значиле би ризик од распада Руске Федерације. У садашњем тренутку тај ризик не изгледа велики зато што не постоје праве сепаратистичке идеје, али неке републике, посебно оне с већим природним ресурсима, могле би да теже барем ка делимичном суверенитету, упркос чињеници да би он могао да буде ограничен економском и/или територијалном зависношћу од Русије. Москва мора да узима у обзир тај ризик, иако има на располагању бројна средства за притисак на сепаратистичке регионе: ограничавање снабдевања енергентима, затварање ваздушног простора и копнених комуникација итд. *Четврти* разлог против примене стратегије попуштања је-

сте то што, тренутно, Русију на то ништа не приморава. Русију је могуће приволети да учини концесије у вези с економским, политичким и војно-политичким питањима, али такве концесије, с друге стране, чине је отпорнијом на даље повлачење (уступке).

Према томе, од три наведене варијанте геополитичке стратегије Русији једино преостаје (као прихватљива) *позициона (status quo) стратегија*. Без сумње, суштински део позиционе стратегије био би да се земље суседи задрже у интересној сфери Русије и да се ублаже штете узроковане ширењем Северноатлантског савеза. Истовремено, Русија треба да буде активна у односима и са земљама из „далеког иностранства“ да би спречила изолацију. Геополитичка слабост је главно ограничење избора Русије. Због тога Константин Сорокин предлаже да Русија игра балансирајућу улогу између и у односима са другим геополитичким центрима моћи, као што су Европа, САД, Кина итд. То би било у интересу тренутно слабе Русије и одржавало би мултиполарни геополитички светски поредак без супериорности било којег центра моћи.²³ Укратко, позиција Русије у односу на остале геополитичке центре моћи била би заснована на стратегији оклевајућих (одгађајућих) акција, уз примену традиционалних метода балансирања моћи које је Русија користила кроз своју историју. Међутим, успех Русије биће ограничен чињеницом да је и за улогу балансирања неопходна моћ. Због тога, будући да је притиснута са Запада, могла би да буде активнија у правцу југа и истока (у оквиру тога може да се посматра и приближавање Русије Ирану). Приближавање Кини логичан је елемент руске политике балансирања, с обзиром на то да ће у будућности Сједињеним Државама вероватно бити потребни добри односи са Русијом да би могле да парирају све већој моћи Кине. Међутим, савез Русије и Кине веома је мало вероватан зато што би Кина прихватила само једну улогу у том савезу – улогу лидера. Осим тога, изгледа да је политика Кине пре оријентисана ка широкој међународној сарадњи него ка стварању савеза.

Однос Русије према Балкану, а у оквиру тога и према СР Југославији, зависиће од тога која ће од наведених варијаната добити примат у руској спољној политици. Ако се узме у обзир оцена да је, тренутно, за Русију једино прихватљива позициона геополитичка стратегија или стратегија статуса кво, у којој би она имала балансирајућу улогу у односима са другим центрима моћи, као и чињеница да је Русија већ учинила извесне уступке Западу у региону Балкана, очигледно је да су основане оцене аналитичара да, у овом тренутку, „за Русију Балкан нема приоритетан значај у спољнополитичкој стратегији“

²³ Русија би, на пример, могла да прилагоди своје економске и војно-политичке позиције у интересу неког субјекта, да користи испоруке енергије (нафта, гас) за остваривање утицаја и да користи на најбољи начин спорења између светских сила, правећи комбинације, зависно од ситуације, са једном или другом страном.

јер су чиниоци који су опредељивали послератну политику Совјетског Савеза на Балкану изгубили од значаја. Тако је Балкан у савременим стратегијским плановима Русије постао само део Европе.²⁴ Наравно, она није престала да се интересује за тај део Европе, али жели, пре свега, да обезбеди да земље из тог региона које су некада биле у сфери њеног утицаја задрже бар неку врсту војне неутралности. У вези с тим, разумљиво је сврставање Русије на страну Југославије у расплету југословенске кризе – Југославија је била једина земља са простора источне и југоисточне Европе, који је некад фигурирао као интересна зона Совјетског Савеза, односно Русије, која није изразила жељу за приступањем Северноатлантском савезу. Па ипак, улога Русије у савезништву са Југославијом остала је на нивоу подршке, што је, без сумње, последица односа снага на глобалној политичкој сцени. У сваком случају, када се процењује могуће ангажовање Русије у изналажењу решења за тренутне и могуће проблеме у региону Балкана и на простору Југославије, мора се рачунати на то да ће се она, као и друге велике силе, првенствено руководити својим интересима. При томе, православље, словенско порекло и традиционално савезништво са Србијом и Црном Гором неће имати пресудан утицај.

Закључак

Једна од основних карактеристика еволуције руске државе, од њених зачетака до утапања у заједницу совјетских република, јесте територијална експанзија, у којој су велики значај имале географске карактеристике простора на којем се налазила, односно простора којем је гравитирала. Резултати те експанзије, пре свега величина поседнутог простора и богатство његових природних ресурса, пресудно су утицали на обликовање геополитичког кода Русије.

Експанзији је посебно погодновало то што Русија у њеним првим фазама није имала природно фиксирани границе, нити се на главном правцу своје експанзије – према истоку, преко ретко насељене и слабо брањене евроазијске равнице, суочавала с озбиљним отпором. Такође, значајни мотиви за експанзију били су стратегијски, религијски и економски интереси. У целини, историја Русије и Совјетског Савеза пружа емпиријски доказ „реалистичне“ геополитике, у којој су, како оцењује Туоми, повезане снага раздаљина и експанзија. Наиме, кад год је земља била јака, померала је своје границе и сфере утицаја према вани, док се у периодима слабости повлачила са својих удаљених подручја.

²⁴ Ј. Курјак, *Стратегија националне безбедности Русије*, „Војно дело“, бр. 4–5, 1997, стр. 27.

Обрасци за формирање геополитичког размишљања и понашања показали су се веома слични у свим фазама постојања Русије. Многи предлози су, у ствари, стари, али су њихова форма и нагласци варирали у различитим периодима. Отуда наведене стратегијске геополитичке варијанте (стратегија експанзије, стратегија попуштања и позициона стратегија) нису само теоријски конструкти и продукт имагинације аналитичара, већ реалне могућности које тренутно, и у перспективи, имају различите изгледе за оживотворење у облику конкретнијег геополитичког понашања. У сваком случају, уступци које је Русија учинила Западу после распада Совјетског Савеза, пре свега ширење НАТО-а на исток, указују на то да је, барем за сада, приморана да пређе у неку врсту активне геополитичке дефанзиве, коју карактерише стратегија оклевања, односно позициона стратегија.

Према логици фаза геополитичког понашања, Русија се налази у ситуацији да мора дефинисати своју нову улогу у свету, нови геополитички код, односно менталну мапу, као једно од оруђа које помаже да се одреде њени основни интереси у спољашњем свету. Део тог будућег геополитичког кода требало би да буде идеологија која је прихватљива за већину становништва. За сада се зна да, на пример, ни конкретна економска ситуација, ни демографска слика земље, ни њен општеприхваћен идентитет, немају добру основу. У сличним приликама у прошлости, кад год би конкурентска позиција неке државе била слаба, држава је била склона да се концентрише на унутрашњи развој и протекционизам. Сходно томе, догађаји у садашњој Русији могли би да указују на тај правац. У оквиру тих тенденција треба сагледавати и однос Русије према Балкану и њену могућу улогу у расплету ситуације на простору СР Југославије.

Економски чиниоци политике одбране Савезне Републике Југославије

УДК: 338.2:355.45(497.1)

Др Никола Петровић, пуковник

После нестанка Совјетског Савеза и распада Варшавског уговора све земље источне Европе, међу њима и СР Југославија, спорије или брже, улазе у потпуно нову фазу развоја: мењају се претходни реалсоцијалистички привредни систем и правно-политичка и укупна друштвена надградња. Та прелазна фаза у тражењу новог типа друштва најчешће се означава као транзиција, тј. као заокрет: из дириговане у тржишну привреду, из друштвене и државне – у приватну својину, из монистичког у вишепартијски систем, из нестабилног у стабилан друштвени поредак. Политички плурализам, схваћен као могућност исказивања политичке воље, ставова и мишљења појединаца о јавним пословима, као и слобода њиховог политичког удруживања, основна је претпоставка демократске транзиције и јамство демократског поретка. У оквиру демократске обнове и усвајања савремених погледа на безбедност и одбрану, неопходно је да се преиспита и политика одбране СР Југославије, будући да безбедност земље зависи од њене опште стабилности (економске, политичке итд.).

Политика одбране Савезне Републике Југославије (СРЈ), као и многих земаља у свету, остварује се као политика одвраћања од агресије и других облика угрожавања независности и безбедности земље. Основне претпоставке за остварење тог дугорочног стратешког опредељења значајно су измењене, што у садашњим условима подразумева и дефинисање политике одбране на сасвим нов начин. Наиме, у дугом периоду „хладног рата“ војни чинилац је био одлучујући чинилац одвраћања. Већ од почетка осамдесетих година, а посебно од 1989. године – када је изгубило смисао међусобно супротстављање Истока и Запада – нагло се повећао значај невојних чинилаца одвраћања.

Концепт одбране СРЈ одвраћањем заснива се, првенствено, на чиниоцима мирнодопског карактера. Насупрот томе, оружаном су-

протстављање (срачунато на сламање спољне агресије) и одговарајући облици војног ангажовања (ради онемогућавања унутрашњих акција усмерених на рушење територијалног интегритета) заснивају се искључиво на војној сили. Основни чиниоци (услови) одбране СРЈ кроз одвраћање, с обзиром на њихов значај у савременим условима, јесу: успостављање трајне економске и укупне друштвене стабилности, пријем у Европску унију (ЕУ) и укључење у њен систем (регионалне) безбедности, и јачање одбрамбене моћи земље. Први и трећи чинилац су унутрашњи чиниоци одвраћања, док је други чинилац екстерне природе.

Успостављање трајне економске и друштвене стабилности

Изразом *економска* (привредна) *стабилност* или *привредна равнотежа* означава се равнотежа у односима агрегатне понуде и агрегатне тражње. Тим изразом, истовремено, описује се стање равнотеже на релацији парцијалних понуда и тражње, јер и такве неравнотеже могу да условљавају скок цена. Међутим, економска стабилност није трајно стање привредне равнотеже. Подударање понуде са тражњом остварљиво је само у дугим временским интервалима, што значи да се јавља као тенденција. Наиме, структурни несклад, односно диспропорције у привредном развоју реалност су неразвијених али и развијених земаља. Због различите брзине технолошког развоја и, пре свега, због недостатка инвестиционих средстава, логика фронталног развоја свих привредних области и грана може се примењивати у било којој земљи у свету. С обзиром на то, оне у својим развојним стратегијама утврђују одговарајуће развојне приоритете, које подстичу мерама кредитне политике, политике цена, увозним олакшицама, и слично.

Свако повећање цена које настаје као резултат диспропорција у привредном развоју и несклада у односима понуде и тражње не мора да изазове инфлацију, тј. нема инфлациони карактер (на пример, краткотрајно повећање цена услед слабог приноса жетве, поплава, спекулација итд.). Инфлациони је раст који је дуготрајан и који изазива опште повећање цена. Из бојазни да не дође до новог повећања цена, свако настоји да се задужи (да купи раније а плати касније) полазећи од уверења да ће касније лако вратити обезвређени новац. Дакле, повећањем цена подстиче се укупна потрошња (лична, општа и инвестициона). Међутим, то се нарочито одражава на личну потрошњу јер номинални раст плата не прати раст цена. Због тога се смањују реални износи зарада појединих слојева, првенствено пензионера, примаоца помоћи и свих оних који имају релативно фиксна примања, и убрзава процес њиховог осиромашења. Становништво се поларизује и настаје опасност од социјалне експлозије у друштву.

Инфлацијом се изазива нестабилност у економским токовима. Сви елементи калкулације трошкова предузећа нестабилни су и несигурни: предузећа не знају по којим ће ценама набавити репроматеријал, колики ће бити трошкови транспорта, постоји неизвесност у вези с висином издатака за финансирање потреба јавне потрошње, и слично. У тако неизвесним условима пословања предузећа се оријентишу на повећање зарада на основу пораста цена. Резултат таквог процеса је дестимулисање продуктивности рада, успорен привредни раст и неефикасно коришћење укупних расположивих ресурса. У односима с иностранством јавља се дефицит трговинског биланса, јер је јефтинија набавка робе у иностранству него куповина на домаћем тржишту. Отуда и губитак поверења у домаћу валуту, односно њен „бег“ у друге валуте, што изазива одговарајуће промене у међусобној размени.

Стабилан привредни развој се остварује као динамичан развој, односно као развој у којем се обезбеђује континуирани раст друштвеног производа по стопи већој од демографског раста, уз потпуну запосленост чинилаца производње и општу стабилност цена. При томе, изразом *стабилне цене* не означава се апсолутно мировање или замрзавање цена. Реч је о стабилности општег нивоа цена свих производа, што подразумева и могућност мењања односа цена у појединим секторима (на пример, због бржег пораста продуктивности рада неминован је пад цена појединих производа). Дакле, променама односа цена (релативних цена), због промене ефикасности производње, не мора да се наруши достигнута општа стабилност цена. Уколико се структурне промене у привреди остварују уз инфлацију која прети да угрози општу стабилност цена, држава прибегава мерама за смањење инфлације – краткорочним мерама антиинфлационе политике. Ипак, узроци инфлације могу да се сузбију само на дуги рок. Односно, жаришта инфлације не могу да се отклоне без промене економског амбијента, тј. без неопходних привредно-системских измена, реафирмације тржишног начина формирања цена и трансформације власничких односа (кроз приватизацију својине), што се може остварити само у дужем временском периоду.

Стабилност земље, најшире посматрано, основни је невојни чинилац одвраћања од спољне агресије, односно безбедности. Стабилна друштва (у политичком, економском и сваком другом погледу) нису конфликтна. Начелно, у њима не постоје разлози за унутрашње угрожавање. Она, у случају спољне агресије, имају моћ за ефикасно супротстављање засновану на могућности ангажовања укупно расположивих ресурса. Због тога је *одвраћање од спољне агресије сразмерно степену друштвене стабилности. Друштва оптерећена економском кризом и, уз то, политички нестабилна не само да не делују снагом одвраћања већ и подстичу туђе аспирације. Потврђује се, скоро као правило, да је независност земље на највећим искушењима управо у периодима свеколиких напетости у друштву.*

Негативни утицај друштвене нестабилности на безбедност земље може да се надомести подизањем одбрамбене способности земље до нивоа на којем би снага Војске Југославије (ВЈ) била, објективно, једини чинилац одвраћања. То је ниво којим се обезбеђује уверљива претња агресору да се може суочити са силом способном за успешно супротстављање и одговарајуће узвраћање. Међутим, јачањем одбрамбене способности земље не може се дугорочно неутралисати дејство унутрашњих чинилаца могућег угрожавања безбедности, нити значај друштвене стабилности као чиниоца одвраћања. Кризни поремећаји стална су претња друштву јер увек могу да кулминирају у непомирљиве конфликте, све до крвопролића. Отуда је за нашу земљу најзначајније превазилажење бројних неравнотежа (у економској сфери) и успостављање дијалога, сарадње и договора (у политичкој сфери).

Једини трајни чинилац одвраћања од угрожавања безбедности – како споља, тако и изнутра – јесте унутрашња економска и, у најширем, друштвена стабилност земље. На основу тога, не доводи се у питање потреба даљег јачања одбрамбене способности земље, тим пре што се агресија не може уговорати, нити се може тражити њено изузеће. Она не мора да буде нечим изазвана, већ може, једноставно, да буде мотивисана агресивним аспирацијама новоуспостављених режима у ширем и ближем окружењу. На основу искуства, агресивно понашање се најчешће интензивира у условима нестабилности и економске кризе. Ништа мање нису ни опасности од унутрашњег угрожавања, посебно уколико је држава неефикасна у проналажењу одговарајућих институција и механизма помоћу којих би се решавали проблеми везани за заштиту егзистенцијалног стандарда становништва. Јер, политичка стабилност друштва није могућа уколико се свим грађанима (запосленим, незапосленим а радно способним, пензионерима, болеснима итд.) не обезбеди право на живот достојан човека. Када се људи осете одбаченим од сопствене државе, када нису у могућности да прехране себе и своје породице, губе стрпљење и способност за разумно просуђивање. Масовна социјална побуна становништва тешко може да се контролише и, тада, друштво улази у дуготрајну и до краја неизвесну фазу анархичног развоја. У стању економске рецесије постоји опасност од активирања „социјалне бомбе“, посебно уколико се повећава проценат урбаног становништва, које нема могућности за додатне изворе прихода, у категорији укупног сиромашног становништва. На пример, повећање несигурности, беде и глади може да побуди део становништва и на оружане акције против институција система. У следећој фази, с обзиром на општрину социјалних диференцијација, односно на чињеницу да се продубљује јаз између богатих и сиромашних, незадовољство би могло да се усмери и према свима онима који знатно мање или који уопште не осећају по-

следице кризе. У случају да се терористичке акције прошире и на њих земља би ушла у фазу оружаног бунта становништва и тоталне угрожености друштвеног система, тј. у хаотично стање.

Улазак Савезне Републике Југославије у систем безбедности Европске уније

Трајна стабилност друштва не може да се обезбеђује политиком изолације, аутаркичним развојем и супротстављањем спољњем окружењу, већ, пре свега, интеграцијом у међународне политичке, финансијске и друге организације. Истовремено, једино политиком сопственог одрицања од аспирација према другим земљама могу да се задобију наклоност и подршка међународне заједнице.

Савезна Република Југославија, као европска земља, мора првенствено да уважава процесе интеграције на Старом континенту, тим пре што подела између Истока и Запада више није заснована на идеолошким или блоковским, већ на економско-технолошким основама. Наиме, Европа се поделила на неразвијени Исток и развијени Запад, па се Југославија, с обзиром на географске, економске, саобраћајне и друге погодности, опредељује за укључивање у јединствено тржиште Европе као своје доминантно тржиште. Но, наша земља не може да буде ни изван система безбедности Европе који се, као логичан след јачања процеса интеграције, изграђује у Западној Европи кроз стварање политичке уније. Будући да нема блоковске поделе Европе и да је ЕУ стожер европске интеграције, те да се све више афирмише као самосталан чинилац укупних односа на Старом континенту, наша земља ће морати да коригује свој досадашњи однос према ЕУ, што чине и све остале бивше социјалистичке земље. То је највећа и, са становишта светске привреде, најзначајнија интеграција. Последњу фазу њеног преображаја треба да чини стварање комплексне уније (економске, политичке и одбрамбене), што значи да ће она у будућности, осим економских, штитити виталне политичке и безбедносне интересе својих чланица. Неспорно, засебна безбедносна компонента Европе још је на нивоу лепих жеља јер је под очигледном супервизијом САД, што се у скоројјој будућности вероватно неће променити.

Свој став према политици одбране наша земља мора да гради на основу чињенице да су југословенски интереси (економски, политички и војни) међусобно комплементарни и недељиви. Коришћењем предности великог тржишта, капитала и знања Запада обезбеђују се услови за убрзани економски развој наше земље. Међутим, када је реч о војним интересима, наша земља би уласком у систем (регионалне) безбедности Европе могла да изгради сопствену сигурност уз знатно мања властита улагања. Такав закључак је заснован на невојним ефектима безбедности СРЈ које Запад све више афирмише кроз

јачање међусобног поверења, дијалога и сарадње. Реално је да се на основу тог ширег приступа безбедности изграђује политика одбране путем одвраћања од агресије. И не само то – без вишег квалитета односа на плану безбедности између земаља чланица Уније не може се унапредити ни њихова сарадња у привреди, науци, екологији итд. У том контексту сматра се недељивом и безбедност Уније. Да је реч о ефикасном систему заштите потврђује чињеница да до сада није била доведена у питање безбедност било које земље чланице Уније. Такав закључак, нажалост, не важи за земље које су, под окриљем УН, „обухваћене“ системом колективне безбедности. С обзиром на то искуство, оријентација ЕУ да, у стварању политичке уније, утврђује заједничку спољну политику и политику безбедности може само да погодује СРЈ – уколико би постала пуноправни члан Уније.¹

Јачање одбрамбене моћи

У нестабилним земљама одбрана путем одвраћања губи практичан смисао а значај добија јачање војне моћи. Са погоршањем стабилности, територијални интегритет и независност земље постају предмет међународног преиспитивања и, убрзо, оспоравања. Непосредно након тога, или истовремено, унутрашњи напори на дестабилизацији чине се уз одобравање и директну подршку спољних чинилаца. Отуда и закључак да је јачање одбрамбене способности неодољна потреба сваке земље која улази у фазу повећане друштвене нестабилности. У тим условима, војна моћ је све мање у функцији одвраћања а све више у функцији заштите земље од различитих облика њеног угрожавања. Међутим, оружана борба је изнуђени вид реализације политике одбране, остварив само у случају потребе супротстављања снагама агресије. Осим тога, ваља уважити чињеницу да СРЈ, с обзиром на економске и технолошке могућности производње наоружања и војне опреме (НВО), не може да обезбеди техничку опремљеност Војске за реципрочни узвратни ударац, посебно због вероватноће да ћемо против себе имати технички супериорнијег агресора.

Јачање целокупног одбрамбено-заштитног система неодвојиво је од економског развоја и расположивости производних чинилаца (становништво, природна богатства и основни производни фондови). Управо је у економском развоју садржан материјални оквир одбране и безбедности земље. На све успоренијем привредном расту и све сиромашнијој материјалној основи друштва постаје неизводљиво дугорочно јачање свих компонената система одбране. На кратак рок, међутим, чак и у тим условима, опасности по независност и безбедност основне су детерминанте напрезања друштва у вези с издвајањем

¹ Опширније: др Никола Петровић, *Европска унија у процесу интеграције Европе и положај Савезне Републике Југославије*, „Војно дело“, бр. 3/2001.

средстава за потребе одбране. Тада, не само што се многи важни економски циљеви потискују у други план или се, напосто, жртвују, већ се функционисање друштвеног система прилагођава остваривању одбрамбено-заштитне функције. Биолошки опстанак становништва и опстанак државе не могу се изразити динарским износима. Али, ни безбедност земље не може да буде покриће за некорисно трошење буџетских средстава или за расипање постојећих ресурса.

Економске последице повећања буџета или покривања државног мањка, дакле, имају секундарни значај пред очекиваним ефектима јачања одбране, али само у случајевима повећања опасности по безбедност или непосредне угрожености територијалног интегритета земље. Свако смањење износа финансијских средстава које се неће одразити на одбрамбену способност или које се постиже рационалнијим трошењем прихватљиво је и економски оправдано. Лимитираност средстава може знатно да се ублажи обазривим избором, тј. селекцијом циљева развоја система одбране, уз обавезно рангирање према степену значаја за јачање његове ефикасности. Настојање, пак, да се сужавање војне потрошње оствари по сваку цену, макар и у периоду изражених спољних претњи, носило би ризике губитка независности и слободе.

Укупан амбијент у којем функционише привреда основни је, али не и довољан критеријум вођења политике расподеле националног дохотка. Други незаобилазан основ те расподеле јесу опасности по независност и безбедност земље (како тренутне, тако и потенцијалне, посебно оне са већим степеном извесности). Те опасности се, поред осталог, исказују и темпом опремања оружаних снага земаља у ближејем окружењу савременим наоружањем и војном опремом. Наиме, све се оне убрзано технички модернизују, па се разлике у опремању савременим ратним средствима стално продубљују на нашу штету. Квантитативне промене ВЈ у будућности зависиће управо од акција које ће се у вези с тим предузимати у земљама у окружењу, али и од релативних односа опремљености савременим средствима ратне технике. Смањење које се компензира техничком модернизацијом следе све европске и друге земље, па ће то чинити и СР Југославија.

У развоју средстава ратне технике, користећи искуства земаља приближне економске развијености и величине територије, концепт самодовољности треба задржати у развоју и производњи најнеопходнијих ратних средстава. За средства за која се не постижу одговарајући економски учинци или су им изгледи за извоз мали решења треба тражити у заједничком развоју и производњи са другим земљама или у увозу. Дакле, *развој савремених средстава НВО* треба да буде планска и организована, а не стихијна и кампањска активност, у чијој ће се реализацији, *поред одбрамбених, уважавати и економски критеријуми улагања.*

Безбедност земље најбоље може да се штити испуњењем следећа три услова: 1) трајна економска и укупна друштвена стабилност; 2) улазак у ЕУ и њен систем безбедности, и 3) јачање одбрамбене моћи земље. Наравно, ти услови су различито значајни за одвраћање и одбрану од агресије. Док се ограниченост прва два услова може надоместити јачањем одбрамбене способности земље, ограничена могућност парирања оружаним снагама савременог агресора не може да се надомести нивоом стечене друштвене стабилности као што се и неповредивост територијалне целовитости земље не може гарантовати само на основу њеног укључивања у систем безбедности Европске уније.

Одбрамбена моћ истовремено делује и као чинилац одвраћања и одбране, за разлику од прва два услова, који су у функцији одвраћања. Међутим, у нестабилном друштву не може да постоји стабилан и ефикасан одбрамбени систем. Такође, уласком у систем безбедности ЕУ одбрамбена моћ једне земље може да се повећа до нивоа одбрамбене моћи целокупне групације земаља чланица Уније. Наравно, разликују се оперативна употребљивост сопствене војске и удружених снага групације. Док се прва ангажује одмах по угрожавању безбедности земље, савезничке снаге се најчешће ангажују након постизања коалиционе сагласности. То значи да употреба оружаних снага групације може да закасни уколико се процењује искључиво са становишта одбране од агресије. Сазнање да је суверенитет неке земље под заштитом коалиционих снага може одвраћајуће да делује на агресора. Међутим, укључивање СРЈ у систем безбедности ЕУ није могуће уколико се не обезбеди друштвена стабилност земље.

То значи да због одвраћања и одбране земље треба испунити сва три услова, али да у случају оружане агресије одбрана путем одвраћања губи смисао, а значај добија трећи услов. Наиме, уколико се погоршава друштвена стабилност земље повећава се његов значај и као чиниоца одвраћања. Наравно, то не значи да испуњење првог услова може да буде аутономно у односу на унутрашњи амбијент земље и њену међународну позицију. Сва три услова су веома последично-узрочно зависна, односно безбедност земље зависи како од одбрамбене и укупне независности, тако и од њене унутрашње стабилности. Према томе, укупно стање у друштву чинилац је који ограничава јачање одбрамбене моћи и укључење земље у ЕУ и њен систем безбедности. Као средство управљања којим се усмерава развој друштва у правцу остваривања политичке, економске и укупне стабилности, посебан значај има *стратегија друштвеног развоја*. Из ње, као најшире стратегије опстанка и јачања у сваком погледу, изводе се стратегије (подстратегије) развоја појединих сегмената друштва. Стратегија друштвеног развоја је скуп циљева утврђених за одређени временски

период, као и мера и активности за њихову реализацију. Да би се обезбедила реалност и делотворност свих елемената стратегије, неопходно је да се континуирано прати промена услова (унутрашњих и спољних) у којима се развој одвија и, сагласно њима, изводе одговарајуће корекције циљева и пратећих мера. Јер, једино се усклађивањем циљева, мера и акција и њиховим прилагођавањем конкретним потребама и условима може омогућити остваривање оптималног развоја.

Ако је реализација одређених циљева основни разлог за доношење стратегије, неопходно је да се приликом њиховог избора пође од друштвених потреба и општих услова (унутрашњи и спољњи чинилац) у којима ће се остваривати тај развој. Прво, у питању су различите парцијалне потребе и интереси, који постоје на свим нивоима организовања привредног и укупног живота у земљи. Стратегијом се усклађују сви ти интереси и формулишу заједнички, општи интереси и циљеви, за чију реализацију треба мобилисати и ангажовати целокупан људски и остали расположиви потенцијал. Захтев за уважавање интереса и циљева нижих нивоа у формулисању заједничких циљева природна је последица демократских односа у друштву. Исто тако, та потреба произилази из одговорности субјеката на различитим нивоима за резултате свог рада која у случају предузећа деривира из тржишног начина пословања, у случају радника – из примене принципа расподеле према резултатима рада, општина – из принципа територијализације у финансирању сопствених расхода итд. Свакако, приликом избора циљева морају се уважавати економске, еколошке, технолошке и одбрамбене потребе друштва. Наравно, и за те групе потреба неопходно је да се прецизно утврде ранг-листе.

Одбрамбени захтеви се морају уважавати приликом формулисања циљева укупног развоја као што се и у конципирању система одбране мора полазити од достигнутог нивоа развоја привреде и бити у функцији економског и укупног развоја. Развој система одбране не може се аутономно сагледавати и краткорочно утврђивати, већ се то мора чинити на основу дугорочних потреба и циљева друштва и појединих његових сегмената, садржаних у њиховим одговарајућим стратегијама.

Сагласност свих субјеката друштва о националним и државним интересима претпоставка је стабилности земље у било којем виду и њене успешне одбране. Само друштва која су у стању да успешно штите националне и државне интересе имају реалну развојну перспективу и услове потребне за изградњу оптималног друштвеног система. Да би се утврдили интереси које треба штитити по сваку цену неопходно је да се узму у обзир штете које би могле да настану угрожавањем појединих вредносних елемената безбедности. Веома је значајно њихово реално утврђивање, јер свако претеривање значи стварање климе тоталне угрожености земље. То може да води ка изола-

цији и аутаркији у развоју и да има несагледиве последице по безбедност земље. Потцењивањем, пак, извора угрожавања безбедности ствара се у одређеном периоду привидан мир. Но, нереалност такве процене може да се искаже у свој оштрини и при најнижем степену угрожености земље.

Национални интереси произилазе из животних потреба грађана за равноправношћу, без обзира на националност, расу, пол, језик, политичку и верску припадност. Они се свODE на слободe и права човека и грађанина доведене до нивоа највиших светских стандарда. Под националним интересима се подразумевају интереси државотворних нација, националних мањина и етничких заједница (група).

Утврђивањем државних интереса чине се настојања да се, у коначном, оствари унутрашња политичка стабилност и сигурност спољних граница земље. Они се реализују испуњавањем уставних обавеза, које су једнако важеће за све грађане на територији земље, као и поштовањем одлука светске заједнице и потписаних међународних уговора.

Наведене групе интереса су у односима узрочно-последичне зависности, јер је остваривање државних интереса ограничено реализацијом националних интереса, а људска права и слободe зависе од степена остваривања државних интереса. Односно, права и обавезе се међусобно преплићу.

Национални и државни интереси су предмет најопштије стратегије друштвеног развоја коју усваја највиши орган државе. Краткорочни национални и државни интереси утврђују се сваке године и предмет су јавног изјашњавања и усаглашавања странака. Дугорочни национални и државни интереси утврђују се дугорочном стратегијом друштвеног развоја која не мора да се обелодани. У њој су пројектовани циљеви нације и државе у будућности, што претпоставља и њихово прилагођавање ситуацији у земљи и променама у окружењу. Они се могу усвајати и с утврђеним алтернативним циљевима који одговарају разним стањима у друштву и окружењу.

Често се дугорочни интереси детаљније разрађују: предвиђа се њихова етапна реализација, утврђују акције и њихови носиоци, уз настојање да се на том послу ангажују сви чиниоци друштва (зависно од позиције коју имају). На пример, за Србе је заједничко православље, око којег је могуће ујединити нацију. Међутим, духовна интеграција, као битан национални интерес, остварива је континуираним и упорним радом, и то не само цркве. Црква томе може значајно да допринесе, посебно сада, када је српски народ притешњен исламским фундаментализмом с југа и римокатоличанством са запада. Ипак, тако велики задатак, као што је успостављање јединства нације, не може да се реализује искључиво јачањем српске духовности. Православље је било један од најважнијих чинилаца опстанка српског народа у прошлости и може да буде чинилац његовог уједињавања у будућности,

али се морамо, као и друге православне земље, прагматично понашати и уважавати религијски миље у нашој земљи. Инсистирањем на вери као једином обједињавајућем чиниоцу могли би да се дугорочно занемаре други рационални мотиви интеграције српског народа. Такође, могла би да се изазове верска нетрпељивост у земљи, а ни међународна заједница све то не би посматрала скрштених руку.

Зависно од степена реализације националних и државних интереса обезбеђиваће се одређена оптималност друштвеног система и свих његових подсистема. Оптималан друштвени систем, као највиши до сада познати степен организованости, претпоставља оптималан развој земље у економском, политичком, одбрамбеном и сваком другом погледу. Без политичке стабилности друштва (као основног циља политичког развоја) не постоје услови за повећање материјалног богатства земље и благостања људи (што је основни циљ економског развоја), нити се може унапредити заштита и одбрана (основни циљ система одбране). У таквом интегралном развоју природно долази и до сукоба интереса, који се разрешавају на начин који је адекватан демократском систему, који је интересно диференциран. Међутим, национални и државни интереси, с обзиром на осетљивост, не трпе супротстављеност до међусобне искључивости, а када и дође до тога, временско одлагање њиховог разрешења постаје веома штетно. Они не могу да буду својина, нити предмет дневно-политичких погађања и договарања странака, нација, националних мањина, етничких група, регија итд. Но, држава се не може задовољити само „папирним“ гаранцијама остваривања стратешких интереса. Њихова реализација се нигде у свету не препушта спонтаности у пракси. Такође, ти интереси не могу да буду предмет међународног лицитирања, без обзира на претње, притиске и уцене које би стизале из окружења.

Негативне последице погрешно дефинисане и у пракси спроведене стратегије могу да буду веће и дугорочније по укупан развој од последица евентуалног недоношења стратегије. Ако ни због чега другог – онда због тога што су погрешно утрошени производни потенцијали. Највеће штете могу да настану од мобилизације становништва на промашеним друштвеним пројектима и могућег губитка њиховог поверења у избор прокламованих циљева, којима је, управо, требало да служи ти пројекти.

Зависно од реализације основних циљева и нивоа задовољења чланова друштвене заједнице појединим врстама потреба обезбеђиваће се мањи или већи степен оптималности друштвеног система и свих његових подсистема. Оптималан друштвени систем претпоставља оптималан друштвени развој земље у целини. Свакако, то се може остварити реализацијом основних циљева привредног, политичког и укупног друштвеног развоја, односно уколико су оптимални и сви подсистеми у оквиру друштвеног система земље. То значи да се

оптималан друштвени развој Југославије не може остварити без економске стабилности – основног циља привредног развоја, ефикасне заштите и одбране земље – основног циља одбрамбеног организовања нашег друштва итд.

У дугорочним стратегијама развоја приоритетни циљеви се поистовећују с одговарајућим друштвеним вредностима, за разлику од краткорочних (и делом средњорочних) стратегија, у којима циљеви прате и одговарајуће потребе карактеристичне за тренутак у којем се земља налази (на пример, очување независности земље у условима погоршаних међународних војно-политичких односа).

Стратегијом се, као програмом дугорочног решавања сложених питања у економској, политичкој и осталим сферама, друштвени развој усмерава у правцу реализације генералних опредељења Југославије. Из тога следи закључак да први услов за усвајање најопштије стратегије јесте дефинисање тих трајних постулата њеног развоја.

У разрешењу различитих, понекад супротстављених и конфликтних интереса треба полазити од општеприхваћених опредељења и најопштијих циљева развоја наше земље. Срж сваке стратегије чини управо контрола противуречности и управљање укупним развојем. Није, дакле, нипошто реч о непризнавању или намерама да се сузбијају разлике у интересима, већ о њиховом превазилажењу, без чега се не може обезбедити континуиран развој друштва и афирмација његових основних вредности. Управо се због тога стратегијом не доводе у питање различити интереси, већ се они афирмишу кроз превазилажење супротности и тражење заједничког интереса. Листа тако утврђених основних циљева и потциљева чини нужну претпоставку избора оптималне развојне стратегије.² Наравно, развој друштвених система је немогуће оптимизовати према целокупном списку тако утврђених циљева. Зато се као критеријум оптимизације најчешће узимају циљеви с почетка ранг-листе циљева.

Због ограничености ресурса, отежаних могућности предвиђања промена у привреди и осталим сферама друштвеног живота, њихових међусобних веза и узајамних односа и различитог доприноса појединих чинилаца привредном расту, као и због потреба прилагођавања циљева конкретним условима (чије утврђивање у вишенационалним и демократским заједницама често значи процедуру мукотрпног и продуженог усаглашавања), циљ којем се тежи постаје остваривање оптимума глобалног друштвеног развоја. То значи и да реализацијом стратешких циљева привредног развоја не сме да буде угрожен опста-

² То наглашавамо због тога што се „у оптималном систему: а) најбоље користе сви расположиви ресурси, б) најлакше успоставља склад, – и количински и временски, – у подмирењу различитих потреба, и с) задовољавање сваке појединачне потребе тражи тада најмање друштвених улагања“ (видети: Р. Стојановић, *Велики економски системи*, „Савремена администрација“, Београд, 1979, стр. 43).

нак, као важнији циљ стратегије друштвеног развоја и услов ефикасног функционисања сваког система.

Глобална стратегија привредног развоја остварује се парцијалним стратегијама, које се израђују као стратегије развоја приоритетних грана (стратегија развоја саобраћаја, туризма, енергетике), појединих сектора производње (технолошка, сировинска, енергетска стратегија) или према карактеристичним подручјима економске политике (стратегија економских односа земље с иностранством, стратегија дужничко-поверилачких односа земље према иностранству, стратегија превазилажења структурних диспропорција у привредном развоју, стратегија запослености) итд.

За оцену степена реализације стратешких развојних циљева којима ће се изразити достигнути ниво стабилности или нестабилности привредног и укупног развоја користе се различити економски и неекономски показатељи, који морају да буду усаглашени са смислом или циљем развоја.³ Међу бројним показатељима успешности привредног развоја најзначајнији су: стопа раста друштвеног производа, национални доходак *per capita*, стање трговинског и платног биланса, степен девизне задужености земље, и други. Допуном листе економских показатеља и одређеним показатељима неекономске природе (показатељи политичке стабилности, независности и одбрамбене способности земље, социјалне сигурности итд.) стварају се услови за мерење успешности целокупног друштвеног развоја.

³ У целокупном досадашњем периоду наша земља није утврђивала стратегију привредног развоја, мада би се могло рећи да је значајан део стратешких развојних циљева био прецизиран у средњорочним и дугорочним плановима развоја. Због тога и често наглашавана тврдња да нам се планови не реализују указује на неостваривање утврђених развојних праваца, као и на неефикасност провођених мера. То недвосмислено потврђује дугогодишње успоравање привредног раста, енорман пораст инфлације, погоршање дужничке способности земље и поремећеност производне структуре.

Цивилна одбрана у демократском друштву

УДК: 355.58;342.34

Др Ристо Прентовић и др Владимир Јаковљевић

Актуелне друштвене промене у свету и у нас изискују неминовно прилагођавање свих институција друштва новонасталој стварности. Таквом прилагођавању је посебно изложена цивилна одбрана. Тенденције тих промена су двосмерне: 1) напуштање концепта према којем је цивилна одбрана (осим у функцији заштите и спасавања цивилног становништва, материјалних и културних добара у рату и другим ванредним ситуацијама) и у функцији подршке укупним ратним напорима (па и оружаном борби) и 2) ослобађање од утицаја војног чиниоца на организацију и функционисање цивилне одбране.

Увод

Друштвене промене које су се у процесу распада СФРЈ и друштвено-економске транзиције збивале у последњих десетак година у нашој земљи довеле су до напуштања система социјалистичког самоуправљања и омогућиле увођење: уместо друштвене својине над средствима за производњу и договорне економије – плурализма и равноправности облика својине (приватна, државна, мешовита итд.) и тржишне економије; уместо политичког монопола власти једне партије (Савез комуниста Југославије) – вишепартијског система савремене грађанске парламентарне демократије, и уместо диктатуре пролетаријата – владавине права и правне државе с реафирмисаним основним људским и друштвеним вредностима. Наиме, као што сви феномени стварности подлежу развоју и промени, тако се и једном успостављене опште виталне друштвене вредности постепено трансформишу и, уместо појединих превазиђених, уводе се вредности које одговарају духу времена, новоуспостављеним друштвеним односима и потребама већине људи у одређеној друштвеној заједници. У вези с тим, назначене друштвене промене у нас (као и у другим републикама СФРЈ) условиле су да се неке раније успостављене друштвене вредности одбаце или озбиљно доведу у питање. Уместо њих, успостављене су одређене нове вредности: демократија, суверенитет грађанина, владавина права, својински плурализам, социјална правда итд.

Назначене промене друштвеног уређења и основних друштвених вредности нужно имплицирају и радикално редефинисање концепци-

је и доктрине и, на основу тога, измене у систему одбране и заштите. То је логично због тога што су одбрана, безбедност и заштита интегрални сегменти друштвено-политичког и друштвено-економског система, па су њихова доктринарно-нормативна решења нужно детерминисана успостављаним друштвеним односима. Неадекватност затечених доктринарних и системских решења одбрамбено-заштитне делатности у нас (што је еклатантно у области цивилне одбране испољено у току агресије НАТО-а на нашу земљу 1999. године) чини неопходним конституисање нове доктрине одбране, усклађене с актуелним политичким и економским системом земље, савременом војно-политичком ситуацијом и положајем СР Југославије у Европи и свету, достигнутом степеном науке, технике и технологије и, посебно, развојем савремене ратне вештине. Осим тога, наша нова доктрина и на њој засновани систем одбране треба да су усклађени и са нашим могућностима и потребама одбране и заштите и са перспективама интеграције наше земље у савремену европску и ширу међународну заједницу демократских држава и народа. Тек након тога биће могуће нормативно-правно уређивање и конституисање целовитог и кохерентног система одбране и заштите.

Без обзира на доктринарну и нормативно-правну недовршеност, па и неадекватност у сфери одбране и заштите, решења у Уставу СР Југославије и актуелна законска регулатива показују да се те значајне друштвене функције могу, условно, рашчланити на два релативно засебна сегмента: на Војску СР Југославије и цивилну одбрану.¹ То не значи да је таквим институционалним решењима обезбеђено да цивилна одбрана постане интегрални и органски елемент демократског цивилног друштва. Узрок томе је чињеница да се решењима у актуелном закону о одбрани из 1993–1994. године (одбацивањем доктрине и праксе подруштвљавања одбране и заштите) отишло у сасвим супротну страну: максимално је подржављена одбрана, па и цивилна одбрана. Подржављењем одбране успостављена су следећа неадекватна и неприхватљива институционална решења:

- цивилна одбрана је у потпуности у надлежности Савезног министарства одбране, у којем главни утицај на њено функционисање и развој имају активна војна лица;
- цивилна одбрана је престала да буде функција локалне самоуправе, тј. измештена је из миљеа у којем се природно остварује и ради којег је установљена, тј. из средина непосредног живота и рада грађана;
- у потпуности је престало обучавање и оспособљавање омладине и цивилног становништва за цивилну одбрану и заштиту због садашњих неадекватних нормативно-правних решења.

¹ Синтагма *цивилна одбрана* користи се у теорији и пракси већине савремених земаља Европе и Сједињених Америчких Држава. Код нас се користе сродни изрази: *Одбрана и заштита у цивилним структурама друштва, одбрана и заштита ван оружаних снага, цивилна заштита и неоружано супротстављање.*

Системи одбране већине савремених земаља састоје се из следеће две компоненте: војне одбране и цивилне одбране. Док *војна одбрана* има задатак очувања територијалног интегритета, суверенитета и уставног поретка државе, уз потенцијалну примену војне силе вођењем оружане борбе као главног облика одбрамбених активности, *цивилна одбрана* претпоставља ангажовање свих потенцијала цивилног сектора друштва у одбрани и заштити од непријатељеве (друге) стране у сукобу ради подршке властитих оружаних снага у оружаног борби, с једне стране, и заштите од борбених дејстава непријатеља и отклањања последица тих борбених дејстава по цивилно становништво, привреду и основне друштвене процесе и токове, с друге стране. Осим тога, важна мирнодопска функција цивилне одбране јесте и заштита од елементарних непогода и других већих опасности.

У радовима о цивилној одбрани постоје различите дефиниције тог феномена које се, ипак, могу свести на два основна облика. У оквиру међународног права, цивилна одбрана се дефинише као „*нужно спровођење одређених хуманитарних задатака чији је циљ да се заштити цивилно становништво, да се омогући да се оно опорави од непредвидљивих дејстава рата, непријатељстава или катастрофа (елементарне непогоде и друге мирнодопске несреће, прим. Р. П.) и да му обезбеди неопходне услове за опстанак*“.² Према другим дефиницијама, цивилна одбрана је организована „*активност цивилног становништва ради смањења учинака непријатељског дејства из ваздушног простора, са земље, мора, и одржавања или обнављања битних уређаја и служби неопходних за живот народа и одржавање његових ратних напора*“.³

Анализа те две типичне дефиниције показује да постоје два основна схватања феномена цивилне одбране, и то у ужем и ширем смислу. Према првој дефиницији цивилна одбрана, у *уже* значењу, јесте заштита становништва од последица ратних дејстава и мирнодопских катастрофа (елементарне непогоде и несреће). Лоренс Ц. Вејл⁴ наводи следећу поделу задатака цивилне одбране схваћене у *уже* значењу према одредбама међународног права:⁵ 1) упозорење (становништва на опасност, прим. Р. П.); 2) евакуација; 3) управљање склоништима; 4) управљање мерама замрачивања; 5) спасавање (угрожених од ратних дејстава и мирнодопских катастрофа); 6) санитарско обезбеђење са првом помоћи и службом за војна питања; 7) противпожарна заштита; 8) откривање и обележавање опасних зона; 9) деконтаминација и сличне мере заштите (дезинфекција, дезинсек-

¹ Л. Ц. Вејл, *Цивилна одбрана*, ВИНЦ, Београд, 1991, стр. 33.

² *Војни лексикон*, ВИЗ, Београд, 1981, стр. 87.

³ Л. Ц. Вејл, *исто*.

⁴ Протокол I уз Женевске конвенције из 1977. године.

ција и дератизација, прим Р. П.); 10) обезбеђење нужног смештаја и снабдевање (угроженог становништва); 11) хитна помоћ при успостављању и одржавању реда у угроженим зонама; 12) хитна поправка неопходних комуналних објеката; 13) хитно уклањање мртвих; 14) помоћ при одржавању објеката значајних за опстанак, и 15) допунске активности неопходне за обављање свих наведених задатака, укључујући планирање и организацију, али без ограничавања на те активности.

Вејл⁶ сматра да модерно схватање цивилне одбране (помоћ у ужем значењу), уз наведене задатке, претпоставља и следеће активности: склањање руководиоца и важнијих индустријских радника; предислокацију руководиоца, важнијих индустријских радника и одговарајућих производних капацитета; заштиту индустријских објеката; деконцентрацију привредних објеката и потенцијала; припрему и обезбеђење стабилних система комуникације; припрему и обезбеђење резерви хране, горива, санитетских средстава и радиолошких инструмената; обуку становништва за службе и акције у ванредним ситуацијама, и припрему за борбу против природних и техничких катастрофа које нису у вези с нападом.

Шире значење цивилне одбране, на које се односи друга наведена дефиниција, садржано је у завршном делу: „и одржавањем његових ратних напора“. То, уз наведено уже значење, претпоставља ангажовање укупних потенцијала цивилне одбране у активном отпору непријатељу и пружање подршке властитим оружаним снагама. У ствари, уз извесне модификације, такав скуп задатака и активности се према нашој доскорашњој концепцији и доктрини одбране и заштите назива „неоружано супротстављање агресору“. Сажетије, а према нашим пређашњим категоријама одбрамбено-заштитне концепције, доктринама и нормативима, цивилна одбрана се састоји од следећих ужих компонената: цивилна заштита; осматрање и обавештавање; функционисање политичког система у рату и другим ванредним приликама; функционисање друштвено-економског система у рату и другим ванредним приликама; функционисање друштвених делатности у рату и другим ванредним приликама; неоружано супротстављање агресору. Ипак, и једном и другом (уже и ширем) схватању појма и суштине цивилне одбране заједничко је то да је реч, првенствено, о заштити цивилног становништва, материјалних и културних добара и да у томе учествују цивилне структуре друштва. Међутим, у појединим земљама цивилна одбрана се посматра искључиво као одбрамбена функција ради подржавања војне одбране (на пример, у Словенији), а у неким земљама, као што је Аустрија, цивилна одбрана се своди на цивилну заштиту. У садашње време цивилна одбрана се најчешће посматра комплексно и сматра се делатношћу која има страте-

⁶ Л. Ц. Вејл, *исто*.

гијски значај и која је усмерена на заштиту и одбрану цивилног становништва, његових материјалних и других добара и животног простора како од ратних сценарија, тако и од мирнодопских катастрофа.

У неким земљама се веома често за делатност коју обухвата цивилна одбрана користе и други изрази (на пример, цивилна заштита у Швајцарској), а последњих година све чешће се користи израз *цивилно планирање за ванредне ситуације* – ЦЕП. Тај израз је саставни део стратегије НАТО-а и постоји тенденција да буде општеприхваћен и свеобухватан, тј. да се њиме обухвате цивилна одбрана и цивилна заштита са свим њиховим значењима и садржајима. Улога ЦЕП-а у оквирима НАТО-а јесте обезбеђење континуираног функционисања управљања државом и друштвом у време рата. Након пада Берлинског зида и оснивања „Партнерства за мир“ појам ЦЕП интензивно се користи и у значењу заштите становништва и материјалних вредности у ванредним мирнодопским ситуацијама. У садашње време се истовремено користе и оба друга израза: цивилна одбрана и цивилна заштита, јер између њих нема јасне разлике и веома се често поистовећују. У оквиру УН, у *Упутству о употреби средстава војне и цивилне одбране* (МЦДА), цивилна одбрана се дефинише као: систем мера, уобичајено под руководством владиних служби, за заштиту цивилног становништва у време рата, као одговор на катастрофе, и за спречавање и смањивање последица значајнијих ванредних ситуација у време мира. У Швајцарској се под појмом цивилне заштите подразумева: цивилна организација за руковођење, заштиту и помоћ у ванредним ситуацијама. Она штити становништво, најважније ресурсе и културне вредности у случају природних катастрофа, катастрофа које је изазвао човек и осталих опасности, као и у случају војно-политичког угрожавања. Цивилно планирање за ванредне ситуације у оквиру НАТО-а дефинисано је као област која обухвата мноштво делатности: припрему за континуирано функционисање друштва у случају мањих ванредних ситуација или великих катастрофа, укључујући и рат. Њен циљ је спречавање техничких катастрофа, умањивање последица природних несрећа и заштита становништва, националног богатства и животне средине. Све те дефиниције показују да се суштински не разликују и да се, без обзира који се од тих израза користе, увек мисли на исти садржај. Међутим, с правом се може поставити питање зашто се у појединим државама користе различити изрази за, у основи, исти садржај. Може се претпоставити да ће се у будућности изрази цивилна одбрана и цивилна заштита користити у ужем, изворном значењу, те да ће се временом утопити у термин ЦЕП, односно да ће бити само једно од бројних подручја цивилног планирања за ванредне ситуације.

Под цивилном заштитом, која је оригинално замишљена као одбрамбена организација која треба да обезбеди заштиту цивилног становништва од ваздушних напада у случају рата, у већини европских држава, држава чланица НАТО-а и „Партнерства за мир“, сада се подразумевају најшири аспекти заштите становништва и основних вредности друштва у свим ванредним ситуацијама и катастрофама без обзира на њихово порекло. Системи цивилне одбране су различито организовани и имају веома сложен састав, структуру и организацију. Сложенији су утолико уколико су организовани за обављање већег броја функција. Међутим, на њихову сложеност утичу и многи други чиниоци, као што су: сложеност државне организације, односно тип државног уређења, величина (територија и број становника), и војно-политички положај земље, врста, учесталост и интензитет катастрофа и развијеност науке о одбрани и заштити. Системи одбране имају одређену вертикалну и хоризонталну организацију. Као део система одбране земље, систем цивилне одбране је у надлежности највиших државних органа, али готово у свим земљама постоје и посебни органи који су задужени за његову изградњу и употребу. Постоје три врсте тих органа: а) руководећи, б) саветодавни, и в) оперативностручни органи.

Руководећи органи су министарства унутрашњих послова или одбране и посебна тела унутар или изван њих. Цивилна одбрана је у већини европских земаља у надлежности министарства унутрашњих послова (Аустрија, Швајцарска, Француска, Немачка, Данска, Белгија, итд.). У доскорашњим „социјалистичким“ земљама она је претежно била у надлежности министарстава одбране. У Италији је надлежност над цивилном одбраном подељена између Министарства одбране и Министарства унутрашњих послова, али је изузета цивилна заштита због тога што је основано Министарство цивилне заштите Италије. У оквиру тих министарстава постоје посебни органи за руковођење цивилном одбраном и за обављање одговарајућих управних и стручних послова. То су генералне дирекције, генерални секретаријати или администрације, федерални уреди или органи. На челу тих органа су директори, који имају статус и овлашћења помоћника министра. Генералне дирекције и секретаријати подељени су на више поддирекција, односно управа (сектора), а у њиховом саставу су и генералне инспекције цивилне одбране. Уз њих делују и национални институти за проучавање цивилне одбране. Саветодавни органи су разни савети и одбори, који делују при парламентима, владама или министарствима. Они прате и разматрају проблематику цивилне одбране и својим саветима, закључцима и препорукама утичу на политику и праксу заштите и одбране од катастрофа и других облика угрожавања. Опера-

тивно-стручни органи су обично штабови цивилне одбране, односно штабови цивилне заштите или одговарајући слични органи (бирои, управе), и на челу њиховом се налазе команданти, директори, и слично. Они за свој рад одговарају руководиоцима цивилне одбране, односно министрима ресора којем припадају. Сваки подсистем система цивилне одбране, осим наведених органа, има своје руководство, које одговара оперативно-стручном органу и руководству цивилне одбране. На државном нивоу су организовани оперативни центри, службе за осматрање и обавештавање, државни колеџи или друге високообразовне институције за школовање кадра цивилне одбране. У неким земљама су на државном нивоу организоване и посебне снаге цивилне одбране за брзе интервенције у случају природних или техничко-технолошких катастрофа.

Организација која је слична наведеној успостављена је и на регионалном нивоу и ниже, с тим што се ту јављају конкретни организационо-извршни облици, односно организоване снаге (јединице, одреди, групе итд.) и службе за обављање конкретних послова и задатака заштите и спасавања и за пружање помоћи настрадалим. Најконкретнија и најразвијенија организација је, по правилу, у општини, где се остварују локална самоуправа и државна власт. Ту се организују основне станице скоро сваког дела система цивилне одбране и разни облици самозаштите и самоодбране. Посебно је значајна организација цивилне одбране у предузећима.

Већина земаља уредила је организацију цивилне одбране законским прописом: законом о одбрани или, најчешће, посебним законом о цивилној одбрани. Има земаља које су донеле и посебне законе о цивилној заштити (Италија), док су неке земље поједина питања заштите од катастрофа и сличних угрожавања регулисале разним другим законским прописима. Општа карактеристика руковођења цивилном одбраном у свим земљама јесте то да је оно нужно везано за органе власти територија и да су они директно одговорни за функционисање система. При руковођењу у сложеним условима угрожавања у развијеним земљама се користе унапред израђени експертни компјутерски системи, што значајно доприноси доношењу најбољих одлука у конкретним ситуацијама. Посебно је значајно да је квалитет остваривања цивилне одбране у високој корелацији с укупним економским развојем земље, а однос људи према организовању и остваривању те функције позитивнији је у земљама са високим стандардом. У мање развијеним земљама нису усклађена друштвена одређења и концепција цивилне одбране с ефикасношћу њеног остваривања. Стога су укупни демократски процеси и економска достигнућа која воде ка држави благостања значајан чинилац у покретању активности људи у области цивилне одбране.

Модел могуће организације цивилне одбране у Савезној Републици Југославији

У нашој теорији и пракси још није редефинисан појам цивилне одбране. Готово у свим развијеним земљама света цивилна одбрана је, теоријски и у пракси, обликована као компонента одбрамбеног система државе, а у организационом смислу конституисана је као један од два дела система одбране земље – систем цивилне одбране. Једна од ретких земаља у којој то није до краја урађено јесте СР Југославија. Зато би у СРЈ цивилну одбрану требало уобличити као делатност која повезује све неоружане, односно цивилне активности у одбрани и заштити, посебно заштиту и спасавање становништва, културних и материјалних добара, односно заштиту животне средине од природних, техничко-технолошких и других катастрофа и ратних разарања, уочавање опасности и обавештавање о њима, неоружано супротстављање агресору, и слично. Истовремено би, према доктрини одбране земље, требало конституисати систем цивилне одбране као део система одбране СРЈ у којем би се објединили и повезали сви органи, организације, службе и снаге цивилне одбране. Такође, ту област у СРЈ треба *законски уредити*. С обзиром на њену ширину и сложеност, најбоље је да се уреди посебним законом о цивилној одбрани у којем би била регулисана и цивилна заштита, као основни део система цивилне одбране.

Целокупна сфера одбране у СР Југославији под утицајем је војног чиниоца, па се то може констатовати и за цивилну заштиту и службу осматрања и обавештавања (ОиО). То се одразило на организацију, унутрашње односе и ефикасност тих подручја делатности, па би, према демократским променама које су у току, као и променама које ће захватити целокупну сферу одбрамбено-заштитног организовања земље, требало интензивирати процес демилитаризације свих цивилних сфера одбране и заштите. Такође је неопходно да се превазиђе двојност у надлежности над функцијама цивилне одбране (на пример, цивилна заштита је у надлежности Министарства одбране, а противпожарна заштита и њене снаге, које у свету чине окосницу цивилне заштите и цивилне одбране у целини, у надлежности су Министарства унутрашњих послова). Цивилна одбрана, конституисана као целовита компонента одбране, требало би да је у надлежности једног државног органа (једног од два наведена министарства), или сасвим посебног међуресорског органа (управа или слично) с високим степеном аутономије и могућности одлучивања.

Највећу обавезу у вези с цивилном одбраном треба да имају и друге јединице локалне самоуправе, будући да је у њиховој надлежности старање о комуналним и осталим питањима значајним за егзистенцију грађана, па би било целисходно да општине имају у својој надлежности и развој, оспособљавање и руковођење цивилном од-

браном и координацију с регионалним, републичким и савезним органима. Такође, скоро да нема земље у којој предузећа (државна или приватна) немају одређене обавезе у цивилној одбрани. Посебно су им прописане обавезе у вези с цивилном заштитом (обавезе самозаштите и оснивања одговарајућих јединица цивилне заштите које морају сами да организују и финансирају) и заштитом од пожара, а у последње време и заштитом животне средине.

У нашој земљи у последње време влада мишљење да ће у новим друштвеним условима предузећа бити ослобођена свих обавеза незаних за цивилну одбрану и заштиту, па су у многим предузећима расформиране службе одбране и јединице цивилне заштите. Да би се то зауставило неопходно је да се што пре сагледају улога и положај предузећа у систему цивилне одбране у новим условима, формулишу одређени ставови и утврде и законски прецизирају обавезе. Наравно, треба тежити да цивилна одбрана буде у функцији остваривања пословања и стварања услова за већу свакодневну безбедност људи, имовине и животне средине. Питање цивилно-војне кооперације мора се узимати у обзир и у нашим условима, јер је то обавеза у свим државама. Цивилна одбрана и оружане снаге имају обострану обавезу кооперације приликом пружања помоћи цивилним институцијама у решавању ванредних ситуација када оне саме нису у стању да успешно реше насталу кризу.

Све савезне и федералне државе света, па и наша, морају да имају савезно (централно) управно и координационо тело система цивилне одбране. Најчешће је министарство одбране савезни орган одговоран за организацију цивилне одбране. Ипак, постоје и изузеци. Негде је то министарство правде (Норвешка), негде министарство унутрашњих послова, а негде је основано и посебно министарство цивилне одбране (Украјина и Русија). Неке земље су конципирале савезне агенције⁷, комитете, бирое или директорије за ванредне прилике. У нашим условима, чини се да је најприхватљивији назив за савезно управно тело цивилне одбране комитет или дирекција. То тело би требало да буде под директном јурисдикцијом председника СРЈ, односно Савезне скупштине СРЈ, као наредбодавног, односно законодавног тела. У оквиру савезног комитета (дирекција) цивилне одбране организовале би се посебне дирекције, службе, сектори и институти.

На нивоу република – чланица савезне државе, централно управно и координационо тело требало би да буде републичко министарство унутрашњих послова или посебни секретаријат цивилне одбране при влади република. То тело, поштујући савезну регулативу, дирек-

⁷ Шведска агенција за цивилно планирање у ванредним ситуацијама (шведска скраћеница ОСБ), установљена 1986. године, централно је административно тело за управљање и координацију активности унутар цивилне одбране.

тиве и генералну доктрину организације и функционисања система цивилне одбране, уређивало би самостално регионалну и локалну организацију и функционисање цивилне одбране на својој територији. Конкретна организација и функционисање цивилне одбране успоставили би се на републичком нивоу, окружном нивоу и на нивоу локалне самоуправе.

На републичком нивоу постојала би нормативно-правна регулатива у облику уредаба, декрета и других правних прописа владе који су засновани на савезном закону о цивилној одбрани. Њима би се уређивали организација, припреме и функционисање снага цивилне одбране на нивоу републике, градова (окрузи) и локалне самоуправе (општине). Непосредну руководећу улогу у систему цивилне одбране имао би председник републике или председник владе, а стручно-оперативно тело би било републички штаб (или комитет) цивилне одбране. Аналогна решења би се примењивала и на аутономне покрајине у случају да имају већи степен аутономије. Непосредни руководилац на нивоу округа био би начелник округа, а стручно-оперативне послове обављали би окружни штабови цивилне одбране и заштите. На нивоу општина, односно градова (локална самоуправа), руководилац би био председник општине, односно града, или извршни орган општине (града), а стручно-оперативне послове обављали би општински (градски) штабови цивилне одбране и заштите.

Основна специфичност организовања цивилне одбране у односу на војну одбрану, у нашим условима била би у томе што би се она институционално конституисала тако да се све њене функције остварују у сарадњи са постојећим друштвеним структурама. Дакле, друштво не би стварало посебан одбрамбено-заштитни механизам који би био нека осамостаљена професионална сила попут војне силе, већ би организацијски и функционално усмеравала постојеће снаге и средства друштва на остваривање сигурног живљења, производње и промета. Посебно је значајно враћање локалној самоуправи свих надлежности у вези с организовањем, припремањем и остваривањем система цивилне одбране, јер су на том нивоу снаге, средства, функције и организација цивилне одбране. Средства су, изузев неких специфичних средстава⁸, већ у поседу или у производном процесу (употреби) тих људи, а све остало је у домену знања (обука и оспособљавање) и организације самозаштите и самопомоћи и других мера заштите и спасавања људи и материјалних и културних добара.

Функционисање цивилне одбране, према томе, не би требало да буде везано за нека посебна буџетска средства и наменску (скупу) индустрију, већ за добро организовану и планирану обуку, оспособљавање, опремање и укључивање свих грађана у обављање хуманитарних

⁸ Специфична средства су: заштитна маска, апарати и уређаји за утврђивање присуства НХБ контаминаната, лични комплети за заштиту грађана, и слично.

послова и задатака. Према томе, држава мора да обезбеди одговарајуће уређивање, организацију, конституисање и функционисање цивилне одбране. Пре свега, треба да: 1) усвоји доктрину одбране и, у оквиру ње, разради доктрину цивилне одбране; 2) обезбеди школовање професионалног стручног кадра за потребе цивилне одбране, као и оспособљавање грађана за успешно остваривање цивилне одбране и заштите, и 3) успостави управљање системом цивилне одбране у рату и свим ванредним и кризним ситуацијама у миру.

Едукација кадра и грађана за цивилну одбрану

Цивилна одбрана је систем комплементаран војној одбрани а намењен је заштити цивилног становништва, материјалних и културних добара у рату и другим ванредним ситуацијама. Дакле, има хуманитарну мисију и претпоставља специфичну организацију, снаге, средства и активности за правовремено и успешно спровођење. Важан предуслов за остваривање ефикасности система цивилне одбране јесте оптимална оспособљеност њених организованих формацијских састава и служби, кадра (руководни и стручни) и грађана. За остваривање тог предуслова неопходно је да се конституише одговарајући *систем едукације*. Најважније актуелне *детерминанте* потенцијалног система едукације у цивилној одбрани су: политичко уређење земље; међународна војно-политичка ситуација и положај наше земље у свету; физиономија савременог рата и других облика угрожавања безбедности и виталних вредности друштва у миру и ванредним приликама; концепција и доктрина функционисања цивилне одбране у рату, као и одбране и заштите у другим ванредним приликама; научно-техничке и технолошке промене и достигнућа у свету, посебно промене и научно-технолошка достигнућа у развоју ратне вештине, и место и улога грађана у савременом демократском друштву и, посебно, у систему одбране и заштите.

Основна претпоставка успешног организовања и функционисања цивилне одбране, па тиме и оспособљавања организованих састава (јединице, штабови и други припадници цивилне заштите, служба осматрања и обавештавања) и грађана уопште јесте одговарајућа и квалитетна едукација кадра цивилне одбране. Неки аутори,⁹ у вези с тим, с правом се залажу да систем цивилне одбране има професионално стручно језгро, које чини кадар који је школован, опремљен и оспособљен да управља системом цивилне одбране, тј. да:¹⁰

– стручно (квалификовано) процењује угроженост, осетљивост и повредивост цивилног становништва, материјалних и културних добара и животне околине од свих ратних и мирнодопских опасности;

⁹ Р. Јовић, *Развој концепције и организације цивилне одбране код нас и у свету*, „Војно дело“, Београд, бр. 4-5/1995.

¹⁰ Исто, стр. 113-114.

– планира мере заштите и спасавања становништва и материјалних добара (евакуација, склањање, збрињавање, указивање прве помоћи, замрачивање, одржавање комуникација, водовода, канализације, РХБЗ);

– организује друштво за ефикасну и ефективну одбрану и заштиту цивилног становништва, материјалних и културних добара, као и животне средине, у рату и другим ванредним ситуацијама (елементарне непогоде, техничко-технолошки удеси и диверзантске и терористичке акције с несагледивим последицама);

– руководи системом цивилне одбране у припремама и интервентним функцијама у рату и у миру, када се јаве опасности које угрожавају становништво, материјална и културна добра, односно животну средину ширих размера;

– контролише све сегменте припреме и функционисање система цивилне одбране и предузима мере за побољшање организације, припрема, планирања и функционисања система;

– користи све постојеће ресурсе, снаге и средства за превентивне (заштитне) функције и отклањање или ублажавање последица ратних разарања, елементарних непогода и техничко-технолошких удеса ширих размера;

– организује и обезбеђује сталну и квалификовану обуку становништва за самоодбрану и самозаштиту, као и припадника и штабова цивилне заштите и службе осматрања и обавештавања, школовање и специјализацију професионалног стручног кадра цивилне одбране и заштите, као и научноистраживачки рад у области одбране, заштите, безбедности и заштите животне и радне средине.

Оспособљавање професионалног стручног кадра један је од најзначајнијих услова за успешно функционисање система цивилне одбране и заштите у миру, а посебно у рату и другим ванредним ситуацијама. *Стручно-професионални кадар* у цивилној одбрани оспособљава се у средњим школама (смерови за противпожарну заштиту и слично), вишим школама (смерови заштите) и на Факултету цивилне одбране, и у војним и другим школама у којима се образује радиолошко-хемијски-биолошки, инжењерски, медицински, ветеринарски и други кадар. Стално оспособљавање тог кадра спроводи се и у оквиру оспособљавања руководећег кадра цивилне заштите.

Руководећи кадар цивилне заштите чине старешине јединица цивилне заштите, припадници штабова и повереници цивилне заштите. Стручне професионалне послове и задатке у цивилној заштити обављају лица у сталном радном односу у Министарству одбране и њиховим подручним организационим јединицама (округ, општина), односно у предузећима и установама који су образовали штабове, односно јединице цивилне заштите.

Основно оспособљавање старешинског кадра „... реализују се у оквиру његовог редовног школовања у средњим, вишим и високим

школама, војним и другим школама у којима се школује санитарски (медицински), радиолошко-биолошко-хемијски, инжењерски, противпожарни и други кадар",¹¹ а њихово оспособљавање и усавршавање за конкретне дужности у јединицама цивилне заштите спроводи се на курсевима и семинарима у насељима, предузећима, општинама и градовима. За неке категорије старешинског кадра организују се семинари и курсеви у оквиру републичких и других центара за обуку".¹² Та решења су постојала у СФРЈ, а након њеног распада сасвим је прекинута едукација тог кадра.

Осим надлежности и обављања задатака, везаних за руковођење, старешине јединица цивилне заштите оспособљавају припаднике својих јединица. Стога је посебно значајан облик њиховог оспособљавања „индивидуална припрема за извођење обуке, као и облике колективне припреме коју организују штабови свих нивоа ради стручног и методичког оспособљавања старешина за обуку".¹³ Оспособљавање припадника штабова цивилне заштите (појединачно и колективно, односно тимско) у функцији је практичног извршавања планираних и процењених активности, и обавља се путем разноврсних облика. За команданте, начелнике штабова и друге штабне органе организују се саветовања, курсеви и семинари. Оперативни рад штабова усавршава се путем штабних тренажа, штабних вежби, вежби провере оспособљености за извршавање појединих задатака, као и припремама и извођењем вежби јединица на свим нивоима".¹⁴

У систему образовања и васпитања не постоје (а ни у претходном периоду нису постојале) посебне школе, односно факултети за оспособљавање кадра и осталих припадника службе осматрања и обавештавања. *Руководећи и стручно-професионални кадар* основну оспособљеност за задатке и послове у служби осматрања и обавештавања стицали су углавном у одређеним војним школама и на академијама, као и на курсевима у савезним и републичким центрима за обучавање кадра за одбрану и заштиту. У периоду од 1986. до 1990. године у Центру за обучавање кадра за општенародну одбрану Савезног секретаријата за народну одбрану перманентно су одржавани следећи курсеви: 1) за начелнике, референте и оперативце центра за обавештавање, у трајању од четири наставне седмице; 2) за начелнике и аналитичаре рачунско-аналитичких органа центара за обавештавање, у трајању од три наставне седмице, и 3) за наставнике курсева командира осматрачких станица, у трајању од две наставне седмице. Када је реч о значајном сегменту цивилне одбране и заштите, припадници слу-

¹¹ З. Колар, Д. Војчић, М. Лазовић, *Методика васпитања и образовања за одбрану и заштиту*, ВИНЦ, Београд, 1990, стр. 286.

¹² Исто, стр. 286–287.

¹³ Исто, стр. 287.

¹⁴ Исто.

жбе осматрања и обавештавања треба непрекидно да се оспособљавају „за тачно идентификовање извора и облика угрожавања, за брзо преношење обавештења, успешно узбуђивање и темељиту радиолошку, хемијску и биолошку контролу територије“.¹⁵ Њихово оспособљавање (руководећи кадар и обвезници распоређени у центрима за обавештавање, осматрачким станицама и јединицама за узбуђивање) последњих година програмирају, планирају, организују и спровode подручни органи Савезног министарства одбране у сарадњи са републичким, покрајинским, регионалних и општинским центрима за обавештавање.

Значајна категорија кадра цивилне одбране, поред руководећег и професионално-стручног кадра, јесу и *извођачи едукације* (наставници) цивилне одбране и заштите. То су квалификовани стручњаци који, на основу прописаних наставних планова и програма, едукује учеснике образовно-васпитног процеса, па и процеса едукације за цивилну одбрану. У професионалном смислу, наставник (поред широког општег образовања) треба да је добро стручно, педагошко-психолошки и дидактичко-методички оспособљен. *Стручна оспособљеност* наставника претпоставља његово добро познавање струке, тј. наставног предмета (подручја) из којег изводи васпитно-образовни рад у настави. *Педагошко-психолошка* оспособљеност наставника значи задовољавајуће познавање релевантних сазнања и достигнућа из педагогије, односно андрагогије и психологије. Јер, само уколико поседује и уважава та сазнања наставник (па и извођач дефендолошке едукације) може да буде успешан васпитач. Извођач дефендолошке едукације треба, такође, да буде добро *дидактичко-методички* оспособљен. Према досадашњим позитивним искуствима у нас и у свету, а сходно модерној концепцији непрекидног, доживотног образовања, целисходно је да се обучавање и усавршавање кадра у цивилној одбрани спроводи у две глобалне етапе, тј. у форми *основног*¹⁶ (иницијално) и *примењеног*¹⁷ (апликативно) *оспособљавања и усавршавања*. То,

¹⁵ Исто, стр. 286.

¹⁶ *Основно* (иницијално) оспособљавање кадра за одбрану, безбедност и заштиту почетна је фаза одбрамбене едукације у оквиру које се стичу основна општестручна и специјалистичка одбрамбено-заштитна знања и спроводи увежбавање ради стицања вештина и навика неопходних за обављање одређених наменских задатака одбране и заштите у оквиру одређене струке, односно специјалности у одбрани, безбедности и заштити. То оспособљавање спроводи се у оквиру школског система.

¹⁷ *Примењено* (апликативно) оспособљавање кадра за одбрану, безбедност и заштиту јесте организован процес образовања и васпитања, усмерен на примену и проверу у пракси претходне оспособљености (знања, вештине, навике, способности и друге особине личности) за одбрану и заштиту у посебно едукативно обликованим и аранжираним условима и образовно-васпитним ситуацијама, које су што је могуће више сличне стварним (рат, односно ванредне прилике). То оспособљавање је усмерено, такође, и на проширивање, продубљивање, актуализацију и иновирање знања стечених у оквиру основне одбрамбене едукације ради подизања нивоа ком-

ипак, претпоставља да се свака од те три категорије кадра оспособљава на, унеколико, специфичан начин.

Руководећи кадар у цивилној одбрани је у нас (у СФРЈ) оспособљаван у систему курсева, семинара, саветовања и других организационих облика образовно-васпитног рада у центрима за обуку република и ужих територијалних административно-управних јединица, при отвореним универзитетима и путем вежби одбране и заштите. Основно (иницијално) стручно оспособљавање *професионалног кадра* у цивилној одбрани спровођено је на Факултету одбране и заштите, Факултету заштите на раду, Вишој школи за заштиту (смерови: цивилна заштита, заштита од пожара, заштита и унапређивање животне средине итд.), и у другим школама у систему образовања. „Перманентно усавршавање остварује се на курсевима, учешћем на вежбама, саветовањима, семинарима и путем програмираног индивидуалног рада“.¹⁸

Основно стручно оспособљавање *наставника одбране и заштите* за све ступење у систему образовања спровођено је такође на Факултету одбране и заштите (основне и постдипломске студије). Перманентно стручно, педагошко-психолошко и дидактичко-методичко оспособљавање и усавршавање остваривано је организовањем и извођењем одговарајућих курсева, семинара, саветовања, симпозијума, консултација, предавања са дискусијама итд.

Извођачи оспособљавања (осим наставника одбране и заштите у школама и на факултетима) у цивилној одбрани оспособљавају се и усавршавају аналогно оспособљавању и усавршавању наставника одбране и заштите, али се основно стручно образовање и усавршавање лица која нису завршила Факултет одбране и заштите остварује на другим школама и факултетима у грађанству, а неких категорија кадра и у војним школама и на академијама, зависно од профила појединих категорија обвезника одбране и заштите, као и циљева, задатака и садржаја њиховог оспособљавања за одбрану и заштиту.

И поред релативно кратког оспособљавања кадра у цивилној одбрани СФРЈ¹⁹ и остварених почетних резултата, тачна је била констатација у разним анализама и студијама, потврђена и појединачним емпиријским истраживањима,²⁰ да у већини средина то оспособљавање

петентности и оспособљености тог кадра за све сложеније захтеве које им у стручним и руководећим функцијама одбране и заштите намеће све сложенија друштвена стварност.

¹⁸ З. Колар, Д. Војчић, М. Лазовић, *исто*, стр. 287.

¹⁹ Факултет одбране и заштите основан је 1975. године. Обавеза оспособљавања кадра за одбрану и заштиту први пут је установљена Законом о општенародној одбрани из 1982. године.

²⁰ Р. Прентовић, *Методичке карактеристике и посебности примењеног оспособљавања кадрова у цивилној одбрани* (докторска дисертација), Факултет одбране и заштите, Београд, 1994.

није спровођено према тада важњем договору о јединственим основама обучавања, па стога у потпуности нису ни заживела јединствена организацијска, програмска и материјално-кадровска решења. Уз то су непостојање ефикасне контроле спровођења вредновања (праћење, проверавање и оцењивање) оспособљености и неки други разлози узроковали да је то и, посебно, примењено оспособљавање кадра у цивилној одбрани било бременито бројним недостацима и слабостима.

Уз ослањање на почетне резултате и искуства (стечена осамдесетих година у СФРЈ) у оспособљавању кадра за цивилну одбрану, било би целисходно да се то оспособљавање спроводи у институцијама школског система (школе и факултети), којима би ваљало поверити и стручно усавршавање кадра и неке облике примењеног оспособљавања за одбрану, безбедност и заштиту. У вези с тим, посебну функцију могао би да има Факултет цивилне одбране, који би чинио институционалну базу едукације кадра на локалном, регионалном и републичком нивоу.

Будући да постоје две основне категорије јединица цивилне заштите: јединице опште намене и специјализоване јединице, постоје и две категорије припадника јединица цивилне заштите које се оспособљавају за специфичне задатке. У вези с тим, припадници *јединица опште намене цивилне заштите* оспособљавају се „у свим дисциплинама цивилне заштите: спасавању из рушевина, пружању прве помоћи повређеним и оболелим, гашењу и локализовању пожара мањих размера, деконтаминацији људи, стоке и техничких средстава и др.“²¹ Обвезници *специјализованих јединица* оспособљавају се „за задатке који су им и врстом и наменом јединица цивилне заштите одређени. Ватрогасне јединице ће се тежишно оспособљавати за гашење и локализовање пожара, санитарске јединице за превентивну медицинску заштиту, за прву помоћ повређеним и оболелим, за санитарско збрињавање, за врхунску специјалистичку помоћ у сложеним условима и др.“²² Оспособљавање припадника јединица цивилне заштите треба да спроводи старешински кадар тих колективних састава цивилне заштите. Да би тај руководећи кадар јединица цивилне заштите могао ефикасно да оспособљава припаднике својих јединица треба и сам да буде добро оспособљен за извођење *дефендолошке едукације*.²³ То значи да треба да буду не само добро одбрамбено-стручно оспособљени већ и андрагошко-психолошки и дидактичко-методички компетентни. И њихова едукација за едукаторске функције могла би

²¹ З. Колар, Д. Војчић, М. Лазовић, *исто*, стр. 286.

²² *Исто*.

²³ *Дефендолошка едукација*, (лат. *defendo* – бранити, штитити итд.; грч. *logos* – наука; лат. *educatio* – васпитање, одгајање и сл. у најкраћем се може одредити као васпитно-образовна теорија и пракса оспособљавања за одбрану и заштиту.

да буде поверена Факултету цивилне одбране и његовим истурених регионалним едукационим центрима (одељења).

Исто право и дужност имају и *грађани* (становништво) *који нису распоређени* ни у једну од структурних компонената система одбране, безбедности, односно заштите. Стога тој категорији становништва надлежни државни органи, односно органи локалне самоуправе, треба да обезбеде услове за оспособљавање, односно обучавање за успешно учешће у непосредној личној и узајамној заштити и спасавању грађана „у стамбеним и пословним зградама, у јавним и другим објектима и на свим другим местима где они живе и раде.“²⁴

Оспособљавање грађана за личну и узајамну заштиту може да буде делотворно под условом да се остварује од најмлађег узраста у породици и касније, кроз институционално, тј. школско васпитање и образовање. На тај начин се може обезбедити да се „сваки човек од своје ране младости васпитава и оспособљава да штити свој живот и здравље, да не угрожава туђи живот и здравље и да жели, може и зна да укаже прву помоћ себи и другоме од сваке опасности. Резултат тог васпитања и образовања од животног је интереса за сваког човека, сваку породицу и свако друштво, па је стога оно уграђено у све нивое васпитања и образовања омладине и одраслих у школама и изван њих.“²⁵

У основној школи оспособљавање за личну и узајамну заштиту требало би да буде принцип укупног васпитно-образовног рада. То значи да то образовање не треба да се спроводи кроз посебно васпитно-образовно подручје, већ његове циљеве, задатке и садржаје треба уградити у различите наставне предмете, слободне и ваннаставне активности. У вези с тим, у васпитно-образовном процесу у основној школи треба ученицима да се обезбеде одређена знања и формирају вештине и навике, тј. оспособљеност која се односи на: основне хигијенске мере за чување здравља; спречавање и сузбијање заразних болести; заштиту и унапређивање животне средине; заштиту од експлозија и средстава за паљење; природне и вештачке објекте за заштиту од опасности у рату и у другим ванредним ситуацијама; прву помоћ повређеним и оболелим и заштиту од нуклеарних, хемијских и биолошких борбених средстава; познавање средстава и објеката за личну и колективну заштиту и начина и поступака за њихово коришћење; познавање знакова за узбуђивање и правилно поступање приликом њиховог емитовања, и друго.

Способност за личну и узајамну заштиту млади треба да надграђују у средњим школама кроз различите предмете из природних наука и предмете из технике и друштвено-хуманистичких наука, а било би целисходно да се то оспособљавање остварује и кроз *посебан наставни предмет* (као што је било до укидања предмета одбрана и заштита).

²⁴ З. Колар, Д. Војчић, М. Лазовић, *исто*, стр. 79.

²⁵ *Исто*, стр. 189-190.

Ради подизања нивоа оспособљености и актуализације знања, вештина и способности грађана за личну и узајамну заштиту неопходно је да се то оспособљавање остварује периодично (најмање једном у току пет година). Садржаји треба да се осавременују и да се посебна пажња посвећује примењеним формама едукације. Управо такав модел примењен је у средњорочном планском периоду (од 1986. до 1990. године), али и поред одређених напора које су улагали надлежни друштвени чиниоци (од нивоа федерације до локалног нивоа),²⁶ због недовољног броја компетентног кадра за ту врсту оспособљавања (нарочито у неразвијеним срединама), слабе материјалне наставне базе, недостатка финансијских средстава, недовољног обухвата обвезника (на пример, у најразвијенијим срединама обухват обвезника није прелазео 50 одсто те популације), примене неадекватних облика и метода образовног рада (на пример, сувишно теоретисање на штету практичних и примењених форми едукације), изостали су жељени ефекти – обученост и оспособљеност грађана за личну и узајамну заштиту.

Да би се обезбедила перманентна ванинституционална едукација грађана за личну и узајамну заштиту корисне су разноврсне информативне и васпитно-образовне активности, односно програми средстава јавног информисања (посебно телевизије, радија, дневне штампе, периодике итд.), као и разне трибине, предавања, документарни и едукативни филмови које организују и приказују различите друштвене и хуманитарне организације, удружења грађана, и други. Међутим, тиме не може да се замени и надомести организовано практично и примењено обучавање и оспособљавање грађана за успешно поступање у случајевима различитих мирнодопских и ратних опасности.

Организовано практично и примењено оспособљавање деце, младих и одраслих грађана, будући да потенцијално обухвата најбројније популације које се едукују за цивилну одбрану, може се остваривати једино у средини у којој живе и делују. Стога је неопходан одговарајући кадар, објекти цивилне одбране и наставна средства за основне и средње школе у конкретној локалној средини.

*

* * *

На основу наведеног, може се закључити следеће:

1) У савременом свету цивилна одбрана се дефинише и у пракси третира двојачко: а) у ужем смислу, као функција друштва у спровођењу поставки међународног хуманитарног права, тј. заштите цивилног становништва и културних добара у рату и другим ванредним ситуацијама;

²⁶ Био је, на пример, објављен јединствени југословенски приручник на српскохрватском, македонском и албанском језику, штампан у више десетина хиљада примерака

цијама, и б) у ширем смислу, као допринос оружаном борби (наше до-
садашње концепцијско-доктринарно опредељење).

2) Стварност и пракса демократских друштава указује на неоп-
ходност едукације грађана и свих структура друштва за успешно уче-
шће у цивилној одбрани.

3) Због демократских промена потребно је прецизно дефиниса-
ње компетенција цивилног и војног чиниоца у организацији цивилне
одбране.

Утицај процеса глобализације на стратегију научно-технолошког развоја

УДК: 355.58:342.34

Др Перо Петровић и др Радоје Зечевић

У чланку је указано на међузависност процеса глобализације и бројних развојних стратегија, од којих је једна од најважнијих стратегија развоја науке и технологије. Аутори пореде неке елементе развојних политика у периоду транзиције са таквим елементима у свету, нарочито у Европској унији, што може да допринесе заштити националних интереса у тој области у процесима глобализације.

Увод

Процес глобализације светске привреде утицао је на појаву бројних развојних стратегија у земљама развијених тржишних привреда, од којих је једна од најважнијих стратегија развоја науке и технологије. Мноштво тих стратегија је у међусобној зависности и интеракцији. Тако су, на пример, аутоматизација производње, повећање удела услуга у вредности производа стандардизација, рециклажа енергије и материјала, повећање квалитета производа и услуга, развој информационих технологија, као и развој нових организација, маркетинга и менаџмента утицали да се нагло повећају обим и квалитет терцијалних делатности, посебно услужних, односно тзв. интелектуалних услуга у структури годишњег душтвеног производа (ГДП). Повратно, повећало се учешће високообразованог кадра у структури запослених јер је, због прилагођавања брзим технолошким променама, захтеван све виши ниво општег, односно перманентног образовања.

Савремена фаза развоја изазива потребу и за новим националним развојним политикама, заснованим на новим развојним стратегијама. Међутим, привредни развој не зависи само од економских и материјалних чинилаца производње него и од бројних других чинилаца. Веома је битно да се, као елемент развојне политике, на адекватан начин третира тзв. људски чинилац, односно „људски капитал“. Јер, знање значајно утиче на ефикасно остваривање информационе сарадње између појединих земаља, организација и фирми у оквиру ширих регија.

У поређењу с другим чиниоцима развоја, научноистраживачка достигнућа се посебно издвајају, јер без добрих стручњака не могу ефикасно да се користе ни други чиниоци развоја. Искуства развије-

них земаља показују да свеукупно и свестрано образовање пресудно утиче на привредни и укупни друштвени развој.

Процес глобализације и техничко-технолошки раст и развој

У савременим условима глобализација и научно-технолошке стратегије концентришу се на кључне делатности, као што су: енергетика, информационе технологије, компјутери, телекомуникације, индустријска технологија и биотехнологија. Ниво развијености неке националне привреде све више се узрочно повезује са способношћу стварања и коришћења знања – научноистраживачког рада и техничко-технолошког развоја, односно научне и технолошке политике и стратегије.

У укупним средствима за научноистраживачки рад издвојеним из привреде у земљама ОЕЦД 1997. године САД учествовале су са 39,4 одсто, Европска унија (ЕУ) са 27,8 одсто и Јапан са 21,6 одсто средстава, што је на нивоу вишегодишњег просека. С друге стране, државна издвајања су износила у САД 50,2 одсто, у ЕУ 33,0 одсто, просечно, и у Јапану 8,2 одсто средстава у односу на укупан износ за све земље чланице ОЕЦД-а. Европска унија је своје активности конципирала према оквиру погодном за стварање јединственог европског економског и научног простора. Међутим, циљ није премештање што бројнијих истраживачко-развојних активности на ниво Европске уније. Политика ЕУ у тој области заснива се на релативно једноставном, фундаменталном принципу: на заједничком нивоу треба остварити све пројекте за које се може лако доказати да не би било рационалније (смањење трошкова и повећање ефикасности истраживања) да се они појединачно реализују на више места на националном нивоу.

Према броју проналазака који су изнад националног значаја Европа је водећи произвођач нових технологија током последњих деценија 20. века.¹ Међутим, већ при крају века она је напустила водећу улогу: њено учешће од 43 одсто у периоду 1975–1979. године пало је на 38 одсто у периоду 1985–1990. године. Јапан је, истовремено, на основу брзог повећања проналазака (више од 50 одсто), повећао своје учешће у светским размерама са 15,2 одсто у периоду 1975–1979. године на 24,4 одсто у последњој деценији.² Премда Европа реализује највише инвенција у апсолутном износу, структурно САД и, нарочито, Јапан повећавају своје учешће.³

¹ На пример, у њој је у периоду од 1975. до 1990. године регистровано око 40 одсто светских патената.

² S. Kotlica, *Information Technology Challenges to Yugoslav Economy*, Institute of Economic Sciences, Belgrade, 1997, стр. 148.

³ Иако ЕУ предњачи по броју инвенција, у просеку се, ипак, издвајају у односу на остале земље Немачка, са 223 инвенције, и Француска, са 189 инвенција. Уосталом, те две земље су и водеће по броју истраживача на 1.000 радно активних становника.

Инвенције према земљи порекла

Регија	1975-1979.	1980-1984.	1985-1989.	1989-1997.
Европска унија	120.000	136.000	147.000	179.000
Северна Америка	82.000	97.000	105.000	112.000
Јапан	43.000	68.000	95.000	103.000
Остали	37.000	43.000	42.000	58.000

Извор: *Panorama of EU Industry*, 1998.

Европска унија је у тој области утврдила приоритете, а њихови циљеви су:

- помоћ европским фирмама и институцијама да се адаптирају на нову, глобализовану, конкурентску ситуацију, у којој је висока међузависност;

- достизање конкурентских позиција и предности које су интензивно повезане са коришћењем резултата научноистраживачке активности;

- поспешивање одрживог привредног развоја;

- смањење временског раскорака у усклађивању промена тражење и одговарајућег прилагођавања понуде;

- усмеравање кооперативних истраживања на области које имају глобални значај у светским размерама (енергија, глобалне промене и храна) или су релативно нове или са наглашеним новим димензијама, односно истраживачким темама (човекова околина, здравље, мулти-медији итд.).

У развијеним земљама преовладава мишљење да образовање, а тиме и техничко-технолошки развој, има пресудан значај у прерасподели друштвене моћи и утицаја. Универзитетско образовање у Југославији, свих видова и профила, ако се правилно усмерава, утицаће на прерасподелу научних и технолошких достигнућа. Због тога развојне стратегије у нас треба да се заснивају, првенствено, на образовним карактеристикама радне снаге, а развој образовања да се и даље сврстава у приоритетне циљеве развоја. Сагласно таквом приступу образовању, за образовне програме и у нас треба да се установе три основна критеријума:⁴ развијање знања, развијање способности за коришћење знања и развијање одговорности. Због тога је неопходно да се у систему образовања, поред припремања за стручност и високи професионализам, развијају и креативност, иницијатива, радозналост, предузетништво, пословност, критичност и смелост за прихватање ризика. Од изузетног значаја је и подстицање способности за индивидуално стваралаштво и за тимски рад.

⁴ М. Динкић, *Систем образовања у функцији технолошких промена и ефикасног функционисања тржишта радне снаге*, „Пословна политика“, јули-август, 1996, стр. 39.

Постизање конкурентске предности и научноистраживачки рад и технолошки развој

У основи истраживања и технолошког развоја (*RTD – research and technological development*), односно научноистраживачког рада и технолошког развоја, јесте повећање нивоа развијености и конкурентске предности националне привреде. Основни елемент конкурентности у савременим условима је зависност од неконвенционалних чинилаца производње који обухватају:⁵ квалитет образовања, обуке и усавршавања; ефикасност индустријске организације; способност базног реаговања и прилагођавања репродукционог процеса релевантним променама пословне активности и окружења; флексибилност у тржишним операцијама; квалитет производа и услуга и узимање у обзир консеквенци одређених промена у друштву. Сваки пословни систем је ефикаснији ако су ти чиниоци део интегралне стратегије постизања и успешивања конкурентности.

Табела 2

Број истраживача и инжењера

Земља	Упослени истраживачи		Број на 1.000 радно активних становника	
	1993.	1998.	1993.	1998.
САД	950.000	987.000	8.000	8.000
Јапан	450.000	461.000	9.000	9.000
Европска унија	630.000	671.000	4.000	5.000

Извор: *European Commission, office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 1999, стр. 101.*

Издавања за истраживање и развој у ЕУ релативно су нижа него у главним конкурентским привредама, али су још увек веома висока. Међутим, у ЕУ јавља се други проблем: ЕУ састоји се од 15 држава, те свој научни потенцијал, за разлику од САД, не користи на најеконичнији и најефикаснији начин. Затим, постоји велики раскорак између средстава из државних фондова која се за истраживање и развој усмеравају на нивоу ЕУ и на нивоу појединих држава чланица.⁶ Међутим, у САД и Јапану наука и технологија имају висок степен државне подршке, а при томе свака држава, зависно од утврђене политике и стратегије развоја, своју подршку усмерава ка циљевима који се односе на побољшање квалитета живота становништва, подршку базичним наукама и цивилним или војним истраживањима.

⁵ С. Котлица, *исто*, стр. 141.

⁶ Тај проблем није превазиђен ни повећањем нивоа координације, ни променом принципа супсидијарности.

Већ годинама у ЕУ укупна средства која су ангажована (ефекат полуге) преко оквирног програма крећу се око шест одсто средстава из државних извора за научноистраживачки и технолошки развој. Потом, државе чланице усмеравају додатних око седам одсто својих државних фондова за развој, односно за заједничке програме и организације изван оквирног програма. Дакле, апроксимативно се око 13 одсто јавних научноистраживачких и технолошко-развојних ресурса усмерава у европску кооперацију, док се остатак аутономно распоређује и њиме се управља на нивоу држава чланица.⁷ Европска унија, у просеку али и појединачно по земљама, знатно издваја од ГДП за истраживање и технолошки развој. Ниво издвајања у 1998. години приказан је у табели 3.

Табела 3

Битни показатељи издвајања за научноистраживачки рад

Државе	ГДП у милионима ECU	Издавање за РТД у процентима	Издавање државе за РТД	Издавање из привреде у процентима	Број истраж. на 1.000 радно активних
Белгија	179.995	1,81	28,0	70,4	4,4
Данска	117.486	1,76	39,7	51,4	4,1
Немачка	1.598.993	2,53	37,4	59,5	6,0
Грчка	63.780	0,46	58,0	22,0	1,5
Шпанија	439.542	0,85	45,7	48,1	2,6
Француска	1.076.534	2,36	49,8	42,5	5,2
Ирска	37.733	1,86	23,0	65,0	4,1
Италија	814.065	2,08	48,3	46,6	3,1
Луксембург	6.910	2,12	—	90,6	4,3
Холандија	262.740	1,96	44,9	51,2	3,8
Португал	66.956	0,61	61,8	27,0	1,2
В. Британија	773.000	2,16	35,4	49,7	4,5

Извор: *Research and Tehnological Development Acheving Coordination trough Cooperation*. Commission of the European Communités, COM (99) 438 final, Brussels, 19. 10. 1999. Annex A3, 52–64.

У Француској је, на пример, највеће издвајање из буџета за научноистраживачки и технолошки развој: 5,99 одсто, следе Немачка (4,31 одсто) и Велика Британија (3,01 одсто), док је у Ирској издвајање из буџета ниско (1,08 одсто), а најниже је у Грчкој (0,57 одсто). Издавања из буџета за те активности у војној области, у односу на укупна државна издвајања за научноистраживачки рад, највећа су у развијеним земљама Европске уније. У Великој Британији износе 45 одсто, у Француској 36,3 одсто и у Немачкој 10,5 одсто. Релативно су висока у Шпанији (11,9 одсто) и Италији (6,5 одсто), док су у осталим земљама ниска (мања од пет одсто), или су чак испод један одсто, као у Белгији, Данској, Ирској и Португалији.

⁷ Commission of EC, *Research and Tehnological Development Acheving Coordination trough Cooperation*, COM (98) 438 final, Brussels, 19. 10. 1998.

Европска унија, учинивши негативне тенденције у конкурентским европским националним економијама, посебно у области научноистраживачког развоја, донела је више докумената да би подстакла координисане активности на превазилажењу технолошког јаза између земаља ЕУ и САД и Јапана, као и разлика у развоју између земаља ЕУ и унутар њих, на регионалном нивоу. Ради повећања конкурентске предности (практично на свим нивоима) у бројним документима али и конкретним акцијама издвојене су четири групе приоритета: 1) подстицање невидљивих инвестиција; 2) развој привредне кооперације; 3) јачање фер конкуренције унутар ЕУ и на интернационалном нивоу, и 4) модернизација улоге јавних власти. За остваривање тих приоритета утврђено је више важних праваца: развој активне политике индустријске кооперације; стварање кохерентног и концентрисаног приступа стратешким алијансама; повећање одрживости и координације истраживачко-развојних активности у области чистих технологија; развој економских подстицаја за подршку дифузије резултата РТД; укључивање и ефикасно претварање у индустријске производе и процесе; смањење дистанце између промена у понуди и одговарајућих промена у тражњи; партнерство између великих фирми и њихових предуговарача; повећање повезаности између произвођача и потрошача, и стимулисање развоја групе компетитивних активности којима се повећавају регионалне разлике унутар Европске уније.

Неки од основних елемената развојних политика у периоду транзиције

У периоду транзиције, ради заштите националних интереса у глобалним процесима, неопходно је утврдити основне елементе развојних политика. У вези с тим треба, пре свега, непрекидно радити на отклањању основних слабости у научноистраживачким активностима. Те слабости су:

1) пропорционално низак ниво издвајања за истраживачко-развојне активности у односу на конкуренте (посебно у односу на земље из окружења);

2) незадовољавајућа координација између различитих нивоа истраживања и активности везаних за технолошки развој, програме и стратегије, између регионалних политика, између војних и цивилних истраживања и између истраживачке структуре и пословног сектора;

3) компаративно ограничени капацитети за апликације резултата истраживања и постизање индустријски и тржишно успешног резултата и примене.

Очигледно је да се СР Југославија налази пред новом развојном етапом, за коју је, између осталог, неопходан нови тип стручњака и нови приступ научноистраживачким активностима. Новом типу

стручњака потребна су шира знања, која ће му омогућити разумевање комплексности одређених информација, односно да успешно сарађује у реализацији одређеног пројекта на интердисциплинарној основи. Глобализација пословања условљава комплексно гледање на промене и општи ниво научноистраживачких активности. Неопходна је примена нових методологија, као и способност процењивања резултата који се очекују од предложених пројеката.

Циљеви образовне политике треба да буду компатибилни са циљевима укупне економске и развојне политике и политике тржишта радне снаге (уз систем организовања и финансирања научноистраживачке делатности). Међутим, СР Југославији недостаје дугорочна стратегија друштвено-економског развоја и стратегија развоја образовања уопште, као и развоја научноистраживачких активности. То је узрок релативно високог степена нерационалности у односу на садашње и будуће потребе друштва и привреде у целини. За ефикасан научноистраживачки рад неопходан је и релативно интензиван развој неформалних облика образовања, чији би програми првенствено требало да буду намењени усавршавању и подизању нивоа знања запослених. Наиме, неопходно је перманентно образовање запослених у привреди и друштвеној инфраструктури (укључујући полицију и војску).

У условима недовољног или неадекватног коришћења знања (анализе показују да је то у нас чест случај) ни великим улагањима у опрему не могу да се обезбеде одговарајући квалитетни производни резултати. Уосталом, то је потврђено у нашој вишегодишњој пракси. Тако је у Србији у периоду 1961–1990. године пораст инвестиција у основна средства друштвеног сектора привреде износио, просечно, 6,5 одсто годишње, запосленост је повећавана по стопи од 2,4 одсто, док је стопа раста техничког прогреса износила, просечно, 0,64 одсто годишње. Промене у технологији, у савременим условима, веома су динамичне, па је неопходна повећана спремност привреде за њихово прихватање. Такође, нужна је и флексибилност радне снаге, посебно у вези с обезбеђивањем потребног нивоа образовања и степена знања.

Тржиште радне снаге у СР Југославији не функционише, осим у делу приватног сектора, јер за то не постоје системски услови. Због тога долази до диспропорција између структуре понуде и тражње на укупном, а нарочито на регионалним тржиштима радне снаге. Односно, веома је изражен проблем просторне и међусекторске мобилности радне снаге (карактеристична је немобилност). Савремено тржиште рада претпоставља перманентан, квалитетан развој понуде радне снаге, па образовни систем треба брзо да реагује на тржишна кретања и да буде компатибилан с одабраном развојном политиком. Нема сумње, то је у директној међузависности с одбрамбеном моћи земље.

Савремени концепт привредног и друштвеног развоја који треба да произиђе из процеса структурног прилагођавања и изградње нових механизма институција тржишног система незамислив је без новог приступа људском чиниоцу. Изражена је потреба за кадром који ће обезбеђивати већи проток (практичну примену нових знања), али и квалитетно другачији однос привреде и друштва у целини како према систему образовања потребног кадра (с аспекта његове организације и програмских садржаја), тако и према систему финансирања образовања.

Пошто је индустријским развојем условљено школовање генерације стручњака изразитих специјалиста, један од основних елемената нове стратегије развоја треба да буде начин образовања новог профила стручњака и постизање високог нивоа научноистраживачких делатности. Између осталог, за то је нужно да се обезбеди одговарајући модел система образовања којим ће се омогућити: перманентно образовање и повећање обима знања.

Научноистраживачки пројекти и научноистраживачка делатност уопште треба да постану све значајније подручје инвестирања, посебно у области информационих технологија, где се образовање сматра значајнијим од улагања у опрему. Људско знање се третира као развојни потенцијал, као део укупних развојних фондова (организација, предузећа или у целини). При томе треба узимати у обзир основне циљеве националних технолошких политика (а тиме и подизање нивоа одбрамбене моћи) у развијеним земљама света: боље коришћење природних ресурса; побољшање животног стандарда; пораст међународне конкурентности; образовање радне снаге за нова занимања (за постојеће и нове технологије) и дифузија знања. Дакле, у савременим условима развоја људски ресурси и знање имају пресудан значај за ефикасан привредни и друштвени развој. Земље с интензивним учешћем знања и иновација у производним и развојним програмима остварују веома динамичан раст и доминантно учешће извоза производа и високих технологија у укупном извозу. При томе треба уважавати и бројне специфичности у тзв. војноиндустријском комплексу.

Чиниоци техничко-технолошког развоја у функцији стабилности земље

УДК: 62.001.6:355.1:327.56

Проф. др Момчило Милиновић и
др Бранко Ђедовић, пуковник

Савремена стратегија развоја земље, заснована на технички и технолошки модерној армији, која уважава науку и технику и домаће и стране технологије, омогућава лакше и брже уклапање у светске политичке, стратегијске и оперативне, тактичке и логистичке правце развоја. На основу научног и технолошког нивоа, као и општег развоја, мањи народ и држава стварају углед у вези с глобалним питањима одбране, што погодује примени одговарајуће стратегије. Резерва технолошког развоја мањег народа, као свеукупност постојећих научних и развојних знања и технологија (капацитети), без одговарајућих финансија, коју организовано планира и усмерава држава, постаје чинилац који може пресудно да утиче на будућност. Правилна процена и избор захтева за нове технологије један су од основних чинилаца оцене будућег укључивања земље на светску политичку и економску сцену. У раду је указано на нов приступ комплексном решавању техничко-технолошког развоја као чиниоца у функцији решења стратегијских проблема безбедности.

Увод

Развојем нових научних дисциплина и нових технологија у другој половини 20. века, првенствено информатичко-процесорске микро-рачунарске технологије, створене су нове могућности за развој и примену средстава ратне технике. Тиме је коренито измењена основа ратовања – војна моћ поприма нове облике и садржаје. Наука и технологија су постале основ сваког друштвеног процеса, па и рата. Научна изграђеност војне стратегије, као дисциплине ратне вештине – теорије и праксе припремања и вођења оружане борбе, мера је њене успешности у тумачењу и изучавању доктринарних питања безбедности земље. Војне стратегије, условљене научно-технолошким развојем, тј. новим техничким производима и технологијама њихове израде на научним основама, мењају структуру, па и основу, и чине да технологија наоружања утиче на формирање нових војних доктрина.

Војна доктрина – доктрина одбране, јесте реално, на поузданим знањима засновано, програмско становиште о најзначајнијим питањима везаним за војну делатност у области интегралне одбране зе-

мље. Политичким циљевима се подстиче развој стратегија, стратегијама – технологија, а технологије утичу на промене стратегија. Математичке методе анализе и синтезе доприносе описивању и откривању нових особина и спознаји нових инваријаната, што чини квалитетнијом анализу односа снага и оквира војне моћи, а тиме и дугорочно планирање војних потенцијала.

Доктрина безбедности (у оквиру наведеног проблема) јесте систем научно заснованих и у пракси проверених ставова и опредељења у вези с организацијом безбедности земље у свим условима претњи. Под политиком одбране подразумева се целовито мултидисциплинарно одређење система одбране друштва и државе (у свим сегментима њене делатности) ради очувања најзначајнијих државних и националних интереса.

Стабилни развој земље у функцији безбедности

Однос укупне безбедности и градијента сада се изучава, с аспекта прогресивног развоја друштва и државе, готово у свим војним стратегијама економски јаким и техничко-технолошки развијеним земаља света. Као доктринарно питање, у војним стратегијама се анализира „стабилни развој“ („устойчивое развитие“, „sustainable development“).¹ Под тим изразом се подразумева модел развоја друштва и земље којим се обезбеђује задовољење животних потреба најширег слоја становништва без лишавања будућих генерација истих могућности (израз се први пут појавио у делу *Наше општее будућее*). Обезбеђивање и истраживање „стабилног развоја“ земаља и света, као мултидисциплинарног проблема који директно зависи од светских услова безбедности, добило је подршку у програмима Организације уједињених нација (*UNESCO*) у периоду од 1991. до 1995. године, и даље.

Свеобухватно сагледавање техничког прогреса човечанства умногоме имплицира научну одређеност војне стратегије. Водећи научници света, у оквиру глобализације тог питања и његовог утицаја на безбедност, формирали су схватање о *ноосфери* (*сфера разума*, из грчког језика – *ноосферогенез*), тј. о делу колективне биосфере у којем доминантна сила постаје човеков разум, који треба да контролише моћ и њен утицај на природу и друштво (шема 1).

Под глобалном безбедношћу подразумева се заштита животно важних интереса становника Земље (садашња и будућа поколења) и природе (биодиверзитет) од претњи њиховом „стабилном развоју“ изазивањем глобалних катастрофа под утицајем чинилаца развоја светске економије (техносфера). Један од главних чинилаца светске политике јесу моћ и утицај, односно борба за њих у глобалним и реги-

¹ В. А. Коптов, В. М. Матросов, В. К. Левасов, *Новая парадигма развития России*, Росийская академия наук, Москва, 2000.

оналним размерама. У тој борби увек велики значај има војна способност државе. Амерички научник Р. Клајн извео је следећу формулу за одређивање моћи одређене земље на светској сцени која се изражава следећом описном математичком формулацијом, која нема димензиону, већ само садржајну вредност:

$$P_p = (C+E+M) \times (S+W),$$

где је P_p – претпостављена моћ, C – критична маса (становништво – територија), E – економски потенцијал, M – војни потенцијал, S – стратегијски циљ, W – жеља да се оствари национална стратегија.

Шема 1

Концептуална шема ноосфере

Избор неопходног нивоа војног потенцијала државе (M) постаје веома сложен задатак због утицаја све већег броја чинилаца.² Последњих година појавило се више радова о математичком моделирању тих процеса којима се доприноси научној изграђености војне стратегије. Структура система логичко-математичког модела за комплексну анализу стратегијских проблема безбедности и „стабилног развоја“ приказана је на шеми 2. Циљ глобалног мултидисциплинарног математичко-операционог моделирања ради оцене и добијања савремене светски усклађене војне стратегије за одређену државу јесте:

1) обезбеђење стабилног градијента развоја друштва који се може мењати у времену али не сме осциловати више од услова који нарушавају та ограничења у другим областима које се сматрају неприхватљивим, или које се у земљи или у свету оцене као неприхватљиве за одређени тренутак или период времена;

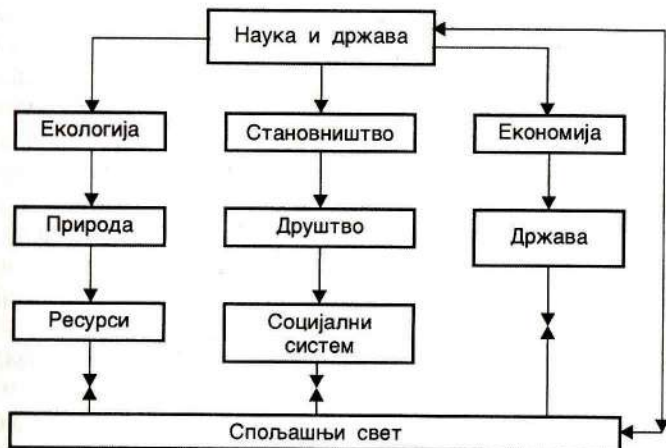
2) такав градијент мора да се штити одговарајућом прилагодљивом стратегијом и одговарајућим средствима, војском и системом одбране;

3) ограничења која се намећу из спољне средине (светска економија, глобализација, политика итд.) и унутрашње средине (сте-

² К. Хедрих–Стевановић, Б. Ђедовић, *Моделирање стратешког наоружавања у више-поларном свету*, „Војно дело“, бр. 4–5/2000.

пен развијености, екологија, оптимизација коришћења ресурса, ниво квалитета становништва, начин његовог друштвеног – административног и политичког, и економског модела организовања), морају да буду дефинисана и представљена у математичком облику као „вектор простора стања“, са веома јасним краткорочним и дугорочним ограничењима.

Шема 2

Структура система логичко-динамичких модела за комплексну анализу стратегијских проблема безбедности и „стабилног развоја“

У случају таквог концепта, покретач градијента развоја, који најчешће тежи да избегне ограничења због своје максималистичке природе, јесте градијент економско-технолошког развоја. Најбоља енергија за његову максимизацију је одбрамбена технологија, па стога има посебан значај у свим сличним светским анализама.

Место и улога наоружања и војне опреме у технолошком напретку цивилизације

Развој укупне цивилизације у последњих 50 година инициран је развојем, пре свега, војних технологија и технологија наоружања и војне опреме.³ У биполарном свету коришћен је импулс трке у наоружавању, по принципу сталне минималне превласти једне стране, као образложење за нови корак у тој трци. Стварни садржај превласти у том процесу није био потпуно јасан: био је резултат усвојених поставки стратегија и интереса, и најчешће је пројектован као глобални интерес, као и доктрине, зависно од тумачења појма превласти. То је

³ М. Милиновић, Б. Ђедовић, *Војноиндустријска и цивилна сарадња у научној технолошкој и образовној области као фактор избора савремене концепције глобалне и локалне одбране*, СИМВОН 2001.

увек подразумевало развој или најаву неке nove одбрамбене технологије. Тако је свет увлачен у нове доктрине, које су условљавале настајак нових технологија. Такође, нова примењена истраживања, уколико су била успешна, омогућавала су примену нових доктрина. Тако се појавила и резерва старих технолошких знања, као резултат напуштених доктрина, чији је највећи део тржишно оријентисани свет примењивао (и примењује) на нове профитабилне цивилне производе, што носиоцима војних технологија обезбеђује огромне профите. Други део те резерве користи се за унапређење наоружања и војне опреме конвенционалног типа, односно за њихову модернизацију. Обе стране у биполарној подели света подигле су ту праксу на висок ниво и отпочеле политичку селекцију у технолошкој организацији земаља „трећег света“ према својим интересима и могућностима тих земаља. Ради одржавања континуалних профитних стопа и процеса снабдевања савременим НВО и технологијама НВО вођене су дисконтинуалне политичке игре и процеси, локални ратови, притисци и сличне експлицитне појаве глобалних и локалних економских интереса. У вези с тим, може се закључити следеће:

1) војне технологије су постале чинилац глобалног развоја, глобалне политичке моћи и политичког утицаја;

2) нове доктрине, које настају на основу нових примењених истраживања као нове војностратегијске могућности, директно утичу на измене и допуне глобалних стратегија и на планове њихове реализације;

3) војне технологије обезбеђују огромне профите кроз испоруке савремених НВО и цивилних технолошких производа;

4) формира се светска хијерархија земаља према профиту, нивоу технолошке развијености, свеукупној моћи и знањима (као што су велесиле), карактеристичним одабраним знањима (високо развијене земље) и технолошким продорима (земље у развоју).

После укидања биполарне поделе света појавиле су се велике резерве технолошке „памети“ и ресурса због престанка трке у наоружавању али и због природе узрочно-последичне повезаности доктрине и технологија зависно од развоја нових научних знања и њихових примена.

Функција резерве технолошког развоја

Резервом технолошког развоја могао би да се назове чинилац расположивих научних и развојних знања технологија (знања и капацитета), без одговарајућих финансија које поседује одређена држава на својој територији и на које може да рачуна у освајању и реализацији нових производа одбрамбене и друге технологије. Концептуална шема резерве технолошког развоја,⁴ као појма, приказана је на шеми 3.

⁴ М. Милиновић, Б. Бедовић, *Утицај савременог технолошког развоја НВО на војне стратегије и укупне интегративне процесе мањих земаља и армија*, СИМВОН 2001.

Концептуална шема резерве технолошког развоја

Појава резерви технолошких развоја, као врсте заробљеног капацитета, карактеристична је за:

- земље са високим технолошким развојем чија се одбрана не развија независно, већ чини део глобалног система одбране у оквиру неког значајнијег стратегијског интереса;
- земље које су, као глобалне силе, измениле концепције, доктрине и стратегије одбрана због нових светских услова;
- земље у тзв. транзицији, чије су војне технологије и њихов технолошки развој изгубили локални и глобални значај;
- земље чије су концепције одбране изгубиле значај због делимичног успеха или неуспеха у локалним ратовима вођеним због глобалних или локалних интереса земаља из других делова света.

Основни носилац знања чији је садржај резерва технолошког развоја јесте кадар следећег профила:

- научно-развојни кадар у области нових технологија и нових потенцијалних производа НВО;
- развојно-индустријски кадар у области продуктивне профитне примене имплементираних научних знања кроз производњу, процес освајања и тржишног пласирања;
- оперативно-извршни, професионално-управљачки и сервисно-логистички кориснички кадар познавалаца и корисника, као и извршилаца задатака везаних за производе НВО и одбрамбене технологије.

Основне особине таквог кадра су и главне предности земље која има резерву технолошког развоја. Односно, то је кадар који поседује системска и специјализована пројектантска знања и изузетно познаје матичне научне области и савршену компатибилност и употребљивост нових и експерименталних технологија. Друга предност таквог кадра јесте перманентно искуство у процедурама развоја и стандардизације најсложенијих производа и технологија. Трећа предност је ла-

ко усвајање савремених нових решења, уз могућност њихове широке примене у технологијама значајним за целокупни друштвени развој. Тако резерва технолошког развоја постаје својеврсна понуда у планирању будућег развоја.

Захтеви за технолошки развој на светском тржишту

Насупрот технолошким резервама, које углавном треба финансирати, постоје земље, и међу високо развијеним и међу мање развијеним земљама, које имају сталну потребу за „трансфером“ резерви технолошког развоја.⁵ Правилна процена и избор *захтева за нове технологије је један је од основних чинилаца за свеукупну оцену будуће светске политичке и економске сцене*. Глобализација, праћена формирањем локалних центара војнотехничке моћи, добиће коначни облик тек када велике земље – без обзира на то да ли су у развоју или су високоразвијене – формирају свој коначни мултидисциплинарни војнотехнолошки садржај. Регионални ривалитет за превласт у геополитичком простору биће поспешиван и кроз трансфер војних технологија. Мање земље, посебно оне у развоју, тежиће утицајној и важној, па чак и незаменљивој улози у свом региону, а где год је могуће користиће за те циљеве степен развијености своје технологије. То се посебно односи на учешће и поделу улога у оквиру регионалног технолошког развоја и на партнерско учешће у технологијама локалних регионалних центара моћи, оличеном у регионалним већим земљама, посебно у сегменту одбрамбених технологија. Тако настаје, као нова реалност, све већа потреба за „трансфером“ технологија које недостају, као и за регионалном поделом, која је свакодневна политичка стварност у свим деловима света, па и на нашим просторима. Земља која поседује *резерву технолошког развоја* има боље почетне услове за улазак у такву поделу рада и допуну технологија које јој недостају него земља која нема такве резерве.

Технолошки развој Савезне Републике Југославије у функцији одбране

Садашњој војсци потребна су, пре свега, прецизна и ефикасна средства ратне технике која су резултат најновијих достигнућа науке и технике. Поред осталих чинилаца значајних за вођење оружане борбе, ефикасност Војске зависи од ефикасности технике и њеног технолошког нивоа. Војна сила се поистовећује са силом разорне моћи оружја ефикасно употребљеног у реалном времену.

⁵ М. Милиновић, Б. Ђедовић, *Исто*.

Под даљом изградњом Војске треба подразумевати изграђивање ефективнијих и ефикаснијих снага, припремљених за будуће задатке одбране. Према намени и предстојећим задацима, Војска Југославије у свом развоју, поред осталих приоритетних и важних задатака, треба да се бави нивоом и квалитетом техничко-технолошке опремљености да би се квантитативна смањења надоместила одговарајућим квалитетом техничко-технолошких функција и њихове ефикасности и ефективности. Ниво техничке опремљености Војске треба да буде један од сигурних чинилаца моћи у одбрани земље, али и чинилац респектовања у будућој сарадњи на интернационалном плану у политици одбране. Држава и Војска морају да буду добро материјално и технички опремљене за реаговање на сваку опасност, посебно на традиционалну опасност и угрожавање безбедности од стране непријатељеве наоружане силе, као и на све нове облике дејства против сигурности земље. Тако дефинисаним циљевима треба да се обухвате, као приоритетни, осавремењавање и модернизација наоружања и војне опреме, а када је то неопходно и њихова потпуна замена. Истовремено с доградњом осталих сегмената одбране, техничко опремање и модернизација могу се изводити према приоритетима и дефинисаном реду хитности.

Општи ниво техничко-технолошке опремљености Војске Југославије узрочно-последично је везан са техничким, технолошким и економским нивоом целокупне државе, достигнућима њене науке и снагом привредног потенцијала земље. Наука и технологија су предуслов сваког савременог друштвеног процеса, па и осавремењавања Војске и подизања на виши ниво њене укупне ефикасности. Садашња Војска СРЈ има веома важне карактеристике према којима се битно разликује од других армија у свету:

1. Озбиљан диспарат између знања њеног кадра – како у технологији употребе и руковања, тако и у технологији развоја савремених средстава – и техничко-технолошког нивоа опреме коју поседује. Захваљујући систематским знањима, која негује у својим редовима кроз институције и процедуре од најниже јединице до врхунских развојних институција, остварује резултате који су изнад предвиђених на основу опреме, наоружања и техничких средстава која поседује. Зато њен кадар лако и брзо схвата правце модернизације, што стране армије са нижим нивоом знања плаћају огромним финансијским средствима, и брзо уочава предности и недостатке скоро сваког типа новијег или модернизованог техничког наоружања или пратећег система опреме. То је, неоспорно, *резерва технолошког развоја* унутар сваке армије која је резултат системског и дуготрајног напора да се средства НВО на тактичком нивоу развијају на основу самосталног индустријског развоја.

2. Војска наше земље има јасно уређене процедуре освајања средстава НВО према различитим методологијама, од којих је једна од службених методологија тзв. функционално копирање, предвиђено правилником о развоју НВО, са паралелним развојем домаћих докумената стандардизације за тако освојена средства. То значи да нема препреке, уколико Војска и државни органи оцене да је неко страно борбено средство значајно за одбрану и, у анализи, процене да га домаћа технологија и памет могу функционално и производно репродуковати, уз одговарајуће инвестиције, да се такво средство реализује. Таква искуства су процедура за укључење на светско тржиште НВО јер обезбеђују најпрецизније освајање домаћих знања, која омогућавају, кроз домаће технологије, коначно поређење борбених и логистичких функција са истим или сличним страним средством које је предмет функционалне и техничке компилације.

3. Наша војска има разрађену процедуру скоро потпуне стандардизације и поступака и компонената компатибилних са војним стандардима развијених земаља света.

4. Војска и војна индустрија имају пројекте и функционалне моделе који су развијени крајем осамдесетих година, као модели или прототипови, које тек последњих година развијене земље света користе као решења кроз нове технологије. Њих су наши истраживачи, као функције по предности, испитали и припремали за развој још пре десет или више година.

Даља изградња Војске Југославије у духу ефикасне и довољно снажне, бројно мање и технички савремене армије неодојива је од прогреса науке и технологије земље чији примењени резултати истраживања покрећу развој, подстичу нове идеје и омогућавају реализацију потребних решења. Ослонац њеног напретка треба да је управо *резерва технолошког развоја* земље.

Стручно, кадровски и материјално опремљени универзитети и факултети, бројни институти за фундаментална и примењена истраживања и разграната мрежа предузећа носилаца различитих технологија из сфере војне и опште цивилне технике и технологије могу да допринесу техничко-технолошкој модернизацији наше војске. Економске тешкоће државе, њених институција и привреде, озбиљно умањују те могућности. Међутим, универзитети, институти, предузећа наменске индустрије СР Југославије, технички ремонтни заводи и предузећа привредног потенцијала СР Југославије са којима Војска има ефикасну сарадњу на задацима развоја и одржавања средстава ратне технике потврђују да наука и привреда још увек имају добру основу да подрже осавремењавање технике у даљој изградњи Војске. Удео домаћег знања у том за државу и друштво изузетно важном задатку зависиће од економске могућности државе и њене војске, али је могуће и учешће домаћих и страних, приватних или државних (поје-

динци или групе), потенцијалних привредних партнера у одбрамбеном технолошком комплексу који су спремни да инвестирају у програме развоја наоружања и војне опреме. Без обзира на сва ограничења, неминовно је укључивање наших научних и производних потенцијала у техничко-технолошку модернизацију Војске Југославије. Корист од тога је обострана и узрочно-последично условљена. Развој војне технике подстаћи ће развој дела привреде, а тиме и државе СР Југославије. И обрнуто, развијена и снажна привреда убрзаће техничко-технолошку модернизацију Војске. *Привреда има велико знање и велики део индустријске инфраструктуре која може да подржи техничко-технолошко осавремењавање Војске.*

Наука и привреда СР Југославије, на основу сопственог развоја и у сарадњи са страним кооперантима или партнерима, могу да реализују важне задатке у вези с модернизацијом постојећих система, а у страну помоћ и развоја и производње нових решења на највишем светском нивоу. Такође, наука и привреда у функцији развоја Војске могу да допринесу да се средства наоружања и војне опреме која су развијена и набављена код страног произвођача брже изуче и лакше прихвате за употребу и одржавање у Војсци Југославије.

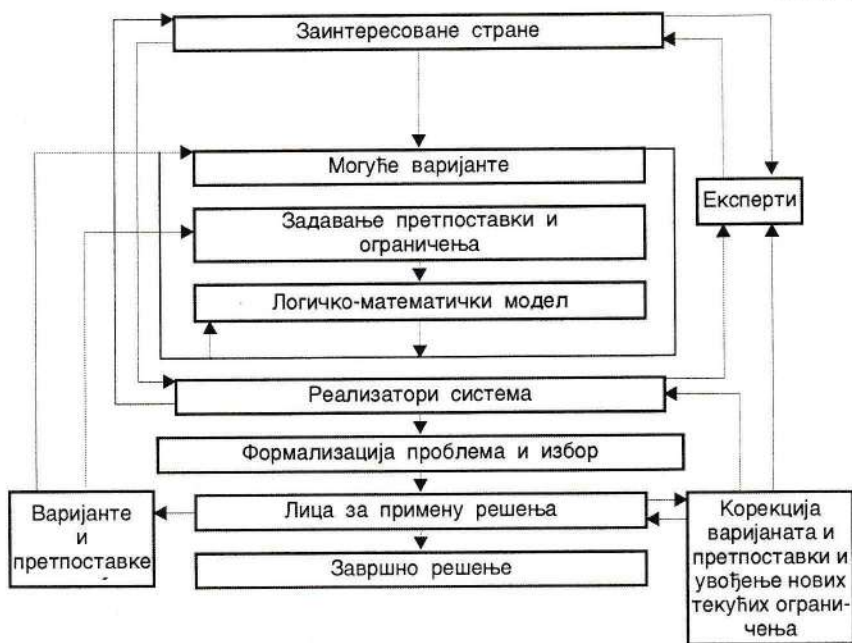
Избор најповољнијег технолошког развоја

Приликом избора најповољнијег технолошког развоја анализирају се савремени методолошки приступи који, у суштини, имају научну основу и омогућавају избор решења за проблем стратегијске безбедности. За друштвене и државне системе у које се уводе промене (транзиција) неопходно је да се проблем оптималног технолошког развоја у функцији безбедности посматра и решава комплексно као проблем преживљавања, стабилног функционисања и „стабилног развоја“. Због тога треба разрадити одговарајуће методологије, формализовати математички апарат и правилно увести ограничења, која се могу мењати. У вези с тим, посебно је значајан комплекс проблема који се односе на безбедност и „стабилан развој“, па је за његово истраживање и решавање потребна оријентисана методологија системске анализе. Њени интегративни инструменти су модели и методе динамичког избора решења, оријентисани на стратегијске проблеме и разрађени у логичко-математичке моделе.

Према задатим циљевима и сагласно методологији системске анализе проблема начелно се одређује и обавља структурна анализа проблема. На основу добијених резултата изводи се, формализује и даје математичка поставка задатка. Затим се израђују модели и формализовани методи решавања. Сакупљају се неопходне информације, на основу којих се реализују решења проблема помоћу добијених формализованих модела и метода. Структурна шема таквог приступа

приказана је на шеми 4. Разматрани приступ се назива *логистичко-математичко моделирање*⁶ са коришћењем елемената интелектуалних и информационих искустава.

Шема 4

Структурна шема процеса избора решења

Моделирајући стратегију чији је циљ очување и проширење предности садашње резерве технолошког развоја и постављајући је у однос са светским правима и могућностима, према тим методама СР Југославија може да постане компатибилни чинилац светске политике ради очувања властитог интереса. То се, пре свега, исказује кроз очување водећих технологија светског економског развоја, а то су одбрамбене технологије и њихова тржишна имплементација, како самостално, тако и кроз производе цивилне и војне намене.

Закључци

Технолошки ниво развоја НВО могао би, условно, да се групише на основу следећих чинилаца који могу значајно да утичу на избор стратегије: системска и организациона мултидисциплинарна знања, развојни научно-технолошки ниво и расположиви истраживачки ка-

⁶ Б. Ђедовић, К. Хедрих–Стевановић, М. Милиновић, *Могућности примене математичких модела и метода истраживања у функцији научне изграђености војне стратегије*, СИМВОН 2001.

пацитети, индустријско-технолошки ниво и расположиви индустријски капацитети, финансијско-тржишни и инвестициони потенцијали и интереси. Ниједан од наведених чинилаца појединачно не доноси надмоћ, али заједно чине респективан потенцијал могуће стратегије одбране, односно одговарајућу основу за примену и коришћење резерве технолошког развоја. Компаративне предности располагања резервом технолошког развоја су: кадар као критична маса новог знања за реализацију, ресурсне научне и развојне лабораторије и центри, индустријска и полуиндустријска постројења и капацитети и технологије (иновирани и неинновирани). На основу таквих поставки свакој земљи која поседује резерву технолошког развоја потребни су: финансије, програми и технологије.

Информатички рат – фикција или стварност

УДК: 356.255.2:316.774:623.618

Др Бошко Родић, пуковник, и Војислав Родић

Аутор је, полазећи од тога да је информација један од најважнијих ресурса у рату, предложио начин за систематизацију и прецизније одређивање појмова везаних за деловање на људски мозак ради сламања воље за одбраном.

Неокортикални рат је дефинисан као најшири облик рата срачунат на деловање на кортекс.

Посебна пажња је посвећена информационом рату, који обухвата, према аутору, прекид у преносу информација, њихово модификовање, пресретање и пласирање.

Аутор објашњава и суштину информатичког рата, указује на значај савладавања техника за његово вођење и наводи таксиномију напада на рачунарске системе, који, у ствари, детерминишу информатички рат.

Увод

Последњих година у нашој литератури се често појављују некритички, као синоними, термини *неокортикални (неокортички), информатички* (раније *психолошки*), *инфо, кибер, дигитални, мрежни, нежни*,¹ па и *електронски*,² а посебно *информатички рат*, који углавном имају исто значење: деловање на људски мозак, посебно на кору великог мозга, ради сламања непријатељеве воље за одбраном (или нападом). Проблем се додатно компликује због утицаја англосаксонске терминологије, односно преплитања значења термина *рат* и *ратовање*³ (*war* рат, и *warfare* – рат, али и вођење рата, *ратовање*).

¹ С. Петровић, *Компјутерски криминал*, „Безбедност“ и „Полицајац“, Београд, 2000.

² А. Разингар, *Електронска противдејства*, Војноиздавачки завод, Београд, 1971. и Група аутора, *Електронски рат – стање и перспективе – I фаза – принципи електронског рата* (студија), Електротехнички факултет Универзитета у Београду, Београд, 2000.

³ М. Бенсон, *Енглеско-српскохрватски речник*, „Просвета“, Београд, 1980.

Под термином *рат* подразумева се „комплексан, интензиван и масован сукоб... Основни садржај је оружана борба, али се Р. не своди само на њу, већ укључује и друге облике борбе (политичку, економску, психолошку, моралну) што га чини тоталним сукобом“,⁴ а према истом извору је: „*Психолошки рат* – скуп организованих поступака које једна или више државе (обично потенцијални агресори) предузимају према становништву и ОС друге државе, како би се утицало на свест, мишљење, схватање, осећања и понашања људи у миру и рату“.

Према Шафранском, „*ратовање* је скуп свих борбених и неборбених активности које се предузимају да би се потчинио супротстављена воља противника или опонента. Ратовање, у овом смислу, није синоним за рат. Ратовање не захтева објаву рата нити захтева постојање услова који се у најширем смислу сматрају као 'стање рата'. Циљ ратовања није увек да се противник убије, већ да се потчини. Противник је потчињен када се понаша на начин који је коинцидентан начину на који – агресор или нападнута страна – жели да се он понаша“.⁵ (Сагласно са *Војним лексиконом*⁶ у раду се користи термин *рат*, а не *ратовање*, без обзира на његове аспекте).

Неокортикални рат

Назив и значење неокортикалног рата, према Шафранском,⁷ потичу од речи *кортекс* (у општем значењу мозак) и *неокортекс* (мозак или церебрални систем код сапијенса). У *неокортикалном рату мозак је и субјекат и објекат деловања*. Неокортекс или капа мозга, или мозак неосисара, чини 80 одсто укупне мождане масе. Према *Војном лексикону*⁸, у кори великог мозга, кортексу, налази се седиште свести, која је место приспећа или полазно место свесних нервних подстицаја, тј. осећајности и моторике. Неокортикални рат⁹ – потчињавање противника без насиља – није само рат будућности – то је начин рата с највећим захтевима и најмаштовитијим и најефикаснијим моделима ангажовања. Наиме, неокортикални рат (ратовање) није детерминисан средствима¹⁰ која могу да утичу на људски мозак (свест или подсвест): дроге (опијати – хемијска средства), електромагнетни таласи, звук и, коначно, информације перцепиране на било који начин. Према томе, неокортикални рат је најшири облик рата (ратовања) срачунат на деловање на кортекс.

⁴ Група аутора, *Војни лексикон*, Војноиздавачки завод, Београд, 1981.

⁵ Р. Шафрански, *Теорија информационог ратовања – припрема за 2020. годину*, „Military Review“, November, 1994.

⁶ Група аутора, *Војни лексикон*, исто.

⁷ R. Szafranski, *Neocortical warfare? The acme of skill*, „Military Review“, November, 1994.

⁸ Група аутора, *Војни лексикон*, исто.

⁹ R. Szafranski, *исто*.

¹⁰ *Исто*.

У западним изворима изједначени су *информациони* и *неокортикални*¹¹ рат. Према Б. Шешићу, уколико је за „постојање информација нужан фактор свести односно знања које постоји само код свесних бића“,¹² деловање на подсвесно (дрогом, електромагнетним импулсом...) не може да се прихвати као информациони рат јер међу субјектима нема размене информација, односно један од релата (повезаних информацијом) требало би да буде свестан.¹³ Међутим, теза о информационом рату може, ипак, да се прошири на релацију човек – „машина“, и то у два случаја: 1) када човек даје информацију машини – то је само одређени утицај (импат) на машину или узрок одређене функције,¹⁴ и 2) машина даје одређене индикације, које човек схвата као знаке одређеног значења (звук ваздушних кочница код немачких бомбардера – „штука“, у Другом светском рату, бескрајно кружење бомбардера НАТО-а, нарочито ноћу, пре дејства пројектилама у рату 1999). У наведеним релацијама један од релата је свестан, па се може прихватити да је неокортикални рат исто што и информациони рат.

Информационо ратовање, према С. Петровићу¹⁵ јесу: „Акције предузете да се оствари информациона супериорност нападањем противничких информација, процеса базираних на информацијама и информационих система, док се бране сопствене информације, процеси базирани на информацијама и информационим системима“. Такође, према једној студији,¹⁶ информационо ратовање (*information warfare – IW*) чине активности које се предузимају ради утицаја на информације и информационе системе противника и ради заштите властитих информација и информационих система. У *IW* информације и информациони системи противника су циљеви на које се дејствује да би се утицало на процесе који зависе од информација (*information dependent process*).

¹¹ Ако се на Интернету тражи објашњење појма неокортички (*neocortical*) претраге се сведе на – информациони (*information*).

¹² Б. Шешић, *Основи методологије друштвених наука*, „Народна књига“, Београд, 1988.

¹³ Јасно је да ниједна машина неће „сама од себе“ упутити поруку у неокортикалном рату, нити ће се, на пример, дрога сама употребити на циљу. Према томе, ако циљ и није свестан „поруке“ (електромагнетски импулс, дрога итд.), свестан је онај који такву „поруку“ упућује.

¹⁴ „Околности у којима саопштавам наредбу некој машини не разликују се битно од стања у коме наредбу саопштавам некој особи“ (Н. Винер, *Кибернетика и друштво – употреба људских бића*, „Нолиг“, Београд, 1973).

¹⁵ С. Петровић, *исто*.

¹⁶ Група аутора, *Електронски рат – стање и перспективе – I фаза – принципи електронског рата* (студија), Електротехнички факултет Универзитета у Београду, Београд, 2000.

Према Националном универзитету за одбрану (*NDU – National Defence University* – највиша војно-политичка школа САД), „Информационо ратовање је приступ оружаном конфликту који се усмерава на руковођење (менаџмент)¹⁷ и користи информације у свим облицима и на свим нивоима да би се остварила одлучујућа војна предност. . . мада је у крајњем случају војно по својој природи, води се и у политичкој, економској и друштвеној сфери... кроз примену најсавременије информационе технологије. . .“

Електронски рат, према А. Разингару,¹⁸ јесте „ . . . скуп техничких и оперативних мера, којима је циљ да, с једне стране, спрече противника да употреби електромагнетне таласе, смањи њихову ефикасност, ако су већ употребљени, или, чак, да се ти таласи користе против њега, а, с друге стране да се обезбеди властитим снагама слободно и ефикасно коришћење електромагнетских таласа упркос противничких дејстава (са битком за Британију родио се – електронски рат)“. Према једној студији,¹⁹ електронски рат (*Electronic Warfare – EW*) скуп је војних дејстава чији је главни циљ контрола електромагнетног простора – домена. У релацији информациони рат – електронски рат, електронски рат се, према истој студији, сматра подскупом информационог рата.

Информационо ратовање је израз који су прихватили и Министарство одбране САД (*Department of Defense – DOD*) и Здружени генералштаб, а под њим се подразумевају акције којима се достиже информационо супериорност над противником. И према тој дефиницији се информационо ратовање (по)везује с информационим системима, рачунарским мрежама и слично. У прилог тим тезама је и следеће мишљење: „Онај ко води рат (информацијама) налази се у положају човека који има само две амбиције у животу. Једна је да измисли растварач који може да раствори сваку чврсту супстанцу, а друга да измисли универзални суд који може да прими сваку течност. Шта год овај изумитељ учинио, он ће бити осујећен“.²⁰ Коначно, према Конопатову и Јудину,²¹ „незадрживи пораст научног и технолошког напретка, развој друштвене свијести и повећање улоге стваралачке способности човјека, довело је до тога да је у другој половини XX вијека на прво мјесто у развоју друштва дошао разум човјека, (и) управо су на човјекову свијест и усмјерили главни удар покретачи 'хладног рата“.

Информација је према једној дефиницији:

¹⁷ Шафрански сматра менаџмент најважнијим циљем у неокортикалном рату.

¹⁸ А. Разингар, исто.

¹⁹ Група аутора, *Електронски рат – стање и перспективе – I фаза – принципи електронског рата*, исто.

²⁰ Н. Винер, исто.

²¹ С. Н. Конопатов, В. В. Јудин, *Устаљени појам рата је застарео*, „Информативни билтен превода“, бр. 1, ЦВНДИ, Београд, 2001.

„– опис једног својства које одређени ентитет посједује у одређеном моменту или временском периоду;

– информација је новост која повећава наше знање;

– информација подразумева вјеројатност да се одређени систем налази у једном од могућих стања“.²²

Према М. Павлићу,²³ информација је протумачени податак. Она може да буде и обавештење, може да повећава знање, да смањује неизвесност, и слично. Према Шафранском²⁴, информација је „садржај или значење поруке“. Информације се генеришу (и/или перцепирају) као визија (слика), звук, укус, мирис и све остало што прихватају људска чула. Иако, према М. Либицком,²⁵ информација није сама по себи медиј рата, ипак, *информациони је онај рат (оно ратовање) у којем је циљ свестан а средство за деловање на кортекс је информација без обзира на медиј иласирања информација* (новине, радио, телевизија, гласине итд.) Ради придобијања, односно сламања воље противника информације се могу мењати (модификовати), презентовати (лажно) и спречавати (ометати). Шематски, информациони рат, према В. Столингсу²⁶, може да се илуструје нападима на информације у преносу (шема 1).

Значај информације за рат може да се повећава. Крстарећа ракета не може да лети и погоди циљ ако нема податке (информације) о трајекторији и циљу, као ни пилот. Свака људска радња (у рату) која се предузима сагласна је, односно условљена неким информацијама. Монголи или Татари, иако бројно и материјално инфериорни, побеђивали су захваљујући, пре свега, брзом преносу информација.²⁷ Према томе, може се тврдити да је информација један од најважнијих ресурса²⁸ у рату.

Норберт Винер²⁹, у књизи *Кибернетика и друштво*, веома очигледно описује физиономију информационог рата. У светским пословима протекли период од неколико година³⁰ обележен је двома су-

²² С. Ткалац, *Структура и организација података*, Свеучилиште у Загребу – Факултет организације и информатике, Вараждин, 1979.

²³ М. Павлић, *Систем анализа и моделирање података – пројектирање информацијских система*, „Научна књига“, Београд, 1990.

²⁴ Р. Шафрански, *Теорија информационог ратовања – припрема за 2020. годину*, исто.

²⁵ М. Libicki, *What is information warfare*, исто, Институт за националне стратегијске студије САД, <http://www.infowar.com/>, превод Б. Бајић, 1999.

²⁶ William Stallings, *Network and Internetwork Security Principles and Practice*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, W, 1995.

²⁷ „Татарин“ је некада у Србији био назив за скоротечу, гласника, улака и, на крају, за курира или поштоношу.

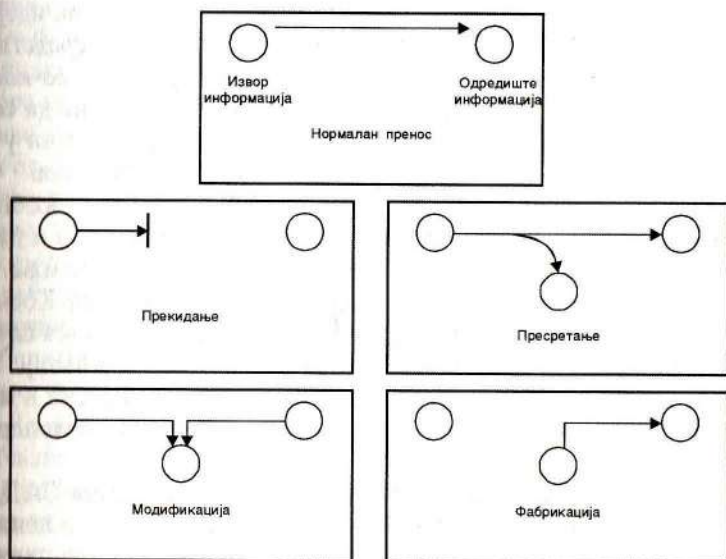
²⁸ Ресурс, фр. *resource* – помоћно средство; извор помоћи; извор (привреде) из којег се добављају сировине. . . (М. Вујаклија, *Лексикон страних речи*, „Просвета“, Београд, 1980).

²⁹ Н. Винер, *исто*.

³⁰ Оригинални материјал потиче из 1954. године.

протним, чак противуречним тежњама. „С једне стране имамо мрежу комуникација, националних и интернационалних, која је потпунија него икада раније у историји, а с друге стране, под утицајем сенатора Маркартија и његових следбеника, слепо и претерано класификације војних података и недавних напада на Стејт департаман, ми залазимо у расположење тајности и подозривости коме у историји можемо наћи премац само у ренесансној Венецији“. У вези с чувањем поверљивости, ометањем порука и блефирањем „... иде се за тим како би се сопственој страни омогућило да се снагама и средствима комуникација користи успешније од друге стране. У овој борбеној употреби информација исто је толико важно држати отворене сопствене канале колико и ометати другу страну у употреби канала којима располаже“.³¹

Шема 1

Класификација информационих напада према Столингу

„Ко се мача лаћа, он од мача гине“, гласи пословица, а Норберт Винер је предвидео да „нема разлике између наоружавања самог себе и наоружавања својих непријатеља.“³² Стога свако застрашујуће откриће само појачава нашу потчињеност потреби за новим открићима“. Нова оружја ће „... довести до тога да на овој планети ентропија расте све док разлике између врућег и хладног, доброг и рђавог, човека и материје не ишчезну у формирању белог усијања неке нове звезде“.³³

³¹ Н. Винер, *исто.*

³² Тај став је интересантан у вези с брзим овладавањем техникама информационог (информатичког) рата стране која их није створила.

³³ Према староегипатској легенди: „Када људи открију енергију која покреће звезде – тада ће нестати човечанства“.

Према Ф. Џорџу³⁴, кибернетику као термин, зависно од интереса или гледишта, Норберт Винер, родоначелник тог појма, поједностављено тумачи као информатику (*information science*), било као информациону технику (*information technology*), било као теорију аутомата итд., што према Академији наука СССР-а коректно карактерише специфичност науке која се бави општим законима прихвата, чувања, дистрибуције и обраде информација – информатика, од француског *information automatique – informatique – информатика*³⁵ – аутоматизација информација. Ипак, Ф. Џорџ³⁶ појам кибернетике проширује и доводи у везу са математиком, логиком, аутоматима и коришћењем рачунских машина.

Технолошки³⁷ карактер информационог рата упућује на идеју да се говори и о *информатичком рату*. То је рат у којем је средство за вођење рата *информатичка технологија*³⁸: *рачунар и његове компоненте, рачунарска мрежа*, и слично. Из те дефиниције може да се изведе појам *мрежни, хакерски, нежни, кибер рат* итд. Мада ни у том рату није, и не мора да буде, непосредни циљ воља противника.

Све владе имају и обучавају „кибер“ војнике, који су способни да нападају и шпијунирају непријатеља преко компјутера, као и да покрећу удаљене нападе на виталне инфраструктуре неке земље. Немачки генерал Валтер Јерц, портпарол снага НАТО-а на Космету, новембра 2000, на симпозијуму који је организовала немачка служба БНД изјавио је да је интервенција НАТО-а против Југославије била први сукоб који је вођен и преко Интернета, и да су размена и манипулација подацима и информацијама били инструмент психолошког рата.

Пуковник Р. Шафрански³⁹, из Ратног ваздухопловства САД, повезујући неокортикални и информатички рат наглашава да ненаоружани елементи снага националне безбедности САД треба да шире демократске вредности и начин понашања унутар локалних култура; развијају мреже, тржиште и партнерство; уче основним вештинама и продиру у перцепције земаља циљева. Ненаоружани елементи треба да буду организовани као вишефункционални или унакрсно функционални, или као мреже. Важно да се има најмоћнији апарат за прикупљање обавештења (информација) и за ширење информација. Тај

³⁴ Ф. Џорџ, *Основи кибернетике*, Радио и связь, Москва, 1984.

³⁵ Тај термин на нашем простору увео је професор Стјепан Хан, а у СССР-у га је „озаконио“, седамдесетих година, А. П. Ершов, дописни члан Академије наука Совјетског Савеза.

³⁶ Ф. Џорџ, *исто*.

³⁷ Технологија, у том случају, јесте примена информатичке технике.

³⁸ Примена рачунара – рачунарских мрежа.

³⁹ *Исто*.

апарат треба да чини добро интегрисана обавештајна и информацио-на агенција или мрежа агенција. Она треба да комбинује најбоље могућности и аналитичаре Централне обавештајне агенције (CIA), Управе за националну безбедност (NSA) и Обавештајне агенције Министарства одбране САД (DIA) на нивоу испод више координационе групе. „Нова мрежа“ (Си-Ен-Ен или можда Интернет), треба да ради у сарадњи са службама у иностранству, приватним сектором на терену и размештеним центрима за обуку и образовање. Мора се схватити да се може контролисати само оно што може да се види, чује или разуме, закључује пуковник Шафрански.

Пласирање информација (истинитих и из одређених разлога изабраних, полуистинитих или лажних) помоћу медија није никаква новост. Интернет у томе има неупоредиве предности. Процена броја корисника (око 100.000.000 1998. године, а очекивало се да ће тај број, веома брзо, до краја 20. века, бити више него удвостручен) којима се без икакве контроле (цензуре) могу пласирати информације по жељи аутора потврђује предности Интернета. Такође, Интернет има неупоредиве предности за обавештајни рад. Пре свега, у достави информација од обавештајаца, под условом да имају одговарајућу рачунарску опрему и телефонску линију. То су свакако предности, али само у повећању количине информација, у односу на остале традиционалне методе пласирања и прикупљања информација. Оно у чему је Интернет неупоредив јесте прикупљање информација директно са рачунара корисника прикључених на Интернет (приватна писма, научни радови, белетристика итд., целокупна култура једног народа или нације, сви могући подаци, сервирају се као на длану).

Доскора се могло само претпостављати да се Интернет злоупотребљава у војне сврхе. Међутим, с обзиром на злонамерно⁴⁰ угрожавање информационог система – рачунарске мреже, у последње време може да се говори и о информатичком рату. Рачунарска мрежа у информатичком (информационом) рату јавља се као мета, али и као средство. Неки аутори⁴¹ користе израз информатички рат скоро искључиво за нападе на рачунарске мреже. За разлику од физичке борбе, то су напади на особине одређеног система, јер се нападају познати недостаци у безбедносној структури система. У том смислу, систем је саучесник у својој сопственој деградацији.

Годину дана после завршетка „Пустињске олује“ у америчкој публикацији *US news and world report* објављен је чланак у којем је наведено да су амерички шпијуни успели да убаце нов рачунарски чип у француски штампач који су Ирачани својевремено поручили од Француза за потребе ваздушне одбране Багдада. Чип је у електрон-

⁴⁰ Поред злонамерног угрожавања постоји и случајно угрожавање.

⁴¹ M. Libicky, *What is information warfare*, Институт за националне стратегијске студије САД, <http://www.infowar.com/>, 1999. година.

ском струјном колу имао вирус намењен за онеспособљавање главног рачунарског центра при Врховној команди ирачке војске. Чип са опасним вирусом произвели су стручњаци из америчке националне агенције за безбедност у Форт Миду (Мериленд). Иако немају поуздане доказе, стручњаци те агенције верују да је вирус деловао тачно онако како је био програмиран. Уз то, додају да је Пентагон пре више година почео да финансира истраживачке радове везане за употребу рачунарских вируса за војне потребе. Истовремено, у Пентагону се јавила група стручњака за рачунаре која је критиковала идеју о коришћењу рачунарских вируса у војне сврхе и захтевала забрану даљих радова у његовим лабораторијама. Касније је објављено да та критика није утицала на наведену оријентацију Пентагона.

Чињеница је да су информације и информатичке технологије све важније за националну безбедност уопште, посебно у рату.⁴² Сагласно томе, савремени конфликти ће се све више испољавати као борба преко информационих система. Сви облици борбе за управљање и доминацију над информацијама, у суштини, сматрају се једном борбом и технике информатичког рата посматрају се с аспекта једне дисциплине. Они који савладају технике информатичког рата биће у предности над својим противницима.

Информатички (у оригиналу: информационо ратовање) рат је последњих година реалност. Постоји неколико различитих облика информатичког рата⁴³: 1) рат у сфери командовања и управљања (које је намењено за ударе против „главе и врата“ противника); 2) обавештајни рат (који се састоји од пројектовања, заштите и спречавања система усмерених на сазнање довољно за доминацију над бојиштем); 3) електронски рат (радио-електронске и криптографске технике); 4) психолошки (неокортикални) рат (у којем се информација користи за промену људске свести); 5) „хакерски“⁴⁴ рат (у којем се нападају рачу-

⁴² Исто.

⁴³ Исто.

⁴⁴ Хакер је рачунарски ентузијаста који детаљно познаје рачунарски систем и упада у њега ради игре и забаве. Међутим, хакери се више не сматрају доброћудним истраживачима, већ су то најчешће злуради наметљивци. У односу на нелегалност, нелегитимитет, насилништво и штете које изазивају може се тврдити да је мала разлика између хакера (који генерише вирусе) и терористе. „Изворни“ хакери, да би се дистанцирали, „хулиганима електронског доба“ којима хакирање омогућава испољавање сопствених фрустрација и агресивности дали су назив који боље одсликава њихове малициозне намере – кракери (cracker). На пример, у пролеће 1990, три хакера из Аустралије оптужена су у Мелбурну за оштећење података у рачунарима Владе Сједињених Држава. Према изјавама полиције (како је писао „Њујорк Тајмс“), наметљивци су – користећи шифрована имена „Феникс“, „Електрон“ и „Нон“ – продрли у рачунаре институција као што су *Los Alamos National Laboratory*, *Digital Equipment Corporation*, *Lawrence Livermore National Laboratory*, *Bellcore* (телефонски истраживачки институт), Харвардски универзитет, Њујоршки универзитет и Универзитет Тексаса, а то су учинили из – Мелбурна.

нарски системи); 6) економско-информациони рат (блокирање или усмеравање информација да би се обезбедила економска доминација), и 7) „кибер“ рат (скуп футуристичких сценарија). Из наведене класификације не може се уочити директна веза неокортикални – информациони – информатички (рат), што је и разумљиво јер у информатичком рату није (увек) непосредни циљ (мада јесте крајњи) људска воља. Због најчешћег начина (софистицираности) напада на мреже они се спроводе, углавном, као хакерски напади,⁴⁵ отуда – хакерски рат, који има више варијаната. Нападаци могу да буду унутар самог система, мада је распрострањено мишљење да се могу налазити било где. Разлози за напад могу да буду: потпуна парализа или честа искључења („пад мреже“), случајне и намерне промене у базама података, крађе информација, крађе разних услуга, надгледање рада система (и скупљање обавештајних података), убацавање лажног саобраћаја између рачунара у мрежи, приступ подацима ради уцене итд.⁴⁶ Популарна средства за напад су вируси, а хакерски рат се може даље поделити на дефанзивне и офанзивне операције. Према неким тврђењима, најбоља одбрана од хакерског напада јесте сам хакерски напад. Мноштво хакерских напада може имати исти ефекат као и терористички напади⁴⁷ (иритирање, узнемиреност, неспокојство итд.) и заиста могу утицати на животе много људи.

Рачунарске мреже могу да буду нападнуте у физичком, синтаксном и семантичком домену.⁴⁸ Забринутост за нападе на физичком нивоу је релативно мала (мада велики рачунари, на пример у *Wall Street*-у, могу да се нападну преко малих рачунара који управљају системом хлађења читавог система), а семантички напади су напади којима се утиче на значење нечега што је од некога рачунар примио.

Први упади у туђе системе сежу у далеке шездесете године, када се хакери нису ни звали тим именом. У то време термин „рачунар“ најчешће се поистовећивао с подрумом неког факултета пуним цеви и каблова, с посебним климатским условима. Програмери који су радили на тим диносаурусима имали су веома ограничен приступ, па су често користили разне трикове да би што ефикасније завршили свој посао. Те рутине биле су познате под именом *hacks* – сепкање, одакле и потиче садашњи термин хакер.

⁴⁵ М. Libicky, *исто*.

⁴⁶ Области о којима се мање јавно пише, али које имају изузетну важност: контрола ваздушног саобраћаја, индустријски процеси, систем за управљање семафорима, систем за управљање електроенергетским системом, телефонски систем, системи нуклеарних централа којима се управља помоћу рачунара итд. лако се могу саботирати тако да се изазову тешке хаварије.

⁴⁷ После напада на Светски трговински центар у Њујорку, 11. септембра 2001, потенцирано је питање бреше у рачунарским мрежама великих (специјалних) система: електроенергетског система, водоводног система, система ваздухопловног и железничког саобраћаја, војске, осигуравајућих компанија, федералне полиције итд. Након напада институције као што су ФБИ, ЦИА, па и Пентагон, убрзано су се искључивали с Интернета.

⁴⁸ М. Libicky, *исто*.

Можда је најозбиљнији аспект хакерског рата стварање густог облака магије око хакерисања и, на тај начин, успоставе стања професионалне параноје.⁴⁹

Да би проверила отпорност својих рачунарских мрежа⁵⁰ на напад хакера *DISA (Defence Information Systems Agency)* – Агенција за одбрану информационих система, формирала је 1994. године свој тим хакера и наредила им да преко Интернета нападну мреже Пентагона. Хакери су продрли и преузели контролу над 88 одсто од 8.900 рачунара које су напали и само је четири одсто продора евидентирано и пријављено. Резултати теста су комбиновани са подацима о 350 продора неидентификованих хакера и закључено је да је било више од 300.000 упада у рачунаре Министарства одбране САД у току 1994. године. Званични став *DISA* јесте да нису припремљени да се одбране од електронске верзије Перл Харбура и да њихова електронска структура није безбедна. Таксиономија напада на рачунарске системе, према Ховарду⁵¹, која би требало да детерминише и информатички рат приказана је на шеми 2. Подразумева се да непосредни циљ у рату нису изазов или статус, као што би у рату требало да постоје само организовани нападачи, али нису искључени ни остали.

Примери информатичког рата из периода агресије на Савезну Републику Југославију

Период агресије НАТО-а обележен је, поред бомбардовања циљева, и снажним информационо-пропагандним дејствима.⁵² Рачунар-

⁴⁹ У САД кружиле су гласине да су у нека популарна рачунарска интегрална кола (чипови) или оперативне системе намерно уграђени недостаци који ће онемогућити светске микрорачунарске системе баш када САД буду суочене са војним изазовима својих противника.

⁵⁰ P. E. Sakkas, *Espionage and Sabotage in the Computer World*, „International Journal of Intelligence and Counterintelligence“, 5, 1991.

⁵¹ J. D. Howard, *An Analysis of Security Incidents on the Internet 1989–1995*, Thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of doctor of philosophy, Carnegie Mellon University – Carnegie Institute of Technology, 1997.

⁵² Извор – фирма И*НЕТ из Београда. Неколико података о активности те мале фирме довољно је илустративно и поучно у вези с вођењем информатичког рата. Фирма је приватно власништво (није била цензурирана), па су отуда постојали и нешто веће поверење и цитираност од стране корисника Интернета у свету. Вести су биле изузетно кратке, више пута проверене, на српском и на енглеском језику, са фотографијама као илустрацијама. Према И*НЕТ-у били су непосредни линкови *YAHOO NEWS*-а, *BBC*-а, *CNN*-а, итд. Фирму је више пута, па и током 2001. године, цитирао *Stratfor*, а дата су непосредно три интервјуа америчким радио-станицама у трајању од око 45 минута. Током ратних дана фирма је била у првих 5.000 по броју посетилаца на Интернету. Активни су били „миром“ сервери на Исланду, у Аустрији, Русији, Аустралији и Америци – практично је било немогуће блокирати

ски системи – рачунарске мреже, пре свега специјалних институција⁵³ у СР Југославији (приватне мреже ВЈ, МУП-а Србије, Савезног завода за статистику итд.), физички су одвојене од јавних и других приватних рачунарских мрежа, а степен аутоматизације је на релативно ниском нивоу. То је утицало на низак степен напада на рачунарске системе, изузимајући директни погодак вођеним пројектилом у рачунарски систем МУП-а Републике Србије.

Шема 2

Комбинована таксономија напада на рачунарске системе

Активности на Интернету су отпочеле много пре избијања оружаног сукоба као пропагандна припрема. Анализа тадашњих активности на Интернету показала је пораст различитих *WEB* сајтова, који су формално били у продукцији албанских субјеката (информациони сајтови, политичке организације, неформалне групе). Садржај тих сајтова се заснивао на непровереним и непроверљивим, али веома „уверљивим“ примерима, који су служили као „доказ“ за агресивну политику српских власти на Космету. Свакодневно су објављиване потресне приче о страдањима група и појединаца, са детаљним подацима о времену, месту и особама које су трпеле репресију. Нагласак је увек био на судбинама појединаца ради лакшег везивања посетиоца *WEB* сајта. За све те сајтове карактеристичан је био висок ниво продукције (обиље ажурно приказиваног материјала упућује на високе трошкове прављења таквих сајтова), али и шематизованост, која је

њен рад. У фирми је било непосредно ангажовано 15 људи, а поред њих је био активан и тзв. виртуелни тим од небројено много сарадника са Новог Зеланда, из Аустралије, Немачке, Њујорка... Непосредно је волонтерски сарађивало више сарадника у СРЈ који су достављали своје прилоге из разних области, све у вези с одбраном. У томе су били најактивнији и најбројнији радио-аматери. Процењено је да је у једном тренутку прилог дописника из Косова Поља читало око 250.000 корисника Интернета – прилоге је преузимао и „Коријере дела Сера“ итд. Значајно је да у креирању вести није био ангажован ниједан новинар, већ искључиво инжењери – информатичари.

⁵³ Организациони системи посебно значајни за државу, високо захтевни у односу на поузданост функционисања и критични с безбедносног аспекта.

упућивала на координацију свих активности из једног центра. Одговора од СРЈ скоро да није било, осим службених саопштења преко државних сајтова и информација на сајтовима медијских кућа. Једини вредан подухват из тог периода јесте *e-mail* листа „*Nobombs*“, преко којег су размењиване и координисане активности у земљи и дијаспори ради парирања активностима противничке стране (која је уживала потпуну подршку најважнијих западних медија).

После отпочињања оружаног дела агресије активности на Интернету развијале су се муњевитом брзином, много брже него активности на бојном пољу. У веома кратком временском периоду са наше стране се појавило мноштво *WEB* сајтова који су, нарочито после рушења већег дела телекомуникационе инфраструктуре у земљи и укидања сателитског линка за РТС, постали носећи канал информисања стране јавности о дешавањима у земљи. Ти сајтови су пружали ажурне информације (*inet.co.yu*, *Beograd.com* – 24 сата вести дневно) и критичку анализу пропагандних активности, и чињени су покушаји, на разне начине, да се дезинформације усмере на уношење забуне код агресора.

Креативност коју су показивали сви они који су били ангажовани на Интернету умногоме је надмашила противничку страну, која је имала неупоредиво веће ресурсе. Неформални тимови су се показали најмање подједнако успешни (ако не и успешнији) од агресорових организација. Међутим, ту изузетно ефикасну активност у току агресије нису озбиљније подржали држава и њени органи, па су скоро сви ти сајтови престали са радом убрзо по окончању оружаног дела агресије.

Најједноставнији начин да се парира пропагандним дејствима агресора било је објављивање истине на начин који је примерен особинама медија. Кратке, проверене информације, по могућству са фото, видео и звучним записима, без додатних коментара о догађајима и њиховим учесницима показале су се као најбољи контраефекат агресоровој пропаганди, која је, како је агресија одмицала а број циљева повећаван, све чешће била у ситуацији да одговара на непријатна питања и да се заплиће у сопствене дезинформације. Дobar пример за то је напад на воз на мосту у Грделичкој клисури који се догодио 12. априла 1999. око 13 сати. Захваљујући репортеру локалне телевизије, комплетан извештај са фотографијама објављен је на сајту *inet.co.yu* око 16 сати истога дана. Представници НАТО-а за штампу прво су порицали тај догађај, а потом су покушавали да га минимализују и релативизују, да би се тек више месеци после рата открило и да су покушали да убрзавањем видео-снимка начињеног из авиона који је напао воз објасне ту „коллатералну штету“. У том случају ажурном и тачном информацијом онемогућени су сви покушаји да се догађај накондно тумачи и фалсификује.

Један од главних ефеката свеукупних активности на Интернету огледа се у успешном супротстављању активностима псеудоеволуције које је спроводио агресор⁵⁴ (псеудоеволуција као средство психолошког рата јесте планирано и намерно мењање слике о појединцу или групи људи, односно нацији, у свести одабране популације тако да се тај субјекат посматра као не-људско биће, страна особа или раса, односно као биће које не заслужује људску правду, љубазност и обзир). Наиме, у свим агресоровим медијима српска страна је приказивана искључиво, у „тоталу“. Управо обрнуто од начина на који је приказивана албанска страна (увек са потресним причама о појединцима и њиховим породицама). Кроз *e-mail* преписку (тешко је проценити колико милиона *e-mail* порука је размењено тих месеци) корисницима Интернета из земаља агресора приближили су се корисници са српске стране и од индивидуално недефинисане (али свакако агресивне и злочиначке) противничке стране претварали су се у особе – појединце, који исто тако као и они седе за компјутером и користе Интернет, говоре енглески и живе са својим породицама на начин који је на цивилизацијски истом или веома сличном нивоу. Неосетно, али веома ефикасно, непријатељ се из безличне, „дехуманизоване“ масе издвајао као појединац са свим људским карактеристикама. Веома је занимљив случај који је описао Рос Тејлор у „Гардијану“ од 22. априла 1999. године. Наиме, корисник Интернета из Америке који је у тренутку објављивања тог чланка, тридесет дана по отпочињању агресије, још увек подржавао агресију, изјавио је: „Када је рат почео писао сам неким људима у Србији поруке пуне мржње. Тада се десило нешто занимљиво: почео сам да се бринем за те људе и њихове породице како се бомбардовање настављало. Упознао сам те људе и непријатељ је добио лице. Више не мрзим српски народ“. Тако је на најбољи начин објашњен кључни ефекат *e-mail* комуникације „преко лини-

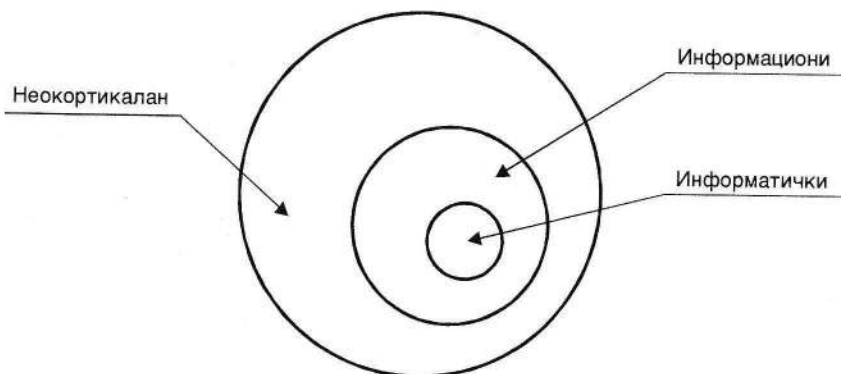
⁵⁴ Током ратних дана 1999. године вођен је у СРЈ и информатички рат, који се још увек води. Према сводочењу једног учесника информатичког рата у СРЈ, у тај рат је било укључено око 2.000 лица, организованих у (условно) три групе: прву групу су чинила лица која су ангажовале Влада Србије и Савезна влада, Савезно министарство за спољне послове, министарства информација, Савезно министарство за науку, развој и животну средину – Савезни завод за информатику, Радио-телевизија Србије и ТАНЈУГ; другу групу чинила су лица са универзитета и трећу групу – лица из разних удружења („Српски анђели“), па чак и из приватних фирми. Карактеристичан начин „борбе“ био је следећи: на један од наведених сајтова стизала је порука из иностранства, обично од неког „србомрца“: „Ви Срби сте ... треба вас све побити“. Одговарано му је: „Поштовани господине, хвала што сте се јавили, шаљемо вам фотографију срушеног Клиничког центра“. Србомрзац: „Нека, заслужили сте“. Сајт: „Ево вам и слика спрженог воза са путницима у Грделици...“ Најчешће се таква кореспонденција завршавала тако што је србомрзац постајао сарадник, закључујући да су га „његови“ лагали! Ако је србомрзац био упоран, сајт је био присиљен да употреби (у рату је све дозвољено) и методе као што је спам, и слично.

је фронта“. Циљ агресора је управо било потпуно дехуманизовање противничке стране да би се домаће јавно мињење одвратило од протеста због масовних цивилних разарања. Већ сама могућност личног контакта била је највећа препрека таквим покушајима. У вези с тим, пуковник у пензији и експерт за информациони рат Кенет Алард, аналитичар агресора, закључио је следеће: „Покушаји НАТО-а да индоктринира противника дали су најлошији резултат који сам икад видео“.

Закључак

Информатички рат *јесте фикција* за неупућене. Јесте фикција и у својој виртуелности – невидљивости. Међутим, *информатички рат је стваран*. Карактеришу га: снаге, средства, методе, циљеви и резултати. На шеми 3 приказан је однос неокортикалног (НР) информационог (ИФР) и информатичког рата (ИТР).

Шема 3

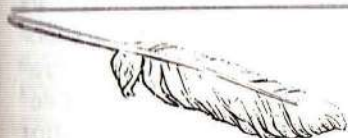

Однос неокортикалног, информационог и информатичког рата

Или: $ИТР \subset ИФР \subset НР$.

Према томе, у односу на циљ – кортекс, неокортикални рат се спроводи материјалним и нематеријалним средствима, па и информацијама; информациони рат се спроводи путем новина, електронских медија, гласинама и путем информатичке технологије, а кад се информациони рат реализује информатичком технологијом онда је то информатички рат. У вези с претераним залихама оружја „које брзо могу да укалупе војну политику у погрешном смислу“, Винер сматра: „Много је веће преимућство имати слободу избора управо оног оружја које ће имати моћи да се најуспешније супротстави неком новом ванредном стању“.⁵⁵

⁵⁵ Н. Винер, *исто.*

Организационе промене у Војсци Југославије и „Партнерство за мир“

УДК: 355.3(497.1):327.56(4)

Мр Златан Јеремић, потпуковник

Протеклу деценију карактерише процес глобализације и процес дезинтеграције, између осталог и на просторима претходне Југославије. Савезна Република Југославија преживела је тешке тренутке изолације, санкција, међународних политичких и војних притисака и, као врхунац, агресију НАТО-а у пролеће 1999. године. Променама на политичкој сцени земље покренут је процес њене политичке, економске, финансијске и безбедносне интеграције у евроатлантском простору. Безбедносно укључење земље у евроатлантску заједницу потреба је југословенског друштва. Наиме, морају се пројектовати облици, садржаји, обим, интензитет и темпо безбедносног укључења у евроатлантску заједницу, а Програм „Партнерство за мир“ један је од корака у том процесу.

Развој Програма „Партнерство за мир“

Програм „Партнерство за мир“ (*Partnership for Peace*) промовисан је на самиту Савета НАТО-а јануара 1994. године. Том приликом позване су да се придруже Програму чланице тадашњег савета за северноатлантску сарадњу и Организације за европску безбедност и сарадњу (у даљем тексту ОЕБС). У суштини, Програм је био замишљен као погодан полуинституционализовани оквир за прилагођавање оружаних снага и војних доктрина учесница „Партнерства за мир“ стандардима НАТО-а и за њихове припреме за постепено укључивање у Савез, или као једна од фаза у еволутивном процесу ширења НАТО-а на исток. То, уосталом, јасно произилази из конкретно дефинисаних циљева „Партнерства за мир“ у тзв. Оквирном документу, који је на неки начин статут „Партнерства за мир“ и у којем је предвиђено да се: 1) омогући већа отвореност, искреност и јавност рада у процесу планирања и одређивања буџета националне одбране; 2) обезбеди де-

мократска контрола над одбрамбеним снагама; 3) развија и одржава способност и спремност за учешће националних контингената, уз потпуно уважавање уставних одредаба и начела сваке земље у извођењу операција под покровитељством ОУН или ОЕБС-а; 4) успостави војна сарадња са НАТО-ом у планирању, обуци и заједничким вежбама, тако да се земље потписнице оспособе за учешће у мировним и хуманитарним операцијама и операцијама трагања и спасавања, као и за учешће у другим операцијама које буду предузимане у будућности, и 5) дугорочно гледано, створе оружане снаге које ће бити способније него до сада за садејства са снагама земаља чланица Савеза.¹

Програм „Партнерство за мир“ већ је прерастао у значајну институцију ОЕБС-а, а сарадња између НАТО-а и његових чланица дала је познате резултате у примени војног дела Дејтонског споразума у БиХ, као и периоду пре, у току и након агресије НАТО-а на СР Југославију. Та сарадња се углавном остварује преко Евроатлантског савета за партнерство, мада се тај орган Савеза и „Партнерство за мир“ не могу поистоветити. Наиме, за разлику од Евроатлантског савета за партнерство, који је заједнички форум за мултилатералну сарадњу истог нивоа, превасходно у вези с политичким консултацијама између партнерских земаља и НАТО-а, за „Партнерство за мир“ су предвиђени индивидуални облици сарадње и билатералних односа између сваке појединачне земље потписнице Програма и НАТО-а, пре свега у области војних активности и одбране. У вези с тим, током 1997. године Савет НАТО-а донео је одлуку да се Програм „Партнерство за мир“ унапреди и ојача промовисањем и остваривањем новог тзв. Ојачаног „Партнерства за мир“. Дефинисани су и циљеви тог новог облика партнерства који се, у основи, свде на: 1) интензивирање политичких консултација; 2) развој оперативне улоге „Партнерства за мир“ и 3) омогућавање већег укључивања партнера у мноштво различитих мисија НАТО-а, укључујући планирање употребе снага, сарадњу у производњи НВО, управљање кризама и руковођење вежбама и мировним операцијама.²

Развој „Партнерства за мир“ може да се анализира и с аспекта теорије организације. Наиме, настанак и развој „Партнерства за мир“, у стратегијском смислу, израз је намере НАТО-а за проширењем политичког, војног, економског и другог утицаја на земље југоисточне и источне Европе. Организационо проширење НАТО-а, засновано на класичним концептима организације, изискивало би повећан утрошак свих ресурса, тј. и огромне трошкове за чланице Северноатлантског савеза, па се наметнуло кључно питање организацијског повезивања са заинтересованим партнерима који су прихватљиви за Савез. Концептом мрежне организације управо се обезбеђује

¹ NATO Handbook, „NATO Office of Information and Press“, 1110 Brussels, Belgium, 2001, p. 68.

² Исто, стр. 73.

одговарајуће решење, а вредности дефинисане у НАТО-у одређује област интеграције. Области утицаја одређене су кроз циљеве „Партнерства за мир“ дефинисане у „Оквирном документу“, а конкретни интегративни простори препознају се у „индивидуалном програму“, који се дефинише на релацији НАТО – земља чланица „Партнерства“. Суштина је у утврђивању активности које ће партнер квалитетно обављати, на основу властитих улагања, чиме се смањују трошкови НАТО-а, као и активности које ће се боље развијати и унапређивати удруженим снагама, чиме се повећава сарадња у реализацији процеса за које је заинтересован Северноатлантски савез. При томе, задржава се стратегијска контрола над активностима чланица „Партнерства“ а део значајних активности задржава се као елемент даљег утицаја на те земље. Процес обостраног уговарања листе активности прожет је компромисом између мотива и могућности земаља које желе да приступе „Партнерству“.

Појединачни мотиви држава које су приступиле „Партнерству за мир“ разликују се због бројних специфичних чинилаца, а основни су: оздрављење политичког и економско-социјалног живота, привилегије у третману и инструментализацији проблема националних мањина у суседним земљама, побољшање геостратегијске позиције, геополитичке и територијалне амбиције, међународно признање своје државе, везивање властите безбедности за САД и НАТО, остварење националних аспирација, јачање преговарачких позиција у односу на суседе, конверзија војне индустрије, и друго.

Суштина „Партнерства за мир“ може да се схвати на основу импликације на неке елементе одбрамбених система држава које су приступиле „Партнерству“: законске реформе и усвајање доктринарних докумената из области одбране, реорганизација и модернизација министарстава одбране, реорганизација војске према стратегијском концепту НАТО-а, учешће појединих земаља у операцијама управљања кризама и војним мултинационалним операцијама подршке и одржавања мира, успостављање процеса демократске цивилне контроле над оружаним снагама, транспарентност војних доктрина, планирање војног дела буџета, опремање наоружањем и војном опремом по стандардима НАТО-а, конверзија војне индустрије итд. Карактеристике и активности „Партнерства за мир“, као и искуства земаља које су му приступиле, могу да утичу на бржи и свеобухватнији процес организационих промена у Војсци Југославије (свих њених функција и већег дела ресурса) уколико се донесе политичка одлука о приступању СР Југославије том програму.³ Обим организационих промена у

³ Опширније о „војном аспекту“ евентуалног приступања СР Југославије „Партнерству за мир“ у: *Партнерство за мир и СР Југославија* (зборник радова), Институт ратне вештине, Београд, 2001.

ВЈ, у том случају, зависио би од ширине и интензитета индивидуалног програма, које би споразумно утврдили СР Југославија и Северноатлантски савез.

Теоријске основе организационих промена Војске Југославије

Процеси организационих промена, кроз историју ратне вештине, интензивирани су периодично, а најинтензивнији су били након ратова. Организационе промене су извођене, најчешће, на основу искустава која нису прошла поступак научне верификације, тако да су се војске спремале за „минули рат“.⁴ Војни организациони системи су изузетно значајни за сваку државу, па је процес њихових организационих промена стратегијски задатак. Организационе промене у ВЈ могу да буду одговор на промене у окружењу (технолошке промене, промене у међународним односима, промене у практиковању ратне вештине) или на промене циљева и начела употребе (дакле, интерно генерисане промене). У оба случаја постоји организациони проблем као одступање од стандарда циљева или стандарда функционисања. Прилагођавање војске новопостављеним циљевима своди се на: 1) решавање унутрашњих проблема, 2) одговоре на захтеве окружења и преживљавање у њему, и 3) утврђивање нових циљева и стратегија. Промене у војсци могу да се дефинишу као разлика између стања које се утврди мерењем или посматрањем у две временске тачке. Организационе промене могу да се класификују према више критеријума, а најчешћи су: 1) ширина промена; 2) дубина промена; 3) временска димензија и 4) метод спровођења.⁵

Према *ширини*, промене могу да буду парцијалне или свеобухватне. Парцијалне промене обухватају део елемената или димензија војске, а свеобухватне промене односе се на све компоненте војске. *Дубина* промена односи се на степен новина које промене доносе. Плитке промене су постепене и имају еволутивни карактер, док се под дубоким променама подразумевају револуционарне промене. Према *временској димензији* разликују се антиципативне (проактивне) и реактивне промене. Антиципативне промене настају пре него што почну да делују узроци промена, тако да се војска унапред прилагођава променама у окружењу, док се реактивним променама војска прилагођава променама које су се испојиле у окружењу. Према критеријуму *метода спровођења*, постоје наметнуте промене и промене које настају консензусом.

⁴ Група аутора, *Историја ратне вештине 1–3*, ВИЗ, Београд, 2000.

⁵ Група аутора, *Организација предузећа*, Економски факултет, Београд, 2000.

У области организационних промена развијено је више различитих концепта и програма, који су настали као резултат вишегодишњег искуства консултаната у тој области. Концепти организационних промена су практичнији од теорија и усмерени су на потребе командно-руководеће структуре, а мање на академске потребе. Концепти организационних промена у војсци могу да буду: организациони развој, организациона трансформација, реинжењеринг и реорганизација. *Организациони развој* чини серија интервенција којима се управља са врха и које се примењују у целокупној војсци (према појединцима, групама или војсци у целини) ради повећања организационе ефективности и климе.⁶ Спроводи се ради обезбеђења квалитета живота и услова за припаднике ВЈ, уз претпоставку да ће развој индивидуалних личности погодовати организационој ефективности. *Организациона трансформација* значи истовремено радикално мењање свих организационих аспеката на макроорганизацијском нивоу, чиме се мења карактер дела или целине војске. Усмерена је на прилагођавање променама у окружењу да би војска побољшала своју способност остваривања циљева. Криза се у трансформацији јавља када нису отклоњени екстерни и интерни притисци, при чему војска мора да приступи радикалним променама. Кључни агент промене јесу командно-руководећи део и линијски руководиоци, при чему је најзначајнија промена њиховог начина размишљања и понашања.⁷ *Реинжењеринг* је фундаментална промена схватања, радикална реоријентација, рекреација, подешавање и адаптација (радикални редизајн) пословних процеса ради побољшања мерила функционисања (борбена готовост, ефикасност командовања, ефикасност дејстава, ефикасност обезбеђења) војске. Приликом радикалног редизајнирања занемарују се постојеће и проналазе нове структуре и процедуре. Основни објекти реинжењеринга су процеси (мање видљиви и неуправљиви), а не циљеви, задаци, људи и структура (познати су и њима се управља). *Реорганизација* може да буде стратегијска промена у случају потпуне реорганизације војске, до чега доводе значајне промене циљева, а може да буде и парцијална реорганизација када се унутрашње неравнотеже решавају као парцијални процеси корекцијом организационе структуре. Узрок

⁶ Опширније: Н. Јанићијевић, *Корпоративна трансформација*, „Тимит“, Београд, 1995. D. J. Cherrington, *Personal Management*, WCB, USA, 1987.

⁷ Агент промене је појединац, тим или целокупан организациони систем чији је задатак да стимулише, води и, на крају, стабилизује организационе промене у организационом систему – „клијенту“. Врста агента промене одређује се на основу следећих критеријума: порекла (интерни или екстерни), дужине дејства (стални или привремени), начина ангажовања, и слично. Најчешће се користи следећа категоризација основних улога агената промене: 1) катализатор промена, 2) давалац решења, 3) помагач у процесу решавања проблема и 4) веза са потребним ресурсима.

организационих промена је нарушавање равнотеже између: 1) војске и окружења (екстерни) и 2) унутар саме војске, тј. између њених подсистема (интерни). Бројне заједничке карактеристике отежавају прецизно разграничење реорганизације и осталих организационих промена. То је посебно карактеристично ако се процес организационих промена одвија у великим системима какав је и Војска Југославије.

Садржај организационих промена

Садржај организационих промена, појединачно или у целини, чине: визија, мисија и циљ, организациона структура, подсистеми, моћ и култура организације, процеси, стратегија и промене ресурса војске. Сви организациони системи, па и војни организациони системи, резултат су визије, мисије и постављених циљева, као и одговарајуће организационе структуре, која подржава испуњење циљева. Визија је сагледавање онога што може да буде, мисија је начелно и уопштено дефинисање онога што желимо да буде, а циљ је прецизно назначивање онога што треба или мора да се уради да би се у целини оствариле мисија и визија. Визија је увек мање или више успешна мешавина инспирације и практичности. Она је основа, мада умногоме апстрактна, могућих праваца развоја и мора привлачношћу да придобије све (интерне и екстерне) стокхолдере (*stockholders*)⁸. Без „продаје“ визије најутицајнијим конзистентима у организацији организациони систем не може да се покрене у правцу промена. Мисија је, делом, списак аспирација организационог система и, делом, смисао његовог постојања. Зато је мисија, у ствари, најопштији циљ функционисања организационог система. Циљевима се продубљује мисија, нарочито у домену развоја организационог система, па се приликом детерминисања циљева увек прецизно назначивају временска, просторна, кадровска и све остале димензије организације.

Организациона структура може да се дефинише као систем повезаних елемената (команде, јединице и установе) чије су везе и односи успостављени на утврђеним процедурама функционисања војне организације. Организација војске условљена је војном доктрином, војно-политичким и геостратегијским положајем државе, демографским карактеристикама, економским могућностима, карактеристикама ратишта, искуствима из минулих ратова, могућностима избијања агресије и доктринама потенцијалних агресора.

Систем претпоставки, веровања, вредности и норми које су припадници војске развили током заједничког рада а који значајно утичу на начин мишљења и понашања и имају сазнајну и симболичку компоненту чини организациону културу. Постоје три основна облика

⁸ Стокхолдери су субјекти у/или изван организације који теже да задрже постојеће стање и опирају се организационим променама.

промене организационе културе: 1) промене организационе културе у облику отклањања неких претпоставки, веровања или вредности, 2) уграђивање у постојећи систем нових претпоставки, веровања и вредности, и 3) модификација постојећих вредности.

Међу подсистемима који се најчешће сматрају садржајем организационих промена јесу: информациони систем, систем планирања и контроле и систем управљања људским ресурсима. Наведени подсистеми заснивају се на управљању стратегијским ресурсима, информацијама и кадром, који су, као и технологија, најподложнији променама и осавремењивању.

У сваком организационом систему постоји одређена структура моћи која је значајан чинилац за процес организационих промена. Моћ је способност појединца или групе да наметне своју вољу другима, без обзира на отпор, а може да има структурни или културни карактер. Структурна моћ произилази из способности појединца или неформалне групе да контролише критичне ресурсе (положај, новац, информација, приступ неким људима) на основу своје позиције. Културна моћ се заснива на способности појединца или групе да наметне своју слику стварности. Готово у свакој организацији долази до девијација у формалној структури због постојања других извора моћи. Управо та реална структура моћи је објект организационих промена.

Војска се може посматрати као велика мрежа процеса кроз које она користи своје ресурсе да би се остварили дефинисани циљеви. Временом, због устаљеног начина одвијања, ти процеси се претварају у рутинске процесе за које је неопходан редизајн, чиме се директно мења организација. У теорији организационих наука и теорији ратне вештине није разрађен модел за повезивање свих чинилаца и параметара у целину погодну за пројектовање војске, па се полази од парцијалних приступа, уз мањи или већи обухват осталих, који се синтетизују, што намеће ситуациони приступ пројектовању војске. Начела за модел пројектовања су: постављање у први план резултата и могућих последица, што значи стварање специфичног критеријумског система вредности; ефекат усавршавања целине над усавршавањем делова; оријентација на кључне процесе, односно отклањање свега што не повећава вредност излаза (рационализација); узимање у обзир предности интраорганизационе и интерорганизационе синергије међу сличним и зависним групама послова или процеса у систему и изван система; сагледавање потребних промена у организацији и технологији, као и у понашању; процедура којом могу да се обухвате делови система до целине система; приступ одозго надолу који омогућава шире сагледавање проблема и међусобних веза, као и зависности међу процесима, и приступ одоздо нагоре, што значи узимање у обзир свих утицајних чинилаца и карактеристика процеса, као и подстицање инвентивности у креирању процеса.⁹

⁹ Група аутора, „Војнотехнички гласник“ бр. 2/2000, стр. 147–148.

Приликом пројектовања војске готово истовремено морају да се решавају проблеми технолошког дизајна и дизајна организационе структуре који чине нераздвојиву и међусобно зависну целину. Методологије технолошког и организационог пројектовања морају да буду прилагођене карактеру процеса који су везани за њих, дакле – различите. Мора да постоји начин за повезивање тих методологија у целину с осталим истраживачким поступцима.

Модел пројектовања војске мора да се заснива на филозофији цикличних или спиралних, али и класичних модела организационог пројектовања. Мора да има уграђену процедуру поступака системског приступа, чиме се ствара могућност за примену сусретног приступа. Сталном верификацијом резултата и повратком на претходне кораке процедуре, ако су потребна побољшања, обезбеђује се цикличност и спиралност поступка. Тестирање добијених решења у пракси и усавршавање система због побољшања вредности излазних показатеља успешности или због промена које могу настати у окружењу или технологији значајна је компонента процеса пројектовања војске. У таквом приступу тежи се ка стварању мањих, флексибилнијих и успешнијих потцелина и њиховом повезивању у целину, у виду мреже, да би се концентрацијом ресурса (интерни и екстерни) постигао бржи напредак и успешније реаговало на веће поремећаје.

Организационе промене Војске Југославије

Војска Југославије већ деценију пролази кроз процес организационих промена који је интензивираан током 2001. године. У току је прва фаза промена – рационализација Војске Југославије. Да би се сагледао садржај организационих промена у ВЈ у функцији „Партнерства за мир“ треба сагледати узроке, ограничења и полазне елементе тих организационих промена. Наиме, ти узроци су екстерног и интерног карактера. Екстерно окружење обухвата међународне процесе и процесе унутар СР Југославије. Светски процес глобализације и супротстављање том процесу основно су обележје међународне заједнице на почетку 21. века. Политичке, економске, финансијске и безбедносне интеграције, пре свега на простору Европе, значајно одређују интересне области СР Југославије, при чему су безбедносне и војно-политичке интеграције део њене интеграције у међународну заједницу. Борба против тероризма, интензивирана до крајњих граница после терористичких напада на Америку септембра 2001. године, погодује реинтеграцији СР Југославије у међународну заједницу и може позитивно да утиче на решавање проблема на Космету. Осим тога, у ужем и ширем окружењу, Програму „Партнерство за мир“ приступиле су бројне европске државе са различитим садржајем и интензитетом учешћа. Све државе суседи СР Југославије, осим Босне и Херцегови-

не, приступиле су том програму, а делови оружаних снага неких држава чланица укључене су у састав КФОР-а на Косову и Метохији.

Променама на политичкој сцени СРЈ у јесен 2000. године започети су бројни процеси реорганизације свих сегмената државе, па и сектора безбедности. Непрецизност дела уставних одредаба о Војсци Југославије и непостојање демократске цивилне контроле наносе ВЈ само штету. Због недостатка финансијских средстава за модернизацију и опремање ефикасност и ефективност ВЈ на ниском су нивоу. Унутрашњи узроци за организационе промене у ВЈ следећи су: 1) организациона култура ВЈ, њена когнитивна и симболичка компонента, није у потпуности усклађена са процесима у држави и међународној заједници; 2) тенденција ка бирократизацији, коју карактерише оптерећеност организационе структуре бројним хијерархијским нивоима и функцијама које су изван граница војне професије; 3) промене које се очекују у законским и доктринарним документима; 4) промене технологије условљене приступањем „Партнерству за мир“ и 5) деформисана структурна моћ у вези с контролом ресурса који нису у функцији војне професије. Ограничења која се постављају током процеса организационих промена у ВЈ у функцији „Партнерства за мир“ имају вишедимензионални карактер, а део су захтева међународне заједнице и укупног стања у држави. У суштини, могу да се сведу на следећа ограничења: 1) утврђена обавеза значајног смањења снага у краткорочном периоду; 2) обавеза реализације бројних програма регионалне безбедносне сарадње; 3) материјални оквир димензионирања војске усклађен с нивоом економског развоја СРЈ; 4) нерешени односи између Србије и Црне Горе; 5) терористички циљеви и методе деловања, и друго.

Процес организационих промена мора да се заснива на полазним елементима који антиципирају улогу ВЈ у безбедносном систему државе. У систему претпоставки требало би узети у обзир: 1) радикалну измену и усклађивање уставне, законске, доктринарне и друге регулативе о одбрани и оружаним снагама са европским правним стандардима и споразумима о сарадњи у области војнобезбедносних питања; 2) промене постојећих цивилно-војних односа у стварању системских процедура за трајну и поуздану демократску, цивилну и парламентарну контролу ВЈ; 3) имплементацију свих правних режима ограничења, контроле и механизма који су утврђени институционалним оквиром ОЕБС-а, НАТО-а и „Партнерства за мир“; 4) издвајање довољних буџетских средстава за реорганизацију ВЈ итд. Садржај организационих промена обухвата визију, мисију и циљ, организациону структуру, подсистеме, моћ, организациону културу, процесе и ресурсе војске. Ширина, дубина и метод промена у оквиру тих садржаја различити су и зависе од приступа променама. За неке садржаје потребан је организациони развој, а за неке трансформација, реорганизација или реинжењеринг.

Организациони систем ВЈ мора да буде резултат визије, мисије и циљева који су јој постављени. Визију (оно што може да буде) и мисију (оно што желимо да буде) дефинише држава преко својих органа законодавне и извршне власти, а експлицира их у уставу, релевантним законима, доктринарним документима и пројекту организационих промена у Војсци. Зависно од узрока, ограничења и претпоставки организационих промена, Војска Југославије може да се реорганизује према следећим премисама: а) одбрана националних и државних интереса и циљева мора да буде заснована на активној безбедносној политици и безбедносним интеграцијама, и б) неопходан је помак с органске ка модуларној организационој структури.

Према дефанзивној доктрини одбране државе и војној доктрини подразумевају се уздржљивост или реакција на наметнути безбедносни проблем да би се он решио. Насупрот томе, под активном безбедносном политиком подразумевају се ангажовање и акција свих државних структура, самим тим и војске, на спречавању прерастања безбедносних проблема у кризну ситуацију за коју је неопходно војно ангажовање. Кризна ситуација на једном изолованом простору изазива бројне различите реперкусије, као и у окружењу. Под конфронтацијом у једном региону подразумева се и војна конфронтација, при чему су оружане снаге значајан чинилац укупног односа снага. Ради спречавања конфронтације треба развијати оружане снаге као инструмент интеграције у оквиру регионалне и шире безбедносне сарадње.

Због политичког карактера безбедносних интеграција и њиховог организационог аспекта потребна је реоријентација с органског на модуларни приступ организовању оружаних снага. Органске организационе структуре сачињене су од елемената (артиљерија, оклопне јединице, пешадија итд.) који нису појединачно ефикасни, већ се морају посматрати у релацији с другим елементима и целином. За обављање борбених задатака неопходно је ангажовање различитих ресурса. Суштина модуларне организације јесте изналагање модула, на функционалној основи, који се могу појединачно примењивати и комбиновати ради обављања различитих задатака. Тиме се повећава значај хоризонталних веза, смањује број хијерархијских веза и организација постаје „тања“, односно ефикаснија.

Организациона структура као садржај организационих промена

Организациона структура ВЈ чини свеукупност веза и односа успостављених између њених компонената. Организациона структура

ВЈ у тесној је вези с функцијама које реализује. Основне функције ВЈ јесу: командовање, дејства и противдејства и обезбеђење дејстава. У вези с тим, Војску Југославије чине три основна подсистема: подсистем командовања, борбени подсистем и логистички подсистем.¹⁰

Подсистем командовања. Структуру подсистема командовања чине три елемента: подручне и процесне функције које реализује систем командовања, организацијска структура и техничка опремљеност система командовања. У оквиру тих елемената проблематични су управљање и командовање Војском Југославије и командовање у Војсци Југославије. У вези с приступањем „Партнерству за мир“ неопходно је да се реше следећа питања из области управљања и командовања Војском Југославије која је најпроблематичнија:

- јасна подела надлежности између председника државе и Владе, односно премијера и министра одбране, као и министра одбране и начелника ГШ, што се регулише Уставом и Законом о Војсци;

- усклађивање савезног и републичког устава у вези с надлежностима у командовању Војском;

- институционализовање демократске цивилне контроле ВЈ зависно од националних интереса безбедности и одбране СР Југославије.

Решавање наведених питања изузетно је значајно за интеграционе процесе за које се определила СР Југославија. Због одлуке и операционализације приступања „Партнерству за мир“ неопходно је ангажовање целокупне структуре законодавне и извршне власти СР Југославије. Државу треба припремити за приступање том програму, а садржај тих припрема обухвата: развијање политичких и безбедносних структура у СРЈ које омогућавају прихватање у безбедносне интеграције; развијање демократске цивилне контроле безбедносног сектора; имплементација законодавства усклађеног са међународним стандардима; дефинисање одбрамбене и безбедносне политике; парламентарни надзор над војним буџетом, и друго. Савезна Република Југославија треба сама да учини напоре да реши унутрашње проблеме и обави припремне радње, што би било изузетно корисно за приступање Програму. Таквим приступом СРЈ може да обезбеди позив у „Партнерство за мир“, што јој омогућава другачији статус него у случају пријема, на основу захтева, без обављених припремних радњи.

У систему командовања у ВЈ реализују се функције које је оптерећују и, у појединим сегментима, излажу негативним последицама. Реч је о функцији организацијске целине ГШ ВЈ за стамбене послове,

¹⁰ Такав приступ функцијама које ВЈ реализује не одговара актуелним доктринарним ставовима. Посленици теорије ратне вештине из Института ратне вештине, применом научних метода, дошли су до тог приступа и представили га широј јавности у више радова у научним и другим часописима, као и у Зборнику радова са Симпозијума о војној науци који је одржан у организацији Института ратне вештине у јуну 2001. године.

функцији школовања, функцији научне делатности и неким подфункцијама логистике.

Функција обезбеђења припадника ВЈ стамбеним простором чини полугу моћи која има позитивну конотацију за припаднике ВЈ, са једне стране, али и негативну конотацију за институције парламентарне контроле Војске Југославије, са друге стране. Стога би ту функцију требало препустити Министарству за одбрану.

Школовање је функција државе помоћу које се ВЈ обезбеђује врхунским кадром оспособљеним за реализацију функције одбране земље. Војска Југославије може да буде одговорна за процес школовања, али не и за стварање системских претпоставки за мотивисање младих људи за војну професију. За тај процес требало би да буде одговорно, организацијски и функционално, Министарство одбране, које планира и обезбеђује у Парламенту буџет за одбрану земље.

Организација научне делатности из области војних наука мора да буде приоритетан задатак у оквиру безбедносних припрема земље. Садашње решење, према којем се управљање научном делатношћу из области војних наука реализује на нивоу управе у сектору ГШ ВЈ, указује на неадекватно сагледавање стратегијског значаја научне делатности, што није карактеристично само за организациону културу у Војсци. Научна делатност у области војних наука и научни кадар стратегијски су ресурс државе и морају да буду централизовани на једном месту, и то на нивоу СМО, а не у надлежности Војске Југославије.

Функцију позадинског обезбеђења треба организовати на логистичким основама, при чему би ВЈ била одговорна за део логистичких функција које су непосредно везане за функционисање у борбеним дејствима. Осим наведеног, очигледно је преклапање одређених послова и активности у подручним и родовским функцијама у систему командовања, што је погодно за предимензионисање радних места, а тиме и система командовања. Техничка опремљеност командно-информационог система у ВЈ изузетно је лоша, па и тај део треба ускладити према критеријумима „Партнерства за мир“.

Реорганизацијом и реинжењерингом наведених функција ВЈ створили би се услови за њено ефикасније и ефективније функционисање. Тиме би се допринело и расподели надлежности и одговорности ГШ ВЈ и СМО за реализацију појединих функција које, према организационој природи, спадају у надлежност ВЈ или државних органа. Војска Југославије реализује и друге подручне функције које су значајне за учешће у Програму „Партнерство за мир“, као што је обавештајно-безбедносна функција, коју би требало организационо, функционално и кадровски прилагодити евентуалном учешћу. Организационо, то би могао да буде специјализовани подсистем обједињеног државног обавештајно-безбедносног система, који би био у надлежности председника државе. У функционалном смислу, требало би оса-

временити методологију рада и увести одговарајуће механизме контроле. Специјалистичким школовањем, а не само курсирањем младих и афирмисаних стручњака одговарајућих профила, треба стварати обавештајно-безбедносни кадар који може да одговори на све веће изазове у тој области. Обуку и школовање припадника ВЈ за учешће у активностима „Партнерства за мир“ требало би усмерити на прихватање, усвајање и примену стандарда НАТО-а у области командовања и веза, контроле ваздушног простора, обављања задатака у саставу мултинационалних снага, организацији логистике у Војсци итд. Један од приоритета ВЈ требало би да буде и учешће на стручним и научним скуповима у организацији „Партнерства за мир“, при чему би дефинисање и имплементација стратегије научноистраживачког рада у области војних наука требало да буде један од приоритета у реорганизацији Војске Југославије.

Борбени подсистем Војске Југославије. Војска Југославије опремљена је и оспособљена да, са различитим нивоом ефикасности и комплементарности захтевима „Партнерства за мир“, зависно од техничке и технолошке опремљености, остварује сва дејства и противдејства савремене војске, осим дејстава у/из космичког простора.

Подсистем логистике. Логистичка функција, са тежиштем на техничкој подршци, најпроблематичнија је за интеграцију ВЈ и Програма „Партнерство за мир“, чија логистика функционише према стандардима Северноатлантског савеза. Организационе промене у ВЈ у позадинском обезбеђењу неминовно намећу потребу за логистичком организацијом која је изграђена на функционалним основама, па би био неопходан реинжењеринг функција и процеса садашње позадинске организације и даља доградња пројектованог нивоа логистичке организације Војске Југославије. У домену ресурса и процеса логистике ВЈ располаже једино кадром, који може успешно да прихвати процес промена према стандардима Северноатлантског савеза. За инфраструктуру, опрему и алате, информациону подршку, организацију, снабдевање и одржавање средстава НВО биле би неопходне радикалне промене.

Организациона култура као садржај организационих промена

Организациона култура је систем претпоставки, веровања, вредности и норми који су припадници војске развили током заједничког рада и који значајно одређује њихов начин мишљења и понашања, и има когнитивну и симболичку компоненту. У ВЈ треба неговати организациону културу чији је основ култура задатка са примесам културе улога. Припаднике ВЈ не треба ценити према хијерархијској позицији (синдром да је чин једнак знању и способности), већ према спо-

собностима да доприносе обављању задатака. Основне вредности треба да буду самосталност појединаца, флексибилност, прилагодљивост, иницијатива, оријентација на успех и резултат. Организациона култура која је усмерена ка задатку одговара тимској и пројектној организацији, на чијим основама и функционише већи део подсистема. Промене организационе културе остварују се променом организацијске структуре, као и обуком и тренингом припадника ВЈ, што је посебно значајно за делове ВЈ који би се ангажовали у активностима „Партнерства за мир“. Бројне активности, а у „Партнерству за мир“ до сада је утврђено око 2.000 активности, усмерене су управо на изградњу организационе културе засноване на професионализму западног типа који се ослања на економску компоненту и софистицирано оружје.

Моћ као садржај организационих промена

Објект организационих промена треба да буде реална структура моћи, заснована на подели формалног ауторитета. Промена структуре моћи неопходан је предуслов за организационе промене у Војсци Југославије. На почетку процеса промена дошло би до нарушавања баланса интереса, па је једно од правила да носилац пројекта промена у ВЈ буде изван Војске, неоптерећен структуром моћи, уз учешће, консултовање и уважавање експерата из Војске. Осим тога, ВЈ мора да буде растерећена од послова којима може да се спекулише и који чине структуру полуга моћи. На тај начин ће се избећи „врुће теме“ које наносе штету и крње углед Војске.

Подсистеми као садржај организационих промена

Командни подсистем даје импулсе за жељено понашање елементарна система. Одступање од жељеног понашања карактеристика је функционисања организационог система, при чему се структура командно-руководећег подсистема организационо мења према организационим променама система којим руководи. Основни елементи структуре командно-управљачког подсистема су: командно-информациони подсистем (КИС), подсистем одлучивања, извршни командни подсистем, подсистем управљања људским ресурсима, подсистем управљања квалитетом и подсистем управљања променама у Војсци Југославије. Командно-информациони систем и подсистем управљања променама посебно су значајни за организационе промене у Војсци Југославије.

У савременим војскама информационо подлога је стратегијски ресурс, заједно са кадром и технологијом. Подсистем који се бави пословима прикупљања и обраде података и дистрибуције информација

чини командно-информациони систем. У Војсци Југославије улажу се стални напори у развој КИС-а, мада су резултати скромни и несистематизовани. Тежиште организационих промена треба да се усмери на развој и имплементацију КИС-а заснованог на информационим технологијама. Тиме се омогућавају бројне промене у организацији и организационој структури Војске Југославије које су у функцији критеријума значајних за њено функционисање у оквиру безбедносних интеграција.

Убрзавање напретка у технологијама омогућило је преобликовање метода и средстава пројектовања силе. Резултати истраживања у развијеним земљама показују да ће ефикасна примена роботике, снабдевање енергијом и пропулзија минијатурних мобилних и адаптивних дигиталних мрежа и генетског инжењеринга бити основ војне моћи у будућим деценијама. Полазећи од великих разноликости, фреквенције и брзине промена, суштински значај за ВЈ има управљање променама у њеној организацији. Управљање променама технологије, организационе структуре, организационе културе итд. чини огроман пројекат, који не може да буде споредан посао бројних организационих целина Војске Југославије, већ стратегијска активност сталног тима у самом врху командног подсистема. Један од садржаја рада сталних тимова треба да буде управљање организационим променама у борбеном подсистему Војске Југославије.

Борбени подсистем ВЈ, посматран као оперативни и извршни ниво организације ВЈ, реализује скоро све до сада утврђене функције савремених војних организационих система, осим дејстава у/из космичког простора. Методе функционисања, ресурси и кадар за реализацију већег дела функција на врхунском су нивоу (у реализацији неких функција заостајемо, а неке се не реализују). Такво стање резултат је бројних чинилаца, а пре свега финансијског и организационог чиниоца. Недостатак финансијских средстава, са којим се суочавају све земље у транзицији, може донекле да се надомести организационим приступом, заснованим на модерним теоријама организације и безбедносним интеграцијама. У оквиру безбедносних интеграција, борбени подсистеми ВЈ могу да се ангажују за извођење активности у различитим мисијама заједно са снагама Северноатлантског савеза. Степен организационих промена у ВЈ био би усклађен са циљевима, обимом и интензитетом предвиђеним у индивидуалном програму „Партнерство за мир“.

У случају Румуније, која је, према Плану акција за чланство, усредсређена на припреме за пријем у НАТО, организационим променама оружаних снага захваћена је целокупна област сарадње са НАТО-ом: доктрине и концепти, с тежиштем на интеграцији ПВО, системима *С²I*, позадини и инфраструктури, опремању, обуци и вештама. Искуства других земаља чланица „Партнерства за мир“ указу-

ју да су интеграциони процеси и организационе промене у оружаним снагама усредсређени на уједначавање организације МО и ГШ, кадровску попуњу према критеријумима НАТО-а, уз знатно смањење бројног стања, уједначавање организацијских решења оперативних и тактичких јединица, интеграцију система ПВО, управљање ваздушним простором, уједначавање опреме за командовање, контролу, комуникације и обавештајну службу, логистику, обуку и вежбе коалиционог карактера итд.

Један од значајних садржаја организационих промена и интеграције ВЈ са „Партнерством за мир“ јесте логистика, као подсистем Војске Југославије. Достигнути ниво техничко-технолошке опремљености ВЈ заостаје за стандардима Северноатлантског савеза. Стандардима НАТО-а претпоставља се организација логистике на функционалној основи: снабдевање, одржавање, транспорт, опште логистичке делатности и логистичка инфраструктура. Приоритетне области за интеграцију ВЈ, према стандардима „Партнерства за мир“, јесу логистичка инфраструктура, односно опрема за командовање, контролу, комуникације и информације, који су иначе слабије развијени у ВЈ, па је потребан квалитативно нов приступ њиховом развоју и опремању. Други делови логистике, за које је такође неопходан квалитативно нов приступ у развоју и опремању, нису у почетној фази значајни за „Партнерство за мир“, што зависи и од циљева, обима и интензитета сарадње.

Закључак

У ВЈ интензивира се процес организационих промена. Сазнајни и вољни аспект припадника ВЈ према организационим променама је позитиван. Војска Југославије показала је на бројним стручним скуповима организациону зрелост и схватање неопходности организационих промена. У том правцу она се не може кретати изоловано од органа власти, чија је обавеза стварање почетних претпоставки и услова за те промене. Процес организационих промена мора да буде научно заснован и постављен на најширим основама, јер промена Војске, као једног од подсистема безбедности и одбране националних интереса СР Југославије, без усаглашености с осталим подсистемима може да има негативне ефекте. За организационе промене у ВЈ не треба да буде одговоран само њен руководећи кадар, већ, пре свега, органи власти у СР Југославији.

Др *Василије Мишковић*, пуковник,
и др *Петар Станојевић*, мајор

У чланку су разматрана различита тумачења (технолошка и суштинска) логистике ради њеног бољег разумевања. Највећи део рада односи се на војну логистику, односно на различите дилеме, схватања, тумачења, спорења итд. у вези с војном логистиком. Прилог за њихово разјашњавање заснован је на категоријално-појмовном одређењу логистике, принципима, критеријумима, условима функционисања у пројектном периоду и функцији развоја. Функција развоја система логистичке подршке је издвојена и обрађена као једна од најзначајнијих функција.

Увод

Значај материјално-техничке и здравствене подршке за оружане снаге одавно је познат: без те подршке немогуће је замислити било какву активност оружаних снага – од активности у миру до извођења конкретне операције или боја. То су уочили сви познатији војни теоретичари и војсковође, па је значај материјално-техничке и здравствене подршке наглашен у свим озбиљнијим радовима везаним за ратну вештину (од првих познатих записа¹ до сада).

Обим материјално-техничке подршке повећавао се с техничко-технолошким развојем и увођењем у оружане снаге све новијег наоружања и војне опреме. У савременим оружаним снагама та делатност је добила изузетно велике размере (сектор материјално-техничке и здравствене подршке обухвата више од 30 одсто бројног стања савремених армија, што је више од неких видова). И поред покушаја унификације средстава ратне технике у оквиру појединих оружаних снага и повећања прецизности оружја, стално се повећавају асортимани ратне технике и интензитет утрошка материјалних средстава. Због тога се систему материјално-техничке и здравствене подршке стално повећава обим посла и намеће потреба за све бржим реаговањем на постављене захтеве, па се развио у сложен организационо-технолошки систем.

¹ „Само онај ко је до краја упознат са недаћама рата може до краја схватити како да га домаћински води“ (Сун Цу Ву, *Вештина ратовања*, у: *Расправе о ратној вештини*, ВИНЦ, Београд, 1991).

Повећање асортимана ратне технике и интензитета утроска материјалних средстава, као и стална промена услова, намећу потребу за непрестаним развојем и доградњом система материјално-техничке и здравствене подршке. Кроз историју су настале различите организационе форме и облици тог система – како у различитим оружаним снагама, тако и у оквиру истих оружаних снага у различито време и у различитим условима – који су давали и различите резултате. У савременим условима преовладава логистички приступ пројектовању, репројектовању и развоју тог система у већини оружаних снага различитих земаља јер се сматра да су системи материјално-техничке и здравствене подршке који су развијени на основу таквог приступа ефективнији, ефикаснији и јефтинији од других система. Системи материјално-техничке и здравствене подршке који су развијени на основу логистичког приступа називају се системи логистичке подршке. Основне карактеристике тих система у савременим условима јесу различите организационе структуре, које теже функционалној организационој структури, захтев да њихова основна делатност буде пројектована тако да омогући и олакша подршку и непрестани развој и доградња тих система.

Изрази логистика, логистички приступ и систем логистичке подршке, иако се много користе, нису у потпуности једнозначно дефинисани, што често доводи до дилема и забуне.

Категоријално-појмовно одређење и савремено тумачење логистике

Не постоји ни у нас, ни у свету јединствено и свеобухватно одређење појма *логистика*, већ се он тумачи зависно од области у којој се примењује. Док једни сматрају да појам *логистика* означава нешто сасвим ново, други заступају став да је то само нови назив за нешто што је одавно познато и да је реч о познатом и развијеном системском и ситуационом приступу. Поборници схватања да је логистички приступ нешто сасвим ново инсистирају на томе да је он знатно применљивији и да су системи пројектовани на основу таквог приступа веома ефикасни. Истина је вероватно између те две крајности. Логистички приступ се заснива на системском и ситуационом приступу, али истовремено значи конкретизацију и специјализацију системског и ситуационог приступа у одређеној класи система, односно у системима за подршку основне делатности ширег система. Поред тога, под логистичким системом се подразумева да је основна делатност пројектована тако да омогући или олакша подршку. Конкретизација и специјализација су разлог за појаву различитих дефиниција логистике које у суштини нису погрешне, али се уско везују за подручје које је блиско ономе ко формулише дефиницију. Неке од дефиниција су следеће: „Логистика представља умеће руковођења и управљања током

материјала и производа од извора до крајњег потрошача“;² „Логистика чини систем активности које омогућавају обликовање, пројектовање, усмеравање, вођење и регулисање протока роба (материјала, производа), енергије и информација унутар система и између система“;³ „Логистика је вештина и наука управљања, инжињеринга и техничких активности у вези са захтевима, пројектовањем и ресурсима снабдевања и одржавања у подршци циљева, планова и операција“;⁴ „Логистика је функционално поље војних операција које је везано за: захтеве средстава (опreme) НВО; планирање производње; набавку, управљање залихама, складиштење, одржавање и диспозицију опреме, снабдевање алатима и уређајима; транспорт, телекомуникације, гориво и друге логистичке службе; каталоге снабдевања, стандардизацију и контролу квалитета; комерцијалне и индустријске активности укључујући и индустријске уређаје; повредивости ресурса услед оптерећења“;⁵ „Логистика је наука и вештина инжињеринга и управљања капацитетима, резервама и ресурсима за материјалну, техничку, инфраструктурну и здравствену подршку циљева, планова, програма Војске Југославије и оружане борбе“⁶ итд.

Дефиниције се разликују зависно од тога да ли се односе на макрологистичке или на микрологистичке системе, маркетинг-логистику, логистику средства, логистику предузећа итд. Будући да се логистика дефинише на различите начине, различити су и циљеви логистичког система. На пример, на основу дефиниције: „Циљ целокупног логистичког система је постизање већег укупног дохотка који представља збир доходака појединих делова система“;⁷ очигледно је да је реч о логистици предузећа.

Тумачења настанка појма логистика такође се разликују. Углавном се сматра да је појам *логистика* увео византијски цар Леонтос (886–911), који је сматрао да је „задатак логистике наоружати војску сразмерно потреби за средствима заштите и оружјем, правовремено се бринути за њене потребе на терену и припремити сваку њену акцију у ратном покрету“. Према том тумачењу, појам *логистика* везује се за оно што се у садашње време сматра војном логистиком. Термин *логистика* користио је и Жомини, а посебно се интензивно користио у западној војној и привредној терминологији после Другог светског рата. Сада се тај термин све више користи у различитим областима. Разлог за тако различито схватање логистике јесте брз техничко-технолошки развој и развој информатике, као и брза промена услова де-

² Ристо Перишић, *Логистика, транспорт, дистрибуција, јуче, данас, сутра*, Саветовање: Логистика, транспорт, дистрибуција, Београд, 1989.

³ Исто.

⁴ Исто.

⁵ DoD 5000.8.

⁶ Исто.

⁷ Исто.

ловања. Али, и непрекидно проширивање сазнања у тој области доприноси да се стално мења и допуњава схватање логистике.

Када је реч о војној логистици, и ту у нас постоји појмовна и термилошка збрка – у стручним часописима се тај појам и термин различито тумаче⁸ (у неким часописима је чак вођена и полемика око тога⁹). Основна размимоилажења везана су за разлику између *логистичке подршке* и *позадинског обезбеђења*. Та два појма се углавном тумаче тако да се узајамно искључују, односно супротстављају се један другом итд. Проблем око којег се „ломе копља“ јесте страх и несхватање потребе и начина за побољшање ефективности и ефикасности система и смањење трошкова, али постоје и проблеми у могућој прерасподели моћи и утицаја у организацији, као и проблем „баријере знања“. Поједностављено, схватање у нас може да се изрази формулама:

– Позадинско обезбеђење = департаманска (линијско-штабна) организациона структура, и

– Логистичка подршка = функционална организациона структура.

Такво тумачење није спорно, али и не значи ништа, јер у реалним системима не постоје чисте организационе структуре.¹⁰ Због сталног развоја и промена систем је непрекидно у неким прелазним облицима, па се према том тумачењу веома тешко може одредити како да се назове тај систем подршке: позадинско обезбеђење или логистичка подршка, који термин да се користи и шта се под њим подразумева. Тумачења која су везана за развој логистике указују на фазе њеног развоја.¹¹

⁸ Поред наведених разлога за појмовну и термилошку збрку, пре двадесетак година термин логистика није могао да се користи из политичких разлога. Очигледан пример је чињеница да је уместо израза *интегрална логистичка подршка* (логистика средства), који се користи на Западу, и иначе у свету, уведен израз *интегрално техничко обезбеђење*.

⁹ Резултат полемике била је још већа збрка. Изједначавани су појмови *логистика* и *логистика средства*, *логистика* и *логистичка подршка борбених дејстава*, *позадина*, *позадинско обезбеђење* итд., а у суштини није учињен покушај да се термин веже за појам и појам дефинише. Значајнији помак у категоријално-појмовном одређењу војне логистике у нас учињен је у студији: Р. Томановић, М. Николић, *Компаративна анализа позадинског обезбеђења Војске Југославије и Логистичке подршке страних оружаних снага*, СП ГШ ВЈ, Београд, 1998.

¹⁰ Ново или, барем, другачије тумачење ризично је због опасности од стварања још веће појмовне и термилошке збрке. Ипак, без тог ризика не може се доћи до прихватљивог категоријално-појмовног одређења.

¹¹ У средњем веку, и раније, постојале су јединице за „интендантско обезбеђење“ које су, поред куvara и лекара, имале групе ковача и поткивача, који су пратили оклопничке војске. У 19. веку појавила се, поред интендантске службе и санитета, који су били општи, и артиљеријско-техничка служба. Са увођењем све сложеније технике готово сви видови и родови су, у периоду до Другог светског рата и након њега, имали сопствене техничке службе. То доба може да се назове доба *одвојених организација подршке*. Показало се да различити видови, на пример, различито

Логистички системи су по фазама развоја имали различите форме, зависно од приступа.¹² Фазе развоја логистике приказане су у табели 1.

Табела 1

Основна обележја развојних фаза логистичких система

До седамдесетих година	Од седамдесетих до деведесетих година	Од деведесетих година
<ul style="list-style-type: none"> - Управљање по секторима није посебно изражено; - логистика се сматра споредном делатношћу; - парцијални развој подсистема; - расцепканост логистичких функција; - слаба информациона повезаност; - парцијална оптимизација; - низак ниво технологије; - слаба искоришћеност ресурса итд. 	<ul style="list-style-type: none"> - Успостављање управљачке функције; - развој функционалних елемената у систему; - развој по подсистемима, са тежном развоја по функцијама; - развој информационог система по функцијама у оквиру подсистема; - оптимизација према функцијама; - подизање нивоа технологије; - повећање искоришћености ресурса итд. 	<ul style="list-style-type: none"> - Интегрисано управљање; - интегрални логистички систем и подршка; - интегрисани логистички ланци; - кооперација, интеграција и специјализација логистичких система; - успостављање развојне функције; - школовање „интерслужбовског“ – општег логистичког кадра; - развој логистичког информационог система; - логистички контролинг итд.

Позадинско обезбеђење је, у ствари, само једна од фаза развоја. И систем логистичке подршке и систем позадинског обезбеђења у

одржавају исте тенкове, граде за њих посебне радионице и обезбеђују друге потребне ресурсе; да се посебне залихе горива складиште за морнаричке камионе, камионе РВ-а и КоВ-а, који су исти, и да не постоји централна организација која ће војном врху презентовати макар податак о томе колико горива има, а камоли да управља целокупним залихама горива итд. Таква организација се показала као скупа и неефикасна, па се, нарочито после Вијетнамског рата, ради на обједињавању одређених делатности и процеса према сличности и на стварању организационих целина које управљају посебним процесима и делатностима (на пример, техничка служба, санитарска служба итд.). Тај период карактерише појава тзв. департаманске организационе структуре, чији један облик постоји и у Војсци Југославије. Даља потреба за побољшавањем успешности система довела је до обједињавања система командовања свим службама ради бољег искоришћења заједничких ресурса, коришћења организационог структура (реструктурирање надлежности и токова информација) које убрзавају проток и обраду информација и стварања „интерслужбовских“ јединица за подршку карактеристичних састава на војишту. Уведен је концепт интегралне логистичке подршке у процес опремања техничким системима, чиме се остварује повратни утицај на привреду и добијају средства чија је подршка „лакша“ и јефтинија. Тај период се може назвати периодом функционалне организационе структуре – логистичке организације.

¹² У ВЈ постоје елементи логистичке подршке, као што су: позадински батаљон (пандан *Forward support batalion*), позадинска база, са својим елементима (пандан *DESCOM*), делом, обједињено командовање позадином, као и концепт интегралне логистичке подршке.

војним системима имају за превасходни задатак стварање и обезбеђивање материјално-техничких и здравствених претпоставки за реализацију свих задатака јединица и установа војске у целини. Принципи, циљеви, критеријуми успешности и нека организациона решења су им слична. То код мање упућених појединаца ствара утисак да је логистичка подршка само нови назив за оно што је већ одавно познато у тој области, што би се могло и прихватити када се не би узимала у обзир чињеница да системи у трећој фази развоја (са неким обликом организационе структуре који тежи функционалној структури) постижу већу ефективност а смањују се трошкови и повећава квалитет услуге. Због тога се у пословним системима (и неким војним) логистика сматра чиниоцем компаративне предности над конкуренцијом (све то потврђује наведено тумачење узрока разлика у виђењима логистике).

У вези с наведеним, значајно је да се уочи примена концепта *интегралне логистичке подршке* (у нас познатији као ИТОб), јер га неки домаћи аутори поистовећују са логистиком и логистичком подршком. Реч је о научном концепту – филозофији, који се заснива на чињеницама да ће експлоатација и одржавање техничког система, односно средства, бити „лакши“ и јефтинији ако се сви могући проблеми или недостаци отклоне или умање још у раним фазама настајања средства, посебно у фази пројектовања. Концепт је јасно формализован кроз бројне војне и цивилне, домаће и међународне стандарде. Тај концепт је намењен за „олакшање“ подршке појединачног техничког система и усмерен је на фазу пројектовања, па се не може поистоветити са целокупним системом подршке (посебно не војске као система) и његовом организацијом. Систем логистичке подршке директно је „заинтересован“ за примену тог концепта, јер се на тај начин унапред обезбеђује његова већа успешност. Применом тог концепта остварује се повратни утицај на привреду, развојне институције и друштво као целину, јер се захтева посебан квалитет пројектованих техничких система, што се спроводи према тачно прописаној процедури реализације. Постојање тог концепта чини немогућим свођење појма *логистика* на појам *логистичка подршка*, јер се само применом функционалне организације и концепта интегралне логистичке подршке може остварити синергетски ефекат. Шире гледано, национални прописи везани за заснивање тог концепта, уз прописе о припреми привреде и друштва за рат, стандардизацији, унификацији, развоју и коришћењу саобраћајне мреже, здравственој и социјалној заштити итд., чине основу тзв. националне војне логистике.

Према тумачењу логистике кроз фазе развоја, а такође и да је позадинско обезбеђење једнако департманској (линијско-штабна) организационој структури, мора се прихватити да је позадинско обезбеђење само једна фаза развоја логистике. У ВЈ систем материјално-

-техничке и здравствене подршке назива се позадинско обезбеђење, али је очигледно, на основу поређења по фазама, да се тај систем налази на неком ступњу развоја у другој фази. Систем материјално-техничке и здравствене подршке у ВЈ може различито да се назива, али се може учинити ефективнијим, ефикаснијим и јефтинијим него што јесте једино сталним институционализованим и организованим развојем, односно, потребно је да се у њега стално и организовано улажу знање, енергија и материјална и финансијска средства. На тај начин би се избегла термилошка полемика, јер се проблем свео на одређивање фазе развоја и на предлог да се прихвати међународно усвојени термин, чиме се превазилазе проблеми у комуникацији с окружењем. Организациона структура, форма итд. свакако ће се детерминисати нивоом развоја самог система у односу на неке критеријуме његове успешности. Значи, логично је да се користе међународно усвојени термини: *логистика*, *логистички приступ* и *систем логистичке подршке*. Пошто су за коришћење предложени појмови *логистика* и *логистичка подршка*, могуће их је дефинисати на следећи начин: *логистика* је приступ обликовању, пројектовању и репројектовању система подршке основној делатности система, где се и основна делатност пројектује тако да омогући и олакша подршку, а *логистичка подршка* је систем подршке основној делатности развијен логистичким приступом.¹³

Основне карактеристике логистичког приступа, стални развој система, интеракција логистичке подршке и основне делатности, стална усмереност према познатом циљу итд. детаљно су описани у широј литератури. У вези с тим, у нас се често појављује као нејасноћа у тумачењима логистичке подршке однос логистичких функција и подсистема логистичке подршке. Логистичке функције су појединачне, према неком принципу интегрисане делатности логистичке подршке. Те делатности обављају поједини, за то структурирани подсистеми у оквиру система логистичке подршке. Зависно од тога како су структурирани, поједини подсистеми могу да реализују једну или више логистичких функција, али се зато, у принципу, реализација једне функције никад не дели на два подсистема. Односно, једну функцију увек реализује један подсистем, а један подсистем може да реализује једну или више функција. Недељивост функције произилази из боље успешности система у случају да једну функцију реализује само један подсистем. Груписање функција (тако да више функција реализује један подсистем) произилази из потребе да се обим послова појединих подсистема уравнотежи, односно да се међу подсистемима не стварају „мастодонти и патуљци“, чиме се обезбеђује лакше управљање у систему логистичке подршке.

¹³ Опширније о систему логистичке подршке ВЈ у: Р. Томановић и М. Николић, *исто.*

Принципи организационо-технолошких система чине основна полазишта, односно врховна правила од којих се полази у процесу остваривања циља посматраног система и на основу којих се пројектује (или репројектује) систем. Војни систем логистичке подршке може да функционише у различитим стањима и за свако од тих стања могу да се пројектују различити системи логистичке подршке, па се и принципи за систем логистичке подршке разликују у стању мира, у кризној ситуацији и за време рата. Међутим, најчешће се узимају у обзир јединствени принципи и систем се пројектује за релевантно стање, а облици истог система у осталим стањима изводе се из пројектованог система.

У литератури се помињу различити могући принципи везани за пројектовање организационо-технолошких система, као што су: интеграција, аутономност, континуитет, територијалност, импровизација, реалност, прогнозирање, сигурност, јединство, правовременост, неподељеност одговорности, јединство информационог система, припрема капацитета и територије за рат у миру, утврђеност надлежности и одговорности, компетентност, љубазност и веродостојност. Међутим, за пројектовање конкретних система логистичке подршке издвајају се или узимају у обзир принципи који су релевантни управо за тај систем логистичке подршке. На пример (према *FM 100-5*) у КоВ САД дефинисани су следећи принципи:

– *прогнозирање логистичке подршке* за снаге које се ангажују на војишту – ратишту, при чему треба предвидети да одређени потенцијали не падну у руке непријатељу;

– *интеграција* – обједињавање свих потенцијала војске и територије под јединствену логистичку команду, која мора да задовољи захтеве команданта;

– *континуитет*, односно непрекидну и правовремену логистичку подршку јединица у борбеним дејствима;

– *импровизација*, што значи да нови систем мора да буде организован тако да одговори на све планске и ванпланске измене потреба јединица, па је неопходно модуларно структурирање извршних органа.

Основни принципи система логистичке подршке у ВЈ јесу: *интегралност, територијалност, аутономност, непрекидност, покретљивост, прилагодљивост и отвореност система*. Наведени принципи су полазне основе за даљи развој и доградњу система.

Критеријуми за оцену успешности система логистичке подршке

Проблеми и циљеви оцењивања, као и модели за оцену сложених организационо-технолошких система (ОТС), у које спада систем ло-

гистичке подршке, могу да буду различити, али су неопходни критеријуми за оцењивање. То не значи да у сваком моделу оцењивања они морају да буду строго формализовани. Да ли ће и како критеријуми да буду формализовани зависи од примењеног модела оцењивања, који зависи од циља, проблема који се том приликом јављају итд. Када се за модел оцењивања не захтева строго дефинисање, формализовање и структурирање критеријума не значи да они не постоје. На пример, у случају примене модела оцењивања у којем се варијанте ОТС-а рангирају на основу експертске оцене ранга критеријуми формално не постоје. Међутим, да би могао да успостави сопствени ранг варијаната, сваки експерт успоставља сопствене критеријуме за оцену и рангирање тих варијаната. Критеријуми у том случају нису исти код сваког експерта, нити је иста њихова релативна важност, али је важно да постоје. Издвајањем, структурирањем и приказом критеријума за оцену и рангирање организације система логистичке подршке треба више да се сугерише шта би приликом оцењивања требало да буде предмет оцене. Дакле, то не значи коначно одређивање критеријума. Уосталом, критеријуми се не могу дефинисати, формализовати и структурирати без претходног потпуног познавања проблема, предмета и циља оцењивања, као и избора модела оцењивања.

Постоји више приступа избору критеријума за оцену система логистичке подршке. Према В. Мишковићу и П. Станојевићу, ти критеријуми су: *ефективност, ефикасност, еластичност, флексибилност, трошкови, једноставност и покретљивост*.¹⁴ Њихово значење је следеће:

– *ефективност* – критеријум ефективности служи за оцену колико је систем логистичке подршке у стању да задовољи захтеве у току функционисања на предвиђени начин, уз предвиђени интензитет захтева;

– *ефикасност* – критеријум ефикасности служи за оцену колико систем може брзо и квалитетно да реализује реалне захтеве и колико је оптерећење појединих делова у систему;

– *еластичност* – критеријум еластичности служи за оцену колико је систем у стању да поднесе ударе, односно колико може да задовољи потребу у случају екстремно великих захтева и губитка дела својих ресурса;

– *флексибилност* – критеријум флексибилности служи за оцену колико је систем у стању да се у току функционисања на предвиђени начин прилагоди конкретної ситуацији и колико је способан да се прилагоди (реорганизује) кризним ситуацијама и променама које могу настати;

– *трошкови* – критеријум трошкова показује колики ресурси морају да буду ангажовани да би систем имао карактеристике које су представљене критеријумским вредностима;

¹⁴ В. Мишковић, П. Станојевић, *Критеријуми за оцену варијантних решења организације логистичке подршке – позадинског обезбеђења*, „Војнотехнички гласник“, бр. 1/2001.

– *једноставност* – критеријум једноставности служи за оцену могућности система да на лак начин пређе из једног релевантног стања у друго, као и да се у систему оствари ток материјала и информација најкраћим путем, без непотребног задржавања, сувишних манипулација материјалним средствима и непотребних обрада информација;

– *покретљивост* – критеријум покретљивости служи за оцену колико је систем у стању да дислоцира своје ресурсе из стационарних објеката и да изводи потребне маневре ресурсима.

Будући да постоји више приступа избору критеријума за оцену система логистичке подршке, у различитим ситуацијама се узимају у обзир различити критеријуми. Вредност критеријума може да буде изражена на различите начине (као што су у претходном примеру трошкови изражени ангажованим ресурсима), али се *ефективност* (у којој се мери раде праве ствари), *ефикасност* (колико се ствари које се раде, раде на прави начин и квалитетно) и *трошкови*¹⁵ (колико кошта достизање потребне ефективности и ефикасности) јављају увек, па се могу сматрати основним или вршним критеријумима.

Услови функционисања система логистичке подршке у развојном периоду

Систем логистичке подршке је организационо-технолошки систем, и чини део – подсистем, ширег система. Својим функционисањем утиче на шири систем и друге подсистеме ширег система, и истовремено се налази под њиховим сталним утицајем. Приликом пројектовања или репројектовања таквог система увек се мора сагледати његово окружење и могући утицај окружења на систем који се пројектује, као и утицај тог система на окружење. Међутим, то није довољно, па за пројектни период треба сагледати развој и тенденције, односно треба прогнозирати или сагледати прогнозиране промене у окружењу система и њихов могући утицај на систем.

Систем логистичке подршке у ВЈ има превасходни задатак да ствара и обезбеђује материјално-техничке претпоставке за реализацију свих задатака јединица и установа ВЈ и ВЈ у целини, првенствено у случају агресије на СР Југославију.

У савременим условима све више аутора покушава да редефинише појам агресије на неку земљу. Јасно је да агресија на неку земљу не почиње оружаном нападом, него знатно раније, па је неопходно да се прво сагледају општи услови а затим облици и циљеви агресије да би се могли прогнозирати услови у којима ће систем логистичке по-

¹⁵ Често се критеријум трошкова проглашава вршним критеријумом, с тим што се подразумевају потребна ефективност и ефикасност. Професор Фред Хувен, говорећи о инжењерингу, каже: „... то је кад се уради нешто за пет центи, што свака будала може за пет долара“.

дршке функционисати. Општи циљеви агресије не мењају се или се незнатно мењају током времена. Општи, глобални циљ агресије углавном је стављање под контролу одређеног простора ради коришћења неких ресурса који на њему постоје. Временом, само су се мењали модалитети циљева агресије према променама услова у свету.

Отворени оружани сукоб је за агресора све мање прихватљив. Да би смањено сопствене људске жртве агресор тежи да техником „одради“ већи део посла и да прво ангажује туђи људски потенцијал. Циљеви агресије се остварују првенствено неоружаним облицима. Оружана војна варијанта користи се у крајњем случају, кад циљеви не могу да се остваре другим облицима агресије. Методе и начини провођења појединих облика агресије непрестано се осавремењују зависно од општег развоја и развоја технологије. У ранијем периоду објекат агресије је био одбрамбени систем, а примењивани су војни (неоружани и оружани) облици агресије. Сада је објекат агресије целокупна земља, с привредним, економским, друштвеним, одбрамбеним, културним итд. системима, али се првенствено користе неоружани облици агресије. Управо зато се агресија у новом значењу назива *вишедимензионална агресија*.

Упоредо с другим променама, измењен је начин извођења агресије на систем логистичке подршке. У вези с тим, треба прво сагледати стања у којима се шири систем логистичке подршке може наћи и у којима ће претежно функционисати, а затим и утицај фаза и облика агресије на тај систем. Према фазама агресије, систем логистичке подршке треба да функционише у: *стању мира*, кад се против земље не проводи агресија или, барем, не постоје такви показатељи; *кризном стању*, кад се против земље проводе неоружани облици агресије или кад се земља налази у непосредном ратном окружењу, и *стању рата*, кад се против земље проводе оружани облици агресије.

Већина наведених дејстава непријатеља сада је усмерена на деstrukцију материјално-техничког чиниоца одбране. У садашњим условима значај добија ефективнији и ефикаснији систем логистичке подршке, који функционише уз мање трошкове. Према теорији и пракси, неспорно је да су системи с функционалном организационом структуром ефективнији, ефикаснији и јефтинији. Међутим, такав систем се мора развити за конкретни случај, па су развој и имплементација решења стратегијски проблем којем се посвећује посебна пажња.

Основни правци развоја логистичке подршке

Услови у којима функционише систем логистичке подршке стално се мењају, тако да су нужне и његове сталне промене, односно његов стални развој и доградња. Алтернатива сталном развоју система

логистичке подршке јесте његова деградација и постепено разарање (не може се очекивати да систем стагнира у дужем временском периоду). Као сви системи тог типа (отворени и подложни ентропији), и систем логистичке подршке стално тежи да дође у стање хаоса. Да би се систем могао одржавати и доводити у жељено стање потребно је да се у њега стално свесно и организовано улажу знање, енергија и материјална и финансијска средства. Управо због тога су једини избор стални развој и доградња тог система.

Основне поставке развоја система логистичке подршке могу да се разматрају двојак: као конкретан систем и основни правци његовог развоја и само функције развоја система као посебне целине. Разматрање развоја система као посебне функције у оквиру система логистичке подршке могуће је кроз његово сагледавање у другим земљама, сагледавање тренутног стања и кроз прецизирање основних назнака његовог могућег и жељеног стања. На основу дефинисаног приступа, изабраних принципа и критеријума могу се поставити следећи основни хипотетички ставови за основне правце развоја логистичког система:¹⁶

- систем логистичке подршке треба развијати тако што ће се постојећи систем узети као база и основно полазиште;
- постојећи систем, с обзиром на фазе развоја, налази се у другој фази;
- релевантно стање за које треба да се пројектује систем логистичке подршке јесте ратно стање;
- систем логистичке подршке ће у пројектном периоду функционисати претежно у кризном стању;
- систем логистичке подршке за кризно стање и стање мира треба да се изведе из система пројектованог за ратно стање;
- организациона структура која је примерена систему логистичке подршке у ВЈ јесте организациона структура која тежи функционалној структури.

На основу хипотетичких и наведених ставова, као и резултата досадашњих истраживања, основни правци развоја система логистичке подршке су:

- избор и успостављање организационе структуре која тежи функционалној структури. Међутим, у реалним системима не постоје чисте организационе структуре (у оружаним снагама других земаља успостављају се неки облици организационе структуре која тежи функционалној структури, али су примерене управо тим оружаним снагама и њиховој специфичности, па не постоји разлог да се од таквог принципа одступи у нашем случају);
- интегрисање управних органа према функцијама, њихово успостављање и стварање основних услова за њихово успешно функционисање;

¹⁶ Основни правци развоја, методологија и услови таксативно су наведени, без посебне експликације.

- доградња функционалних извршних органа;
- развој информационих система према функцијама;
- оптимизација система према функцијама;
- пројектовање и увођење функције развоја система у систем логистичке подршке;
- увођење нових технологија;
- школовање кадра према новим захтевима (и по специјалности-ма и по образовном нивоу);
- израда војностручне литературе.

Наведени правци развоја система логистичке подршке нису независни и не могу се независно реализовати (правцима који би се могли независно реализовати вероватно не могу да се остваре значајнији ефекти). Редослед појединих праваца развоја није дат према успешности система логистичке подршке. Систем по наведеним правцима мора да се развија паралелно, при чему треба водити рачуна о координацији и потребној усклађености, како не би дошло до значајнијег нарушавања нормалног функционисања система. Методологију развоја система логистичких система треба развијати и конкретизовати за сваку функцију и подсистем.¹⁷

Функција развоја у систему логистичке подршке

Развој система логистичке подршке је нужност. Организовано улагање материјалних и финансијских средстава у систем, знања и енергије, у ствари, значи успостављање функције развоја у самом систему. Успостављање те функције у систему, уз уважавање логистичког приступа, значи формирање подсистема који ће ту функцију реализовати, односно институционализовање функције развоја.

Организација подсистема који реализује функцију развоја у страним оружаним снагама има различите облике. За све је заједничко формирање управних и извршних органа. У већини случајева управни органи се формирају на највишем нивоу,¹⁸ односно везују се за највишег руководиоца у систему. На пример, у САД, директор за истраживање и инжењеринг одбране директно је потчињен секретару одбране. У оружаним снагама великих земаља управни органи за развој постоје и на нижим стратегијским нивоима, а у оквиру управног органа на највишем нивоу се формирају управе, чак за развој и примену метода за које се процени да имају посебан значај. На пример, у САД, у

¹⁷ У основи, та методологија може да се заснива на методологији наведеној у студији: П. Станојевић, В. Мишковић, *Теоријски приступ пројектовању варијантних решења организације система одржавања материјалних средстава на логистичким основама*, СП ГШ ВЈ, Београд, 1998.

¹⁸ У Великој Британији, на основу истраживања проведеног у бројним фирмама за период 1945–1983. године, показало се да су најуспешније фирме у којима је шеф развоја директно везан за генералног директора.

оквиру Сектора за истраживање и инжењеринг одбране, постоји управа за моделовање и симулацију (*DMSO*). Поред „формацијских“ управних органа, формирају се и неке врсте савета, који имају задатак да дају опште смернице. У њиховом саставу, поред свих релевантних руководилаца из оружаних снага, налазе се директори заинтересованих фирми, познати професори факултета, института итд.

Извршни органи се формирају на различите начине (кроз институте, лабораторије, самосталне или везане за високошколске установе, и катедре на академијама, или њиховим комбиновањем). Углавном, извршни органи постоје у оквиру појединих система у оружаним снагама. За реализацију појединих пројеката формирају се тимови од извршних органа у оквиру оружаних снага, специјализованих фирми, института из или изван оружаних снага, различитих факултета итд. Носиоци посла су готово увек „формацијски“ извршни органи. У оружаним снагама малих земаља за функцију развоја карактеристична је концентрација. Кад је реч о земљама у транзицији, концентрација је вероватно једини могући облик организовања због малобројног кадра и смањења трошкова.

Развој је једна од основних функција система. Изузетно велики значај који се посвећује истраживању и развоју није резултат нечије заинтересованости, жеље или воље, већ питање опстанка. Сва изостајања у развоју и усавршавању система логистичке подршке најбрже се исказу код привредних субјеката.

У системима логистичке подршке који имају организациону структуру засновану на управама, управни органи су у саставу појединих управа (департмана), а извршни органи формално и нису формиран. То значи да су управни органи расцепкани и да се за обављање појединих задатака формирају *ad hoc* тимови. На пример, у нас, иако су у последњих тридесет година реализовани бројни пројекти, већина или није успела да заживи или су пропали након увођења. После расформирања *ad hoc* тимова више није постојао нико ко би могао да настави развој и доградњу усвојених решења, па су неминовно пропала, а то је законитост за тај тип система. Наиме, најчешће се заборава да је организационо-технолошки систем такође систем (као и технички систем) и да је неопходно да се одржава, дограђује и развија.

На основу наведеног, намеће се као основна поставка за реализацију функције развоја (или истраживања и развоја) система логистичке подршке институционализација те функције. То се може остварити кроз формирање (обједињавање) управљачког подсистема за истраживање и развој (у нас би то, вероватно, било најбоље у оквиру Сектора позадине). Зависно од тога шта би све било у надлежности таквог управљачког подсистема, он би могао да се формира као одсек, одељење или управа. Без обзира на то у којој форми би управљачки подсистем био формиран, у тој фази развоја сигурно треба

тежити концентрацији и тај управљачки подсистем требало би да буде везан за помоћника НГШ за позадину.

Извршни орган, у тој фази развоја, требало би да буде из састава Војне академије, која би требало да се одговарајући структурира и опреми. Та идеја је првенствено у вези са концентрацијом наставног и истраживачког кадра која би омогућила знатно побољшање и функције истраживања и развоја, али и наставног процеса. У целокупан процес били би укључени логистички смерови катедре Војне академије, али окосница би требало да буде катедра логистике (са својом лабораторијом логистике), као носилац реализације планираних задатака, пројеката, програма итд. Формирање *ad hoc* тимова за поједине задатке и даље је основни облик рада, али би у том случају било јасно ко је носилац задатака и у чијој надлежности остаје, након расформирања тимова, даља дорада и развој. Састав *ad hoc* тимова могао би да буде састављен од стручњака различитог профила и из различитих институција. Међутим, могуће су и другачије форме организовања, на пример, формирање института итд.

Основна претпоставка за остварење наведене идеје јесте обезбеђење неопходних ресурса, а то су људи, простор, време, финансијска средства, материјална средства и опрема. Наравно, основни елемент, поред опреме и финансијских средстава, чине људи, јер је потребан високостручни научни кадар, а за стварање таквог кадра, уз ефикасно школовање, након завршетка академије потребно је 8–12 година. То указује на нужност организовања ефикасних последипломских студија у ВЈ, али и школовања људи на факултетима у нас и изван земље.

Закључак

Прилог разјашњавању појединих забуна, дилема и спорења везаних за логистику, логистички приступ и систем логистичке подршке обрађен је кроз категоријално-појмовно одређење логистике, принципе, критеријуме за оцену успешности, услове функционисања у пројектном периоду и функцију развоја. Разлог за забуне, дилеме и спорења везана за логистику, логистички приступ и систем логистичке подршке јесу различита тумачења и схватања логистике, али и страх и несхватања потребе и начина за побољшање ефикасности и ефикасности система и смањење трошкова. Поред тога, постоје и проблеми због могуће прерасподеле моћи и утицаја у организацији, као и проблем „баријере знања“. Посебно је важан проблем „баријере знања“ који постоји због једностраног схватања логистике, повичне обавештености о новом приступу и непризнавања изузетне ширине примене тог приступа. На пример, непризнавање ширине примене тог приступа доводи до тога да се логистика поистовећује с интегралним логистичким приступом (у нас је познатији као интегрално

техничко обезбеђење), а могућност примене тог приступа негира се у свим другим подручјима. Постоје различита схватања наведеног проблема и термилошке, али и суштинске недоумице.

Функција развоја система логистичке подршке је једна од најзначајнијих функција, чија реализација омогућава систему промене према новонасталим условима, доградњу итд., односно то је функција која ствара потребне предуслове за одржавање и повећавање успешности система. Постојање те функције у систему не зависи од тога која се делатност подржава као основна делатност, нити од тога ко систем пројектује и уводи у примену, успешан систем логистичке подршке увек има веома развијену ту функцију. Дилеме и спорења, било да су термилошке или суштинске природе, не смеју да буду препрека за развој, доградњу и успешност система логистичке подршке.

Литература:

1. Ј. М. Килибарда, *Модели логистичког контролинга у интегрисаним логистичким системима* (магистарски рад), Саобраћајни факултет, Београд, 1998.
2. С. Зечевић, *Савремено тумачење логистике и логистичких система*, Зборник радова са саветовања: Концепција развоја саобраћајног система Југославије, Суботица, 1996.
3. П. Станојевић, В. Мишковић, *Превентива у поступцима пројектовања организационо-технолошких система*, Зборник радова: Саветовање са међународним учешћем превентивни инжењеринг у планирању и организацији простора, пројектовање технологија и објеката, Београд, 1997.
4. М. Николић и други, *Критеријуми за оцену пројектованих варијантних решења организације логистичке подршке Војске Југославије* (студија), Пројекат примена логистичког приступа у организацији Војске Југославије, СП ГШ ВЈ, Београд, 1998.
5. В. Мишковић, П. Станојевић, *Модели оцењивања и рангирања варијантних решења организационо-технолошких система*, „Војнотехнички гласник“, Београд, бр. 2/2001.

Планирање истраживачких задатака у Војсци Југославије

УДК: 001.891:355.1(497.1)

Мр Обрад Чабаркапа, мајор

У чланку су објашњени појам и садржај научне делатности у Војсци Југославије. Шематски је приказан садржај научне делатности према научним областима и врстама истраживања. Такође, описан је поступак планирања истраживачких задатака, односно активности, од сагледавања потребе идеје за истраживањем до израде и одобравања плана научноистраживачког рада и одобрења за реализацију истраживачког поступка. У делу рада који се односи на реализацију поступка планирања истраживачких задатака наведени су субјекти и активности у којима се ангажују.

Увод

Покретање и реализација истраживачких задатака у Војсци веома је важна и сложена активност за коју се морају ангажовати бројни научни радници и остали субјекти. Околности у којима се наша земља налазила у протеклом периоду негативно су се одразиле и на целокупан научноистраживачки рад. Будући да се стицањем одређених сазнања, на основу истраживања у миру, утиче на смањење броја жртава у рату, истраживања у Војсци треба предузимати у области организације, припреме, ангажовања и ефикаснијег развоја свих сегмената који утичу на подизање нивоа борбене готовости и на јачање одбрамбених способности земље. Постојећи научноистраживачки кадар у Војсци треба усмерити на истраживање: избора и облика угрожавања народа и државе, савремених средстава наоружања и војне опреме, проблематике заштите људи и материјалних добара од борбених дејстава и оспособљавања припадника Војске и друштва за одбрану.

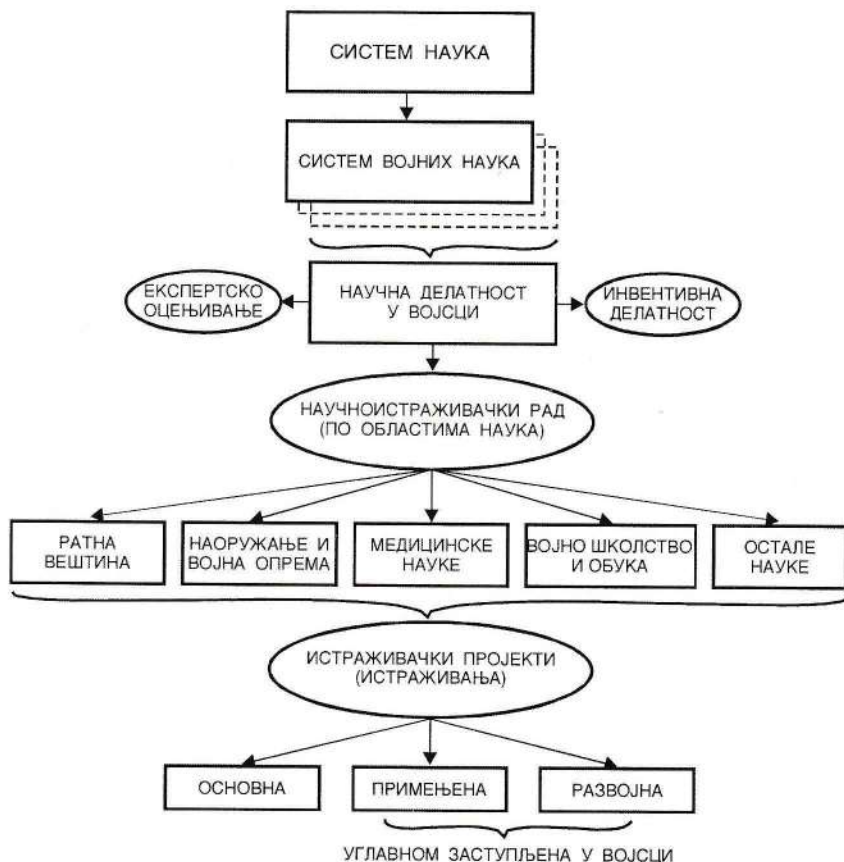
Материјална база научне делатности у Војсци, зависно од потреба одбране и могућности земље, обезбеђује се с ослонцем на ресурсе друштва. Стога, ради што квалитетнијих припрема за реализацију задатака одбране земље, неопходно је да се научни рад у Војсци остварује у сарадњи с истраживачима и научним институцијама у друштву.

Појам и садржај научне делатности

Наука у Војсци Југославије, односно *научна делатност*, јесте организована и систематска делатност усмерена на: истраживање, проширивање и продубљивање сазнања, развој, производњу, ширење и

примену научних и технолошких достигнућа, експертско оцењивање и инвентивну делатност у свим областима значајним за Војску и одбрану земље. Њоме се баве организацијске јединице Министарства одбране и Генералштаба ВЈ, и команде, јединице и установе Војске. Основни циљ научне делатности у Војсци јесте ефикаснији развој свих њених сегмената, односно подизање нивоа борбене готовости. Један од главних сегмената научне делатности у Војсци је *научноистраживачки рад* (НИР), који се реализује у следећим научним областима: ратна вештина, наоружање и војна опрема, медицинске науке, војно школство и обука и остале науке значајне за одбрану¹ (шема 1).

Шема 1

Научне делатности у Војсци с областима наука

Начелно, постоје основна (фундаментална), примењена и развојна истраживања. *Основна истраживања* се предузимају ради стицања

¹ Наведена подела је једна од општеприхваћених подела научних области у Војсци (регулисана је и *Правилником о научној делатности* у СМО и ВЈ, који је у штампи).

нових и унапређења постојећих научних сазнања о основним појавама и чињеницама. Реализацијом таквих истраживања откривају се појаве, процеси, узрочно-последичне везе и законитости ради унапређења људског знања. Једно од значајних обележја основних истраживања јесте неусмереност, тј. резултати основних истраживања не морају безусловно да буду примењиви. *Примењена истраживања* се предузимају ради стицања нових знања и усмерена су на изналажење решења за конкретне проблеме, односно на остваривање одређеног практичног циља. Између основних и примењених истраживања постоји разлика и у општости резултата. Основна истраживања се, у основи, односе на појаве најопштијих закона, док су у примењеним истраживањима прихватљиви и резултати који важе само у посебним условима. Међутим, те две врсте истраживања нису оштро разграничене ни по методологији, ни по усмерености, ни по општости резултата. Наиме, основна истраживања могу да буду усмерена исто као што се и у примењеним истраживањима може доћи до резултата који се очекују од основних истраживања. *Развојна истраживања* су усмерена на налажење решења за одређене техничке или технолошке проблеме у развоју нових средстава у Војсци. Заснована су на знањима стеченим у основним или примењеним истраживањима, као и на практичним искуствима везаним за увођење нове или знатно побољшане постојеће организације. Таква истраживања се називају и *стручна истраживања* или *технолошка усавршавања*. У научним истраживањима у Војсци, поред основних, углавном су заступљена примењена и развојна истраживања, чији се обим и садржај разликују зависно од предмета истраживања и захтева који се постављају истраживачима.

Планирање истраживачких задатака

Под планирањем истраживачких задатака у Војсци подразумева се припремање и доношење дугорочних и средњорочних програма и годишњих планова научноистраживачког рада. Поступци израде дугорочних и средњорочних програма НИР-а истоветни су и произилазе из студије развоја научне делатности (за одређени плански период). При изради студије, као јединственог полазног документа за програмирање НИР-а у Војсци, користе се прилози о: променама у војним доктринама армија у свету, приоритетима научноистраживачког рада у области ратне вештине земаља у окружењу СРЈ, основним циљевима и приоритетима научноистраживачког рада у области наше ратне вештине, утицају научно-техничког развоја на техничку модернизацију и опремање Војске,² основним циљевима и правцима техно-

² И у оквиру тога о: карактеристикама система оружја последње генерације, правцима развоја основних система оружја, могућностима за истраживање, развој и производњу НВО у земљи и увоз из иностранства и могућностима за научно-техничку сарадњу.

лошког развоја и опремања Војске и могућностима за финансирање програма научноистраживачког рада.

Годишњи планови НИР-а у Војсци израђују се на основу верификованих програма НИР-а и обима њихове реализације у претходној години, као и смерница научне делатности, као документа који садржи основне циљеве и приоритете научног и технолошког развоја система одбране у текућој години. Приликом израде смерница користе се прилози о: стању и тенденцијама у научноистраживачком раду у области ратне вештине, општим карактеристикама технолошког развоја, основним циљевима и приоритетима технолошког развоја и опремања ВЈ и могућностима финансирања планова научноистраживачког рада. Студије и смернице, као основне полазне документе за израду програма и планова научне делатности у Војсци, припрема и израђује одређена организацијска јединица Генералштаба надлежна за израду програма и планова НИР-а Војске (Управа за научну делатност).³

Планирање истраживачких задатака веома је комплексна и важна активност, која претходи истраживању, односно истраживачком поступку. Квалитетним планирањем истраживачких задатака доприноси се да планови научноистраживачког рада садрже корисне и оправдане истраживачке задатке који су део планских припрема Војске за одбрану земље. Планирањем се осмишљавају будуће акције, спречава стихијност у истраживачком раду и његова дезоријентација, и омогућава рационално коришћење ограничених ресурса. Пре израде истраживачких пројеката и реализације истраживања, током планирања истраживачких задатака, субјектима планирања се намеће мноштво веома сложених питања. Одговори на та питања обезбеђују се квалитетном и организованом реализацијом планирања и избором одговарајућих метода и техника, а за то је неопходно ангажовање високопрофесионалних и стручних субјеката који непосредно учествују у планирању истраживачких задатака у Војсци. У одређеним активностима везаним за процес планирања истраживачких задатака – од покретања идеје за истраживање до израде и усвајања плана НИР-а – учествују бројни субјекти планирања. То су: све организацијске јединице које предлажу истраживачке задатке а могу се наћи у улози носиоца организације и реализације истраживања; носиоци планирања према областима науке; Управа за научну делатност; организацијска јединица Генералштаба надлежна за финансије (Управа за финансије); наставно-научна већа високих војних школа и научних установа; савети НИР-а; колегијуми организацијских јединица; експертски тимови и Колегијум начелника Генералштаба.

³ Поступци израде и садржај студија и смерница научне делатности у Војсци описани су у Правилнику о научној делатности у СМО и Војсци Југославије.

Носиоци организације и реализације истраживања достављају предлоге задатака за истраживање и веома су важан субјекат у процесу планирања. Све организацијске јединице које предлажу задатке за истраживање у улози су носиоца организације и реализације, или само носиоца организације или носиоца реализације за задатке из своје надлежности. Планирање и, посебно, реализацију одобрених истраживачких задатака те организацијске јединице обављају, првенствено, с ослоном на сопствене снаге. У случају потребе, ангажују ресурсе научних установа из Војске и, изузетно, научне институције из земље и иностранства (ако је то могуће због природе података везаних за истраживање). Носиоци планирања су одговарајуће организацијске јединице надлежне за изучавање предлога задатака везаних за научну делатност, њихово обједињавање и верификацију, као и за израду предлога планова истраживачких задатака из свих организацијских структура Војске.

За израду плана научноистраживачког рада у ВЈ надлежна је *Управа за научну делатност*. Она обједињава предлоге истраживачких задатака свих носилаца планирања у свим научним областима и обавља бројне друге задатке из области научноистраживачког рада:

- припрема студије средњорочног развоја научне делатности и смернице за израду годишњег плана научне делатности;
- носилац је планирања задатака из одређених области науке;
- координира планирање, организовање и реализацију задатака НИР-а Војске;
- организује, прикупља, обрађује, анализира, шири и дистрибуира научне и стручне информације, као и остале информације значајне за научну делатност у Војсци;
- организује сарадњу између научне делатности у Војсци и науке у друштву и свету;
- израђује периодичне, годишње и средњорочне анализе реализације плана НИР-а;
- планира, организује и учествује на семинарима, симпозијумима, расправама и стручним скуповима значајним за НИР;
- ажурира и води базе података о научноистраживачком кадру (НИК) и пружа стручну помоћ приликом избора НИК неопходног за истраживање,
- обавља остале задатке из области научне делатности.

Управа за финансије је организацијска јединица Војске надлежна за финансирање задатака истраживања. У процесу планирања истраживачких задатака учествује у активностима везаним за одобравање планираних финансијских средстава на основу захтева носилаца планирања у годишњем плану прихода и расхода.

Наставно-научна већа високих војних школа и научних установа разматрају у процесу планирања предлоге научноистраживачких за-

датака својих организацијских јединица и појединаца и усвајају планове и програме НИР-а за своју школу, односно установу. Осим тога, обављају и бројне друге задатке:

- прате развој НИР-а у својој школи, односно установи;
- према важности и приоритету истраживачких задатака, на основу кадровских и материјалних могућности, усвајају предлоге носилаца планирања и реализације појединих задатака;
- учествују у предлагању и усвајању предлога истраживачких типова за сваки задатак;
- усвајају и верификују пројекте научноистраживачких задатака;
- прате, контролишу и анализирају динамику реализовања НИР-а и појединих истраживачких задатака и, по потреби, предузимају одређене мере;
- усвајају и верификују научна саопштења и истраживања у целини;
- обављају остале задатке из области научноистраживачког рада.

Савети за научноистраживачки рад су, начелно, привремено формирано саветодавни стручни органи одговарајућих организацијских јединица. Формирају се, по потреби, за сложеније научноистраживачке задатке, а у њихов састав се одређују стручњаци и руководиоци из структура носилаца планирања, реализовања, сарадње и верификације научноистраживачких задатака. Савети се састоје од пет до седам чланова, а њихова обавеза у реализацији задатака у процесу планирања и реализације истраживања јесте: разматрање стручне и методолошке основаности пројекта, селекција предложених задатака истраживања, верификација предлога и планова НИР-а, праћење реализације истраживачких пројеката, анализа извештаја о реализацији појединих фаза истраживања, давање мишљења и препорука, као и усмеравање истраживачког тима у току пројектовања и реализовања истраживања и израде научног саопштења, верификација резултата истраживања итд. Одређене активности у процесу планирања реализују се и на колегијумима организацијских јединица. У случају да се савети не формирају, колегијуми се ангажују на истим задацима на којима и савети за научноистраживачки рад. Међутим, када год је могуће, поготову за обимне и сложене задатке, пожељно је да се формирају савети за научноистраживачки рад.

Међу предложеним истраживачким задацима налазе се и задаци за које се процењује да су посебно значајни за одбрану и безбедност земље, као и задаци за чију су реализацију неопходна знатна финансијска средства. У процесу планирања такве задатке треба привремено уочити и предложити за *експертско оцењивање*. За потребе експертског оцењивања привремено се формирају експертски тимо-

ви, као саветодавна тела састављена од врхунских научника и стручњака, који доносе експертску оцену. Експертиза се спроводи ради оцене, на основу научно засноване методологије, да ли је програм добро замишљен, колико кошта земљу, да ли је актуелан у поређењу са светским решењима, које научне институције треба да га реализују, колики је удео иностраних стандарда итд. У најкраћем, циљ експертизе јесте утврђивање да ли је пројекат рентабилан, одбрамбено оправдан и технички изводљив.

Активности у процесу планирања истраживачких задатака

Поступак планирања од тренутка потребе, тј. идеје за покретање истраживања, до израде и одобравања плана НИР-а⁴ обухвата више међусобно повезаних активности:

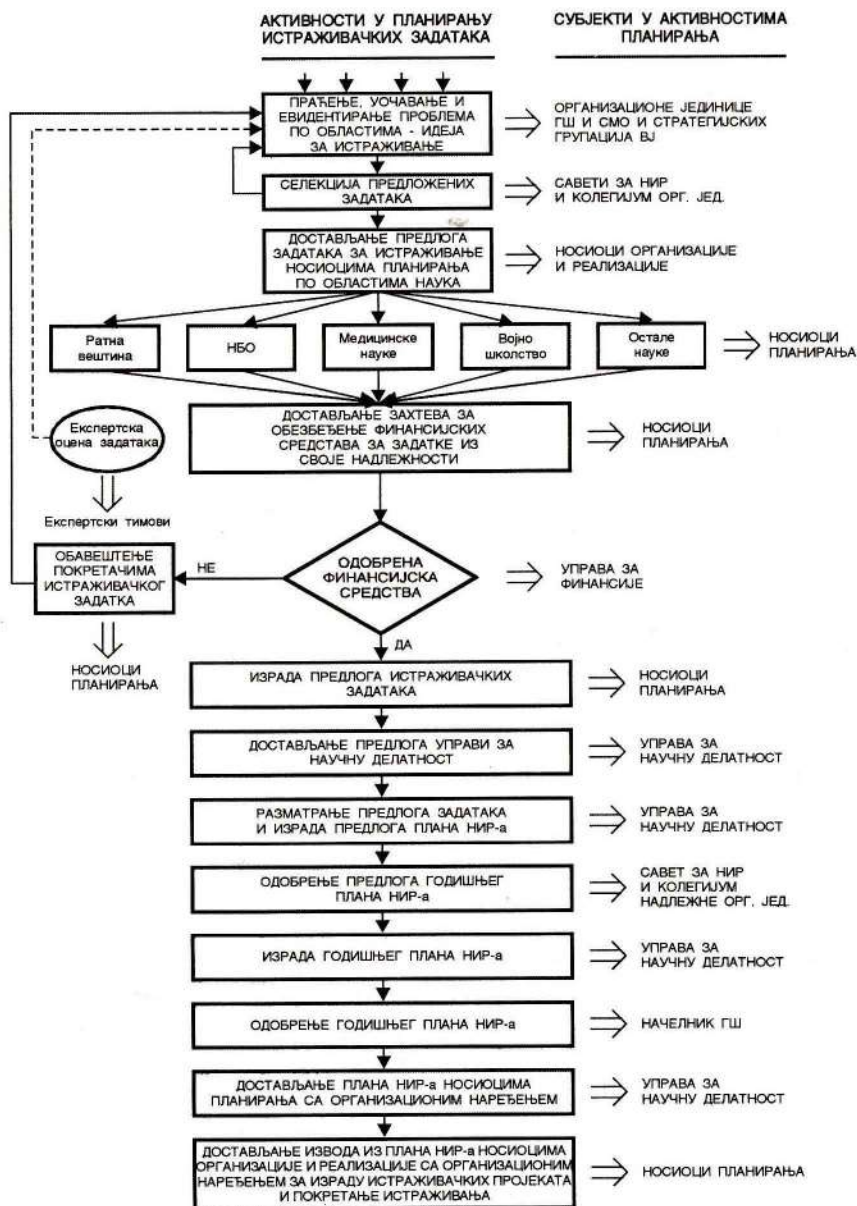
- праћење, уочавање и евидентирање проблема, односно идеја за истраживање, и њихово превођење у задатке за истраживање;
- селекцију предложених истраживачких задатака на више нивоа;
- достављање носиоцима планирања предлога истраживачких задатака носилаца организације и реализације према научним областима;
- прикупљање предлога задатака од стране носилаца планирања;
- експертизу за истраживачке задатке за које се оцени да је неопходно;
- захтеве носиоцима планирања за обезбеђење финансијских средстава за задатке из своје надлежности;
- обезбеђење финансијских средстава од стране Управе за финансије;
- израду предлога плана истраживачких задатака од стране носилаца планирања за задатке из своје надлежности и достављање предлога планова Управи за научну делатност ради израде предлога и плана НИР-а у Војсци;
- израду и одобравање предлога плана НИР-а у Војсци;
- израду и одобравање плана НИР-а у Војсци;
- достављање одобреног плана НИР-а носиоцима планирања;
- достављање извода из одобреног плана НИР-а носиоцима организације и реализације.

Поступак планирања истраживачких задатака од покретања идеје за истраживање до израде и одобравања годишњег плана НИР-а у

⁴ У процесу планирања истраживачких задатака начелник Генералштаба одобрава годишњи план научноистраживачког рада.

Војсци приказан је на шеми 2. Осим активности у процесу планирања, наведени су и субјекти који учествују у њиховој реализацији.

Шема 2

Шематски приказ поступка планирања истраживачких задатака

Све организацијске јединице прате, уочавају и евидентирају према областима проблеме од којих настају идеје за истраживање. Субјекти који учествују у процесу планирања преводе одабране проблеме, односно идеје, у задатке за истраживање. Све задатке за истраживање организацијске јединице (покретачи) обједињују у предлог истраживачког задатка. По потреби, привремено формиран савети за НИР или колегијуми одговарајућих организацијских јединица обављају селекцију предложених задатака која је неопходна на свим нивоима командовања још у фази прикупљања и евидентирања идеја за истраживање. Селекција се обавља ради предлагања рентабилних и за Војску оправданих истраживачких задатака. Након обављене селекције предложених задатака, носиоци организације и реализације достављају предлоге истраживачких задатака носиоцима планирања према научним областима.

Предлози садрже следеће податке: назив задатка, циљ истраживања по задацима, образложење задатка, приоритете са становишта оперативних потреба, носиоце и учеснике у истраживању, фазе реализације и крајње рокове за реализацију. Носиоци планирања прикупљају предлоге задатака из своје научне области од свих организацијских јединица, проучавају, обједињавају и верификују предложене задатке и достављају захтев за обезбеђење финансијских средстава Управи за финансије на основу предлога годишњег плана прихода и расхода, у којем планирају средства и за истраживачке задатке из своје надлежности. Када се процени као неопходно, за истраживачке задатке треба обезбедити експертизу још у фази планирања. Носиоци планирања и реализације учествују у формирању експертског тима за предложени задатак. Та активност може да се одвија упоредо са другим активностима носиоца планирања, али треба да се заврши до слања захтева за одобрење финансијских средстава.

Управа за финансије одобрава финансијска средства на основу којих носиоци планирања раде коначан предлог истраживачких задатака из своје надлежности. Носиоцу организације и реализације, односно покретачу истраживачког задатка, носилац планирања доставља обавештење о задацима за које нису одобрена финансијска средства и који нису обухваћени предлогом задатака.

Предлоге задатака из своје надлежности носиоци планирања достављају Управи за научну делатност, која обједињава и припрема предлог плана НИР-а након прикупљања предлога задатака од свих носилаца планирања у свим научним областима. Предлог плана НИР-а разматра савет за НИР или колегијум надлежне организацијске јединице за израду плана. Предлог плана НИР-а који припремају носиоци планирања мора да буде усаглашен са циљевима и приоритетима из студије и смерница, као и са одобреним новчаним средствима. После верификације предлога плана, Управа за научну делатност израђује

годишњи план НИР-а Војске, који одобрава начелник Генералштаба. Одобрени план, с организационим наређењем, Управа за научну делатност доставља носиоцима планирања, који изводе из тог плана, такође с организационим наређењем, достављају носиоцима организације и реализације ради реализације планираних истраживачких задатака.

*

* *

Пут од уоченог проблема (потреба), односно идеје за истраживање, до превођења те идеје у истраживачки задатак, планирања и одобравања истраживачког задатка није ни кратак, ни једноставан. За његово савладавање потребно је много времена, уз ангажовање тимова састављених од одговарајућег научног и стручног кадра.

Због времена у којем живимо, као и због сазнања и потребе за савременом концепцијом развоја и употребе Војске, планирању истраживачких задатака мора се посветити знатно више пажње него до сада.

Литература:

1. Н. Милошевић, *Пројектовање истраживања у ратној вештини*, ВИНЦ, Београд, 1989.
2. Н. Милосављевић, *Основи научноистраживачког рада*, „Научна књига“, Београд, 1989.
3. Н. Милошевић, *Организовање и реализовање истраживања у ратној вештини*, Универзитет Војске Југославије, Београд, 1994.
4. И. Пантелић, *Увод у теорију инжењерског експеримента*, „Просвета“, Нови Сад, 1976.
5. Б. Шешић, *Општа методологија*, „Научна књига“, Београд, 1988.
6. С. Милосављевић, И. Радосављевић, *Репетиторијум из методологије друштвених истраживања*, Институт за политичке студије, Београд, 1988.
7. *Упутство за организацију научноистраживачког рада у ЦВВШ КоВ ЈНА*, Београд, 1988.
8. *Нацрт упутства за израду научноистраживачких пројеката у Војсци Југославије*, СОШП, Одељење за научноистраживачку делатност, Београд, 1996.
9. „Војска“, бр. 476, 15. март 2001, стр. 26–27.
10. Истраживачки пројекат: „Српски официри утемељивачи високог школства у Србији“ (идејна скица), јануар 2000.
11. *Правилник о научној делатности у Савезном министарству за одбрану и Војсци Југославије* (припремљен за штампу у „СВЛ“).

Од идеје до оснивања Артиљеријске школе – Војне академије

УДК: 355.23(497.11),18^а

Љубодраг Поповић, професор

После нужних припрема 1850. године отворена је у Београду Артиљеријска школа, што је био почетак континуираног школовања официрског кадра на нашим просторима. Створена у специфичним економским и друштвено-политичким условима, са јасно постављеним циљем, Артиљеријска школа је 1880. године прерасла у Војну академију, чију традицију наставља и садашња војна академија Војске Југославије.

Век и по континуираног рада, са краћим прекидима за време ослободилачких ратова, чини ту високу школу једном од наших најзначајнијих установа. Аутор је у чланку подробио објаснио питања везана за њено оснивање, особито она која су непозната, или су непотпуно протумачена.

Увод

Борба коју је кнез Милош започео са својим противницима, са Томом Вучићем на челу, завршена је његовим неуспехом. Крајем 1838. године Милошеви противници, уз подршку Русије и, нарочито, Турске, која је у Милошу видела огорченог противника, успели су да кнезу Милошу и Србији „дарују“ нови устав. Будући да је Устав дао турски султан у облику хаџишерифа (највиши турски државни указ, са монограмом и својеручним царским потписом), у историји је добио назив *Турски устав*. Тим уставом су уведене многе промене у тадашњу Србију. Његовим основним одредбама ограничена је дотадашња апсолутна власт кнеза Милоша: наспрам њега су се нашли чланови Државног савета, са којима је морао да се договара. Против њих Милош није могао ништа да учини јер су бирани доживотно и били су независни од српског кнеза.

Међу осталим променама које је садржао Устав биле су и оне које су се односиле на војску. Њима је из основа промењена дотадашња

организација војске коју је поставио кнез Милош. Између осталог, право непосредног управљања војском пренето је на министра унутрашњих дела, који је требало да се стара око спровођења уредаба које су се тицале „касателно воинства гарнизона земаљског“, основаног, према новом уставу, уместо регуларне војске кнеза Милоша. Кнезу је Уставом одређено „врховно повелителство над војскама гарнизона“, али му је одузето право да непосредно управља војском.

Милошеви противници су убрзано радили на испуњавању уставних одредаба. Већ 13. фебруара 1839. Устав је био званично обнародован и одмах се приступило доношењу разних законских одредаба које су биле неопходне да би се могао примењивати. Једна од њих се односила на оснивање новог органа – Државног савета. Уредбом, под називом „Устројеније Совјета Књажества Србског“, донетом 27. априла 1839, био је одређен и „круг делатности“ Савета, међу којима је била и брига о „сочињенију једног закона, који опредељава число, плату и службу воинства гарнизона“.¹

Милошевом абдикацијом није била заустављена унутрашња политичка борба, посебно против династије Обреновића. Милошев син Милан, наследник по праву првенства, умро је неколико недеља после очевог одласка из Србије, па је на престо дошао млађи Милошев син Михаило. Ојачани и осокољени Милошевим одласком, уставобранитељи су, као политичка групација, наставили борбу против новог кнеза која је трајала три године несмањеном жестином.

Како кнез Михаило (1839–1842) није хтео да влада у договору са Саветом, тј. да са њиме дели власт, 1842. године дошло је до отвореног сукоба између њега и уставобранитеља. Под вођством једног од њих – Томе Вучића-Перишића, подигнута је буна ради свргавања кнеза Михаила. Пошто је кнежева војска била у два маха поражена, кнез Михаило је напустио Србију и прешао у Земун, у суседну Аустрију. Победници су у Вучићевом логору на Врачару сазвали Народну скупштину, која је изабрала за кнеза Александра Карађорђевића, сина Карађорђевог.

Уставобранитељима су биле потребне две године да среде прилике у земљи и да учврсте власт. То су остварили уз бројне тешкоће у међународним односима (због непријатељског става Русије) и унутрашњим односима (због завера и роварења збачене династије). После насилног гушења последње веће буне, каква је била Катанска буна 1844. године, и онемогућавања обреновићевске опозиције, започео је период доминантне владавине уставобранитеља. Државни савет је претворен у најмоћнију државну установу. Влада (а са њом и министри), која је стекла много већи углед и политички утицај, поставила је основе савременог организовања српске буржоаске државе. Тај „миран“ период искоришћен је за издавање бројних закона и уредаба,

¹ *Зборник закона и уредби Кнежевине Србије*, књ. I.

међу којима је најзначајнији *Грађански законик*, издат 1844. године, који чини основу владавине уставобранитеља и увођења капиталистичког правног поретка у Србији. Тако се Србија постепено изједначавала с осталим европским државама и стицала све већи углед у Европи. Сем тога, уставобранитељска влада је посветила много пажње и другим питањима значајним за јачање националне државе и националне културе, као и за војску. Једно од њих било је везано за недостатак официрског кадра и његово школовање.

Идеја о оснивању војне школе

Први који се у том периоду заинтересовао за обуку официрског кадра био је Фрања Зах.² У делу познатом под називом *Захов састав (план)*, у уводу је навео следеће: „Србија ваља да се и у том смотрењу у ред остали европејски држава постави да створи *план за своју будућност* (курзив Љ. П), или тако рекућ да састави себи као неку *домаћу политику* (курзив Љ. П.) покоје главним начелама треба Србија кроз више векова стално да се влада, и све своје послове по њима постојано да управља; од прилике тако, као што Аустрија од времена Цесара Рудолфа I, Енглезка од Јелисавете, Русија од Цара Петра Великога, стално иста начела политике своје наслеђује“. У одељку „О унутрашњој политици Србије, која би назначеној спољашњој одговорила“ писао је следеће: „...Кабинети не уважавају зато Србију, што су њени житељи поштени, него зато што су добро наоружани и храбри људи; овај војени дух мора се врло прилежно чувати и подрањивати, и добрим војеним устројенијем народа србског целој држави војски карактер дати; и то чинити значи толико, колико србској држави највећу гаранцију њене будуће независности и самосталности дати.

„Но добро устројеније војено изискује особито и војено *изображеније официра и унтер-официра војске* (курзив Љ. П.). И зато мислимо да је овде место утемељити војено заведеније под именом *политехническе школе* (курзив Љ. П.) која би у внутрености земље бити морала. Питомци овога заведенија имали би прилику технички изобразити се и у познавању градења оружја у фабрици, која би у истом месту била.

„Требало би, тј. завести малу фабрику за оружје и топове у внутрености земље, не само да би се приуговорило неко количество оружја за напредак, него и зато, да би оближне словенске земље потребито оружје с временом из Србије довести могле“.

² Опширније о Фрањи Заху у: Божидар Јововић, *Официри у високом школству Србије, 1804–1918*, ВИЗ, Београд, 2000, стр. 343.

Тај свој план, с интересантном предисторијом, Фрања Зах је предао Илији Гарашанину 1844. године,³ са којим је по доласку у Србију имао честе контакте. Он то спомиње у писму грофу Чарториском од 12. јануара 1844. године: „...Он ме управо ангажирао да му саставим план о начину деловања на Славене, јер схваћа да је већ вријеме да се тиме и формално, тако рекавши систематски, позабавимо... Допустите ми да Вам признам своју радост због министрова повјерења“.⁴

Током 1845. године појавило се више нових предлога, а један од њих био је Илије Гарашанина. У документу који је у историји познат под називом *Састав који је предао Гарашанин кнезу Александру 1845. године*, он је писао следеће: „Србија треба без узбуне и трошка војинство да заведе како ће ово добро и на сваки позив покретно имати. Устројити би ваљало поред тога: фабрике оружја, ливницу топова, фабрике за барут, које би се управљати могле од искусних Славена. Позивање људи од других народа било би опасно, почем добро устројене државе могу довољно дома заникати (задржати код куће, прим. Љ. П.), способне и доброг поведенија људе, те би тако долазили у Србију мало препоручителни људи. Славени напротив имају свој интерес у томе, да потпомажу дејателност у Србији, они би радили по заповисти своји предстојатеља, и взирали (показивали, прим. Љ. П.) би своје делање, као да би оно своме отечеству чинили. Противленије, које би може бити појавило се тога ради од стране Русије и Аустрије, могло би се одбити чрез саизволење Турске у примању људи, који су сигурним пасошем снабдевени; а иначе ваља у овом делу поступити у тишини без разглашавања. Тада би потребно било заведеније једне војене школе за поучавање официра. Овој би удобније место у Крагујевцу било, него у Београду и ваљало би именовати ју Школа политехничаскаја за непобудити завидљиви позор Русије и Аустрије (курзив Љ. П.). Професорства у овим школама могла би се такође поверити Словенима и тако би Србија добила добре официре и војнике, и била би у стању за мало времена са малим трошком подићи регуларно народно војинство под командом народних официра“.⁵ Гарашанин је даље писао: „Ово се дело наравно по времену сасвим извршити може без икаквог нагњења, но достоинством и последственостију, па ће уверити се правитељство да се трудом све ово докучити даје, што је право и честно и да и сам промисао покровитељствује така дела“.⁶

³ Оригинал тог плана налази се у Архиву Србије у личном фонду Илије Гарашанина, под бројем 123. Тај документ је у целини обрадио Радош Љушић у делу *Књига о начертанију*, БИГЗ, Београд, 1993, стр. 130–150.

⁴ Р. Љушић, *исто*, стр. 69; Љубомир Дурковић, *О настанку Нечертанија 1844*, у Зборник: Илија Гарашанин, међународни научни скуп, Београд, 1991, стр. 37.

⁵ Р. Љушић, *исто*, стр. 128.

⁶ *Исто*. Наведене Гарашанинове речи као да су предсказивале његове поступке у годинама које су следиле.

Други догађај у тој години везан је за даљу модернизацију и боље уређење српске војске. Усвојено је „Устројеније гарнизонног војинства“, као закон, а у његовом доношењу је учествовао и Гарашанин као ресорни министар. И тада, као 1839. године, констатован је мањак официра: 1839. године утврђено је да их има 71, иако су била 52 официра. Тај број је смањен за 18 официра 1842. године. Колико је тај проблем био акутан потврђује чињеница да су после *Устројенија*, којим је предвиђено пешачко, тобичко и кавалеријско одељење, те године унапређена, после 10. јануара 1845, 43 официра на 2.010 војних лица.⁷ Но, и поред свега, питање школовања официра остало је нерешен проблем. Нова прилика за побољшање таквог стања указала се 1846. године, када је Попечитељство просвете расписало конкурс за школовање српских питомаца, разних струка, у иностранству. Међу њима је било места и за будуће официре.⁸

На расписани конкурс за „војну струку“ јавило се пет кандидата: Филип Ковачевић, Петар Протић, Милан Стојићевић, Ранко Алимпић, Сава Грујовић. Поред њих, међу осталим молбама, биле су молбе још двојице кандидата: Јована Марковића, за шумоделске науке, и Петра Радовановића, за филозофско-правне науке. Комисија за избор кандидата донела је 2. септембра следеће одлуке: Петар Протић, регистратор Министарства иностраних дела, који је у молби навео да конкурише за „војну струку“, одређен је за артиљерију; Ранку Алимпићу, потпоручнику и другом ађутанту Главног војеног Штаба, који је конкурисао за „пехоту“, испуњена је жеља; Милан Стојићевић и Сава Грујовић били су одбијени; Јован Марковић (доцније Белимарковић), који је конкурисао за шумоделске науке, одређен је за „војног инжинира“; Филип Ковачевић, који се први пријавио, није изабран у првој групи (после кнежеве одлуке од 7. септембра да се за артиљерију дода још један младић, изабран је, по својој жељи, у тај род);⁹ Петар Радовановић, који је конкурисао за филозофско-правне науке, био је накнадно одређен за војне науке. Међутим, док су остала четворица пошла крајем септембра у иностранство, он је остао у Србији. На основу одлуке донете 28. октобра, отпао је као војни стипендиста.¹⁰ Протић, Алимпић и Белимарковић, по завршеном војном школовању, постали су наставници Артиљеријске школе.

Револуција из 1848. године нашла је одјека и у Србији, и то не само у спољним односима него се одразила и на њен унутрашњи живот. У вези с тим је било и сазивање Народне скупштине, у лето те године, која је у историји звана Петровска скупштина. Посланици су на тој

⁷ Љ. Поповић, *исто*, стр. 100–111; *Зборник I, исто*, стр. 58. *Зборник III, исто*, стр. 1.

⁸ „Српске новине“, бр. 52, јул 1846. године.

⁹ *Исто*.

¹⁰ Архив Србије (АС), Министарство просвете (МПс), ф VI, р. 8/846.

скупштини поставили бројне напредне либералне захтеве. Међу 95 постављених група питања нашле су се и молбе депутираца – посланика, из округа: гургусовачког, београдског и рудничког, у вези са „военом школом“.

Депутирци округа гургусовачког, 2. јула 1848, упутили су тој скупштини, као 16. тачку својих захтева, следећу молбу: „Да се одма и незакасно заведе војна школа где ћеду се млади људи военог духа образовати за искусне војнике, нарочито за тобице и инцинире кои су душа воинства“. Захтев је потписала делегација целог округа (сем депутираца, чинили су је начелник округа, председник окружног суда и срески начелници). Исти такав текст (тачка 16) био је садржан у молби депутираца округа београдског, поднетој истог дана, као и у молби депутираца округа рудничког. И њу су, као и претходне две молбе, као тачку 22, потписали сви чланови делегације.¹¹

Сва „предложенија“ Народне скупштине кнез је послао Совјету одмах по завршетку њеног заседања, 19. јула 1848, тражећи „да он предмете тамо изложене узме у достојно размудреније (разматрање, прим. Љ. П.) и да се постара што скорие сврху истих своје мнение и решение које учинио буде“ да му достави. Даље је писао: „Како је пак нужно, да се народу што скорие објаве следства ови предложениа то препоручујем Совјету, да он без сваког одлагања к разматрању ови предложенија приступи“, позивајући се на своју изјаву дату Скупштини „да ћеду само она захтевања њена бити примљена и уважена која се са духом и определением Устава земаљског буду слагала“.¹²

Извештај Совјета о прегледаном материјалу стигао је кнезу 28. августа. У њему је писало: „Прошенија св. Петровске Народне скупштине које је ваша Светлост под 19. јулом, ВН 944 Совјету на размудреније и решение послала, прегледавши Совјет посредством једне своје комисије,¹³ а после и неколико свои обични и главни заседанија, и учинивши о свима тамо изложеним предметима своје закључение, долази он по дужности својој, следујуће известие и представление о свему томе дејствовању вашој светлости поднети“. У том извештају, под тачком 22, писало је: „Окружие Београдско, Гургусовачко, Рудничко представљају, да се једна војна школа у Србији установи.

„Совјет је мњениа, да се на ову тачку народу одговори да Правитељство (Влада, прим. Љ. П.) и само жели, да се овакова полезна заведенија у Отечеству установе; но оскудевајући у средствима, колико новчаним, толико више у људма није могло досад то учинити. А већ

¹¹ АС, Министарство иностраних дела внутарње (МИД)-В, ф I, р. 352/848.

¹² Исто.

¹³ Комисију су сачињавали „Вице-председатељ Совјета“ Стефан Стефановић-Тенка (као председник) и чланови: Милосав Здравковић-Ресавац, Стефан Стојанковић, Павле Станишић, Стефан Марковић, Илија Новаковић, „совјетници“, а њен секретар био је Јован Мариновић, један од секретара Совјета (АС, Државни савет – ДС, рп 278/848).

је један знаменит корак за постижение ове полезне цели учињени тим што су пре две године неколико изабрани младића послати о трошку Правителства у стране земље на науке, да се за учитеље овакови заведенија приуготове¹⁴.

Са мишљењем Совјета кнез се сагласио 26. септембра 1848, „по предворително саслушаном о томе мненију“. Тај одговор је саопштен јавности преко ондашњих средстава информисања – „Србских новина“ и „Зборника закона и уредби“.¹⁵ У вези с тим, интересантна је изјава коју су тој скупштини дали капетан Стеван Мостић, командир 1. роте II батаљона, и потпоручник Ђока Бојанић из 2. роте I батаљона. Они су навели став Главног военог штаба Гарнизоног воинства „да они немају шта предлагати, будући да је воинство са садањим своим стањем задовољно“.¹⁶

Супротан став, сагласан ставу Скупштине, налази се у извештају Министарства унутрашњих дела за 1848. годину, поднетом Совјету, у делу који се односи на војна питања. У том, веома детаљном извештају наведено је много важних проблема које је требало разрешити. Извештај је, у ствари, елаборат у којем се дотиче мноштво проблема, у скоро 50 тачака, везаних за функционисање тадашње српске војске. У извештају је писало: „... Артиљеријска наука тако ју обширна и висока, да она 10 пуни година потребује док ју артиљериста научи. И тек овако изучен артиљериста одговара у правој смислу своје одређенију. А како ће наше артиљеристе отговарити, кои ни за какву школу артиљеријску не знају, и кои се јошт свака 3 месеца кућама отпуштају. Наше артиљеристе ништа више не уче но пунити и чистити топ и поред топа маширати, али право употребљеније од топа чинити, разне начине и видове метака знати употребити и по одстојанију предмета умети гађати, батерије умети у пољу построити обрану или шанац пред топовима подићи, светлећа ђулад правити и бацати, гранате познавати и бацати, о томе се и не мисли: све је ово нашим артиљеристама страном и непознато. Но и све да би било такви официра, кои би све преднаведено знали и наше артиљеристе обучавати хотели опет је немогуће наше артиљеристе, кои се на 3 месеца кућама отпуштају, у свему томе научити. Тога ради пошто је осведочено да је данас Артиљерија дух који битку решава, нужда се показује да Правителство наше особено внимание обрати на поправљање наше Артиљерије. Залудују је имати ма колико топова, ако уз њи нема вешти топчија. По чему да би се наша Артиљерија у артиљеријској науци могла изобразити пре свега нужно је да се устројеније артиљерије преиначи, и да се у Артиљерију узимају бар по већој части самовољници

¹⁴ Исто. То је позивање на конкурс за слање питомаца у иностранство 1846. године.

¹⁵ Зборник закона и уредби, књ. IV, Београд, 1849, стр. 173–204.

¹⁶ Исто, т. 95.

кои ће вечито у артиљерији служити и по годинама службе повишену плату имати. Аустрија, која узима војнике у военну службу на 12 година, узима у артиљерију самовољнике тек оне кои се обавезују вечито служити, како би у стању била овакове људе, кои су се вечито тој служби посветили, савршено изобразити. Да овај начин цели отговара, доказује то, што је Аустријска Артиљерија за најбољу у Европи припозната. – Кад дакле и наше Правитељство само овакове топције имало буде, кои ће се вечито топцијској служби посветити онда ће се и они овом изображенију моћи мислити, а од тримесечни или тек једва двогодишњи топција нема ништа. Преправљати оружје и топове да се за сваки случај нађу, а не изображавати људе за та орудија, значило би толико као та орудија спремати за другога. И по томе Попечитељство ово за нужно налази предложити да се к преиначенију устројенија топцијске батерије на некиј начин, кои се за најсходниј нађе приступи, чему ако би Правитељство благонаклоно било приступити, *Попечитељство ће ово готово бити и пројект новог устројенија топцијске батерије поднети* (курзив Јь. П.).

„Мало ово число гарнизоне војске треба да служи за образац целом осталом народном воинству. И из военне школе и из гарнизоног воинства треба да излазе чиновници, кои ће у стању бити предводити Оделениа военна и овима сходно тактики военної управљати. Околности које отечество наше окружавају показују, да Србија неће имати посла са нерегуларним воинством; дакле она треба да је тако спремна, како ће у сваком случају регуларном воинству моћи отпор дати. Без сваког напретка и без военне дисциплине изводити народ на бој противу регуларног воинства, значило би толико као изводити га на очевидну погибелъ. . .

„... Прошла су она времена када је Србија и без сваке регуле противу нерегуларне војске чудеса чинила, данас су друга опстојателства наступила, спрема кои и Србија спасенија свога ради треба достојно да се управља и своје силе да развија, јер иначе у дремежу и гњилом стању пропаст сама себи при уготовљава, за коју би негда лица сада на кормилу стојећа пред Богом и пред светом одговарала. Све што се не може, даје се учинити могућим, ако се у истраживању начина свака ревностна и непрекидна брижљивост употребити“.

У другом делу извештаја писало је: „По чему сада има свега код нас 6¹⁷ Артиљеријскиј официра“.¹⁸ Но ово число официра по пропису и правилу у Артиљерији нашој заведеном а то је по Руској форми служи само за једну батерију; дакле кад би ово Правитељство имало и више топова и кад би имало потребу и нужду ове на обрану отече-

¹⁷ То је било предвиђено и „устројенијем“ од 10. јануара 1845. године.

¹⁸ Видети и АС, ДС, рн 404/849. То је било више него што је предвиђено „устројенијем“ из 1845.

ства употребити морало би имати више официра. Попечитељство ово промишљавајући о недостатцима наше Артиљерије, било би тога мненија (мишљења), да се на сваки начин Школа Артиљеријска заведе, а у исту школу да се примају самовољници вечито служити желећи, и из њи најспособније школе уредно свршивши и способност осве-дочивши да се произведе у официре Артиљерије тако, како би Правитељство бар веће число способни Артиљеријски официра имало, кои би се у случају потребе с ползом употребити могли (курзив Љ. П.). Дакле да се потоме по времену число топцијски официра умножи. Но да би Попечитељство ово у стању било Артиљеријску школу завести и нашу Артиљерију по могућству усавершенствовати, оно се *нуждава* способни за то људи; чега ради Попечитељство ово било би тога мненија, да му се одобри један теоретическо практическиј човек с мајорском платом кои из военног буџета да се плаћа. Оваковог човека Попечитељство би са стране набавило и наредбу учинило, да овај Артиљеријске књиге за Школу Артиљеријску потребне, помоћу једног од наши људи, додати му се имајућег на Србскиј преводе, па би за то време и он Србскиј научио и приготовио се да науке Артиљеријске на Србскиј предаје. Тек кад би ове науке на Србскиј преведене биле, могло би се определити колико је професора за ову Школу нужно и оће ли се такови из домородаца оставити моћи; или ће нужно бити јошт кога странца прибавити. Да је оваковиј Теоретическо Практическиј Артиљеријста за нас нуждан показује се потоме што наши Артиљеријски официри нису имали прилику теоретически Артиљерију учити, па о вишој Артиљерији као што је бацање граната, светлећи ђулета и кумбара никаква знања немају. А да су ово у Артиљерији најважни предмети, о томе би излишно било доказателства овде наводити, јер тек ова оруђа највеће дејство у Артиљерији имају“.¹⁹

Истовремено, због тешкоћа у вези са међународним положајем Србије у време револуционарне 1848. године, српска влада је предузела озбиљније мере да упоредо с организацијом војске обезбеди и њено наоружање. Стога је у Београду отворена радионица за оправку оружја у којој су завијани фишеци и пуњена ђулад, која су ливена у Мајданпеку.²⁰ Као ресорни министар, Илија Гарашанин је предложио Совјету да се „устроји таково заведеније у коме ће се војене потребе лити и израђивати“.²¹ Генерал Владимир Белић у *Народној енциклопедији*²² наводи да је то одобрено, и у октобру 1848. у Београду је отворена Тополивница. У њу је 1849. године примљено десет питомаца ради обуке у ливењу топова и ђулади. Ти први питомци били су

¹⁹ АС, ДС, рн 408/849.

²⁰ Живомир Спасић, *Крагујевачка фабрика оружја*, ВИЗ, Београд, 1973, стр. 17.

²¹ *Споменица педесетогодишњице Војне академије 1850–1900*, Београд, 1900, стр. 3.

²² *Народна енциклопедија*, Београд–Загреб, 1937, књига IV, стр. 571.

студенти Лицеја који су, под утицајем нових идеја са Запада, напустили студије и одлучили да ступе у новостворену тополивницу.²³ Ти младићи су у току 1849. добили и нови задатак. Наиме, Министарство унутрашњих дела је предложило, а кнез је 14. маја 1849. прихватио предлог да Нијепрек, артиљеријски мајор, тополивац и конструктор који је из Белгије дошао за управника Тополивнице, „младиће наше, кои му предати буду, у ливењу ђулета и топова добро изучи – не на цивилниј начин као што се најпре намеравало, но са свим војнички, и много јевтиније, организира, како би људи, кои би у то заведеније (завод, фабрику, прим. Љ. П.) ступили, пошто би и у фабрикацији топова и ђулета извештили, знање у нашем Отачеству разпростанити могло...“²⁴ Да су предлози у вези с Тополивницом, њеним руководиоцем Нијепреком и новоизабраним питомцима најозбљније схваћени показали су поступци које је предузимала власт током 1849. године и, нарочито, почетком 1850. године. Тако је, на пример, утврђено да се питомци новчано стимулишу и да се снабдевају одговарајућом радном опремом.²⁵ Тиме су створени предуслови из наведеног писма Министарства за отварање Артиљеријске школе.

Оснивање школе

Попечитељство унутрашњих дела, односно његово војно одељење, поднело је 13. јануара 1850. Државном совјету предлог за оснивање официрске школе. У прилогу тог захтева – „Пројекту Устројенија Артиљеријске школе“, са „Проценом одела и прочи потреба“ – били су садржани, за разлику од ранијег пројекта за оснивање такве школе из 1837. године, сви потребни елементи за њено оснивање и даљи рад.²⁶

²³ Ж. Спасић, *исто*, стр. 21.

²⁴ *Зборник закона и уредба и уредбени указа*, књ. V, стр. 28; МИД-В, ф I р. 347/849.

²⁵ Овом уредбом од 14. маја 1849. сваком ће питомцу „осим његове солдачке плате, и принадлежећег му као војнику продоволствија (следовање, прим. аутора), јошт по три галира месечно додати да би они тако правичну за труд њиов награду получавали, и што би овај додаток у њима већи ревност побуђивао“. На предлог Главног военог штаба од 3. августа кнез је одобрио 7. септембра да се „за они десет питомаца кои су за тополивницу одређени, набаве као 10 комада куртки (јакна, прим. аутора) и 10 комада панталона од суре чое, толико комада панталона и куртки од цвилаха, и 10 комада запрегача (радне кецеље, прим. аутора), од платна фарбаног, које ћеду Аљине и то: чојане зими, а од платна лети, речени војници употребљавати у радилишту када раде“ (ДС, р 211/849).

За Нијепрека, на основу уредбе од 14. маја, Попечитељство је „квартир један, при Попечитељству налазећи се, уступило, да би га с тим већма спрам Правителства нашег обавезало, и да би чрез то већа точност и надзирање у овом заведенију набуђавати (остваривати, прим. аутора) се могло“.

²⁶ АС, МИД-В, ф III, р. 124/850 (текст писма Совјету и остало објављено је у књигама *Споменица педесетогодишњице Војне академије 1850–1900*, Београд, 1900, стр. 5–19,

Совјет је разматрао „Пројект“ 15. фебруара 1850. у присуству председника Совјета и 11 његових чланова.²⁷ У његовом решењу, које је требало упутити кнезу ради сагласности, писало је „да је Совјет, размотривши ово представление и прикључениј му пројект Попства (Попечитељство, прим. Љ. П.) одобрио да се на овај начин Артиљеријска школа при нашем војству за 20 ученика установи, решивши да се потребне на заведение ово суме по сачињеном од Попства предрачуна из касе Правит. (Правитељства, прим. Љ. П.) одпуштају, и Устроение ове школе да се од Попства внутрених дела у виду Попечителствени наставления изда и за правило пропише“.²⁸

На основу тог решења, истога дана, послато је писмо кнезу,²⁹ али га је он добио тек 22. фебруара. Сагласио се са решењем 6. марта 1850. и у одговору Совјету, између осталог, написао: „О устројенију једне Артиљеријске школе у Београду гласеће решеније Совјета од 15 пр. м. № 34 ја сам одобрио, о чему Совјет извештавам“.³⁰ О том решењу Совјет је био обавештен на седници одржаној 22. марта 1850.³¹ године. У писмима упућеним попечитељствима унутрашњих дела и финансија кнез је поновио захтев Попечитељства унутрашњих дела и решење Совјета, и закључио да „које решеније и Ја одобравам и саопштавам Попечитељству ради његовог по истом управленија“.³² Тиме су добијене све сагласности потребне према Уставу и „пројект“ је постао пуноважан.

Међу проблемима које је требало решити било је обезбеђење школе и питомаца. У вези с тим је већ 7. марта³³ стигао предлог Попечитељства унутрашњих дела да се за новоустановљену школу „једно ново особито зданије построити може“. Оно је требало да буде саграђено поред зграде изграђене 1849. године за Тополивницу. Совјет је 14. марта прихватио понуђени предлог и са тим се, 27. марта, сагласио и кнез.³⁴ Но, 8. маја стигао је предлог да се изгради нова зграда. У њему је писало да је Попечитељство унутрашњих дела „нашло за добро, да се ово зданије, доста важно за отечество наше построји на лепшем, удобнијем и угледнијем месту, које такође у авлији тополивнице

и Официри у високом школству Србије 1804-1918, ВИЗ, Београд, 2000, стр. 300, 301, 308).

²⁷ То су: председатељ Совјета, генерал-мајор, кавалер Стефан Стефановић и чланови: Милосав Здравковић-Ресавац, Матеја Ненадовић, Стефан Стојановић, Милутин Петровић, Стеван Петровић-Книћанин, Јован Вељковић, Јеврем Ненадовић, Стојан Јовановић, Стефан Марковић, Лазар Арсенијевић-Баталака, Илија Новковић, као и главни секретар Јован Стеић.

²⁸ Записници са седница Совјета за 1850. годину (седница одржана 15. фебруара 1850., т. 3).

²⁹ АС, МИД-В, ф III, р. 124/850.

³⁰ АС, МИД-В, ф III, р. 124/850, концепт.

³¹ АС, Записници седница Совјета за 1850. годину, седница од 22. марта 1850.

³² АЕ, Министарство финансија (МФ)-К, ф IX, р. 12/850.

³³ АС, ДС, рн 200/850.

³⁴ АС, МИД-В, ф III, р. 124/850.

с доње стране крај пута лежи, и с кога ће цели својој боље одговарати, него на ономе, на коме је одобрено да се начини“. За ново „зданије“ било је потребно још 2.321 форинта и 39 крајцеара (раније је одобрено 19.178 форинти и 21 крајцара). Совјет се сагласио и са тим предлогом. Кнез га је одобрио 20. маја и о томе обавестио Попечитељства унутрашњих дела и финансија.³⁵

Зидање нове зграде започето је у мају и постојала је нада „да ће она до јесени бити готова“. Но, новосаграђена зграда Артиљеријске школе није још била сува у фебруару 1851. године, па се није могла користити. Стога је Попечитељство унутрашњих дела, 20. фебруара 1851, предложило Совјету да ради решавања тог стања које „отлагање није трпило од дрва на огрев канцеларије своје купљена на сушење Артиљеријске школе 26 фати дрва изда“. Совјет се са тим сагласио 3. марта, а кнез 8. марта 1851. године.³⁶ Због предострожности, било је предвиђено да се до завршетка нове зграде³⁷ део питомаца смести у згради код Тополивнице а део у згради Попечитељства унутрашњих дела.

Следеће питање које је требало решити био је упис ученика у новостворену школу. Попечитељство унутрашњих дела желело је почетком маја 1850. године „да число ученика за ову школу упише, да с њима од 1. јунија до 1. ноемврија тек. год. предуготовничку школу започне и тако иј за слушање наука, које ће се у истој школи предавати предуготови како ће иј они потом боље и успешније учити“.³⁸ Будући да је упис ученика требало неко да обави, Совјет је писао кнезу да: „Ради постизанија ове цели било је потребно одма имати Управитеља за ову школу“. У писму је писало да се и Совјет саглашава са предлогом Попечитељства унутрашњих дела „да се за таквог узме на 4 1/2 године дана под контракт Г. Франц Цах, славјанин, родом из Брина, у Моравии, кои по уверењу Попечитељства довољно знања и искуства, а к тому и воље и одушевљенија за ово заведение има, и који је поред теоретичког с отличним успехом свршеног изучења военни наука своја војничка знања и практички у последњем рату против Мацара делом показао“.³⁹ Говорећи о условима под којима ће бити примљен у

³⁵ АС, ДС, рн 200/850.

³⁶ АС, ДС, рн 39/851. Иначе, та нова зграда, касније још дограђена, налазила се на углу данашњих улица Кнеза Милоша и Немањине, а срушена је у Априлском рату 1941. године. На том месту сада се налази војна зграда која је такође општењена у бомбардовању 1999. године.

³⁷ АС, ДС, рн 218/850.

³⁸ АС, МИД-В, ф III, р. 124/1850.

³⁹ Писмо Попечитељства унутрашњих дела упућено Совјету садржало је много детаљније податке о Заху. О њему је још писало: „Он се по савршенију високи филозофически и јуридически наука при Универзитету Бечком које је са отличним успехом свршио, занимао са посјештенијем и испитивањем учебни заведенија а нарочито военни како у Аустрији, тако у Француској и у Швајцарској и прибавивши

службу, Совјет је предложио да то буде „под оним истим условијама под којима се и други странци у нашу правителствену службу примају“.

Кнез је прихватио предлог и указом од 5. маја 1850. поставио Заха за „Управитеља Артиљеријске школе на 4 1/2 године“.⁴⁰

Међутим, Попечитељство унутрашњих дела сматрало је да је у вези са Захом остао нерешен још један проблем. У писму кнезу, послатом 11. маја 1850, писало је: „Но како ће истиј преднаведениј управитељ одма почети дејствовати и приуговорљавати све што је нужно за ово заведние, нарочито како ће он при примању и уписивању Питомца с достојнијем уважањем као и при отварању школе морати се показати, то Попечитељство ово усуђује са Вашој Књажеској Светлости, по сили одобреног устројенија преднаведенога заведенија, предстојеће представленије поднети, с том понизном молбом да би реченога Управитеља Франца Заха у веонниј официрскиј чин произвести благоволела, како би он с подобателним доистоинством своје звање одправљати започео“. Прихватајући то, кнез је својим указом од 8. јула 1850. произвео „Управитеља ове школе Франца Заха у чин капетана Артиљеријског“.⁴¹

По завршетку „посла“ са Захом Попечитељство је учинило корак даље. У писму упућеном Попечитељству просвете 29. маја, у којем је наведено све о дотадашњем раду на оснивању артиљериске школе, писало је: „По преднаведеноме Попечитељство је учинило пожертвованије знаменито на ово војно заведение, како би у питомцима добило по времену искусне и изображене војнике, те да би тако у стању било подмити ону потребу Отчества нашег којом се оно највише нуждава“. Даље је у писму писало и следеће: „Дакле ови питомци, кои у ово прво србско војно заведение долазе, служи ће Отчеству своме на подпору, на славу и узвишење његово, тим и на славу своју и Србства.“

отлична војна искуства, он је при последњем покрету у Маџарској сачинио план, по коме ће се от стране Аустрије из Моравије на Маџарску нападеније чинити и којим начином успешно продужити. Да је овај његов план цели сходно сачињен био показује то што је Аустрија истиј план примила, по њему пре доласка Руса поступила ослоивши извршене истога плана саме сочинитељу. Предречени Г. Цах, имао је прилику дакле као предводител спомогателне Словачко-Аустријске војске при движенију Маџарском учествовати и тиме своја отлична знања практическа показати“ (АС, ДС, рн 218/850).

⁴⁰ АС, МИД-В, ф III, р. 124/850; ДС, рн 218/850. Не знамо где су састављачи *Споменице 50-годишњице Академије* пронашли да је датум постављења Заха 5. јуни (вероватно је дошло до неке забуне или грешке). Такође тврђња да је Зах „дотле већ био наш цивилни чиновник“ (*Споменица*, стр. 17) није тачна (видети: Љубодраг Поповић, *Шематизам Кнежевине Србије 1839–1851*, Архив Србије, Београд, 1999, стр. 110) јер је и Зах приликом потписивања признаница за добијену плату написао да је запослен 5. маја (АС, МФ-К, р. 12/850).

⁴¹ МИД-В, ф III, р. 124/850; „Србске новине“, стр. 267/850.

„Овакови питомаца има засад 10, кои се у тополивничком заведе- нију налазе и кои ће сада у ово Артиљеријско заведение ступити. Јошт дакле има 10 упраздњени места.

„Да би се ова места са отличним, доброга поведенија познатим и уредним младићима попунила, с младићима кои су Философичке или Гимназиалне науке с добрим успехом свршили, Попечитељство вну- трених дела долази умолити предхваљено Попечитељство, да би оно у Лицеуму и Гимназији овдашњој све ово обзнанити дало, како би они, кои би у ово заведение примљени бити желели, прошенија своја с нуждним школским сведетељствама (сведочанствима, прим, Љ. П.) Попечитељству овом до конца месеца јулија тек. године поднети мо- гли. Попечитељство ће ово учинити наредбу како ће се пријавивши му се младића избор учинити... “ Већ у том писму рад „предуготов- ничке школе“ био је померен за период од 1. јула до 1. новембра.⁴² Прихватајући тај захтев, Попечитељство је 5. јуна послало писма Рек- торату Лицеја и „Управитељству гимназије“,⁴³ препоручујући им „да све ово обзнани“.⁴⁴

У јулу је Попечитељство внутрених дела отишло даље у прику- пљању питомаца. У писму Совјету, од 5. јула, пише: „Ако се сад одма уредно теченије предавања прописани наука само са 20 питомаца од- почне, вјеројатно је да ће се пре свршења првог полугодишњег испи- та двоица или тројица између питомаца за продужење наука неспособ- ним показати; овакви неспособни, небрижљиви и безнадежни питом- ци морали би се отпустити те би установљено число питомаца јошт прве године умањило се; јер трпити небрижљиве и неспособне питом- це, значило би трошити новац и труд забадава, осим што би то врло рђаво на оне добре и способне питомце дејствовало. Попуњавати пак упражњена места другим лицима било би немогућно, почем новодо- шавши нису слушали основ предавања наука, које треба постепено и редовно свима питомцима у једно време учити и у којима скока бити не може“.⁴⁵ Стога је Попечитељство молило „да се к постојећем чи- слу питомаца у Артиљеријској школи јошт три питомца додаду, и та три питомца да се узму из Гарнизонског војинства нашег (курзив Љ. П.), највише због тога да би се у случају кад би се кои од питомаца не- способним за продужење наука у предуготовителном предавању по- казао и по томе као безнадежан из овог заведенија одпустио, упразд- њена места попунити могла“.⁴⁶ Совјет се 8. јула сагласио с тим пред- логом, а 20. јула одобрио га је и кнез. Тог месеца обављен је још један посао. Наиме, сем за предмете који су били предвиђени за управите- ља школе, морали су се наћи и предавачи за „метематику и начерта-

⁴² АС, МПс, ф III, р. 486/850.

⁴³ АС, Лицеј, бр. 297.

⁴⁴ АС, МПс, ф III, р. 486/850.

⁴⁵ АС, ДС, рн 263/850.

⁴⁶ АС, МИД-В, ф III, р. 125/850.

није“. Према т. 34 *Устројенија*, математику је требало да предаје један од професора Лицеја, а начертаније један од „инцинира“. Због тога је Зах ступио у преговоре са професором Емилијаном Јосимовићем, који се сагласио с тим да, поред предавања на Лицеју, тај предмет (као допунске часове) предаје и у Артиљеријској школи, па је 12. јула Попечитељство унутрашњих дела упутило писмо Попечитељству просвете тражећи сагласност за договорено. Сагласност је добијена 21. јула а у њој је писало „да он може предмет свој и у Артиљеријској школи предавати но с тим условом, ако дужност његова при Лицеуму неће том приликом никаква уштрба трпети“. ⁴⁷ О договорима са инжењером Августом Церманом из Попечитељства унутрашњих дела о ангажовању за предмете математичко цртање и краснопис нисмо нашли никаквих докумената. Јосимовић и Церман ступили су на дужност професора у Артиљеријској школи 6. септембра 1850. године. ⁴⁸

Како се одвијао избор питомаца не може се дознати из постојећих докумената али се крајњи резултат њиховог избора разликује од онога што је било написано у писму од 29. маја 1850. године. Подаци наведени у *Споменици* о избору 23 питомца нису поуздани. Према њима, била су само три „школарца“, пет их је било из Тополивнице, а осталих 15 питомаца било је из „Гарнизоног воинства“. Међутим, према накнадним истраживањима, био је у праву наш познати научник и државник Владан Ђорђевић, који је још 1868. године писао следеће: „У оно време кад се у Београду оснивала данашња официрска школа (академија) и тополивница (1849) беше у најлепшем цвету свога живота Дружина српске младежи, та достојна претходница Уједињене омладине српске. То беху ђаци ондашње филозофије, а данашње београдске Велике школе. Они одмах увидеше да је врло потребно да и у те нове заводе земаљске ступи неколико људи из њихове средине са начелима слободе и напретка које је та честита дружина онако мушки заступати знала, и решише међу собом да њих десетина или више (потпуни број не знам) филозофа оставе каријеру па да ступе које у војничку школу, које у тополивницу. Ти су људи највише допринели те су та два завода данас оно што су“. ⁴⁹

Првих десет питомаца били су они који су 1849. ступили у Тополивницу. ⁵⁰ Тодор Бојовић из Шетоње, срез млавски, округ пожаревачки; ⁵¹ Велимир Стефановић из Београда, срез посавски, округ београд-

⁴⁷ АС, МПс, ф III 486/850.

⁴⁸ АС, МФ-К, ф IX р. 12/850. Јосимовић је сасвим прешао у Артиљеријску школу 24. августа 1851 (видети: Љ. Поповић, *исто*, стр. 110).

⁴⁹ Генерал Александар Стаматовић, „Војни производни погони“ – *Прва савремена индустрија у Србији*, „Пинус“, бр. 6, Београд, 1997, стр. 57.

⁵⁰ Њихова имена се сада први пут наводе.

⁵¹ Слушалац прве године „мудрословија“. Ступио у „Дружину младежи српске“ 9. септембра 1847. године, а иступио из ње 1850. године (Р. Љушић, *Лицеј 1838–1863*, Зборник докумената, Београд, 1988, стр. 340).

ски;⁵² Александар Николић, из Београда, срез посавски, округ београдски; Јован Стојадиновић из Београда, срез посавски, округ београдски; Милош Миловановић из Београда, срез посавски, округ београдски,⁵³ Радован Лазаревић из Страгара, срез качарски, округ руднички; Ђорђе Петровић,⁵⁴ из Пожаревца, срез моравски, округ пожаревачки; Вуле Радивојевић из Крушевца, срез расински, округ крушевачки;⁵⁵ Петар Марковић из Параћина, срез параћински, округ ћупријски,⁵⁶ и Владимир Васић, из Крагујевца, срез гружански, округ крагујевачки. Они су у Артиљеријску у школу приспели 1. јуна 1850. године. Међутим, већ 5. јула, на основу наређења Главног војног штаба, напустили су школу Вуле Радивојевић, Петар Марковић и Владимир Васић. Њима се 31. јула, према одлуци истог органа, придружио и Милован Миловановић. После краће болести, 17. јула умро је Радован Лазаревић. Тој групи „Тополиваца“ придружила су се 13. јула још два питомца: Марко Ђорђевић, из Бечња, срез моравски, округ руднички,⁵⁷ и Арсеније Станојевић из Лесковца, срез гружански, округ крагујевачки, који су претходно били ученици крагујевачке гимназије.

Попечитељство унутрашњих дела послало је у јулу још једно писмо у вези с питомцима. Оно је 24. јула предложило Совјету да реши „да се дојакосњи питамац Тополивнице Ђорђе Петровић почем није добро писмен, да би се могао у Артиљеријску школу примити, као отлично добар у досадањем свом послу, и у напредак при Тополивници у качеству питомца задржати може“. Совјет и кнез су се с тим сагласили почетком⁵⁸ августа, али је он ипак остао са питомцима на основу решења од 3. септембра као „Тополивац“.⁵⁹

У августу су стигла још два „нова питомца“: лицејац Милош Теодоровић из Црнче, срез левачки, округ јагодински (10. август), и Стеван Перовић, Црногорац, из Цетиња (26. август). Првог септембра

⁵² Слушалац прве године философије, ступио у Дружину 9. септембра 1847. године (Р. Љушић, *исто*, стр. 339).

⁵³ Старији слушалац филозофски наука (Р. Љушић, *исто*, стр. 237).

⁵⁴ „Првогодишњи слушатељ мудрословни наука теченија 1847/1848“ (Р. Љуштић, *исто*, стр. 267).

⁵⁵ Радивојевић, који је био опуномоћени потписник „Дружине младежи српске“, поново је био питамац Лицеума 1851. године (Р. Љушић, *исто*, стр. 250, 265 и 374).

⁵⁶ Био је слушалац философије 1846–1848. године. Ступио је у „Дружину“ на Видовдан 1847. године. Био је 1851. у групи лицејаца који су остали упорни у одбијању *уписа* упредстојећу школску годину због прописаног закона, па су били искључени из Лицеја 10. септембра. Но, 27. септембра кнез Александар, због кајања за учињени преступ, дозволио је обнову студија њему и још шеснаесторици лицејаца (Р. Љушић, *исто*, стр. 243, 253, 267, 339, 376, 378, 380 и 383).

⁵⁷ Касније је променио презиме у Катанић (то је почасни генерал Марко Катанић).

⁵⁸ АС, ДС, рн 377, 650/850.

⁵⁹ АС, МФ-К, ф IX, р. 12/850.

стигло је 15 изабраних „војника“. Били су то поднаредници: Милојко Јовановић, из Лешја, срез параћински, округ њупријски;⁶⁰ Љубомир Апостоловић из Београда, срез посавски, округ београдски;⁶¹ Милош Петровић из Границе, срез јасенички, округ смедеревски;⁶² Мијат Човић из Крушевца, срез крушевачки, округ крушевачки; Сава Ивановић из Крагујевца, срез гружански, округ крагујевачки; Алекса Карапавловић из Смедерева, срез подунавски, округ смедеревски; Вучко Кандић из Чачка, срез трнавски, округ чачански; Михаило Динић из Крагујевца, срез гружански, округ крагујевачки; Василије Јанковић из Пожаревца, срез моравски, округ пожаревачки; Коста Протић из Пожаревца, срез моравски, округ пожаревачки, и Милутин Јовановић из Јагодине, срез темнишки, округ јагодински, и редови: Тихомиљ Николић из Крагујевца, срез гружански, округ крагујевачки;⁶³ Никифор Јовановић из Крагујевца, срез гружански, округ крагујевачки, и Миливој Радојковић из Пожаревца, срез моравски, округ пожаревачки. Дакле, укупно је дошло 29 питомаца, а 23 питомца су остала за почетак „предуготовничког курса“. У октобру је напустио школу Карапавловић, јер је 29. октобра отишао на боловање.⁶⁴

Сумњива је тврдња наведена у *Споменици* да су „предуготовнички курс“, који је трајао од 6. септембра до 1. децембра 1850, завршили сви осим Карапавловића.⁶⁵ У „класификацији“ питомаца за 1850–1852. годину⁶⁶ уписано је само 19 питомаца – од 23 примљена питомца недостају и Вучко Кандић, Милош Петровић и Стеван Перовић. До новог смањења те прве класе дошло је 1852. године – због тога што је, после испита одржаних у августу, управитељ Фрања Зах искључио из школе Михаила Динића, Мијата Човића и Милоша Теодоровића. У вези с тим поступком писао је: „Првиј два због неспособности за више науке, трећи због непоправне личности“. У образложењу тог поступка и искључења двојице питомаца друге класе писао је: „Морао сам очистити школу због врло мало способни људи, јер тиме само одговарам очекивању Правитељства – био сам добар, и сувише добар;

⁶⁰ У актима питомаца од 15. септембра Јовановић се води под презименом Лешјанин. Као Милојко Лешјанин био је познати официр српске војске и један од њених генерала (АС, МФ-К, ф IX, р. 12/850).

⁶¹ Апостоловић је син Узун Мирка, ђумрукције вишњичког. Касније је узео презиме Узун-Мирковић, и као такав је познат међу официрима.

⁶² Петровић је школске 1846/1847. био слушалац филозофије на првој години Лицеја као благодетељ због „оскудности“ и доброг учења (Р. Љушић, *исто*, стр. 243).

⁶³ Николић је школске 1847/1848. био слушатељ „мудрословни наука“. Године 1847. ступио је у „Дружину“, а из ње иступио 1850. године (Р. Љушић, *исто*, стр. 267 и 340).

⁶⁴ АС, МФ-К, ф IX, р. 12/850.

⁶⁵ *Споменица*, стр. 21.

⁶⁶ АС, Фонд Илија Гарашанин, бр. 808.

после 5 година Правитељство искало би људе, а ја морао би казати да има мало, боље сад за време бити строг него кад је доцкан“.⁶⁷

Упоредо с радом на постављању наставника и уписа питомаца, рађено је и на „другом колосеку“ – опремању Атиљеријске школе како књигама, тако и училима и другим потребама. Оно је углавном обављено у периоду од краја марта до половине октобра 1850. године, чиме је омогућено да школа отпочне с нормалним радом. Књиге су, како пише у једном рачуну, набављене за „образовање питомаца“, а делови инвентара „ради кувања јела питомцима“.

Започело се набавком неопходних књига. Јан Невола, главни инжењер у Попечитељству унутрашњих дела, набавио је у марту одређени број књига у Бечу, одакле су стизале у више наврата током августа. У септембру је стигао и део књига из Француске, за библиотеку која је тек требало да се формира. Други део књига набављен је у Београду. Тако су набављене књиге и карте од Лудвика Винклера, књиговесца, и од Саре, удове Глигорија Возаревића, књиговесца (француски речници и граматика, географска карта од Бугарског и речник географско-статистички од Јована Гавриловића), књиге и табле за математику, правила службе Гарнизоног војинства за артилерију, кавалерију (коњица), пехоту (пешадија) и логорно, и *Земљописаније* од Милована Спасића.

За време трајања „курса“ неке књиге су набављене преко Попечитељства просвете, а неке су стигле из Русије. „Да би се питомци школе Артиљеријске уз читање француски боље упознали са историјом свог рода и Отечества“, Попечитељство унутрашњих дела затражило је 13. октобра 25 примерака књиге „Историје народа Србског од Д. Давидовића“⁶⁸ издане, а од Виљерана на француски језик преведене“. Те књиге су добијене 19. октобра.⁶⁹ Крајем децембра Попечитељство унутрашњих дела јавило је кнезу „да је император Руски Никола по приложеном списку нуждне књиге и карте за новозаведену школу војну поклонио“.⁷⁰ У априлу су у Бечу израђена и два печата: један је носио назив „Управитељство школе артиљеријске“, а други „Школа артиљерије“.

За практичну наставу били су набављени: барометар; „нормални и мали метар за цеп“; термометар; материјал за цајхновање (цртање, прим. Љ. П.); хартија; обрасци; мали ексери за укивање; већа количина хартије; „штропапир“; фина хартија, бела писаћа, „ленирата“ за библиотечки каталог; већа количина мастила; дивити са пескаоницама; „блајвази“, туш, креда и маказе; географске и математичке табле; „теразије“ са „драмовима стамболским“; сунђери; четкице за цртање и за мазање; „портфели“ (мапе за држање хартије), и друго.

⁶⁷ Рукописна збирка Универзитетске библиотеке Светозар Марковић, инв. бр. 3544.

⁶⁸ Димитрије Давидовић, секретар кнеза Милоша и уредник „Новина Србских“.

⁶⁹ АС, МПС, ф Ш, р. 486/850.

⁷⁰ АС, МИД-В, Дел. протокол бр. 2497, од 28. децембра 1850. године.

Од тзв. крупног инвентара набављени су: столови за канцеларију директора (са фиокама и бравом), за професорску собу, за собу за предавања (са фиокама) и за цртање; ормани за библиотеку и архиву; столице са пречкама; канцеларијско звонце; фењери са стаклима и потребном опремом (канте за петролеј, цименте, левци) и чираци за свеће. Такође, за кухињу су купљени: велики бакарни лонци с поклопцима – разних врста; ножеви за транжирање; варјаче; орман за судове и столови за рад, као и саџаци, куке, машице, ватраљи, обични „гвоздени“ ножеви и разна сита. За питомачку трпезарију набављена су четири стола за ручавање, са мушемама, осам клупа, довољно ножева, „пакфонских“ кашика, кашика, „за супу“ и друга јела и разних порцеланских чинија.

За спаваонице питомаца набављени су гвоздени кревети, сламњаче, чаршави, ћебад и столови као и четке за чишћење и рибање соба и четке за прашину. За питомце је обезбеђен потребан број кошуља и гаћа, пешкира и кецеља за рад. Као саставни део школе била је предвиђена и библиотека, за коју су набављени: орман, сто, столице, каталог и картотечки листићи.⁷¹ Сви столови, ормани и столице били су офарбани, како је специјално наглашено – „силберасто“ (сребрнасто, прим. Љ. П.).

Тако је, после свих припрема, које су трајале од пролећа до јесени, Артиљеријска школа могла да започне с обављањем постављених задатака.

⁷¹ АС, МФ-К, ф IX р. 12/850.

Од тајни до криптоанализе

Др *Светозар Радишић*, пуковник

(Приказ књига Александра Трифонија *Чудесни свет шифара, Разбијањем шифара до истине и Обавештајне службе и прислушкивање**)

Ретки су људи који нису заинтересовани за тајне, њихову заштиту и начине досезања туђих тајни. То је довољан разлог за знатижељу и тежњу да се сазна шта се крије иза наслова као што су *Чудесни свет шифара, Разбијањем шифара до истине и Обавештајне службе и прислушкивање*. Вероватно би се наведене књиге читале као и све друге да већ на почетку књиге *Чудесни свет шифара* није наведена мисао француског дипломате Блеза Вижнера (1523–1596), који је сматрао да је све шифра, па и сама природа. Та мисао наводи читаоца да покуша, читајући наведене књиге Александра Трифонија, да живот посматра кроз призму одгонетке света шифара. Дакле, нешто другачије него што нуде класичне научно засноване књиге. Међутим, без обзира на то из којег се света приступа књигама Александра Трифонија и са којом животном мапом се сравњују знања из њих, те књиге садрже нешто ново за сваког читаоца.

Књиге из едиције *Шифре и прислушкивање* треба прочитати из више разлога: 1) зато што су својеврстан уџбеник о обавештајним службама и заштити тајни и нека врста мале енциклопедије; 2) зато што је Александар Трифони приближио јавности једну од најчувени-

* Аутор тротомне едиције *Шифре и прислушкивање* Александар Трифони, дипломирани математичар, најпознатији је криптолог на јужнословенском простору. Свој радни век посветио је проучавању шифара, заштити тајности и истинама које се крију у „свету тајни“. Објављивањем више стручних и научних радова из области криптологије допринео је популаризацији и бољем научном разумевању те области. Добитник је награде „22. децембар“ (1977) за научноистраживачки рад у области војне теорије и праксе. Едицију *Шифре и прислушкивање* издала је „ИДА-М“, из Београда, 2001. године.

јих „табу-тема“; 3) аутор је доказани зналац у области криптологије; 4) реч је о теми која је од увек актуелна; 5) боље ће се разумети историја ратовања, али и нове мегатенденције и тзв. нови светски поредак итд.

Помисао на шифре и прислушкивање побуђује машту и читаоце упућује у тајанствени свет у којем су у „врзино коло“ ухваћени тајна, заштита тајности, прислушкивање, обавештајне службе и дешифровање у трагању за истином (филмске приче о том свету имају најбројнију и највернију публику). Када читалац само прелиста садржаје књига А. Трифонија стиче утисак да је наишао на znalца који показује да су му блиски и теорија и пракса у области криптологије. Из међунаслова се може много научити и о ауторовим истраживањима. Импресивно је што је професор Трифони користио и литературу о криптографији, која, очевидно, омашком није регистрована ни у веома значајној и вредној Југословенској војној библиографији (1748–1918), у издању Центра за војнонаучну документацију и информације. Наиме, Трифони у богатој коришћеној литератури наводи дело Николе Ј. Дерока, под насловом *Војна криптографија или шифровање и дешифровање депеша*, које је објављено у „Ратнику“ у септембру 1905. године, иако је Дерок у наведеној библиографији представљен само једном: као аутор књиге *Пројекат нове сигнализације* из 1907. године. Слично је и са делима Ђорђа Вујића, који се као аутор у наведеној библиографији не помиње, а Александар Трифони је користио следеће његове написе, објављене у војном листу „Ратник“: „О криптографији“ (јули 1925), „Криптографија у прошлости и садашњости“ (јули–август 1926) и „Још нешто о криптографији“ (мај 1927). Чини се да је то довољан доказ за ауторов одговоран и студиозан приступ теорији криптологије.

Аутор показује да подједнако добро познаје историјат криптологије и најновија техничка и технолошка постигнућа и решења у тој области. У наведеним књигама описао је све што је сматрао значајнијим – од првих тајни до савремених злоупотреба Интернета, сателита и система као што су „Сигинт“ и „Ешелон“. Наслови у књигама подсећају на ниску криптолошких бисера: „Шифре чувари тајни“, „Почетак криптографије“, „Допринос математичара развоју криптографије“, „Пет великана француске криптографије“, „Кодне таблице и кодови“, „Шифровање говора и слике“, „Шифре и математика“, „Декриптиери нису шпијуни“, „Афера Драјфус“, „Криптографија“, „Операција 'Ултра'“, „Српски језик као предмет статистичког проучавања“, „Обавештајне службе“, „Агентурне шифре“, „Прислушкивање“, „Летеће шпијунске лабораторије“, „Стенице“, „Ешелон“ итд. О сваком наслову аутор би, очевидно, могао да напише књигу. Али, написао је уџбеник из којег сви који знају да читају, без обзира на образовање, могу да науче суштину заштите тајности и основе информационог рата.

У књизи *Чудесни свет шифара* аутор дефинише основне појмове из криптологије и скида вео мистификације, укида „привилегије“ одређених људи из обавештајне струке, разоткрива табу-теме у вези са шифровањем и декриптовањем и описује историјат заштите тајних података и информација. Историјат шифрованих порука Трифони је започео описом једне „шифрантске досетке“ извесног Хистаја, с краја 5. века п. н. е., који је на глави свог роба записао поруку коју је роб, када му је коса довољно порасла, пренео до Аристагоре, тиранина из Милета. У тој књизи аутор наводи и вечне дилеме везане за криптологију. На пример, у време витешког, отменог и племенитог понашања Роберт Лансинг и Хенри Стимсон, амерички министри иностраних послова, били су противници увођења декриптерске службе „јер центлмени не читају туђе поруке“. У књизи су описани прва осмишљена шифра „Скитале“, којом су се служили Лакедемонци, шифре Гаја Јулија Цезара, развој теорије о шифрама, њени оснивачи, као што су Енеја Тактичар, Роџер Бекон, Џефри Чосер, Леон Батиста Алберти, Јоан Батиста Порта, Гироламо Кардано, Ђовани Сестри, Јакоп Силвестри итд. Сви наведени начини шифровања изузетно су занимљиви и поучни, побуђују машту и подстицајни су за креативну визуелизацију.

Читањем књиге *Разбијањем шифре до истине* стиже се, у имагинацији, у „свет шпијунаже“. Аутор почиње књигу преводом „Расправе о шифри“ Леона Батисте Албертија, из 1568. године – рукописом који се чува у Ватикану. После цитата, Трифони закључује: „’Расправа о шифри’ је актуелна и данас, јер свако ко жели да научи тајне декриптирања мора усвојити запажања и закључке које излаже Алберти“. Према Трифониевим истраживањима, највећи мајстори дешифровања били су математичари, попут Џона Волиса, и за декриптовање школовани ентузијастички, фанатици, као што је био Херберт Јардли. Све тајанствене методе шифровања, описане у првој књизи, имају одговарајуће, правовремено или са закашњењем откривене методе дешифровања које је аутор објавио у другој књизи едиције *Шифре и прислушкивање*. Посебни бисери објављени у књизи *Разбијањем шифара до истине* јесу примери дешифровања у операцијама *Ultra* и *Magic*, затим криптографија у Србији и приказ могућности (де)шифровања у савременим рачунарским мрежама.

Књига *Обавештајне службе и прислушкивање* може да се прикаже са неколико занимљивих навода. Онима који инсистирају на отвореном друштву и боре се против затворености обавештајних служби и служби безбедности, према приговору сопствене или нечије савести, аутор је дао прилику да размисле о будућности своје државе у реалном амбијенту, у којем је један од директора ЦИА (Џон Дојч) отворено, у два наврата, 24. фебруара и 21. јула 1996, изјавио: „ЦИА има право да не узме у обзир забрану злоупотребе новинарске професије у изузетно осетљивим случајевима, па да ангажује професионал-

ног новинара као агента, или да одобри професионалном обавештајцу да се званично представља као новинар. Исти принцип може се применити и на припаднике мировних мисија и – свештенство“.

Александар Трифони је записао: „У годинама уочи Другог светског рата није се знало ко има више посла, МИ5 или МИ6. МИ5 се борио са све већим бројем немачких шпијуна који су на британска острва просто надирали као туристи, трговци или дописници разних листова... Прослављена 'Соба 40' поред декриптовања ухваћених шифрованих телеграма била је преплављена писмима проблематичне садржине или наизглед безазленог садржаја испод кога је невидљивим мастилом била исписивана тајна порука. МИ6 је прикупљао информације које су слале британске амбасаде и шпијуни широм земаљске кугле...“.

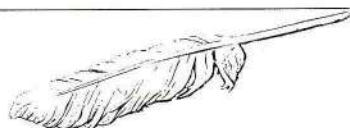
Следећи цитат свима је јасан: „Према тврђењима стручњака и произвођача НСА је успела да угради, у све верзије оперативних система *Windows*, посебне кодове приступа. Поставља се питање коме то све треба!? Одговор је једноставан – Сједињеним Америчким Државама... НСА одређује норме фирмама које производе уређаје за шифровање без обзира да ли су америчке или неких других држава. Уколико се не прихвате те норме, те фирме бивају искључене са дела тржишта које контролишу САД, а то значи више од три четвртине светског тржишта...“.

О дометима прислушкивања, које званично није дозвољено сем у неким случајевима, може се закључити из следећег цитата: „У садашње време и ласерима се може прислушкивати. Ласерски зрак се, на пример, усмери на стакло прозора просторије из које се жели чути разговор. Вибрације стакла, узроковане разговором, 'хвата' осетљиви ласерски пријемник, а затим их претвара у разумљив говор“.

Свет у којем живимо може да се посматра и кроз визуру техничких и технолошких могућности на почетку трећег миленијума: „НСА је патентирала нову технологију која омогућава једновремено прислушкивање милиона међународних и домаћих телефонских разговора. Патент је регистрован под бројем 5937422, а патентно право је добијено 10. августа 1999... Вест о глобалном прислушкивању стигла је до парламентарараца...“.

Међутим, креатори стављања свега под контролу сетили су се нове формуле: „прислушкивање и пресретање информација је оправдано, јер је намењено борби против тероризма, спречавању корупције, трговине дрогом и оружјем и друго“.

Многима се чини да живимо у контролисаном свету, препуном мистике и шифара, а у књигама Александра Трифонија *Чудесни свет шифара*, *Разбијањем шифара до истине* и *Обавештајне службе и прислушкивање* та димензија живота је верно описана, поједностављена, одгонетнута и приближена обичним људима.

Comprehension of war in the ideology of Islamic extremism

by Miroljub Jevtić, PhD, Prof.

The doctrine of war in the ideology of Islamic extremism has been most completely presented in the works of the Pakistani Mevdudi and the Egyptian Seid Kutba. As this ideology is also present in the newspapers of the Islamic communities formed in the area of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, it is clear that this doctrine is accepted throughout the Islamic world. Based on this ideology and this doctrine, numerous terrorist organizations have been formed, among them the most famous ones being the Egyptian "Al-Jihad", and "Al Qaida", the latter now becoming an international one, under the leadership of Osama bin Laden. According to this ideology, the whole world is idolatrous, and, therefore, the Islamic community must fight a war until the destruction of the non-Muslim, that is, the idol-worshipping world. Since it is unrealistic to expect the followers of this ideology to renounce their doctrine, it must be taken into consideration that the struggle against them will be a long and difficult one.

New strategic concepts of the North Atlantic Alliance

by Col. (Ret.) Todor Mirković, PhD

New strategic concepts of NATO were developed and adopted in the last decade of the 20th century, that is, in the post "cold war" period. Each of them was preceded by specific geostrategic changes, which generated new "requirements" and capabilities of the Alliance.

A significant innovation in the 1991 NATO Strategic Concept is the capability of the Alliance to commit its forces to military operations outside its geographic area. The collective defense, as a primary goal and mission of NATO, has been joined by the tasks of "crises management" and "conflict control" within a wider area of "European Security".

The "Area of European Security" of the 1999 Strategic Concept has been widened and renamed the "Euro-Atlantic Area", including indi-

rectly a "Mediterranean Area", with the Near and the Middle East, and a part of Central Asia, as well. The concept underlines the need to use political rather than military means in managing the crises, keeping the peace, and restoring the disturbed peace. In connection with that, the issues related to the "Partnership for Peace", "Mediterranean Dialogue", and the expansion of NATO eastwards were specifically addressed by the 1999 New Strategic Concept, designated also as NATO Strategic Concept of the 21st century.

Geopolitics of Russia from the expansionism to the defensive

by Col. Zoran Kilibarda, PhD, Prof. and Jovanka Šaranović, M.A.

One of the basic tenets of the evolution of the Russian state, from its origins to immersing into the community of Soviet republics, is a territorial expansion for which the geographic features of the area it has been situated on, i.e. the area it has gravitated to, have been of great significance. The Russian geopolitical code has been shaped, first of all, by the size of the occupied territory and the abundance of its natural resources. The patterns of forming the geopolitical thinking and behavior proved to be quite similar in all phases of the Russian existence, but their form and emphasis have varied by different periods of time.

Theoretically, Russia has three strategic geopolitical options: the expansionist strategy, the yielding strategy, and the positional or status quo strategy. For the expansionist strategy, however, Russia lacks economic and military power, while the yielding strategy seems unsuitable.

In any case, the concessions that Russia made to the West after the disintegration of the Soviet Union, primarily concerning NATO's expansion to the East, demonstrate that Russia, at least for the time being, resorts to a kind of active geopolitical defensive. These trends should be used as a basis for viewing the attitude of Russia towards the Balkans and its potential role in unfolding of the situation in the Federal Republic of Yugoslavia.

Economic factors of the Federal Republic of Yugoslavia defense policy

by Colonel Nikola Petrović, PhD

Upon the dissolution of the Soviet Union and the disintegration of the Warsaw Treaty, all the Eastern European countries, among them the Federal Republic of Yugoslavia as well, entered, some slowly, some

quickly, a completely new phase of their development: the former real-socialist economy, and politico-legal and overall social superstructure have been changed. This transitional phase of searching for a new type of society has been most often designated as the transition, i.e. as a turning point from a commanded economy into the market economy, from public and government property to private property, from a monistic to a multiple-party system, from an unstable social order to a stable one. Political pluralism, understood as an ability of individuals to express their political will, attitudes and thoughts about public affairs, as well as the freedom of joining political associations, is a basic prerequisite for a democratic transition, and a guarantee of a democratic order.

Within the framework of a democratic restoration and adopting of modern views on the country's security and defense, it is necessary to reconsider also the defense policy of the Federal Republic of Yugoslavia, since the security of the country relies on its general stability (economic, political, and so on).

Civil defense in a democratic society

by Risto Prentović, PhD, and Vladimir Jakovljević, PhD

Current societal changes throughout the world and in our country require inevitable adaptation of all institutions of the society to the new reality. Civil defense is particularly subject to such a modification. These changes are two-way trends: 1) abandoning the concept under which the civil defense, beside performing the tasks of the protection and rescue of civilian population, and material and cultural property, in the war and other emergencies, supports also the overall war efforts (including the armed struggle, as well), and 2) releasing from the influence of military factor on the organization and the performance of the civil defense.

The impact of globalization processes on the scientific and technological development strategy

by Pero Petrović, PhD, and Radoje Zečević, PhD

The article discusses the interdependence between globalization processes and numerous developmental strategies, one of the most important being the strategy of the scientific and technological development. The authors compare certain elements of developmental policies in the period of transition with the same elements elsewhere in the

world, especially in the European Union, which may contribute to the protection of national interests of this field in globalization processes.

Factors of the technical and technological development in support of the country stability

by Momčilo Milinović, PhD, Prof. and Col. Branko Đedović, PhD

Modern strategy of a country's development, based on the technically and technologically modern army accepting the science and technology, and domestic and foreign technologies, enables easier and faster integration into the world's political, strategic, operational, tactical, and logistic developments. Based on scientific and technological level, as well as a general development, smaller nations establish a status related to global issues of defense, favoring the application of a suitable strategy. The reserve of technological development of a smaller nation, as a totality of the existing scientific and developmental knowledge and technologies (capacities), and absent required financial resources, which are organized, planned and allocated by the state, becomes a factor that might have a decisive impact on the future. A correct estimate and a right choice of the requirements for new technologies are one of major factors of assessing the future integration of the country into the global political and economic processes. The authors discuss a new approach to a complex management of technical and technological development as an important factor in resolving strategic security issues.

Information war – fiction or reality

by Col. Boško Rodić, D.Sc. and Vojislav Rodić

Starting from the fact that the information is one of the most important resources in the war, the authors recommend a method of systematization and more accurate determination of terms related to influencing human mind in order to break one's will for the defense. The neocortical war is defined as the widest form of war, calculated to act upon the cortex.

Special attention is paid to the information war, involving, according to the author, an interruption in the information transmission, its modification, interception, and placing.

The authors explain also the fundamental nature of the cyber war, underline the importance of mastering the techniques of conducting it, and cite the taxonomy of an attack against computer systems that, in fact, define the cyber war.

Organizational changes in the Yugoslav Army and the “Partnership for Peace”

by Lt. Colonel Zlatan Jeremić, M.A.

The last decade is characterized by globalization processes, and by disintegration processes, as, among others, the one occurring in the areas of the former Yugoslavia. The Federal Republic of Yugoslavia has lived through a difficult period of isolation, sanctions, international political and military pressures, and, on top of all that, the NATO aggression in spring of 1999. The changes of the country's political scene triggered a process of its political, economic, financial, and security integration into the Euro-Atlantic area. The Yugoslav society needs security integration into the Euro-Atlantic community. Namely, forms, contents, scope, intensity, and pace of security integration into the Euro-Atlantic community are to be projected, and the program of the “Partnership for Peace” is one of the steps towards this process.

Logistics – modern interpretation and dilemmas

by Col. Vasilije Mišković, D.Sc. and Maj. Petar Stanojević, D.Sc.

The article discusses different interpretations (technological and fundamental) of the logistics, with the aim of its better understanding. The major portion of the article deals with the military logistics, that is, with different dilemmas, understanding, interpretations, disputes, etc., concerning the military logistics. A contribution for their explanation is based on the definition of logistics pertaining to the category and the concept, on principles, criteria, conditions of functioning in the project phase, and on the development function. The system development function of the logistic support is singled out, and elaborated as one of the most important functions.

Planning the research tasks in the Yugoslav Army

by Major Obrad Čabarkapa, M.Sc.

The article deals with the scope and subject matter of the scientific work in the Yugoslav Army. The subject matter of the scientific work is schematically presented under different scientific fields and research categories. The procedure of planning the research tasks is also described, from perceiving the need for research to making and approving the scientific work agenda, and getting clearance for the research proce-

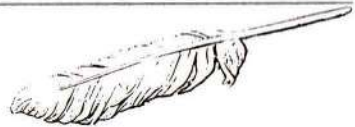
ture carrying out. The portion of the article relating to carrying out the procedure of the research tasks planning cites the subjects and activities that they perform.

From an idea to the foundation of the Artillery School – the Military Academy

by Professor Ljubodrag Popović

Once the necessary preparations had been completed, in 1850, the Artillery School was founded in Belgrade, representing the beginning of a continuous training of officers in our areas. Established in specific economic and socio-political circumstances, with a clearly set goal, the Artillery School developed into the Military Academy, in 1880, the tradition of which has been still followed by the present Military Academy of the Yugoslav Army.

A century and half of continuous work, with short interruptions during liberation wars, makes this school one of our most significant institutions. In this article, the author details the considerations relating to its foundation, particularly those that have been unknown so far, or have been incompletely explained.

Compréhension de la guerre dans l'idéologie de l'extrémisme islamique

Prof. dr Miroljub Jevtic

Etude de la guerre dans l'idéologie de l'extrémisme islamique est exprimée de façon la plus complexe dans les oeuvres du Pakistanais Mevdoudi et d'Egyptien Said Qoutba. Parce que cette idéologie a trouvé sa place dans les médias des communautés islamiques sur l'espaces yougoslaves, il est claire que cette doctrine est acceptée par le monde islamique entier. Fondées à la base de cette idéologie et de cette doctrine, de nombreuses organisations téroristes sont formées dans le monde islamique, dont les plus connues "As Djihad" égyptienne et, maintenant internationale, "Al Qaida" avec Osammas bin Laden à sa tête. D'après cette idéologie, le monde entier devient symphatiseur des idoles et la communauté islamique doit mener la guerre jusqu' à l'anéantissement de ce monde non-islamique, donc syphatiseur des idoles et la communauté islamique doit mener la guerre jusqu'à l'anéantissement de ce monde non-islamique, donc syphatiseur des idoles. Etant donné qu'il est irréal d'espérer que les lidears de cette idéologie nient leur idée, on doit compter sur le combat dure et long contre lui.

Nouvelle conception stratégique de l'Allience Atlantique

Dr Todor Mirkovic, Colonel en retraite

Les nouvelles conceptions stratégiques de l'OTAN sont développées et adoptées durant la dernière décennie du XX siècle, donc après la période de la guerre froide. Les changements géostrategiques ont été avant-garde de chaque de ces conception car ils ont fait une grande influence sur les "besoins" et sur les possibilités de l'Allience.

Une nouvelle importante dans la conception stratégique de l'OTAN en 1991 consiste en possibilité que l'Allience s'engage dans les opérations militaires hors de son espace géographique. La défense collective, comme le but principal et le devoir de l'OTAN, reçoit les missions de

"manipulation des crises" et de "contrôle de conflit" dans la zone élargie de "sécurité européenne".

Dans la conception stratégique de 1999, "zone de sécurité européenne" est élargie est rebaptisée en "zone euroatlantique" englobant ainsi la "zone méditerranéenne" avec le Proche et le Moyen Orient et une partie de l'Asie Centrale. Dans cette conception on voit la nécessité accentuée de manipulation des crises, sauvegarde de la paix ruinée etc en utilisant surtout les moyens politiques, puis militaires. En liaison avec cela, on monte les questions de "Partenariat pour la paix", "Dialogue méditerranéen" et élargissement de l'OTAN, qui sont marqués comme la conception stratégique de l'OTAN pour le XXI siècle.

Géopolitique de la Russie de l'expansionisme à la défensive

Dr Zoran Kilibarda, Colonel, et mr Jovanka Saranovic

Une des caractéristiques de base de l'évolution de l'Etat russe, de sa naissance au naufrage dans la communauté des républiques soviétiques, est une expansion territoriale durant laquelle une grande importance a été donnée aux caractéristiques géographiques de l'espace en question, c'est-à-dire l'espace de gravitation.

La grandeur de l'espace sous contrôle et la richesse en ressources naturelles ont fait une influence énorme sur la formation du côté géopolitique de la Russie. La formation de la pensée géopolitique et du comportement ont montré la ressemblance aux phases d'existence de la Russie, mais aussi la forme et les accents ont varié en même rythme.

Théoriquement, la Russie dispose de trois possibilités stratégiques au point de vue géopolitique: stratégie d'expansion, stratégie de détente et stratégie de position. Cependant, pour cette stratégie d'expansion elle ne dispose pas de force économique et militaire, tandis que la stratégie de détente ne correspond pas cause de plusieurs causes.

En tout cas, les concessions faites par la Russie à l'Occident après la destruction de l'URSS, sont liées avant tout avec l'élargissement de l'OTAN vers l'est et montrent que la Russie, pour l'instant, préfère mener une sorte de politique de géopolitique défensive. Se basant sur ces tendances, il faut examiner les rapports de la Russie envers les Balkans et son rôle éventuel durant la résolution de la situation en Yougoslavie.

Faits économiques de la politique de défense de la République Fédérale de Yougoslavie

Dr Nikola Petrovic, Colonel

Après la disparition de l'Union Soviétique et la destruction du Pacte de Varsovie, tous les pays de l'Europe de l'Est, parmi eux. La Yougoslavie aussi, plus lentement ou plus rapidement, entre dans une complètement nouvelle phase de développement: ils changent le système économique de type soc-réalisme, ses institutions juridico-politiques et comportements sociaux. Cette phase de transition vers un nouveau type de la société signifie un demi-tours: de la politique économique dirigée vers une politique économique de marché, de propriété social vers propriété privée, de société multipartiste, de l'ordre social instable vers l'ordre social stable. Pluralisme politique, compris comme possibilité d'expression de la volonté de l'association politique, est une supposition de base de transition démocratique et agrantie de l'ordre démocratique.

Dans le cadre de reconstruction démocratique et d'adoption des points de vue modernes concernant la défense et la sécurité, il est indispensable de stabiliser ses systèmes qui sont de l'intérêt général de stabilité (économique, politique, etc).

Défense civile dans une société démocratique

Dr Risto Prentovic et dr Vlado Jakovljevic

Les changements actuels sociaux dans le monde et dans notre pays dépendent accommodation de toutes institutions de la société à la situation nouvelle. La défense civile est aussi l'objectif de ces changements. Tendances sont doubles: (1) abandon de conception d'après laquelle la défense civile (sauf dans sa fonction de protection et de sauvetage de population civile, des biens etc durant la guerre, durant d'autres situations extrêmes) se trouve dans le système des combattants durant la guerre (le combat armé) et (2) libération de l'influence des faits militaires concernant l'organisation et fonctionnement de la défense civile.

Influence du processus de la globalisation sur la stratégie du développement sciento-technologique

Dr Pero Petrovic et dr Radoje Zecevic

Dans cet article on montre une interdépendence du processus de globalisation et de nombreuses stratégies de développement, parmi

lesquelles la plus importante est la stratégie de développement, parmi lesquelles la plus importante est la stratégie de développement des sciences et des technologies. Auteurs mentionnent certains nombre des éléments des politiques de développement dans la période de transition en faisant la comparaison avec ces éléments dans le monde, surtout dans l'Union Européenne, ce que peut représenter une contribution à la protection des intérêts nationaux dans ce domaine de globalisation.

Faits du développement techno-technologique en fonction de stabilité du pays

Prof. dr Momcilo Milinkovic et dr Branko Djedovic, Colonel

La stratégie moderne du développement du pays fondée sur une armée moderne au point de vue technique et technologique, permet une entrée plus facile et plus rapide dans les sphères mondiales politiques, stratégiques, tactiques et logistiques. Partant de cette constatation, petit peuple et petits pays construisent leur image de marque concernant les questions globales de défense. Une réserve de développement de petit peuple, comme la totalité des savoirs et des technologies, devient un fait qui peut être décisif quand il s'agit de l'avenir. Une évaluation et un choix des demandes sont les faits clés de ces pays durant le processus de rapprochement à la société mondiale. Dans cet article on montre une nouvelle approche à la résolution de ce problème complexe comme fonction de résolution des problèmes stratégiques de sécurité.

Guerre informatique – fiction ou réalité

Dr Bosko Rodic, Colonel, et Vojislav Rodic

Auteurs ont, partant de fait que l'information est une ressource parmi les plus importantes durant la guerre, proposé la façon d'actions pour systématisation et détermination des termes liés au cerveau humain ayant pour but destruction de volonté de se défendre. La guerre de néo-cortex est définie comme la forme la plus large de la guerre, dirigée vers le cerveau humain.

Une attention particulière est consacrée à la guerre informatique qui comprend, d'après les auteurs, doupe des informations et de leur transmission, leur modification et placement.

Auteurs expliquent le sens de la guerre informatique, montrent l'importance de connaissance des techniques de manipulation et mention-

ment tazionomie de l'attaque contre les systèmes des ordinateurs qui, en effet, déterminent la guerre informatique.

Changements organisationnels dans l'Armée de Yougoslavie en fonction du "Parténariat pour la paix"

Mr Zlatan Jeremic, Lieutenant-Colonel

La décennie écoulée est caractérisée par le processus de globalisation et le processus de désintégration, entre autre, même sur les espaces de l'Yougoslavie. La République Fédérale de Yougoslavie a survécu les moments durs de l'isolation, des sanctions et de l'agression de l'OTAN au printemps 1999. Par les changements sur la scène politique du pays on a vu l'appartion du processus de son integration dans les institutions politiques, économiques, financières et de sécurité de l'espace euroatlantique.

L'approche dans le domaine de sécurité est un besoin de la société yougoslave. On doit faire les projets, les formes, contenus, volume, intensité et la rapidité de ce processus et le programme "Partenariat pour la paix" est un pas seulement vers la réalisation de but Yougoslave.

Logistique – signification moderne et dilemmes

Dr Vasilije Miskovic, Colonel, et dr Petar Stanojevic, Commandant

Dans cet article on montre les notions différentes (tehnologique et originale) de la logistique pour qu'elle soit mieux comprise. La plus grande partie de l'article est consacrée à la logistique militaire, c'est-à-dire, les dilemmes, connpréhensions différentes, conflits, etc en liaison avec la logistique militaire. On donne une approche à l'ezplication des termes, des critères, conditions de fonctionnement dans la période projetée et fonction de développement. Fonction de développement du système de l'appui logistique est séparée et étudiée comme une des fontions importantes.

Planification des missions de recherches

Mr Obrad Cabarkapa, Commandant

Dans cet article on explique le terme et le contenu des activités scientifiques dans le cadre de l'Armée de Yougoslavie. On montre

schématiquement le contenu des activités scientifiques d'après les disciplines et les types des recherches. On offre aussi le model de planification des missions de recherches de l'elaboration du plan jusqu'à la réalisation de processus tout entier. Dans la partie de l'article concernant l'ezplication de planification, on mentionne les sujets et les activités durant l'engagement sur le projet.

De l'idée de fondation de l'Ecole d'artillerie – l'Académie militaire à la réalisation

Ljubodrag Popovic, professeur

Après les préparatifs indispensables en 1850, on a ouvert à Belgrade l'Ecole d'artillerie, ce que signifiait le début de formation continue des officiers dans notre pays. On a crée cette école dans les conditions économiques, politiques et sociales spécifiques, avec un but claire: l'Ecole d'artillerie est devenue l'Académie militaire en 1880, dont la tradition continue en forme de l'Académie militaire de l'Armée de Yougoslavie.

Un siècle et demi de travail continuel avec les coupes durant les guerres, fait de cette haute école une institution digne de l'ézistence dans notre pays. Auteur dans son article ezplique en détail les questions liées à sa fondation, surtout les questions moins connues ou insuffisamment ezpliquées.

Die Auffassung vom Krieg in der Ideologie des islamischen Extremismus

Prof. Dr. Miroljub Jevtić

Die Lehre vom Krieg in der Ideologie des islamischen Extremismus ist am vollständigsten in den Werken von Autoren Mewdudi aus Pakistan und Seid Kutb aus Ägypten ausgedrückt. Da diese Ideologie auch in den Veröffentlichungen der im Raum des ehemaligen Jugoslawiens entstandenen islamischen Gemeinschaften vertreten wird, ist es klar, daß es sich um eine in der ganzen Welt des Islams angenommenen Doktrin handelt. Auf Grund dieser Ideologie und Doktrin wurden in den islamischen Ländern viele terroristischen Organisationen gebildet, von denen die ägyptische "Al Dzihad"- und die von Osama Bin Laden geführte internationale "Al Qaida"-Organisation die bekanntesten sind. Dieser Ideologie nach sei die ganze Welt götzendienerisch und die islamische Gemeinschaft müsse einen Krieg bis zur Vernichtung der nichtislamischen bzw. götzendienerischen Welt führen. Da es unrealistisch ist zu erwarten, die Träger dieser Ideologie werden ihre Lehre aufgeben, muß damit gerechnet werden, daß der Kampf mit ihr langwierig sein wird.

Neue Strategiekonzepte des Nordatlantikpakts

Oberst i. R. Dr. Todor Mirković

Die neuen Strategiekonzepte der NATO wurden während der letzten zehn Jahren des 20. Jahrhunderts bzw. im Zeitraum nach dem kalten Krieg entwickelt und angenommen. Jedem von ihnen gingen gewisse geostrategische Veränderungen voran, welche die Entstehung neuer Bedürfnisse und Möglichkeiten des Bündnisses bewirkten.

Eine wichtige Neuerung im NATO-Strategiekonzept aus 1991 ist die Möglichkeit, die Kräfte des Bündnisses in der Militäroperationen außer ihren geographischen Raum einzusetzen. Der Kollektivverte-

idigung als Hauptziel und -aufgabe der NATO wurde die Aufgabe des Krisenmanagements und der Konfliktkontrolle in einer breiteren Zone der europäischen Sicherheit hinzugefügt.

Im Strategiekonzept aus 1999 wurde die Zone der europäischen Sicherheit größer und in euroatlantische Zone umbenannt, in welche die Mittelmeerzone samt dem Nahen und dem Mittleren Osten sowie ein Teil Zentralasiens einbezogen wurden. In diesem Konzept wurde das Bedürfnis danach betont, in dem Krisenmanagement, der Erhaltung und Wiederherstellung des gestörten Friedens mehr die politischen als die militärischen Mittel zu verwenden. Dementsprechend widmet man den die Partnerschaft für Frieden, den Mittelmeerdialog und die NATO-Erweiterung betreffenden Fragen eine besondere Aufmerksamkeit im neuen Strategiekonzept aus 1999 gewidmet, das auch als NATO-Strategie für 21. Jahrhundert bezeichnet wird.

Die Geopolitik Rußlands – vom Expansionismus bis zur Defensive

Oberst Prof. Dr. Zoran Kilibarda und M. A. Jovanka Šaranović

Eines von den Grundmerkmalen der Evolution des russischen Staates von seinen Anfängen bis zur Verschmelzung zur Gemeinschaft der sowjetischen Republiken ist die territoriale Expansion. Die geographischen Charakteristiken seines Raums bzw. der Räumen, nach denen er hinstrebte, waren sehr bedeutend. Auf die Gestaltung des geopolitischen Kodes Rußlands haben vor allem die Größe des besetzten Raums und sein Reichtum an Ressourcen eingewirkt. Die Muster der Gestaltung des geopolitischen Denkens und Verhaltens zeigten sich in allen Phasen der Existenz des russischen Staates als sehr ähnlich, aber ihre Formen und Schwerpunkte waren unterschiedlich während der verschiedenen Zeiträume.

Theoretisch betrachtet, hat Rußland drei strategischen geopolitischen Möglichkeiten: Expansions-, Nachgebens- und Positionsstrategie. Für die Expansionsstrategie mangelt es an genügender Wirtschafts- und Militärmacht, während die Nachgebensstrategie aus mehreren Gründen ungeeignet zu sein scheint.

Die Konzessionen, die Rußland nach dem Zerfall der Sowjetunion dem Westen gemacht hat, vor allem die Erweiterung der NATO nach Osten betreffend, weisen jedenfalls darauf hin, daß Rußland – zumindest heutzutage – einer Art aktiver geopolitischen Defensive zuneigt. Auf Grund solcher Neigungen sollte auch die Beziehung Rußlands gegenüber dem Balkan und der möglichen Rolle in der Lösung der Situation im Raum von Bundesrepublik Jugoslawien beobachtet werden.

Die Wirtschaftsfaktoren der Verteidigungspolitik von Bundesrepublik Jugoslawien

Oberst Dr. Nikola Petrović

Nach der Auflösung der Sowjetunion und dem Zerfall des Warschauer Pakts gehen alle Länder Osteuropas, unter ihnen auch die Bundesrepublik Jugoslawien, langsam oder schnell in eine völlig neue Entwicklungsphase: Das vorige realsozialistische System und sein gesamter Überbau werden geändert. Diese Übergangsphase in der Suche nach einem neuen Typ der Gesellschaft wird meistens als Transition bzw. die Wende bezeichnet: aus der Plan- in die Marktwirtschaft, aus dem Staats- in das Privateigentum, aus dem Einparteien- in das Mehrparteiensystem, aus der unstabilen in die stabile Gesellschaftsordnung. Der politische Pluralismus als Möglichkeit, den politischen Willen, die Einstellungen und Meinungen des Einzelnen über die öffentlichen Angelegenheiten auszudrücken, und die Freiheit der politischen Vereinigung sind die Grundvoraussetzungen der demokratischen Transition und die Garanten der demokratischen Ordnung.

Im Rahmen der Erneuerung der Demokratie und der Annahme der modernen Ansichten von Sicherheit und Verteidigung ist es notwendig, die Verteidigungspolitik Jugoslawiens zu überprüfen, da die Sicherheit des Landes von seiner Gesamtstabilität – der wirtschaftlichen, politischen usw. – abhängt.

Zivilverteidigung in der demokratischen Gesellschaft

Dr. Risto Prentović und Dr. Vladimir Jakovljević

Die aktuellen Gesellschaftsänderungen in der Welt und in Jugoslawien fordern eine unumgängliche Anpassung aller Gesellschaftsinstitutionen der neuentstandenen Wirklichkeit. Von einer solchen Anpassung wird besonders die Zivilverteidigung betroffen. Die Tendenzen dieser Änderungen sind zweidimensional. Erstens wird das Konzept verlassen, nach dem die Zivilverteidigung neben der Aufgabe, die Zivilbevölkerung, materielle und kulturelle Güter in dem Krieg und anderen Ausnahmesituationen zu schützen und retten, auch die Funktion der Unterstützung der gesamten Kriegshandlungen samt dem bewaffneten Kampf hat. Zweitens sollte die Zivilverteidigung von der Einwirkung des Militärfaktors auf ihre Organisation und ihr Funktionieren befreit werden.

Einfluß der fortschreitenden Globalisierung auf die Strategie der wissenschaftlich-technologischen Entwicklung

Dr. Pero Petrović und Dr. Radoje Zečević

In diesem Artikel wird auf die gegenseitige Abhängigkeit der Globalisierung und mehreren Entwicklungsstrategien hingewiesen, von denen die der Entwicklung der Wissenschaft und Technologie die wichtigste ist. Die Autoren vergleichen einige Elemente der Entwicklungspolitik in der Zeit der Transition mit entsprechenden Elementen in der Welt, besonders in der Europäischen Union, was zum Schutz der dieses Bereich betreffenden Nationalinteressen im Prozeß der Globalisierung beitragen kann.

Die Faktoren der technisch-technologischen Entwicklung in der Funktion der Stabilität des Landes

Prof. Dr. Momčilo Milinović und Oberst Dr. Branko Đedović

Die auf eine technisch und technologisch moderne Armee gegründete Entwicklungsstrategie des Landes, welche die Wissenschaft und Technik sowie die eigenen und ausländischen Technologien berücksichtigt, ermöglicht eine leichtere und schnellere Einfügung in die Entwicklungsrichtungen der Politik, Strategie, Operatik, Taktik und Logistik in der Welt. Auf Grund des wissenschaftlichen und technischen Stands sowieder Gesamtentwicklung erwirbt ein Kleinstaat das die Globalfragen der Verteidigung betreffende Ansehen, was die Anwendung der entsprechenden Strategie begünstigt. Die durch den Staat geplante und gerichtete Reserve der technologischen Entwicklung eines Kleinstaats als die Gesamtheit der bestehenden Wissenschafts- und Entwicklungskennnisse und Technologien (die Kapazitäten), ohne entsprechenden Finanzmittel, wird zu einem Faktor, der die Zukunft entscheidend beeinflussen kann. Die richtige Einschätzung der neuen Technologien und die Auswahl der vor ihnen gestellten Anforderungen sind die Grundfaktoren der Bewertung der künftigen Einschaltung des Landes in die Weltpolitik und -wirtschaft. In der Arbeit wird auf eine neue Herangehensweise für die komplexe Frage der technisch-technologischen Entwicklung als Faktor der Lösung der strategischen Probleme der Sicherheit.

Informationskrieg – Fiktion oder Wirklichkeit

Oberst Dr. Boško Rodić und Vojislav Rodić

Von der Information als eine der wichtigsten Ressourcen im Krieg ausgehend, schlägen die Autoren eine Art Systematisierung und genauere Bestimmung der mit dem Beeinflussung des menschlichen Gehirns zum Zweck des Brechens des Willens zur Verteidigung verbundenen Begriffe. Die neokortikale Kriegführung (neocortical warfare) wird als die umfassendste Form des Krieges bestimmt, die auf den Kortex einzuwirken hat.

Die besondere Beachtung wird dem Informationskrieg geschenkt, der das Abfangen der Informationen, die Unterbrechung ihrer Übertragung, die Modifizierung und gezielte Verbreitung umfasst.

Die Autoren erklären auch das Wesen des Kyberkrieges, weisen auf die Bedeutung der Aneignung der Techniken für seine Führung hin und geben die Taxonomie der den Kyberkrieg eigentlich bestimmenden Angriffe gegen die Computersysteme.

Organisationsänderungen in der Armee Jugoslawiens und die Partnerschaft für Frieden

Oberstleutnant M. A. Zlatan Jeremić

Das vergangene Jahrzehnt wurde durch die Vorgänge der Globalisierung und der Desintegration, u. a. auch im Raum des ehemaligen Jugoslawiens, charakterisiert. Die Bundesrepublik Jugoslawien überlebte die schwere Zeit der Isolation, die Sanktionen, die internationalen politischen und militärischen Drücke und – als Höhepunkt von alledem – die NATO-Aggression im Frühling 1999. Die politischen Veränderungen setzten in Gang den Prozeß der Integration Jugoslawiens in die politischen, wirtschaftlichen, finanziellen und Sicherheitsstrukturen im euroatlantischen Raum. Die Eingliederung in die Sicherheitsstruktur der euroatlantischen Gemeinschaft ist für die jugoslawische Gesellschaft eine Notwendigkeit. Es müssen nämlich die Formen, die Inhalte, der Umfang, die Intensität und das Tempo der Einfügung in die euroatlantische Gemeinschaft projiziert werden, wobei die Partnerschaft für Frieden eine von den Stufen in diesem Prozeß ist.

Logistik – die gegenwärtige Deutung und Dilemmas

Oberst Dr. Vasilije Mišković und Major Dr. Petar Stanojević

In dieser Arbeit werden die verschiedenen technischen und wesensbetreffenden Deutungen der Logistik erörtert, um sie besser zu verstehen. Der größte Teil des Artikels ist der Militärlogistik bzw. den vielen mit ihr verbundenen Dilemmas, Auffassungen, Deutungen, Auseinandersetzungen usw. gewidmet. Der Beitrag zu ihrer Erklärung stützt sich auf die kategorial-begrifflichen Bestimmung der Logistik und der Grundsätze, Kriterien und Bedingungen der Funktion im vorgesehenen Zeitraum. Die Funktion der Entwicklung des Systems der Logistikunterstützung wird herausgenommen und als eine von den Grundfunktionen bearbeitet.

Planung der Forschungsaufgaben in der Armee Jugoslawiens

Major M. A. Obrad Čabarkapa

In diesem Artikel werden der Begriff und das Inhalt der Wissenschaftstätigkeit in der Armee Jugoslawiens erörtert. Es wird eine schematische Darstellung des Inhalts der Wissenschaftstätigkeit nach den Wissenschaftsbereichen und Forschungsarten gegeben. Der Autor beschreibt auch den Vorgang der Planung der Forschungsaufgaben bzw. –handlungen: von der Erfassung des Bedürfnisses nach einer Forschung, über die Ausarbeitung und Gestattung des Plans der wissenschaftlichen Forschungsarbeit bis zur Genehmigung für die Realisation der Forschung. Im Teil des Artikels, der sich auf die Realisation der Planung der Forschungsaufgaben bezieht, werden die sich in diese Tätigkeiten einsetzen den Subjekte angegeben.

Von der Idee bis zur Gründung der Artillerieschule – Militärakademie

Prof. Ljubodrag Popović

Nach den notwendigen Vorbereitungen wurde 1850 in Belgrad die Artillerieschule geöffnet, was den Anfang einer kontinuierlichen Schulung der Offiziere in diesem Raum bezeichnet. Diese Schule wurde in den spezifischen wirtschaftlichen und sozial-politischen Umständen ge-

gründet und hatte ein klar gestelltes Ziel. Die Artillerieschule hat sich 1880 zur Militärakademie ausgewachsen, derer Tradition die heutige Militärakademie der Armee Jugoslawiens fortsetzt.

Anderthalb Jahrhundert der ständigen Arbeit, mit kurzen Unterbrechungen während der Befreiungskriege, macht diese Hochschule zu einer von unseren wichtigsten Institutionen. In diesem Artikel werden ausführlich die Fragen über die Gründung der Schule erklärt, besonders diejenigen, die unbekannt oder unvollständig gedeutet sind.

Понимание войны в идеологии исламского экстремизма

Проф. д-р Миролюб Евтич

Учение о войне в идеологии исламского экстремизма наиболее полно излагается в трудах пакистанца Мевдуди и египтянина Сеида Кутба. Так как эта идеология отстаивается и в печатных органах исламских содружеств, возникших на пространствах СФРЮ, очевидно, что эта доктрина принята во всем исламском мире. На основе этой идеологии и доктрины созданы в исламском мире многочисленные террористические организации, из которых самые известные "Ал Джихад" и в настоящее время интернациональная "Ал Каида", которую возглавляет Осам бин Ладен. В согласии с этой идеологией весь мир является идолопоклонническим, так что исламское содружество должно вести войну до полного уничтожения немусульманского, т. е. идолопоклоннического мира. Будучи нереальными являются ожидания, что носители этой идеологии откажутся от своего учения, надо считать, что борьба с ними будет длительной и тяжелой.

Новая стратегическая концепция Североатлантического альянса

Д-р Тодор Миркович, полковник в отставке

Новые стратегические концепции НАТО созданы и приняты в последнем десятилетии 20 века, т. е. в периоде после "холодной войны". Принятию каждой из них предшествовали определенные геостратегических изменения, влиявшие на возникновение новых "потребностей" и возможностей Альянса.

Значительным новшеством в стратегической концепции НАТО, созданной в 1991 году, является возможность привлече-

ния сил Альянса к военным операциям вне его географического пространства. К коллективной обороне, как основной цели и задаче НАТО, присоединены задачи "управления кризисами" и "контроля столкновений" в более широкой зоне "европейской безопасности".

В стратегической концепции, принятой в 1999 году, "зона европейской безопасности" расширяется и переименуется в "евроатлантическую зону", в которую косвенно включается "зона Средиземноморья с Ближним и Средним востоком, а также часть центральной Азии. В концепции подчеркивается необходимость при управлении кризисами, сохранении и восстановлении нарушенного мира использовать скорее политические, чем военные средства. В связи с этим, вопросам, касающимся "Партнерства во имя мира", "Средиземноморского диалога" и расширения НАТО, придается особое значение в Новой стратегической концепции, принятой в 1999 году, обозначающейся, как стратегическая концепция НАТО на 21 век.

Геополитика России от экспансионизма до обороны

Проф. д-р Зоран Килибарда, полковник,
и канд. наук Йованка Шаранович

Одной из основных характеристик эволюции российского государства, начиная с его становления до его погружения в содружество советских республик, является территориальная экспансия, в которой большое значение имели географические характеристики пространства, на котором она находилась, т. е. пространства, к которому она тяготела. На оформление геополитического кода России влияние оказывали в первую очередь масштабы занятого пространства и богатства его природных ресурсов. Образцы формирования геополитических размышлений и поведений оказались весьма схожими во всех этапах существования России, но их формы и акценты варьировали в различных периодах.

Теоретически в распоряжении России имеются три стратегические геополитические возможности: стратегия экспансии, стратегия уступок и позиционная стратегия. Однако, для экспансионистской стратегии у нее не хватает экономической и военной мощи, причем стратегия уступок является несоответствующей.

В любом случае уступки, сделанные Россией Западу, прежде всего те, связанные с расширением НАТО на восток, го-

ворят, что Россия, по крайней мере в настоящее время, прибегает к некоторому виду активной геополитической обороны. На основании таких тенденций надо рассматривать и отношение России к Балканам, а также ее возможную роль в развязке ситуации на территории Союзной Республики Югославии.

Экономические факторы политики обороны Союзной Республики Югославии

Д-р Никола Петрович, полковник

После исчезновения Советского Союза и развала Варшавского договора все страны Восточной Европы, в том числе и Югославия, более медленно или поспешно входят в совсем новый этап развития: меняется предшествующая реалсоциалистическая хозяйственная система и юридическо-политическая и вся общественная надстройка. Этот промежуточный этап в поиске нового типа общества наиболее часто обозначается как транзичия, т. е. как поворот от управляемой к рыночной экономике, от общественной и государственной к частной собственности, от одно- к многопартийной системе, от неустойчивого к устойчивому общественному порядку. Политический плюрализм, понятый как возможность высказывания политической воли, положений и мышлений одиночек, а также как свобода их политического объединения, является основной предпосылкой демократической транзичии и гарантией демократического порядка.

В рамках демократического восстановления и усвоения современных взглядов о безопасности и обороне, надо пересмотреть и политику обороны СР Югославии, учитывая, что безопасность страны зависит од ее общей устойчивости (экономической, политической и т. д.).

Гражданская оборона в демократическом обществе

Д-р Ристо Прентович и д-р Владимир Яковлевич

Актуальные общественные изменения в мире требуют неминуемого приспособления всех институтов общества к новой действительности. Такому приспособлению особенно подвер-

гается гражданская оборона. Замечаются следующие тенденции в этих изменениях: 1) отказ от концепции, в согласии с которой гражданская оборона выступает (кроме в функции защиты и спасания гражданского населения материальных и культурных ценностей в войне и других чрезвычайных ситуациях) в функции оказания поддержки совокупным военным усилиям (в том числе и вооруженной борьбе) и 2) освобождение от влияния военного фактора на организацию и функционирование гражданской обороны.

Влияние процесса глобализации на стратегию научно-технологического развития

Д-р Перо Петрович и д-р Радое Зечевич

В статье указывается на взаимозависимость процесса глобализации и многочисленных стратегий развития, из которых важнейшей является стратегия развития науки и технологии. Авторами сравниваются некоторые элементы политики развития в периоде транзисии с аналогичными элементами в мире, в частности в Европейском союзе, что может способствовать защите национальных интересов в той области в процессах глобализации.

Факторы техничеко-технологического развития в функции устойчивости страны

Проф. д-р Момчило Милинович и
д-р Бранко Джедович, полковник

Современная стратегия развития страны, основывающаяся на технически и технологически современной армии, уважающая науку и технику и отечественные и зарубежные технологии, обеспечивает более быстрое включение в мировые политические, стратегические и оперативные, тактические и логистические направления развития. На основании научного и технологического уровня, а также общего развития, малые народы и государства снискивают авторитет, связанный с глобальными вопросами обороны, что способствует применению соответствующей стратегии. Запас технологического развития малого народа как совокупность существующих знаний, связанных с развитием, и технологий (мощности), без соответствующих финансов, орга-

низованно планируемых и направляемых государством, становится фактором, который может решающе влиять на будущее. Правильная оценка и выбор требований к новым технологиям являются одним из основных факторов оценки будущего включения страны в мировую политическую и экономическую арену. В труде указывается на новый подход к комплексному решению техническо-технологического развития как фактора, находящегося в функции решения стратегических проблем безопасности.

Информационная война - фикция или действительность

Д-р Бошко Родич, полковник, и Войислав Родич

Исходя из того, что информация в войне является одним из важнейших ресурсов, авторами предлагается способ их систематизации и более точного определения понятий, связанных с действием на человеческих мозг, с целью уничтожения его воли к обороне. Неокортикальная война определяется как широчайшая форма войны, рассчитанная на действие на кору головного мозга.

Особое внимание уделяется информационной войне, охватывающей, по мнению авторов, перерыв в передаче информации, ее модификацию, перехват и распределение.

Авторами объясняется суть информационной войны, указывается на значение овладения техникой, используемой при ведении такой войны, а также приводится таксономия атаки на вычислительные системы, определяющие на самом деле информационную войну.

Организационные изменения в Войске Югославии и "Партнерство во имя мира"

Канд. наук Златан Еремич, подполковник

Истекшее десятилетие характеризуется процессом глобализации и процессом дезинтеграции, между прочим и на территории предшествующей Югославии. Союзная Республика Югославия прошла тяжелый период изоляции, санкций, международных политических и военных давлений и, как вершину всего, агрессию НАТО весной 1999 года. Изменения на политической сцене страны привели к процессу ее интеграции в евроатлантическое пространство в области политики, экономики,

финансов и безопасности. Включение в области безопасности является потребностью югославского общества. На самом деле, надо проектировать формы, содержания, объем, интенсивность и темпы включения в евроатлантический союз в области безопасности, а Программа "Партнерства во имя мира" - это один из шагов в этом процессе.

Логистика - современное толкование и дилеммы

Д-р Василие Мишкович, полковник, и
д-р Петар Станоевич, мајор

В статье рассматриваются различные толкования (технологические и существенные) логистики, с целью ее лучшего понимания. Труд преимущественно относится к военной логистике, т. е. к различным дилеммам, пониманиям, толкованиям, спорам и т. д., связанным с военной логистикой. Приложение, относящееся к их разъяснению, основывается на определении категорий и понятиях логистики, принципах критериев, условиях функционирования в проектном периоде и функции развития. Функция развития системы логистической поддержки выделена и обрабатывается, как одна из самых значительных функций.

Планирование исследовательских задач в Войске Югославии

Канд. наук Обрад Чабаркапа, мајор

В статье объясняются понятие и содержание научной деятельности в Войске Югославии. Схематически показывается содержание научной деятельности по научным областям и видам исследований. Также описывается метод планирования исследовательских задач, т. е. активности, начиная с момента определения необходимости идеи о исследованиях, вплоть до разработки и одобрения плана научно-исследовательской работы и разрешения реализации исследовательского поступка. В части работы, относящейся к реализации поступка планирования исследовательских задач, приводятся субъекты и активности, к которым они привлекаются.

От идеи до учреждения Артиллерийской школы – Военной академии

Любодраг Попович, проф.

После необходимых подготовок в 1850 году в Белграде открывается Артиллерийская школа, чем начинается регулярное обучение офицерских кадров на нашем пространстве. Созданная в специфичных экономических и общественно-политических условиях, с четко определенной целью, Артиллерийская школа в 1880 году перерастает в Военную академию, традиции которой продолжает нынешняя Военная академия Войска Югославии.

Полтора века непрерывной работы, с небольшими перерывами во время освободительных войн, свидетельствуют о том, что это высшее учебное заведение является одним из наших самых значительных учреждений. Автором в статье подробно разъясняются вопросы, связанные с ее основанием, в частности те, которые до сих пор были неизвестными или полностью не толковались.

Позив на сарадњу

Један од најсложенијих захтева унутар промена које су покренуте процесом транзиције југословенског друштва јесте реформа безбедносног сектора. Будући да је тај сектор бременит историјским и актуелним тешкоћама и непознаницама, оригиналним теоријски и стручни радови у „Војном делу“ треба да допринесу њиховом разјашњавању и разумевању целине проблема одбране у демократској држави и безбедносном окружењу.

Аналитички приступ у расветљавању проблема безбедности у свету и региону, посебно с аспекта безбедности Савезне Републике Југославије, треба да буде отворен за нова поимања специфичних проблема рата и ратне вештине и тиме понуди нова сазнања теоријском фонду ратне вештине и војне науке.

Позивамо вас да сходно времену које је за нама и захтевима који се постављају пред реформу безбедносног сектора у СР Југославији, својим текстовима у Војном делу допринесете расветљавању тих значајних друштвених и војних питања.

Рукопис, обима до два ауторска табака, доставља се редакцији у два примерка, одштампан са двоструким проредом на формату А₄, и дискета са текстом уређеним у Wordu у rtf формату, с фонтом Cig Times New Roman, величина слова 12. Шеме, табеле, графикони и други прилози треба да буду припремљени за штампу у Ворду или Корелу.

Рукопис треба да садржи резиме (обима до једне стране), увод, текст, закључак и списак коришћене литературе. Научна апаратура (цитати, напомене, библиографија) треба да садрже:

- за књиге презиме и име аутора, назив дела, назив издавача и место издавања, годину издања и страницу;
- за часописе: назив часописа, број, годину изласка и страницу почетка чланка.

Уз рукопис аутор треба да достави следеће податке: име, средње слово и презиме, научни степен (академик, доктор), односно, академски степен (магистар) и професионално звање; потпун назив организације у којој је запослен; кућну адресу са бројевима телефона (кућни и на радном месту); број жиро-рачуна и адресу становања. Рукописи се не враћају. Аутор је дужан да обавести Редакцију ако је чланак раније објављен у другом часопису, зборник или књизи.

Објављена ауторска дела и стручне рецензије хоноришу се према важећим прописима у Војсци Југославије.

Редакција

Војноиздавачки завод, Балканска 53, 11002 Београд
Телефони: (011) 3612-506 и локал: 23-495
Телефакс: (011) 3612-506

НАРУЏБЕНИЦА

Претплаћујемо се на часописе за 2002. годину:

_____ примерака

1. „Војно дело“

(општевојни теоријски часопис)

Годишња претплата 720,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 051/963

2. „Нови гласник“

(војностручни интервидовски часопис) излази двомесечно.

Годишња претплата 960,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 053/963

3. „Војнотехнички гласник“

(стручни и научни часопис ВЈ)

Годишња претплата 560,00 динара.

Приликом уплате позвати се на број: 054/963

Број примерака издања које се наручује уписати у наруџбеницу и послати на адресу: ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД, Балканска 53, 11002 Београд.

За претплате физичких лица не достављамо фактуре. Поручиоци уплаћују износ претплате на жиро-рачун број **40818-637-9-6319 РЦ СМО Топчидер – за ВИЗ (са позивом на број за сваки часопис)** и шаљу примерак уплатнице уз наруџбеницу.

Купац _____ тел. _____

Место _____ ул. _____ бр. _____

Потпис наручиоца

М. П. _____

Претплатне цене важе до 31. марта 2002. године.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душанка Пивљанин

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Александар Сенић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Бојана Узелац

Тираж 1.600 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПАРИЈА – БЕОГРАД, Генерала Жданова 40 б

На основу мишљења Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије, бр/№:
413-00-1203/2001-01, од 12. 09. 2001. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)